

**BURSA, BALIKESİR VE BANDIRMA
MÜZELERİNDEKİ KYZİKOS SİKKELERİ**

Hacer MOTOR

**Doktora Tezi
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN
2010**

Her Hakkı Saklıdır.

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Hacer MOTOR

**BURSA, BALIKESİR VE BANDIRMA MÜZELERİNDEKİ
KYZİKOS SİKKELERİ**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN**

ERZURUM-2010

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN danışmanlığında, Hacer MOTOR tarafından hazırlanan bu çalışma 18./10./2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Haldun ÖZKAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir./...../2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

...../..../2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzeleri'ndeki Kyzikos Sikkeleri " adlı tezimin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Hacer MOTOR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÇİZİMLER, RESİMLER VE HARİTALAR DİZİNİ.....	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
1. 1. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM.....	2
1. 2. ARAŞTIRMALAR.....	4
1. 3. KYZİKOS'UN KONUMU.....	9
1. 4. KYZİKOS'UN KOLONİZASYON SÜRECİ	14
1. 5. KYZİKOS'UN SİYASİ TARİHİ	22
1. 6. KYZİKOS İLE İLGİLİ ÖNEMLİ MİTLER	36
1. 6. 1. Kentin Kuruluşu ve Argonautlar Miti.....	36
1. 6. 2. Kore'nin Kaçırılış Miti.....	45
İKİNCİ BÖLÜM.....	49
METALURJİ.....	49
2. 1. KYZİKOS VE ÇEVRESİNİN YERALTI KAYNAKLARI.....	53
2. 2. ANTİK DÖNEMDE SİKKE BASIMI.....	55
2. 3. ANTİK DÖNEM AĞIRLIK SİSTEMLERİ.....	60
2. 3. 1. Roma Dönemi Sikke Sistemi.....	64
2. 3. 1. 1. Cumhuriyet Dönemi	64
2. 3. 1. 2. İmparatorluk Dönemi.....	66
2. 3. 1. 2. 1. MS 1. ve 2. Yüzyıllar	66
2. 3. 1. 2. 2. MS 3. Yüzyıl.....	67

2. 3. 1. 3. Geç Roma Dönemi.....	68
2. 4. KYZİKOS SİKKELERİ VE DARPANESİ.....	71
4. 5. KYZİKOS SİKKELERİNİN ANTİK DÖNEMDEKİ GEÇERLİLİKLERİ	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	90
İKONOĞRAFİ.....	90
3. 1. KYZİKOS ŞEHİR SİKKELERİ	105
3. 1. 1. Yunan Dönemi Otonom Sikkeler	106
3. 1. 2. Roma İmparatorluk Dönemi Pseudo- Otonom Sikkeler.....	109
3. 1. 3. KOPH ΣΩTEIPA KVZIKHNΩN Lejantlı Şehir Sikkeleri	110
3. 1. 3. 1. Kore'yi Arayan Demeter Tasvirli Sikkeler.....	112
3. 1. 3. 2. Meşaleli ve Başaklı Demeter Tasvirli Sikkeler	114
3. 2. ROMA DÖNEMİ KYZİKOS EYALET SİKKELERİ.....	116
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	118
4. 1. SİKKELER IŞIĞINDA KYZİKOS'TA KÜLTLER	118
4. 1. 1. Apollon ve Artemis	118
4. 1. 1. 2. Kybele ve Attis.....	119
4. 1. 1. 3. Aphrodite	121
4. 1. 1. 4. Athena	123
4. 1. 1. 5. Dionysos	123
4. 1. 1. 6. Hermes ve Asklepios	123
4. 1. 1. 7. Zeus	123
4. 1. 1. 8. Kahraman Kültü	123
4. 2. KYZİKOS'DA DEMETER VE KORE SOTEİRA KÜLTÜ	124
4. 2. 1. Sikkeler Üzerinde Demeter-Kore Kültü Sembolleri.....	127
4. 2. 1. 2. Meşale.....	127
4. 2. 1. 2. Yılan	130
4. 2. 1. 3. Yılanlı Meşale	132
4. 2. 1. 4. Altar.....	134

4. 2. 2. Demeter- Kore Kültüne Ait Adaklar	135
4. 2. 2. 1. Bitkisel Adaklar.....	135
4. 2. 2. 1. 1. Başak ve Haşhaş	135
4. 2. 2. 2. Hayvansal Adaklar	136
4. 2. 2. 2. 1. Boğa ya da İnek Kurban Edilmesi.....	137
4. 2. 2. 2. 2. Dişi Domuz Kurban Edilmesi	139
4. 3. KYZİKOS SİKKELERİNDEKİ KORE (PERSEPHONE) KÜLT.....	
BİNASI	141
BEŞİNCİ BÖLÜM	149
5. 1. KYZİKOS'UN YER ALDIĞI BİRLİKLER	149
5. 1. 1. Attika-Delos Deniz Birliği	149
5. 1. 2. Batı Anadolu'da Kurulan Birlik	155
5. 2. KYZİKOS'UN HOMONOİA (BİRLİK) SİKKELERİ	159
5. 2. 1. Kyzikos - Smyrna Homonoiası	162
5. 2. 2. Kyzikos - Ephesos Homonoiası.....	165
5. 2. 3. Kyzikos- Perinthos Homonoiası	167
5. 3. KYZİKOS'UN SAHİP OLDUĞU UNVAN VE AYRICALIKLAR.....	170
5. 4. KYZİKOS'TA YAPILAN FESTİVAL VE YARIŞMALAR	175
5. 4. 1. Kore Onuruna Yapılan Festival ve Yarışmalar	178
5. 4. 2. Hadrian Onuruna Düzenlenen Yarışmalar.....	180
ALTINCI BÖLÜM	182
6. 1. KYZİKOS'UN EKONOMİSİ VE TİCARETİ.....	182
6. 1. 2. Kyzikos'un Panegyris ve Marketleri.....	193
6. 2. ANADOLU'NUN TİCARİ ROTALARI VE KYZİKOS.....	196
6. 3. KYZİKOS SİKKELERİNİN YAYILIM ALANI	201
SONUÇ.....	209
KAYNAKÇA	213

KATALOG	256
SÖZLÜK.....	367
EKLER	
LEVHALAR	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET**DOKTORA TEZİ****BURSA, BALIKESİR VE BANDIRMA MÜZELERİNDEKİ KYZİKOS SİKKELERİ****Hacer MOTOR****Ekim 2010, 374 Sayfa****Tez Danışmanı : Yrd. Doç.Dr. Nurettin KOÇHAN****Jüri : Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU****Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN****Doç. Dr. Haldun ÖZKAN****Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU**

Propontis'in güney kıyısındaki Kyzikos, Mysia bölgesinin önemli bir kenti olup, Miletos kolonisi olarak MÖ 7.yy.da kurulmuştur. Kentin kuruluşu Argonautlar ve Kral Kyzikos mitolojilerine dayandırılmaktadır.

Anadolu'nun en güzel kentlerinden biri olan Kyzikos, coğrafi yapısının cömertçe sunduğu imkânlar sayesinde erkenden gelişip, büyük bir refah düzeyine ulaşmıştır. Kyzikos sahip olduğu verimli toprakları ve doğal limanları ile denizcilik ve ticarete başarılı olmuş, zeytincilik, ipekçilik, balıkçılık, bağcılık ve şarapçılıkta önde gelen kentler arasına girmiştir. Kent antik dönemin zengin ve güçlü kentlerinden oluşan, Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyelerinden biridir. Erken dönemlerinde sık sık Pers ve Atina hâkimiyetinde kalan kent, özgürlüğünü otonom da olsa her zaman korumuştur. Kyzikos, Roma döneminde de Anadolu'daki ayrıcalıklı kentlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Kenti sembolize eden ton balıklı ünlü sikkeler, antik dünyanın en geçerli paralarından olmuş ve ne Atina ne de Persler tarafından basımları hiçbir zaman yasaklanmamış eşsiz bir sikke olarak tanımlanmaktadır. Antik kaynaklar ve yazıtlar, Kyzikos sikkelerinden sıklıkla bahsetmektedir. Kentin elektron sikkeleri, Yunan anakarası ile Karadeniz arasındaki uluslararası tahıl ticaretinde etkin bir rol oynamıştır. Deniz ve kara rotalarının yaygınlığı sayesinde kentin sikkeleri, geniş bir sirkülasyona sahne olmuştur. Kyzikos'ta ana koloni Miletos'un etkisi ve deniz yoluyla yapılan ticaret nedeniyle pek çok kültün izlerine rastlamak mümkündür.

Kyzikos'un eyalet sikkelerinde, özellikle Kore Soteira kültü önemli bir yer tutmaktadır. Kent darphanesi, Roma döneminin başlıca darphanelerinden biri olup, Anadolu'nun sikke ihtiyacına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Kentin uzun soluklu sikke basımı, I.Leo (MS.457-474) döneminde son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kyzikos, Kyzikos Sikkeleri, Cyzicus Sikkeleri,

ABSTRACT**Ph. D.DISSERTATION****THE COINS OF KYZİKOS FROM THE MUSEUMS OF BURSA,
BALIKESİR AND BANDIRMA****Hacer MOTOR****Advisor : Assist. Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN****2010-Page: 374****Jury : Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU****Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN****Assoc. Prof. Dr. Haldun ÖZKAN****Assist. Prof. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU**

Kyzikos, on the south bank of Propontis, is an important town of Mysia Region, and is founded as the colony of Miletos in 7.th century B.C. the foundation of the town istraced back Argonauts, and King Kyzikos Mytologies. Kyzikos, one of the most beatiful cities of Anatolia, developed early thanks to the facilities presented genereously by geographical structure, and reached at a great welfare level. With its productive soils and natural ports, Kyzikos had caught a great succes in trade, and took the place in the first rows among leading cities in fishing, olive, silk, winw an vineyard. The town is one of the members of The Union of Attica Delos Sea consisting of affluent and powerful cities of Antique Period. In early times, the town came in the dominanca of Pers and Atina protected its freedom inspite of being autonomos, Kyzikos has been in front as a privilegeous city in Anatolia in Roman Period.

The famous coins with tunny fish sembolized the city have been the most valued of the world their manufactura was forbidden neither by Atina nor Persians at any time, and it was described as an unique coin. Antique resources and inscriptions have mentioned about Kyzikos coins. Electron coins of the town had played effective part in international corn trade between Black Sea and Grek Mainland. Thanks to the many of sea or land routes, the coins of the town are discreminated an a large circulation. The impact of main colony, Miletos on Kyzikos an due to the trade made by the sailing, it is possible to run into the traces of alot pf cultures in Kyzikos state coins, especially the cult of Kore Soteira has a great place. The mint of the town is one of chief mints belonging to Roman period, and it contributed much to the coin need of Anatolia. The making of long breathing coin of the town came to an end in the reign of Leo I.(BC.457-474).

Key Words: Kyzikos Coins, Cyzicus, Kizikinov, Kyzikenes, Cyzicenes, Cyzique.

KISALTMALAR DİZİNİ

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
AJA	: <i>American Journal of Archaeology</i>
AM	: <i>Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Institutes. Athenische Abteilung.</i>
AMM Yıllığı	: M. Arslan, <i>Museum of Anatolian Civilization Roman Coins</i> , İstanbul 1992.
AMS	: <i>Asia Minor Studien</i>
ANSMN	: <i>American Numismatic Society, Museum Notes.</i>
AS	: <i>Anatolian Studies</i>
BAR	: <i>British Archaeological Reports</i>
BCH	: <i>Bulletin de Correspondence Hellenique</i>
Bkz	: Bakınız.
BMC Mysia	: W.Wroth, <i>Catalogue of the Greek coins in the British Museum 15.Mysia</i> , 1892.
Brett, 1995	: A. B. Brett, <i>Catalogue of Greek Coins, Museum of Fine Arts</i> , Boston 1955.
CIL	: <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
EA	: <i>Epigraphica Anatolica</i>
Fig	: Figür
Fritze, Kupfer	: H. v. Fritze, “Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, Eine chronologische Studie”, <i>Nomisma 10</i> , 1917, 1-32, Taf. I-VI.
Fritze, Nomisma VII	: H. v. Fritze, “Die Elektronprägung von Kyzikos”, <i>Nomisma 7</i> , 1912, 1-38, Taf. I-VI.
Fritze, Silber	: H. v. Fritze, “Die Silberprägung von Kyzikos, Eine chronologische Studie”, <i>Nomisma 9</i> , 1914, 34-56, Taf. V-VI.
Greenwell, 1887	: Greenwell, W.-M. A. -D. C. I., <i>The Electrum Coinage of Cyzicus</i> , London 1887.

Head, Historia Numorum	:Head. B. V., <i>Historia Numorum, A Manual of Grek Numismatics</i> , Oxford, 1911.
Hunter	:G. MacDonald, <i>Catalogue of the Greek Coins in the Hunterian Collection III</i> , 1905.
IG	: <i>Inscriptiones Graecae</i> .
IGR	: <i>Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes</i>
IstMitt	: <i>Istanbuler Mitteilungen</i> .
JHS	: <i>Journal of Hellenic Studies</i> .
JWCI	: <i>Journal of the Warburg and Courtauld Institutes</i> .
Köker, 2003	:H. Köker, “The Greek coins from the 1952-3 Excavation at Cyzicus”, <i>The Numismatic Chronicle</i> , Vol.163, 2003, 385-392.
Köker, 2007	: H. Köker, “The Roman Provincial, Roman Imperial, Byzantine, Medieval and Islamic Coins from the 1952-3 Excavations at Cyzicus”, <i>The Numismatic Chronicle</i> , Vol.167, 2007, 305-314.
Krş	: Karşılaştırınız
Lindgren III	: H. C. Lindgren, <i>Lindgren III. Ancient Collection</i> , 1993.
LIMC	: <i>Lexicon Iconographicum Mythologia Classicae</i> .
London	: <i>British Museum. Department of Coins and Medals</i> .
LRBC	: P. V. Hill-J. P. C. Kent-R. A. G. Garson, <i>Late Roman Bronze Coinage</i> , London 1960.
Martin 2003	: K. Martin, “Zum Kult Der Kore Soteira Im Kaiserzeitlichen Kyzikos” <i>Asia Minor Studien</i> and 45, <i>Religion und Region</i> , 2003, 115-158, Taf.5-9.

McClean	: S. W. Grose, <i>Catalogue of the MacClean Collection of Greek Coins in the Fitzwilliam Museum III. Asia Minor, Farther Asia, Africa</i> , 1929.
MÖ	: Milattan Önce.
MS	: Milattan Sonra.
OGI- OGIS	: <i>Orientis Graeci Inscriptiones Selectae</i> . (Ed). W. Dittenberger I. II., Leipzig 1903-1905.
RE	: Pauly Wissowa - Kroll Mittelhaus, <i>Realencyclopaedie der Klassischen Altertumswissenschaft</i> , Stuttgart 1893.
REG	: <i>Revue des Etudes Grecques</i> .
RIC IV-V	: H. Mattingly-E. A. Sydenham, <i>The Roman Imperial Coinage 4-5</i> , London 1968.
RIC VI-VII	: C. H. V.Sutherland-R.A.G.Carson, <i>The Roman Imperial Coinage 6-7</i> , London 1968.
RNum	: <i>Revue numismatique, Société française de numismatique</i> , Paris.
s	: Sayfa
SHA	: <i>Scriptores Historiae Augustae</i> , Vols. I-II (Çev. D. Magie), LOEB. London 1979.
SEG	: <i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> .
SNG	: <i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> .
SNG v. Aulock	: <i>Sylloge Nummorum Graecorum Sammlung Hans v. Aulock</i> , Berlin 1957-1967, 1987.
SNG Copenhagen	: <i>The Royal Collections of Coins and Medals. Danish National Museum XIX. Mysia</i> , Copenhagen 1945.
SNG Deutschland	: <i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> :
SNG Paris	: <i>Sylloge Nummorum Graecorum: Département des Monnaies. Médailles et Antiques. Mysie</i> , Paris 2001.

SNG Stockholm	: <i>Sylloge Nummorum Graecorum: The Collection of the Royal Coin Cabinet. National Museum of Monetary History Stockholm III. Attika-Lesbos</i> , 1991.
SNG Tübingen	: <i>Sylloge Nummorum Graecorum: Münzsammlung der Universität Tübingen IV: Mysien-Ionien</i> , München 1989.
Tekin, 1994	: O. Tekin, <i>Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri</i> , İstanbul 1994.
Warren	: K. Regling, <i>Die Griechischen Münzen der Sammlung Warren</i> , 1906.
Weber	: L. Forrer, <i>The Weber Collection III</i> , London 1926.
y.y	: yüzyıl.
ZfN	: <i>Zeitschrift für Numismatik</i> .

ÇİZİMLER, RESİMLER VE HARİTALAR DİZİNİ

- Çizim 1:** Tek Aşamalı Klasik Basım Yöntemi: S. Karwiese, *Antik Nüvizmatığe Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, 37, Çizim 12.
- Çizim 2:** Sikkenin Bilimsel Bölümleri: S. Karwiese, *Antik Nüvizmatığe Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, 18, Çizim 3.
- Resim 1:** Batı Anadolu’da Kurulan Birliğe Ait Sikkenin Önyüzü. G. F. Hill, “Cyzicus and the Anti-Spartan League”, *The British Museum Quarterly*, Vol. 2, No. 3, Dec.,1927, 59, Fig.1.
- Resim 2a:** Kyzikos - Smyrna Homonoia Sikkesi. F. Dönmez Öztürk, *Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, 198, Res. 17.
- Resim 2b:** Kyzikos - Smyrna Homonoia Sikkesi. B. V. Head, *Historia Numorum, A Manual of Grek Numismatics*, Oxford, 1911, 527, Fig. 275.
- Resim 3:** Kyzikos - Ephesos Homonoia Sikkesi. P. R. Franke - M. K Nollé, *Die Homonoia - MünzenKleinasien und der Thrakischen Randgebiete I: Katalog, Saarbrücker Studien zur Archäologie und alten Geshichte 10*, Saarbrücker 1997, No:317.
- Resim 4:** Kyzikos - Perinthos Homonoia Sikkesi. P. R. Franke - M. K Nollé, *Die Homonoia - MünzenKleinasien und der Thrakischen Randgebiete I: Katalog, Saarbrücker Studien zur Archäologie und alten Geshichte 10*, Saarbrücker 1997, No: 1721.
- Harita 1:** Kyzikos’un Konumu.
- Harita 2:** Kyzikos Sikkelerinin Yayılım Alanı.

ÖNSÖZ

Anadolu kentlerinin darbettiği sikkeler, diğer antik kaynaklardan farklı olarak, kendine özgü biçimde Yunanlıların yaşamı hakkında bilgiler sunmaktadır. Sikkelerde, geçmişten günümüze korunması amaçlanmış bir mirasın izlerine rastlarız. Sikkeler aynı zamanda politik bağımsızlıkların, sorumluluk bilincinin ve topluma düşen ortak görevlerin, yönetimin başında bulunan kişilerin güçlü etkilerinin ve birçok eski ünlü ve hatta yeni kurulmuş yerleşimlerin gelişiminin de aynasıdır.

Ekonomideki gelişme ve gerilemenin şaşmaz ölçüsü ve ekonomi tarihi için eşsiz kaynaklardır sikkeler. Tüm bu özelliklerinden başka küçük birer sanat yapıtı olan sikkeler, dönemin sanat zevki ve düzeyini de yansıtmaktadırlar. Ayrıca, iletişim olanaklarının çok zor ve kısıtlı olduğu Antikçağ insanı için, üzerlerinde imparator portrelerinin yer alması gibi özellikleri ile kitlesel bir haberleşme aracı görevini de sikkeler üstlenmişlerdir. Sikkeler imparatorların programları, icraatları hakkında bilgi sunarken aynı zamanda propaganda amacı da gütmüşlerdir. İmparatorun savaş ve utkularını halka ulaştırmak ve aynı zamanda imparatorun gururunu okşamak amacıyla pek çok sikke basılmıştır.

Sikkeler yazılı kaynaklardan ve yazıtlardan elde edilen bilgilerimizi pekiştirdikleri için, yapılan binalar ve sosyal yardımlar konusunda da bize bilgi vermektedir. Yunan ve Roma dünyasının dinsel inançları, gelenekleri ve bunların zamanla nasıl değiştiği konusunda yine sikkelere başvuruyorduk. Sikkeler kültürün önemini, eski söylencelerin sürmesi, tarihsel olayların önemi ve o dönem insanların sanat gücünü yansıtan belgesel nitelikte malzemelerdir. Sikkeler üzerinde adak sahneleri, gemiler, liman ve kent görüntüleri, birçok spor yarışması ve gladyatör oyunlarını rahatlıkla izlenebilirken, devletlerin yaptıkları, çoğu kez çetin geçen ve ağır kayıplara mal olan savaşların izlerini de takip edebiliriz. Roma imparatorluğunun bağlayıcı ögesi olarak karşımıza çıkan imparatorluk kültürünün izlerine, kentlerin onur adları ve unvanları için yarışması, uzak ya da yakındaki kentlerin kendi aralarındaki anlaşma bağlantılarında kent kültürünün gelişmesi çabalarını da buluruz.

Bu çalışmamda emeği geçenler arasında, başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. N. Koçhan'a gösterdiği anlayış ve öğretileri için, kütüphanesinden çokça faydalandığım, birçok konuda örnek aldığım hocam Prof. Dr. M. Karaosmanoğlu'na verdiği moral desteği için, kitap ve çevirilerini esirgmeden paylaşan arkadaşım Arş. Gör. Dr. Ş. Dilek

Ful başta olmak üzere Arş. Gör. Akın Timur, Yrd. Doç. Dr. A. Y. Tavukçu, Yrd. Doç. Dr. Z.Aydın Tavukçu, Yrd. Doç. Dr. K. Meral ve Arş. Gör. H. Kasapoğlu'na çok teşekkür ederim.

Ayrıca sikkelerin envanter ve resimleme çalışmaları sırasında, Bandırma Müzesi Müdürü Elmas Kaya ile arkadaşım arkeolog Tülin Tan ve müze personeline, Balıkesir Müzesi Müdürü Neriman Atılğan'a, Turan Kayabey'e, arkadaşım arkeolog Tolga Koparal ve tüm müze personeline gösterdikleri yakınlık ve uygun çalışma ortamı dolayısıyla teşekkürü bir borç bilmekteyim. Ayrıca Bursa Müzesinden Funda Ünal'a ve literatür çalışmalarında sağladıkları imkanlar dolayısıyla, Alman Arkeoloji Enstitüsüne ve Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane Müdürü ve personeline teşekkürlerimi sunarım.

Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsünden kaynaklarımı temin eden arkadaşım Arş. Gör. Sevda Önal ve tez aşamasında emeği geçen arkadaşım Arş. Gör. Meral Oltulu'ya, İngilizce çevirilerimde büyük kolaylık sağlayan Zahide Atak'a ve resimlerin kesilmesi aşamasında yardımcı olan arkadaşım grafiker Seçil Özkul'a teşekkürler. Uzun süren öğrencilik yıllarımın bu son aşamasına kadar, maddi-manevi desteklerini hiç esirgemeyen başta babam İlköğretim Müfettişi N. Motor ve kardeşim İnş. Y. Müh. E. Motor olmak üzere tüm ailem ve sevdiklerime sonsuz teşekkürler.

Ekim -2010

Hacer MOTOR

GİRİŞ

Antik dönemden beri sikke darbı, ticari ve politik özgürlüğün, devlet bağımsızlığının bir ifadesi olarak kabul edilmektedir¹. Ancak Pergamon Krallığının vasiyet yolu ile (MÖ 133) Roma'ya bağlaması sonrasında Romanın Anadolu'daki bazı kentlere zaman zaman sikke darbetme hakkı verdiği bilinmektedir².

Sikkelerde görülen damga resimleri, diğer sanat dallarının bir aynası olarak kabul edilmesine karşın sikkeler küçük objeler olduğu için, genelde hızlı bir gelişim yansıtmazlar. Ayrıca sikkelerin küçük olmaları ve ayrıntılı çalışmanın güç olmasından kalıp ustalarının yetenekleri de, her zaman büyük sanatçılar düzeyine ulaşamamıştır.

Antik dünyada sikkeler, bir alışveriş aracı olmaları yanısıra sanatsal ve semantik özellikleri ile ait oldukları kentlerin, kurgulanmak istenen kimliğini de yansıtan birer objedirler. Kent kimliğini yansıtan imgelerin, çoğunlukla tekil figür ve sembollerden oluştuğu, ancak bazen çok daha karmaşık kompozisyonları da içerdiği görülür. Sikkelerdeki mimari ayrıntıların niteliği, arkeolojik verilerin yokluğunda veya eksikliğinde göz ardı edilmeyecek bir bilgi kaynağıdır.

¹ P. Gardner- M. A. - F. S. A., *The Types of Greek Coin*, Cambridge 1883, 5; M. M. Austin - P. Vidal-Naquet, *Economic and Social History Ancient Greece*, California 1977, 124.

² N. Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt I, Ankara 1986, 416; P. R. Franke, *Roma Döneminde Küçük Asya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*, (Çev. N. Baydur - B. Theis Baydur), Ege Yayınları, İstanbul 2007, 11.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

Anadolu'nun tarih boyunca pek çok büyük uygarlığa ev sahipliği yapması, günümüze zengin bir mirasın yansımaları sağlamıştır. Sikkeler bu arkeolojik zenginliğin önemli bir parçası olup, her yıl büyük miktarda sikke kazılar ve diğer yollarla müzelere aktarılmaktadır. Ancak ülkemizde numizmatik alanındaki çalışmaların henüz büyük gelişme gösterdiği söylenemez. Bu çalışmayı yapmakla, bu bilim dalının yanı sıra, yürütülmekte olan Kyzikos kenti kazılarına fayda sağlamak amacındayız.

Çalışmamızın konusunu Bursa, Balıkesir ve Bandırma müzelerinde korunan Kyzikos kentine ait sikkeler oluşturmaktadır. Adı geçen müzelerde çalışmaya başlamadan önce, bakanlıktan izin alınarak müzelerle temasa geçilmiştir. Ancak Bursa Müzesi elemanlarının yoğun çalışmalarından dolayı ikinci kez alınan izin ile sikkelerin envanter ve fotoğraflama çalışmaları yapılabilmektedir.

Çalışmamızda Kyzikos kentinin Arkaik Dönemi'ne ait, önyüzlerinde domuz ve ton balığı, arka yüzlerinde ise kükremiş aslan protomu yer alan sikkelerinden, söz konusu müzelerde çok sayıda örnek olduğundan farklı örnekler seçilmeye çalışılmıştır. Bursa Müzesi'nde Kyzikos'un Roma dönemine ait çok sayıdaki aynı tip sikkeler arasından, üzerinde darphanenin farklı ofis (atölye) işaretleri bulunanlara ağırlık verilmiştir. Ofis işaretlerinin yalnızca baştan iki harfinin okunabildiği sikkeler, diğer kentlere de ait olabileceği için tez kapsamına dâhil edilmemiştir. Ayrıca aşırı derecede korozyona uğramış sikkeler de kapsam dışı tutulmuştur.

Çalışmamızda askeri ve siyasi olaylara paralel olarak sikke tiplerindeki değişimleri, üslup gelişimini kentler arasında ikonografik ve ağırlık sistemleri açısından ortak yönleri irdeledik. Ayrıca siyasi etkenlerin yanı sıra dini ve kültürel faktörlerin, sikke üretimine ve ikonografisine olan etkilerini de ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu bağlamda kentin sikkelerinde yoğun olarak Demeter-Kore kültünün ana tema olduğu anlaşılmış ve bu konunun üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Kyzikos'un çevresindeki kentlerle ticareti, siyasi yapısının sikkelerle tespiti, sikkelerin yayılımı ve kentin yakın çevresi ile diğer bölgelerle ticari ilişkisi de irdelenmeye çalışılmıştır. İncelenen sikkelerle, yayını yapılmış müze koleksiyonlarının verileri karşılaştırılarak o dönemdeki bölgeler ve merkezler arasındaki sikke sirkülasyonu hakkında cevaplar elde edilmek istenmiştir.

Çalışmamızda kronolojik bir sınır çizilmemiş, adı geçen müzelerde belirlenen Kyzikos sikkelerinin, arkaik dönem (MÖ 6. yüzyıldan) ile MS 5. yüzyıl arasına ait oldukları görülmüştür. Bursa, Balıkesir ve Bandırma müzelerinde bulunan, kente ait sikkeler bir katalog oluşturularak değerlendirmeye tabi tutulurken, Kyzikos'un darbettiği ancak bu müzelerde belirlenemeyen sikkelere de genel olarak değinilmiştir.

Katalogda yer alan sikkeler, ağırlık, çap, kalınlık ve kalıp yönü belirleme ve fotoğraf çekimi aşamalarından geçtikten sonra, kaynakçada verilen katalogların desteğiyle kronolojik olarak ele alınmıştır. Çalışmamızda kentin tarihsel geçmişine ve kentte yürütülen kazılara ışık tutacak sikkeler üzerinde ayrıca durulmuş ve Propontis(Marmara Denizi) bölgesinin bu önemli şehrinin sikke dolaşımı, epigrafik kaynaklar ve ele geçen defineler yardımıyla ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Katalogda sikkelerin resimleri ve bilgileri bir arada verilmiş, ayrıntıları fark edilmeyen sikkelerin resimleri yanda büyütülerek gösterilmiştir. Sikkelerin referanslarının verilmesinde Roma Dönemi sikkeleri için, bugün hala en geçerli kaynaklar olarak kabul edilen RIC ve BMC serilerinin konumuzla ilgili ciltleri ile Geç Roma sikkeleri için LRBC adlı kaynak kullanılmıştır. Ayrıca SNG katalogları ve mevcut diğer yayınlardan da faydalanılmıştır.

1. 2. ARAŞTIRMALAR

Kyzikos, Klasik Dönem’de Anadolu’nun en önde gelen kentlerinden biri olması ve hem sahip olduğu zenginlik açısından, hem de coğrafi konumunun getirdiği önem sebebi ile antik dönemden beri araştırmacıların sürekli dikkatini çekmiştir.

Kyzikos’da ilk araştırmalar, 1952’de Fıratlı³ tarafından yapılan sondaj çalışmalarıdır. Daha kapsamlı bilimsel çalışmalar ise, 1956 yılında Akurgal⁴ tarafından yapılır. Kentte 1988’e kadar başka bir çalışmaya rastlanmamaktadır. 1988’de Yaylalı⁵ tarafından, yüzey araştırması ve gerekli çalışmalar yapılarak, 1989’da Hadrian Tapınağı’nda kazı çalışmalarına başlanır. 1997’den sonra uzun süre ara verilen bu kazılar, Koçhan⁶ tarafından 2006 yılında tekrar başlatılır. Bu tarihten itibaren süren kazılarda, başta Hadrian Tapınağı’nın alt yapısına ve tasarına yönelik önemli bulgular olmak üzere, kentin arkeolojik değerleri ortaya çıkartılmaya devam edilmektedir. Kazılar hem antik kentin tarihine hem de bölgenin arkeolojisine önemli katkılar sağlayacak niteliktedir. Kente yapılan araştırma ve incelemeler, bugüne kadar karanlıkta kalan birçok konuya ışık tutabilecek boyuttadır.

Kyzikos hakkında ilk bilgilere, antik kaynaklarda rastlamaktayız. Bunlar daha çok kentin mitolojisi ve topografyası ile alakalı bilgilerdir. Strabon, kentin görkemli binalarını övüp, konumu hakkında bilgiler verir⁷. Aristeides’in MS 167’de verdiği ünlü söylevinde, kentin ayrıntılı tarifine rastlanır⁸. Antik kaynaklar ışığında kentin MÖ 117, MS 895 ve 906 yıllarında büyük depremler geçirdiğini bilmekteyiz⁹.

Kentle ilgili bilgi veren kaynaklar Doğu Roma dönemine kadar uzanmaktadır. Fakat bu dönem bilgileri daha çok yüzeyseldir. Daha sonraki bilgilerin ise genelde gezi notları şeklinde olduğunu görüyoruz. En önemli gezi notları, Kyzikos’u ziyaret eden

³ N. Fıratlı, “Erdek Kyzikos Harabeleri Rehberi (Guide de Cyzique)”, *TTOK Belleteni* 229, 1961.

⁴ E. Akurgal, “Kyzikos ve Ergili Araştırmaları, İon Yayılışının Tarihi Hakkında”, *Anatolia I*, 1956, 43-51.

⁵ A. Yaylalı, “Kyzikos 1989 Kazı Çalışmaları”, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt II, 28 Mayıs–1 Haziran 1990, Ankara 171–194.

⁶ N. Koçhan, K. Meral, H. Motor, F. Güneş, “Kyzikos 2006 Yılı Kazısı”, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 28 Mayıs – 1 Haziran 2007, Kocaeli, 11-20.

⁷ Strabon, *Geographika*, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, C 575.

⁸ Aristeides, XXVII, 6 vd.

⁹ H. Sosyal, S. Sipahioğlu, D. Kolçak, Y. Altınok, *Türkiye ve Çevresinin Deprem Kataloğu*, TÜBİTAK, Proje No: YBAG 341, İstanbul 1981, 88.

Avrupalı ilk gezgin Anconalı Cyriacus'a¹⁰ aittir. Kenti iki kez ziyaret eden Anconalı Cyriacus, 1431'deki ilk ziyaretinde Hadrian Tapınağı'nın önemli bir bölümünü ayakta görmüş, hatta yakınlarındaki bir sunaktan kopya ettiği yazıttan dolayı buranın Persephone Tapınağı olduğunu düşünmüştür. 1444'te tekrar kenti ziyaret ettiği sırada, yöre halkının Hadrian Tapınağı'nı kireç ocağı olarak kullanmalarına tanıklık etmiştir¹¹.

Kyzikos'un 18. yüzyıldaki durumunu Lucas ve Mottraye gibi seyyahlardan öğreniyoruz. 1794'te Kyzikos'dan geçen Lucas¹², tapınağa ait dehlizlerden, yıkık bina kalıntılarından ve ne olduğunu tam olarak tanımlayamadığı görkemli harabelerden söz eder. Bundan yirmi sene sonra Mottraye¹³, Kyzikos'da ki kırık sütun parçalarından, çeşitli mimari öğelerden ve dehliz türü kalıntılardan bahseder.

Kyzikos ile ilgili araştırmalara 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupalı gezginler tarafından devam edilmiştir. Bu gezginler daha çok Hadrian Tapınağı ile ilgilenerek, kentteki bazı kalıntıların resimlerini çizmişlerdir. Hamilton¹⁴ ve ünlü gezgin Texier¹⁵ gibi araştırmacılar, kenti bugün izlenebilen kalıntılarla tanımlamışlardır. Perrot ve Guillaume¹⁶, Galatia ve Bithynia Seyahatnamesi adlı eserde kentin bir tasviri ile planını ve bazı yapıların çizimlerini vermişlerdir. Pococke¹⁷ de eserinde, kentin planına yer vererek, kent hakkında tanımlamalarda bulunmuştur. Agoranın yerini tespit eden ilk araştırmacı da Pococke'dir. Daha sonra Lechevalier¹⁸, 1800 tarihli kitabında, çeşitli yıkıntılardan ve amphitheatrdan söz etmektedir.

19. yüzyıl ortalarında Michaud ve Paujoulat'ın¹⁹ bildirdiğine göre, kent tümüyle harabeye dönmüştür. Ayakta kalan kalıntılardan sadece Hadrian Tapınağı'nın dehlizlerinden bahsedilmektedir. Kentteki önemli bir kutsal alan olan Metroon

¹⁰ T. Reinach, "Lettre A. M.le Commandeur J.B. de Rossi Au Sujet du Temple D'Hadrien A Cyzique", *BCH* 14, 1890, 521; E. W. Bondar - Ch. Mitchell, Cyriacus of Ancona's Journeys in The Propontis and The Northern Aegean, 1976; B. Ashmole, "Cyriac of Ancona and The Temple of Hadrian at Cyzicus", *JWCI* 19, 1956, 179-191.

¹¹ J. Freely, *Türkiye Uygarlıkları Rehberi* 2, İstanbul 2002, 48.

¹² P. Lucas, *Voyage du Sieur Paul Lucas Fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, le Macedoine et l'Afrique*, Cilt I, Paris 1712, 37.

¹³ A. de La Mottraye, *Voyages dü. Sr. A-de La Mottraye en Europe, en Asie et en Afrique*, Cilt 1, La Haye 1727, 470-472.

¹⁴ W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor*, London 1842.

¹⁵ Ch. Texier, *L'Asie Mineure*, Paris 1862.

¹⁶ G. Perrot - E. Guillaume, *La Galatie et de La Bithynie*. Paris 1872, 69 vd.

¹⁷ R. Pococke, *Description of East*, Londra 1745, 114 vd.

¹⁸ J. B. Lechevalier, *Voyage de la Propontide et du Pont-Euxin*, Paris 1800, 25.

¹⁹ J. F. Michaud - J. J. F. Poujoulat, *Correspondance de l'Orient*, Cilt II, Paris 1833, 110.

hakkında, Macridy ve Picard'ın²⁰ çalışmaları bulunmaktadır. Marquart-Grigoriadis²¹ de kentle ilgili rehber bir kitap yazmıştır.

Kyzikos'un tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar arasında, en önemlisi Rustafjael'in 1902'de yayınladığı makaledir²². Rustafjael makalesinde, kent planı ve fotoğraflarının yanı sıra, kentin yapıları hakkında kısa bilgiler sunmaktadır. Kentin topografyası ile ilgili ana çalışmalar arasında, Hasluck ve Henderson'un²³ ortak çalışmalarını sayabiliriz. Bu yayında kentin bir planının yanı sıra topografyası hakkında önemli bilgiler sunulmuştur.

Kyzikos'un tarihi ile ilgili önemli çalışmalar arasında Marquardt²⁴ ile Hasluck'un²⁵ eserleri sayılabilir. Hasluck, kenti Kapıdağ yarımadası ile birlikte incelerken tarihçesi, yapı kalıntıları, mitolojisi ve dini özelliklerine değinerek, kaynak eser niteliğinde bir çalışma ortaya koymuştur. Magie²⁶, Anadolu ile ilgili incelemelerin yer aldığı kitabında, Kyzikos hakkında da bilgiler vermektedir.

Kyzikos ile ilgili yakın geçmişteki yayınlardan biri, önemli bir başvuru kitabı olarak kabul edilen, Erdek eski kaymakamı Ertüzün²⁷ tarafından yazılmıştır. Ertüzün 1956'da yayınladığı kitapta, kenti arkeolojik ve epigrafik açıdan inceleyerek, Kyzikos'un geçmişine yönelik açıklamalar getirmiştir. Yazar diğer bir kitabında²⁸ da, Kyzikos'un mitolojisi ile ilgili konuları ele almıştır.

Epigrafik açıdan kenti inceleyen çalışmalar arasında, Almanların yaptığı çalışmalar başta gelmektedir²⁹. Kentte en çok dikkat çeken yapının Hadrian Tapınağı olması sebebi ile bu konuda da pek çok makale bulunmaktadır³⁰. Kentteki diğer önemli yapı ise Kyzikos Amfitiyatrosu'dur³¹. Kentle ilgili diğer yayınlar arasında Yaylalı³²,

²⁰ Th. Macridy - C. Picard, "Attis d'un Metroon de Cyzique", *BCH* 45, 1921, 436-470.

²¹ J. Marquardt, *Cyzicus und sein Gebiet*, Berlin 1836.

²² R. D. Rustafjaell, "Cyzicus", *JHS* XXII, 1902, 174-189.

²³ F. W. Hasluck - A. E. Henderson, "On The Topography Of Cyzicus", *JHS* XXIV/I, 1904, 135-143.

²⁴ Marquardt, *Cyzicus und sein Gebiet*, Berlin 1836.

²⁵ F. W. Hasluck, *Cyzicus*, Cambridge University Press 1910.

²⁶ D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the third Century after Christ*, New Jersey 1950, 81.

²⁷ R. M. Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1998.

²⁸ R. M. Ertüzün, *Erdek, Kyzikos, Argonautlar ve Kharitler*, Erdek 1991.

²⁹ E. Schwertheim, *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung I*, Grabtexte, I.K. 18, 1980; E. Schwertheim, *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung II, Miletosupolis-Inschriften und Denkmäler*, I. K. 26, 1983.

³⁰ A. Barattolo, "The Temple of Hadrian-Zeus at Cyzicus", *IstMitt* 45, 1995, 57-108, Taf. 27-41.

³¹ W. Radt, "Kyzikos Amphitiatrosu ve Roma İmparatorluğundaki Diğer Amphitiatrolar", *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 16-25; K. Meral, "Kyzikos Amphitheatr Işığında Amphitheatr'larda Düzenlenen Oyunlar", *Arkeoloji ve Sanat*, 94, 2000, 13-19.

Bakır³³, Başaran³⁴, Doğer³⁵, Tanrıver³⁶ Koçhan³⁷, ve Meral'in³⁸ yayınları bulunmaktadır. Kent ile ilgili tez çalışmaları arasında Öztürk'ün kentteki Metroon kutsal alanıyla ilgili Yüksek Lisans³⁹ ile kentin kandillerini inceleyen doktora çalışması⁴⁰ ve Güneş⁴¹ tarafından yapılan, kentin seramikleri ile ilgili bir Yüksek Lisans tezi bulunmaktadır. Son yayın olarak kenti topografik açıdan inceleyen ve kalıntılar hakkında bilgi veren Koçhan'ın⁴² bir kitabı yer almaktadır.

Kyzikos kentinin sikkeleri, antik dönemde Kyzikene staterleri olarak ün yapmış olup, ancak bu kadar çeşitlilik gösteren sikkeler tam olarak araştırılmamıştır. 1931'de Regling⁴³, Kyzikos elektron sikkelerini tüm zamanların ve mekânların en ilginç sikkesi olarak adlandırmıştır. Head⁴⁴ ise, Kyzikos darphanesinin yaygın bir sikke basım tekeline sahip olduğunu belirtmektedir. Kyzikos sikkeleri konusunda özellikle metalürjik çalışmalar ve diğer para birimlerine karşı değişim oranlarının belirlenmesi çalışmaları yapılmıştır. İlave olarak kronoloji, ikonografi, sikkelerin dolaşım alanı ve Kyzikenelerin antik kaynaklarda ortaya çıkışları ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır⁴⁵.

Kyzikos sikkeleri ile ilgili ilk bilgilere, 1817'de yayınlanan Stateri Antichi de rastlanmasına karşın, bu çalışma araştırmacılar tarafından güvenilir olarak kabul edilmemiştir. Daha sonra 1856 da Revue Numismatique'nin ilk cildinde Lenormant, "Essai sur les Stateres de Cyzique" adlı çalışmasını yayınlar. 1864'de oğlu François

³² A. Yaylalı, "Antik Kyzikos Kenti ve Geleceği Üzerine Düşünceler", *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 12-15.

³³ T. Bakır, "Roma Devrine Kadar Kyzikos'un Ön Tarihi", *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 3-11.

³⁴ C. Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", *Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı*, 1988-1989, 57-71; C. Başaran, "Kyzikos'dan Birkaç Korint Başlığı", *II. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1989,

³⁵ E. Doğer, "Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler", *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 26-30.

³⁶ C. Tanrıver, "Daskyleion 1988 yılı Kazılarında Ele Geçen Yazılı Buluntular Işığında Daskyleion-Kyzikos İlişkileri", *II. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1989, 8-11.

³⁷ N. Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan, Anadolu'da Doğdu*, 2004, 423-426;

³⁸ K. Meral, "Kyzikos Amphitheatr Işığında Amphitheatr'larda Düzenlenen Oyunlar", *Arkeoloji ve Sanat*, 94, 2000, 13-19

³⁹ N. Öztürk, *Kyzikos'da "Metron" Olarak Tanımlanan Yapı: "Mimarisi, Bezemeleri ve Plastik Eserleri"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994.

⁴⁰ N. Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.

⁴¹ F. Güneş, *Kyzikos Antik Kenti 2006 - 2007 Kazı Dönemi Seramik Buluntuları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

⁴² N. Koçhan, *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları* (baskıda)

⁴³ L. Miltenberg, "The Cyzicenes: A Reappraisal", *American Journal of Numismatics*, Second Series 5-6 (1993-1994), 1995, 1.

⁴⁴ B. V. Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, Oxford 1911, 522.

⁴⁵ Miltenberg, Agm., 1.

Lenormant'ın "Statères inédits de Cyzique" adlı makalesi, aynı periyodiğin 9. cildinde yayınlanır. Aynı yazarın Daremberg ve Saglio of *Dictionnaire des Antiquités*⁴⁶ adlı yayında, Kyzikos sikkeleriyle ilgili bir bölümü yer almaktadır.

Numismatic Chronicle adlı periyodiğin XVI. ve XVII. ciltlerinde, Head'ın "On a recent find of staters of Cyzicus" ve "Additional Notes" adlı iki değerli makalesi yer almaktadır. Ayrıca De Koehne, Borrell, Imhoof-Blumer ve Löbbecke'nin farklı serilerde bu sikkelerle ilgili çalışmaları bulunmaktadır.

Marquardt'ın 1836'da yayınlanan *Cyzicus und sein Gebiet*⁴⁷ adlı kitabında da küçük bir bölüm, Kyzikos sikkeleriyle ilgilidir. Kyzikos sikkeleriyle ilgili detaylı ve önemli bir çalışma olarak Greenwell'in⁴⁸, kentin elektron sikke basımını incelediği kitabını gösterebiliriz. Fritze'nin⁴⁹ 1912 yılında Kyzikos sikkelerinin arka yüzündeki *Quadratum incusum* gelişimini irdelediği, bugün hala geçerli olan corpus benzeri bir çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada sikkeleri MÖ 600–330 arası gruplara ayırmıştır. Aynı yazarın kentin elektron sikkeleri⁵⁰ üzerinde başka makaleleri de bulunmaktadır. Regling'in 1931'de yayınladığı *Prinkipo Definesi*⁵¹, kent sikkeleri ile ilgili çalışmalara önemli katkıda bulunmuştur.

Bugüne kadar Kyzikos sikkeleri ile ilgili yayınlarda en çok, sikkelerin antik dünyadaki değeri ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Bunlar arasında Eddy'nin⁵² çalışmasını da saymak mümkündür.

⁴⁶ Ch. Daremberg-Edm. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités. Grecques et Romanes*, Graz 1963.

⁴⁷ J. Marquardt, *Cyzicus und sein Gebiet*, Berlin 1836.

⁴⁸ W. Greenwell, M.A.-D.C.I., *The Electrum Coinage of Cyzicus*, Paris 1887.

⁴⁹ H. v. Fritze, "Die Elektronprägung von Kyzikos", *Nomisma* 7, 1912, 1-38, Taf. I-VI.

⁵⁰ H. v. Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie", *Nomisma* 9, 1914, 34-56, Taf. V-VI; H. v. Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie", *Nomisma* 10, 1917, 1-32, Taf. I-VI.

⁵¹ K. Regling, "Der griechische Goldschatz von Prinkipo", *ZfN* 41, 1931, 1-46, Pl. 1-4.

⁵² M. S. K. Eddy, "The Value of the Cyzicene stater at Athens in the Fifth Century", *ANSMN* 16, 1970, 13-22.

1. 3. KYZİKOS'UN KONUMU

Antik dönemde Mysia bölgesi sınırları içinde yer alan Kyzikos, Anadolu'nun en güçlü ve en güzel kentlerinden biridir. Kent, Propontis (Marmara Denizi) kıyısında, anakaraya dar bir boyunla bağlanan Arktonnesos'un (Kapıdağ Yarımadası) güneyinde, bugünkü Erdek-Bandırma karayolunun 9. kilometresinde yer almaktadır (Harita 1)⁵³. Arktonnesos'da yer alan dağ, mitolojiye göre bebekliğinde Zeus'a bakan bakıcıların dışı aylara dönüştüğü yerdir⁵⁴.

Kyzikos, antik döneme damgasını vuran ton balığı tasvirli sikkeleriyle büyük bir üne kavuşmuştur. Önemli bir ticaret ve kültür merkezi olarak kabul gören kent, Propontis'in güney kıyısındaki konumu itibarıyla de Anadolu'nun batıya açılan kapısı niteliğindedir⁵⁵.

Anadolu'nun kuzeybatı köşesinde yer alan Mysia'nın⁵⁶ önemli kentlerinden Kyzikos, Miletos kolonisi olarak kurulmuş⁵⁷ olup, bugün ören yerine ait kalıntılar, halk arasında Belkıs (Balkız) adıyla bilinmektedir⁵⁸. Kyzikos kelimesi, Helen dilinde bir anlam taşımamaktadır⁵⁹. Anatanrıça kastedilerek, Anatanrıça'nın adası, kutlu / güzel ada anlamına gelen Kuwa-Ska sözcüğünün kullanılmış olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Anatanrıçanın burada bir kült merkezinin olması ve tanrıçanın yurdu sayılan üç Dindymon dağından birinin de Kyzikos'da yer alması bunu destekler niteliktedir⁶⁰. Kentin adı, İngilizce de K ile başlayan antikçağ kent adları C ile yazıldığı için Kyzikos, Cyzicus şeklinde kullanılmaktadır. Fransızcada da Anadolu kent ve şahıs

⁵³ C. Başaran, *Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos, Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı*, 1988–1989, 57; N. Koçhan, *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, adlı baskıdaki kitaptan Faydalanılmıştır.

⁵⁴ S. Mitchell - C. Katsari, *Patterns in the Economy of Roman Asia Minor*, The Clasical Pres of Wales 2005, 64.

⁵⁵ H. Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, *Toplumsal Tarih*, 131, (Kasım 2004), 43.

⁵⁶ Y. Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Ankara 2006, 480, Mysia mad.

⁵⁷ V. Ehrenberg, “When Did the Polis Rise?”, *JHS*, Vol.57, Part 2, 1937, 152; O. Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu, Arkaik ve Klasik Çağlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992, 88; Başaran, *Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos*, 58.

⁵⁸ J. A. R. Munro-H. M. Anthony, “Explorations in Mysia”, *The Geographical Journal*, Vol. 9, No.2, 1897, 158; A. Pekman, *Eskiçağda Bazı Anadolu Kentlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri*, İstanbul 1970, 21; B. Yalman, “Tarih Sahnelerinde Önemli Roller Alan Antik Kent Kyzikos”, *İlgi*, 49, 1987, 23; Başaran, “Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos”, 57; M. Cremer, “Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien”, *1. Mysien*, Band 4, 1991, 9; B. Umar, *Mysia*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, 210.

⁵⁹ Umar, *Mysia*, 210.

⁶⁰ B. Umar, *Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi*, İstanbul 1999, 494.

adlarının genellikle K yerine C ile yazıldığı, ancak Kyzikos'un tamamıyla Fransızcaştırılarak Cyzique şekline sokulduğu görülmektedir⁶¹.

Strabon'a göre Kyzikos dolaylarındaki halk, Aisepos Çayı'ndan Rhyndakos Çayı'na ve Daskylitis Gölü'ne kadar Dolionlar olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Daskylitis Gölü'nün yakınında "Rhyndakos üzerindeki Apollonia" ismindeki kentin ve bu yerlerin Kyzikos'lulara ait olduğunu bildirmektedir. Strabon Kyzikos'dan, Propontis'te kıtaya iki köprüyle bağlı bir ada olarak söz eder. Köprülerin yanında aynı ismi taşıyan ve gerektiğinde kapatılabilen iki limanı ve iki yüzden fazla gemiyi alabilecek bir barınağı olduğunu bildirmektedir. Kentin sadece topraklarının verimli olması ile değil, aynı zamanda çevresinin beş yüz stadion⁶² olmasıyla da dikkat çektiğinden bahseder⁶³. Ayrıca Strabon'dan, kentin Rhodos, Massalia ve antik Karthago tarzında düzenlenmiş olduğunu öğrenmekteyiz⁶⁴. Kyzikos özerk devleti, pek çok yönden Rhodos devletine benzemektedir. İkisi de ada olan bu devletler yürüttükleri başarılı siyasetin yanı sıra ticaret ve deniz güçleri sayesinde oldukça refah içindeydiler. Dış siyasette büyük bir mecburiyetleri olmadıkça pasif rol oynamayı ve ticaretlerini sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Ancak gerektiğinde özgür kalabilmek içinde kendilerini silahla korumayı bilmişlerdir⁶⁵.

Kyzikos, kıstağın doğu ve batısında yarımadadan ileri çıkan dalgakıranlarla korunan limanlara sahipti. Ortada ise kanallar vasıtasıyla limanlarla birleşmiş olan sığ bir göl (lagün) yer alıyordu. Kentin kıstağa bakan güney yönü, limanların olduğu kısım da dahil olmak üzere deniz kenarını izleyen bir surla çevrelenmiştir⁶⁶. Kentin ortasında yer alan bataklığın bir zamanlar boğaz olduğu ve belli dönemlerde temizlenmesine rağmen erken dönemlerden itibaren yavaş yavaş dolduğu anlaşılmıştır⁶⁷. Pococke, buranın bir ada olduğundan ve kuzeydeki kıstakta karaya bağlayan iki köprünün

⁶¹ E. Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK, Ankara 1998, 359.

⁶² Bir stadion yaklaşık olarak 165-210 m. arası bir mesafe olup ortalama olarak 200 m. kabul edilir. Bkz. C. Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, Erzurum 1998, 96.

⁶³ Strabon XII, 8, 11; R. D. Rustafjaell, "Cyzicus", *JHS* XXII, 1902, 178.

⁶⁴ Strabon C 575; C. Anthon (Ed), *Classical Dictionary*, New York 1855, 407.

⁶⁵ Hasluck, Cyzicus, 170; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 29; Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, 5.

⁶⁶ S. Lloyd, *Türkiyenin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çev. E. Varinlioğlu), TÜBİTAK, Ankara 1989, 206; D. Magie, *Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, 55.

⁶⁷ Rustafjaell, Agm., 178; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 5.

varlığından söz eder. Bu kısımda sur duvarlarının daha güçlü olduğunu bildirir⁶⁸. Kuzey tarafta yer alan uzun Dindymos Dağ silsilesi (Murat Dağı), fırtınalı kuzeydoğu rüzgârına karşı kent için doğal bir sığınak oluşturmuştur⁶⁹.

Kyzikos'un antik dönemde bir ada ya da yarımada olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Konu ile ilgili ilk olarak MÖ 4. yüzyıl ortalarında Sikylos, buradan İsthmos (yarımada) diye bahsederken, Strabon, Lampsakoslu Anaximenes'den naklettiği bilgilere göre kentin, kıtaya iki köprü ile bağlı bir Nesos (ada) olduğunu bildirir. Plinius'dan buranın önceden Arktonnesos, Dolionis ve Didymis adlarını taşıyan bir ada olduğunu ve İskender tarafından ana karaya bağlanmış olduğunu öğrenmekteyiz⁷⁰. Diodoros'a göre de Kapıdağı, MÖ 319'da yarımadadır. MÖ 3. yüzyıl kaynaklarından biri olan Apollonius Rhodios⁷¹, kentin ada üzerinde olduğunu belirtmektedir. MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Latin şairi Propertius'da bir kanalın varlığından bahsederek, kenti ada olarak yorumlayanlar arasında yer alır. MS 1. yüzyıl coğrafyacılarından Pomponius Mela, Kyzikos'u yarımadanın boynunda, Stefenos Bizantios da yarımada üzerinde tanımlamıştır. Kyzikos'da bayındırlık işlerinden sorumlu memur olan Bakhios, Poseidon'a sunduğu bir adakta buranın kanalla adaya çevrilmiş bir yarımada olduğundan söz edilmektedir⁷².

Plinius buradan ada olarak söz ederken, düşmanlara karşı adanın, kıstakta bir kanalla kesilmiş olduğunu bildirmektedir⁷³. Th. Reinach⁷⁴, kanal açılarak anakaradan bilinçli olarak ayrılmış bir ada olduğundan bahsetmektedir. Kentin MÖ 4.-2. yüzyıllar arasındaki parlak devirlerinde açılan bu kanal vasıtasıyla, iki körfez arasında nakliyat yapılabilirdi⁷⁵. Hatta kanalı koruma amaçlı gözetleme kulesi olarak kullanılmış bir

⁶⁸ R. Pococke, *Description of East, Londra 1745*, 114 vd.

⁶⁹ V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, 48; Magie, *Anadolu'da Romalılar 3*, Batı Anadolu Kent Devletleri, 56.

⁷⁰ Plinius, *Natural Historia*, V, 40.

⁷¹ Apollonios Rhodios, *Argonautica I*, 936.

⁷² R. M. Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1998, 2.

⁷³ Rustafjaell, *Agm*, 178.

⁷⁴ Th. Reinach, *REG VII*, 1894, 48.

⁷⁵ N. Hapçioğlu, "Kapıdağ Kıyılarında Jeomorfolojik Gözlemler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 1977, 203; Koçhan, *Kyzikos*, 2010, 9.

höyüğün varlığı bilinmektedir⁷⁶. Bugünde izleri görülebilen kanal, o dönemde küçük tonajlı gemilerin geçişi için oldukça uygundu⁷⁷.

Yarımadanın güney ucunda lokalize olan Kyzikos, belli bir tarihsel dönemden önce iki paralel bent ve kum birikintilerinden oluşmuş bir kıstakla anakaraya birleşerek bir yarımada dönmüştür. Bölgede yapılan jeolojik araştırmalar da yarımadanın güney ve doğusundaki alüvyonlu kuşağın, yarımadaı oluşturan granit masiflerle birlikte oluşmadığını, dolayısıyla yarımadanın bir zamanlar ada olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır⁷⁸. Kapıdağ kıyıya yakın bir ada iken dördüncü zaman sonunda veya tarihi çağlar içinde genişliği 1700 m. uzunluğu 1500 m. olan bir tombolo⁷⁹ ile anakaraya bağlanarak yarımada haline gelmiştir⁸⁰.

Kent, Roma imparatoru Augustus zamanında ada, Tiberius ve Caligula dönemlerinde ise yarım ada olarak bilinmektedir. MS 2. yüzyıl hatiplerinden Aristides, buranın anakarayla birleşmiş olduğundan bahseder. Kapıdağ yarımadası, Doğu Roma döneminde tamamıyla bir yarımada dır. Bütün bu antik kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden anakarayla bir birleşme olduğunu, ancak yarımadaı dönüşmesine rağmen ada özelliğinden tümüyle kurtulmadığını anlamaktayız⁸¹.

Kyzikos, MS 2. yüzyılda yaşamış ünlü hatip Aristides'in de belirttiğı gibi yarımadanın boynundan başlayarak anakaraya yayılan bir yerleşme olduğu için, bu konumuyla hem Hellespontos (Çanakkale) Boğazı'na hem de Propontis'e (Marmara Denizi) hakimdir. Bu civardan geçen gemiler ister uzaktan, ister kıyıdan geçsin kenti görmemeleri imkânsızdı⁸². Kentin konumu hakkında ünlü hatip Aristides: "Burasını görmek tanrının ona verdiğı bahtıyarlığı anlamak için kâfidir. Kara ile deniz ancak bu derece elverişli olabilir. Asya'nın önünde kıt'a ile sona eren bir ada halindedir. O yalnız iki yanında bulunan Pontos Eukseinos'la Hellespontos'u değil insanların geçtikleri

⁷⁶ İ. Cürebal - A. Kızılçaoğlu - A. Soykan, "Belkıs Tombolosunun Jeomorfolojik ve Uygulamalı Jeomorfolojik Özellikleri, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:1, Cilt 1, 1998, 14.

⁷⁷ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 4.

⁷⁸ İ. Ketin, "Kapıdağı Yarımadası ve Marmara Adalarında Jeolojik Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Seri B Cilt II. 2, 1946, 89.

⁷⁹ Kıyıyı eski bir adaya birleştiren kum veya çakıldan oluşan kıyı şekli. Bkz. Prof. A. Ardel-Doçent H. İnandık, "Kapıdağı Yarımadası Berzahı (Belkıs Tombolosu)", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 1957, 65.

⁸⁰ O. Erol, "Türkiye Kıyılarındaki Terkedilmiş Tarihi Limanlar ve Bir Çevre Sorunu olarak Kıyı Çizgisi Değişimlerinin Önemi", *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülten*, Sayı 8, 1991, 13; G. Ertin, "Kapıdağı Yarımadasının Coğrafi Etüdü", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 29, 1994, 286.

⁸¹ Umar, *Mysia*, 213.

⁸² Aristides, XXXVII, 6 vd.

bütün denizleri birleştiriyor. Çünkü her cinsten yabancı gemiler onun denizlerinden gelip geçiyorlar”⁸³ demektir. Bu ifade kentin, o dönemde Marmara’nın en işlek limanlarına sahip olduğunu göstermektedir⁸⁴.

Kyzikos, Anadolu’nun en önde gelen kentlerinden biri olmasının yanı sıra, önem ve sahip olduğu zenginlik açısından Byzantion’la yarışır hale gelmiştir⁸⁵. Önemli kara ve deniz yolları, elverişli limanları, savunmaya elverişli konumu, balıkçılık ve bereketli toprakları antik kentin gelişmesini sağlayan ana faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentin kıstağında, gemi geçişlerini sağlamak amacıyla kazılan ve bir ara savaş nedeniyle doldurulup tekrar temizlenen kanal, kıstağın çevresinin iyice sığlaşması ile kumla dolmuş ve kullanılamaz olmuştur. Bu yüzden kentin bir zamanlar oldukça işlek olan limanı, Marmara Denizi’ndeki gemi geçişleri için ters bir girintide kalmıştır⁸⁶. Aynı zamanda Kyzikos’un yaşadığı büyük depremler⁸⁷, istilalar ve limanlarının dolması ile ticaret yapılamaz hale gelmesi, kentin gelişiminin tamamen durmasına sebep olmuştur⁸⁸.

⁸³ Marquardt, Age., 88; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 38.

⁸⁴ A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, Kyzikos Maddesi.

⁸⁵ Freely, Age., 47.

⁸⁶ Umar, *Mysia*, 216.

⁸⁷ T. Reinach, “Lettre A. M. le Commandeur J. B. de Rossi Au Sujet du Temple D’Hadrien A Cyzique”, *BCH* 14, 1890, 519; R. MacMullen, “Roman Imperial Building in the Provinces”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 64, 1959, 230; H. Saradi-Mendelovici, “Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 44, 1990, 59.

⁸⁸ Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 43; E. Arıcan, *Mysia, Panormos’tan Bandırma’ya Tarihi Tezler*, Bandırma 2004, 40.

1. 4. KYZİKOS'UN KOLONİZASYON SÜRECİ

Antik dönemde sikkelerin ekonomik hayatta önemli rol oynamaya başlaması, kolonilerin kurulmasında ticari nedenleri ön plana çıkmaya başlamıştır⁸⁹. Bunun sonucunda Yunanlılar fetih amaçlı olmayan, yalnızca tarımsal ve ekonomik nedenlerle koloniler kurmuşlardır⁹⁰. Güvenlik açısından yeni koloni kurarken ulaşımın daha kolay sağlanabilmesi ve savunma nedeniyle yarım adalar veya kıyı kentleri en elverişli yerleşmeler olarak görülmüştür. Yerleşmeler kurulurken, hem kara yönünden gelebilecek saldırılara karşı koyabilecek, hem de denizden gelecek saldırılarda karaya sığınılabilinecek yerler tercih edilmiştir. Bu tür yerleşmelerin iki ya da bazen de üç limana sahip olmaları başka bir avantajlarıydı. Bir yöndeki liman elverişsiz olduğu zaman diğer limanlar rahatlıkla kullanılabilirdi. Bu yüzden Batı Anadolu'nun kuzey kısmında kalan Aiolo kentlerinin aksine, Akdeniz'e yakın olan İon kolonileri daha gelişmişti. Hatta İon kolonileri, Akdeniz yolu ile Doğu dünyasını tanımları sayesinde daha MÖ 9. yüzyılda büyük bir refah ve zenginliğe erişmişlerdi⁹¹.

MÖ 7. yüzyıl sonu ve 6. yüzyıl başlarında İon kolonizasyonunun başlamasında, özellikle de Miletos'u koloni kurmaya iten sebepler arasında, Lydia Krallığının giderek güçlenmesi sonucu Miletos'un İç Anadolu ile ticaretine engel olması gösterilebilir⁹². Miletos kolonilerinin artışı, Lydia ve Pers istilalarının yarattığı nüfus artışı da tetiklemiş olmalıdır⁹³. Ayrıca buna MÖ 7. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlanan Kimmer istilalarından⁹⁴ sıkıntı çekilmesi ile karayolu ticaretinde can ve mal güvenliğinin ortadan kalkmasını da ilave etmek mümkündür⁹⁵.

Anadolu'da Miletos, Arkaik dönemde gerçekleştirdiği etkinliklerle, koloni kurucusu olarak öne çıkan bir kent olmuştur. Greaves⁹⁶, Yaşlı Plinius'un Milet'e ait 90 koloninin varlığından ve kurduğu kolonilerinin de, yeni koloniler eklediğini böylece bu sayının 100'ün üzerine çıkacağından bahsetmektedir. Miletos, kolonilerini Kuzey Ege,

⁸⁹ A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, 157.

⁹⁰ Mansel, *Age*, 159.

⁹¹ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 311.

⁹² Herodot I, 14. 15; V. Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1982, 227; Lloyd, *Age*, 81; Mansel, *Age*, 158.

⁹³ Greaves, *Miletos Bir Tarih*, 143.

⁹⁴ J. M. Birmingham, "The Overland Route Across Anatolia in Eighth and Seventh Centuries B.C.", *Anatolian Studies*, Vol 11, 1961, 194 vd.

⁹⁵ A. R. Burn, "Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List", *JHS* Vol. 47, Part 2, 1927, 169; V. Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul 1982, 227.

⁹⁶ A. M. Greaves, *Miletos Bir Tarih*, (Çev. H.Ç.Öztürk), İstanbul 2003, 136.

Marmara ve Karadeniz kıyılarında kurmayı tercih etmiştir. Mansel⁹⁷, Miletos'un kolonizasyona, Yunanistan'daki soydaşlarından daha sonra başladığını bu yüzden Hellespontos ve Propontis'de yer kalmadığı için Karadeniz'e doğru açıldıklarını belirtir.

Ünlü coğrafyacı Strabon kitabında, Lampsakos'lu Anaksimenes'e göre Kyzikos'un Miletos tarafından kolonize edilmiş olduğunu bildirir⁹⁸. Güçlü deniz filosu ile Anadolu çevresindeki denizlerde zengin kolonilere sahip olan Miletos, Arktonnesos (Kapıdağ) ve Prokonnesos'un (Marmara Adası), yerli halkı Pelasgları kontrol altına alarak, burada koloniler kurmuştur⁹⁹. Topraklarının az oluşuyla sıkıntı yaşayan Miletos, büyük bir liman kenti olarak, gerekli coğrafi bilgilere ve deneyimli gemicilere sahip olduğu için uzaklarda koloniler kurabilmiştir. Kuzey Ege'de, Troya'ya kadar ki kıyılarda, Aiol kolonileri yer aldığından, Miletoslular Hellespontos Boğazına gidip Asya yakasındaki Abydos'u (Çanakkale), sonrada Propontis'in güney ucundaki Kyzikos'u kurmuşlardı¹⁰⁰. İonlular'ın ilk önce, Karadeniz'e açılan kapı niteliğindeki Hellespontos ve Propontis'teki, Abydos, Parion, Kyzikos¹⁰¹ ve Byzantion'u kolonize ederek¹⁰² Karadeniz'e yöneldiklerini görmekteyiz¹⁰³. Kyzikos'un bu açıdan Karadeniz kolonilerinin kurulmasında, bir basamak görevi üstlendiği anlaşılmaktadır¹⁰⁴. Propontis bölgesindeki kolonilerin büyük çoğunluğunun iki ana kent, Miletos ve Megara tarafından kurulduğunu görüyoruz¹⁰⁵. Burn'e göre¹⁰⁶ Miletos ve Megara, Pontus bölgesinin engin kaynaklarını bir sürtüşme olmaksızın bölüşüyorlar hatta Kyzikos, Callatis Heraclea ve Byzantion'da olduğu gibi birbirlerinin kolonilerini takviye ediyorlardı.

Birçok Yunan kolonisinin kurulduğu bir bölge olan Propontis çevresi genellikle MÖ 7. yüzyıl başlarında ciddi bir kolonizasyon faaliyetine tanık olmuştur¹⁰⁷. Bölgedeki

⁹⁷ Mansel, Age., 167; Lloyd, Age., 82.

⁹⁸ Strabon C 635.

⁹⁹ Yalman, Agm., 24; Arıcan, Age., 39.

¹⁰⁰ Lloyd, Age., 82; Mansel, Age., 168.

¹⁰¹ Mansel, Age., 168; Ş. Karagöz, *Eskiçağda Depremler*, Eskiçağ Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005, 35.

¹⁰² P. Dunham, *The History of Miletosus down to the Anabasis of Alexander*, London 1915, 57.

¹⁰³ F. Bilabel, *Die Ionische Kolonisation*, Leipzig 1920, 139; Cook, "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.", 50; A. J. Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation", *JHS* Vol. 91, 1971, 40.

¹⁰⁴ F. W. Hasluck, "The Marmara Islands", *JHS* 29, 1909, 8.

¹⁰⁵ Burn, "Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List", 171.

¹⁰⁶ A. R. Burn, "The So-Called 'Trade-Leagues' in Early Greek History and the Lelantine War", *JHS*, Vol. 49, Part 1, 1929, 22.

¹⁰⁷ R. M. Cook, "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.", *JHS*, LXVI, 1946, 71.

kolonizasyona en erken tarih olarak MÖ 7. yüzyıl başları verilmektedir¹⁰⁸. Propontis (Marmara Denizi), Pontos Euxenios (Karadeniz) ve Aegean Pelagos (Ege) Denizlerinden, iki dar boğaz olan Bosporus (İstanbul Boğazı) ve Hellespontos(Çanakkale) boğazlarıyla ayrılan bir denizdir. Burası iklim ve diğer coğrafi özelliklerinin yanı sıra Yunanistan'a yakın bir bölge olmasından dolayı, ideal bir koloni bölgesi olarak görülmüştür. Propontis'in kolonizasyonu yavaş ve zaman alan bir süreçtir. Bu bölge, aslında Yunan kolonizasyon hareketinin coğrafi değil politik amaçlı olduğunu gösteren güzel örneklerle sahiptir¹⁰⁹.

Ticaret, antik dönemde kolonizasyon için en önemli nedenler arasındadır. Ancak nerdeyse bütün Miletos kolonilerinin iyi bir limana sahip olmaları bize koloni kurulacak yer seçiminde, ticarete önemli bir etken olmasının yanı sıra, limanların sadece ticaret üssü olmadıklarını da göstermektedir. Karadeniz ve diğer bölgelerdeki çoğu koloni kenti, iyi bir limana sahip olup, gerek liman gerekse savunma açısından elverişli yarımadalar üzerine kurulmuşlardır. Antik dönemin iletişim noktaları olan limanlar daha sonraları ticareti, fikir alışverişini düzenlemek ve genişletmek için kullanılmıştır. Ayrıca limanlar erken kolonizasyon hareketlerinin önemli bir noktası olan balıkçılık açısından da oldukça önemliydiler¹¹⁰. Başlangıçta bir ada olan Kyzikos, konumu açısından koloni için akıllıca seçilmiş bir yer¹¹¹ olup, elverişli iki doğal limana¹¹², geniş ve bereketli tarım arazilerine sahipti¹¹³. Marmara ve Karadeniz'de ticaret ve balıkçılık merkezleri olmaya uygun birçok yeri kolonize eden¹¹⁴ Miletos, Kyzikos ve Abydos gibi Propontis'teki kolonilerinin, deniz ürünlerinden, geniş tarım arazilerinden ve uygun limanlarından büyük ölçüde yararlanmıştı¹¹⁵. Kyzikos'un kolonize edilmesinde¹¹⁶ en önemli etkenlerden birinin de, Propontis denizi ve Hellespontos boğazında yapılan

¹⁰⁸ F. K. Dörner, T. Goell, K. Bittel, L. Robert, H. Çambel, "Summary of Archaeological Work in Turkey 1954", *Anatolian Studies*, Vol 5, 1955, 21.

¹⁰⁹ A. J. Graham, "The Colonial Expansion of Greece", *The Cambridge Ancient History CAH*. Vol III, Part 3, The Expansion of the Greek World, Eight to sixth Centuries B.C. Ed. Boardman - N. G. L. Hammond Cambridge University Press 1982, 118.

¹¹⁰ Greaves, Miletos Bir Tarih, 142.

¹¹¹ M. Koromila, *The Greeks in the Black Sea*, Athens 1991, 53.

¹¹² Strabon, C 575; Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 48.

¹¹³ Lloyd, Age., 82; A. Özdizbay, *Eski Yunan'da Tarım*, Türk Eskiçağ Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2004, 29.

¹¹⁴ Mansel, Age., 168.

¹¹⁵ G. L. Huxley, *The Early Ionians*, London 1966, 65.

¹¹⁶ Burn, "Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List", 169.

mevsimlik ton balığı avcılığının olduğunu söylemek mümkündür¹¹⁷. Yunanlıların Karadeniz’le kurdukları ilk bağlantıların önemli bir unsurunu balıkçılık oluşturduğundan, balık bu bölge için ilk kolonilerden itibaren önemini korumuştur. Bu yüzden Miletos kolonilerinin özünü, geçici balıkçılık istasyonlarının oluşturduğu söylenebilir. Kyzikos ve Sinope gibi Miletos’un ilk kolonilerinin balıklarla özellikle de göçmen ton balıklarıyla ünlü olması, Apollonia Pontika ve Berezan gibi diğer Miletos kolonilerinin de balıkçılık açısından ideal konumda olmaları bu fikri destekler niteliktedir¹¹⁸.

Bir emporion olarak Kyzikos sikkelerinin üzerindeki ton balığı sembolü, balıkçılık kasabası olduğunu simgelemektedir. Sinope ile kuruluş açısından birçok benzerlikler gösteren Kyzikos ile Sinope gibi emporionlar, ticari amaçlar için hayran olunacak şekilde seçilmiş yerler üzerine kurulmuştur. Fakat ikisinin de erken zenginliklerinin sebebinin, tarım ve bölgesel endüstriye bağlı olduğu görülür Böylelikle Miletos’un koloni kurarken, onların ticari geleceklerini önceden gördüğü düşünülebilir¹¹⁹.

MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında Atina, ihtiyacı olan hububat ithali nedeniyle Propontis’de koloni kurmaya başlamıştır¹²⁰. Miletos kolonilerinin, daha sonraki tarihlerde ticaretinin gelişmesi, özellikle batı ve kuzey kıyılar arasındaki bu hububat ticaretiyle ilgilidir. Bosphorus boğazının ötesinde coğrafi açıdan avantajlı bir konumda olan Kyzikos, Trapezus ve Sinope’nin kolonizasyonu MÖ 8. yüzyıl ortalarına tarihlenir¹²¹.

Propontis’te ki en erken materyaller, MÖ 7. yüzyıl başlarına tarihlenir. Yazılı kaynaklar Propontis’te Kyzikos ve Karadeniz’deki Sinope ile Trapezus kolonilerinin, MÖ 8. yüzyılın ortalarında kurulduğunu belirtiyor. Herodot zamanında bir warlock hikâyesinin varlığı ve Aristeas’ın MÖ 7. yüzyıl başlarında Karadeniz’i ziyaret etmiş olması, en azından antik yazarların MÖ 8. yüzyıl sonlarında Karadeniz’i tanıdıklarını

¹¹⁷ Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 28.

¹¹⁸ Greaves, *Miletos Bir Tarih*, 140.

¹¹⁹ A. Gwynn, “The Character of Greek Colonisation”, *JHS* 38, 1918, 96.

¹²⁰ Graham, *The Colonial Expansion of Greece*, 121.

¹²¹ Gwynn, *Agm.*, 95.

göstermektedir. Argonautların deniz yolculuğu miti de, coğrafi detaylar sonradan eklenmiş olmasına rağmen bu öneriyi desteklemektedir¹²².

Kentin kolonizasyonu oldukça sorunlu bir konu olup, bu konuda değişik tarihler verilebilmektedir. Ancak genelde iki tarih kabul edilmekte¹²³ ve Kyzikos'un kolonizasyonu, MÖ 8. yüzyıl ortalarına MÖ 756¹²⁴ ve MÖ 679 yılına tarihlenmektedir¹²⁵. Antik kaynaklardan Eusebios, kentin MÖ 1270'de varolduğunu ve ilki MÖ 756 ve ikincisi MÖ 679'da olmak üzere iki defa kolonizasyon geçirdiğinden bahseder¹²⁶. Roebuck, Kyzikos'un en erken kolonizasyon tarihi olarak verilen MÖ 756 yılını reddeder¹²⁷ ve MÖ yaklaşık 700'lerde kurulmuş olduğunu ileri sürer¹²⁸. Roebuck, Kentte MÖ 6. yüzyıla ait seramiğe rastlanmadığını, ancak kent yakınlarındaki Daskyleion'da MÖ 7. yüzyıla ait seramiklerin ele geçtiğini belirtir¹²⁹. Herodot aktardığı Kyzikoslu Aristes'in hikâyesinde, MÖ 690 tarihini vererek, Kyzikos ve Prokonnessos'un kendi zamanından 240 yıldan daha fazla bir zamandır var olduğundan bahseder¹³⁰.

Kyzikos'da Akurgal'ın yaptığı araştırmalarda bulunan seramiklerin, MÖ 7. yüzyılın başlarından daha erkene gitmediği anlaşılmıştır¹³¹. Kyzikos'da yapılan kazılar da kentin, MÖ 7. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulduğunu ispatlamaktadır¹³². Carpenter, Marmara denizinin kıyıları boyunca kurulan Yunan kolonileri Parion, Lampsakos, Perinthos, Selymbria, Kyzikos, Khalkedon ve Byzantion'un MÖ 700 sonrasında

¹²² M. Rostovtzeff, *Iranian and Greeks in the South Russia*, 1922, 62; A.J. Graham, "The Date of Greek Penetration of the Black Sea", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 5, 1958, 36 vd.; Boardman, *The Greeks Overseas*, 241.

¹²³ A. M. Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", *AS*, Vol 54, 2004, 30.

¹²⁴ Strabon, XIV, 1, 6; Burn, "Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List", 169; Pekman, Age., 23; Umar, *İlkçağ'da Türkiye Halkı*, 236.

¹²⁵ Burn, "Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List", 171.

¹²⁶ Cook, "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.", 71; E. Akurgal, "Kyzikos ve Ergili Araştırmaları, Ion Yayılışının Tarihi Hakkında", *Anatolia I*, 1956, 43; E. Akurgal, *Eskiçağ'da Ege ve İzmir* 1993, 63.

¹²⁷ C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, New York 1959, 113; J. A. O. Larsen, "L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres mediques by Jean Berard", *Classical Philology*, Vol. 56, No 4, Oct., 1961, 281.

¹²⁸ Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, 113.

¹²⁹ Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, 110, dn 28.

¹³⁰ Herodot IV, 14-15; Cook, "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.", 71dn 42; Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation", 39.

¹³¹ E. Akurgal, "The Early Period and the Golden Age of Ionia", *AJA* Vol. 66, No. 4, 1962, 373.

¹³² E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1993, 312; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 40.

kurulduğundan bahsetmektedir. Carpenter'a göre¹³³ bu koloniler, yüzyılın ikinci çeyreği civarında ve çoğu birbirleriyle birkaç yıl ara ile kurulmuştur.

Anadolu'da MÖ 7. yüzyıl ilk yarısı içinde görülmeye başlanan Kimmer saldırıları sırasında, İonialılar tam anlamıyla deniz aşırı bölgelere dikkatlerini çevirmiş değillerdi. Yalnız Miletos, Lydia kralı Gyges'in izni ile Hellespontos girişindeki Abydos'u kurmuştu. MÖ 675'lerde yapılan bu ilk girişimlerden sonra Miletosluların, Hellespontos ve Propontis'e yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Miletos'un MÖ 650'lerde Prokonnessos'da varolduğu bilinmektedir¹³⁴. Gyges MÖ 680 – 652'de yönetimde olduğuna ve kontrolü altındaki bölgenin kıyılarında kolonizasyon ayrıcalığı tanıdığına¹³⁵ göre, bu Kyzikos'un kuruluşu ile ilgili yaklaşık bir tarihi verebilir. Ayrıca yapılan araştırmalarda, geç Oryantalist seramiklere rastlanması bu tarihi doğrulamaktadır¹³⁶.

Özellikle İonların aktif olduğu Propontis ve Pontus bölgelerinde, çift kolonizasyon yapıldığı teorisi bulunmaktadır. Bu erken yerleşmelerin, MÖ 7. yüzyıldaki Kimmer saldırıları ile yıkıldığı ve daha sonra tekrar Yunanlılar tarafından, yeniden ele geçirildiği düşünülmektedir¹³⁷.

Kolonizasyon hareketleri, Miletos'un Karadeniz kıyılarında ve Propontis'te tek başına doksan kadar emporion kurmasına sebep olmuştu. Ancak MÖ 8. yüzyıl ortalarında başlayan ticaret unsuru gösteren Sinope, Trapezuz belki de Amisos bile Kyzikos'da¹³⁸ olduğu gibi, Kimmer istilalarına boyun eğmek durumunda kalmışlardır¹³⁹. Graham' a göre, Miletos tarafından MÖ 8. yüzyıl ortalarında kurulan Kyzikos, MÖ 7. yüzyılda Kimmer saldırılarıyla yıkılarak, muhtemelen MÖ 670 civarında yeniden kurulmuştur¹⁴⁰. Propontis'in kuzey sahilinde MÖ 7. yüzyılın birinci yarısında kurulmuş bir Miletos kolonisi olarak karşımıza çıkan Kyzikos¹⁴¹, başlangıçta bir tarım topluluğu olarak kurulmuştu¹⁴². Kolonize edildikten bir süre sonra Kyzikos,

¹³³ R. Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea", *AJA* 52, 1948, 9.

¹³⁴ Sevin, *Anadolu'da Yunanlılar*, 227.

¹³⁵ Graham, *The Colonial Expansion of Greece*, 121.

¹³⁶ F. K. Dörner, T. Goell, K. Bittel, L. Robert, H. Çambel, "Summary of Archaeological Work in Turkey," *Anatolian Studies*, Vol 5, 1955, 21; Freely, *Age*, 47.

¹³⁷ Cook, "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.", 73; Graham, "The Colonial Expansion of Greece", 119.

¹³⁸ Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation", 40.

¹³⁹ Bengtson, *Age*, 97.

¹⁴⁰ Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation", 40; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 70.

¹⁴¹ Magie, *Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 55.

¹⁴² J. Boardman, *The Greeks Overseas*, London 2000, 241.

yeniden özgürlüğüne kavuşmuş ancak, MÖ 680’lerde ikinci Miletos akınıyla tekrar hâkimiyet altına girmiştir¹⁴³. Kyzikos’dan 22 km iç kısımda yer alan, bir Yunan kenti olan Hisarlık tepede keşfedilen MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına ait seramikler, doğrudan olmasa da, bu yeniden kuruluş tarihini desteklemektedir¹⁴⁴.

Kimmerlerin MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’ya saldırdıklarını Kyzikos’a fazla uzak olmayan Frig başkenti olan Gordion’daki tahrip izleri de doğrulamaktadır. Kyzikos muhtemelen ilk olarak MÖ 8. yüzyıl ortalarında kurulmuş ve Gordion gibi Kimmer istilasından zarar görmüştür. Böylece MÖ 680- 70’lerde kentin yeniden kolonize edildiği kabul edilebilir. Pontus bölgesinde yer alan Sinope’nin kuruluşu da Kyzikos’a benzemektedir¹⁴⁵. Kyzikos da Sinope gibi iki kez kolonize edilmiş bir kenttir¹⁴⁶. Kyzikos’un kolonizasyonu, Sinope’nin kolonizasyonu ile yaklaşık aynı zamanda ve aynı nedenlerle gerçekleştirilmiştir¹⁴⁷. Onun kolonizasyonunda da Sinope’de olduğu gibi iki doğal limanın olması etkin rol oynamıştır¹⁴⁸.

İonia’da MÖ 650–494 yılları arasında altın çağı denilen parlak bir dönem yaşanıp, Akdeniz ve Pontus’da kolonilerin kurulmasıyla başlayan bu dönemin, Miletos’un Persler tarafından ele geçirilmesiyle sona erdiği bilinmektedir. Kyzikos kentinin Arkaik Dönemi ve öncesine ait bilgilerimiz sınırlıdır. Siyasi ve ekonomik yönden belli bir gücü olan Kyzikos’un, sanat alanında da varlığını MÖ 6. yüzyıla tarihlenen eserler ortaya koymaktadır¹⁴⁹. Kentte ele geçen bazı eserler, arkaik dönem hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bunlardan biri 1963 yılında Kyzikos harabeleri içinde ele geçen Kyzikos Kurosu diye tanınan eser, Olgun Arkaik dönem özellikleri yansıtmaktadır¹⁵⁰. Stil açısından Miletos heykel ekolünün MÖ 6. yüzyıl ortalarında moda olan eserlerine benzerlik gösteren bu kuros, İon plastik sanatının etkisindedir. 1957 yılında bulunan ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenen üzerinde dans eden genç kızların

¹⁴³ Yalman, Agm., 24.

¹⁴⁴ Graham, “The Colonial Expansion of Greece”, 119.

¹⁴⁵ Burn, “Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy - List,” 171.

¹⁴⁶ D. M. Robinson, “Ancient Sinope: First Part”, *American Journal of Philology*, Vol. 27, No:2, 1906, 149.

¹⁴⁷ A. Gwynn, “The Character of Greek Colonisation”, *JHS* 38, 1918, 95.

¹⁴⁸ Robinson, *Ancient Sinope: First Part*, 131.

¹⁴⁹ N. Koçhan, “Kyzikos’dan Bir Heykel”, *Anadolu Araştırmaları*, XVI, 2002, 375, res.1-4.

¹⁵⁰ K. Meral, “Kyzikos Kurosu”, B. Can - M. Işıklı (Ed.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı*, Erzurum 2007, 361.

olduğu bir sütuna ait mermer parçası¹⁵¹ da Miletos sanat merkezi ile yakından bağlantılıdır¹⁵².

Sonuç olarak kentlerin küçük yarımadalar ya da deniz kenarında kurulmuş olması, Yunanlıların denizci olmaları ile ilgilidir. Ancak Yunanlıların yer seçiminde, Batı Anadolu'nun yerli halklarından çekinerek, denize sığınmış olmalarının da etkisi olmalıdır. Yunanlıların özellikle kıyıda uzak adalar üzerine emporion kurmak gibi bir eğiliminin olduğunu görüyoruz. Kyzikos, Tyre ve Syracuse'da kurulan emporionlar bunun güzel birer örneği olarak karşımıza çıkmaktadırlar¹⁵³. Kyzikos kıyıya suni bir kıstakla bağlanmış yarımada üzerinde yer alan bir kentir. Kıyı ile bağlantılı olmak bazen bir dezavantaj olup, bu tür yerleşmelerin, hem karadan hem de denizden gelen saldırılara karşı güçlü surlarla çevrildiği görülmektedir¹⁵⁴. Eusebios'un verdiği ve son buluntularla desteklenen MÖ 756 tarihini doğru kabul edersek, Kyzikos'un, Mysia bölgesinin en eski kolonisi olduğu söylenebilir¹⁵⁵. Muhtemelen bugünkü varsayımlar bir gün kentteki arkeolojik bulgularla da desteklenecektir.

¹⁵¹ M. J. Mellink "Archaeology in Asia Minor", *AJA*, Vol 63, No.1, 1959, 85; J. Boardman, *Yunan Heykeli, Arkaik Dönem*, (Çev. Y.Ersoy), Homer Kitabevi 2001, Res. 220.

¹⁵² Akurgal, "The Early Period and the Golden Age of Ionia", 377, Plate 100, Fig. 21.

¹⁵³ W. Leaf, "The Commerce of Sinope," *JHS* Vol.36, 1916, 6; W. N. Bates , "Archaeological Discussions", *AJA*, 20, 1916, 492.

¹⁵⁴ Akurgal, "The Early Period and the Golden Age of Ionia", 371.

¹⁵⁵ Burn, "Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy - List," 171; Drews, *Agm.*, 22 dn. 37; Kyzikos'dan 20 Mil içerde yaklaşık MÖ 700'lere ait Yunan yerleşiminin izleri bulundu. Bkz. Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation", 39-42; Graham, "The Colonial Expansion of Greece", 119.

1. 5. KYZIKOS'UN SİYASİ TARİHİ

Batı Anadolu'da önemli bir güç olan Lydia'nın Kralı Kroisos (MÖ 561–546), Kyzikos başta olmak üzere Mysia'nın diğer kentleri Priappos, Artake ve Prokonnessos'u yıllık vergiye bağlamıştı. MÖ 585 yılında, Lydia kralı Alyattes'in, Med kralı Kyaksares'e yenilmesi sonucu Kızılırmak doğusunda kalan bütün Anadolu Pers egemenliğine geçmiştir. MÖ 546 da Pers krallığının kurucusu Kyros, Sardes'i ele geçirmiş ve böylelikle Batı Anadolu'da da Persler egemenliği başlamıştır¹⁵⁶. Kral Kyros, iki satraplık kurar ve kent Daskyleion satrabı Metrobates'in idaresine girer. Ayrıca Kyzikos'un da dahil olduğu çevre kentler yıllık vergiye bağlanır¹⁵⁷. Mysia'nın bağlı olduğu satraplık, merkeze yılda 500 talent altın vergi vermekle yükümlüdür¹⁵⁸.

Anadolu 200 yılı aşkın bir süre boyunca (MÖ 545–333) Pers yönetimine tabi olur¹⁵⁹. Perslerin Anadolu'da iki önemli satraplık merkezinden biri Sardes satraplığı diğeri de Kyzikos'un da bağlı olduğu Daskyleion Satraplığı'dır. Bu dönemde satraplıklara bölünen ülkede, kentlerin yönetimine karışılmamıştı¹⁶⁰. Ancak Persler satraplıklara bağlı kentlerin başlarına da kendilerine sadık olan kişilerin geçmesini desteklemişlerdir. Kyzikos'da Pers yönetimi sırasında tyran olan Pytharchos ve Aristagoras'ın bu tür yöneticilerden olduklarını biliyoruz¹⁶¹. Daskyleion satraplığının kurulmasıyla büyük kral tarafından buraya Metrobates adlı bir satrap atanmıştır. Bu dönemde Perslerin krallık merkezi olan Pasargade'de ele geçen bir yazıtta Kyzikos'dan bahsedilmektedir¹⁶². Bu da kentin onlar için önemini göstermesi açısından iyi bir örnektir. Pers satraplığının sınırları içinde olan Kyzikos'da, ele geçen mezar stellerinde betimlenen cenaze ziyafeti sahnelerinin çokluğu da Pers etkisinin göstergesidir. Bu etki kendini Hellenistik ve Roma dönemlerinde de gösterir¹⁶³. Bakır¹⁶⁴ Herodot, Thukydides

¹⁵⁶ S. Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976, 5; Bakır, "Roma Devrine Kadar Kyzikos'un Ön Tarihi", 7; S. Atlan, *Yunan Sikkeleri*, İstanbul 1993, 32; Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 339; Arıcan, Age., 26.

¹⁵⁷ B.Yalman, "Tarih Sahnelerinde Önemli Roller alan Kyzikos Kenti", *İlgi*, 49, 1987, 24; Arıcan, Age., 27.

¹⁵⁸ İ. Gezgın, *Pers Yönetiminde Batı Anadolu Şehir Devletlerinin Politik ve Sanatsal Yaşamı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, 112; Arıcan, Age., 27.

¹⁵⁹ E. Akurgal, "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", *Anadolu Araştırmaları X, Prof. Dr. U. B. ALKIM Hatıra Sayısı*, 1986, 24; Arıcan, Age., 27.

¹⁶⁰ Yalman, Agm., 24; Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 339.

¹⁶¹ Herodot, IV, 138; Yayıllı, "Antik Kyzikos Kenti ve Geleceği Üzerine Düşünceler", 12; T. Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", *II. Kyzikos Paneli*, 1989, 12.

¹⁶² Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", 12.

¹⁶³ Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 41.

ve Xenophon gibi antik kaynakların, MÖ 6. yüzyıl sonundan itibaren Kyzikos ve Daskyleion arasındaki sıkı ilişkilerden bahsettiğini aktarmaktadır.

Daskyleion satraplığında görevli soylu ailelerinden birine mensup olan Spithridates'in Pharnabazos'un satraplık süvari birliğine komuta ettiği bilinmektedir. Spithridates satraplığın kuzeyinde, Kyzikos'a kadar olan toprakları elinde tutan bir yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁵.

MÖ 546'da Pers kralı Kyros'un (MÖ 559–529) fethiyle Anadolu'ya egemen olan Perslerin, İonia'nın içişlerine karışması, vergileri ağırlaştırması, Fenike ve Thrakia'nın da Persler'le ittifakı sonucu İonia'nın Pontos Euxenius (Karadeniz) kolonileri ile bağlantısının kesilmesi ve yeni koloniler kurmasının engellenmesi üzerine, İonia İsyanı çıkmıştır. MÖ 5. yüzyıldan itibaren Kyzikos'un dokuz kez el değiştirip işgal edilmesine yol açan olaylar da İonia İsyanı ile bağlantılıdır. Kyzikos'un da katıldığı bu isyan, aynı zamanda Pers- Yunan savaşlarının da başlangıcını oluşturmuştur.

MÖ 500–494 yıllarında Miletos Tiranı Aristagoras'ın başını çektiği isyan, tüm İonia'ya yayılmış ve kısa sürede Mysia bölgesine de sıçramıştır. Bu dönemde birçok kent başlarındaki Pers yöneticilerini devirerek bağımsızlığını ilan eder. Kyzikos bu süreçte barışçı teşebbüslerde bulunur. Ancak Lade Savaşından sonra Pers yanlısı Fenike donanmasının Prokonnesos, Artake ve Miletos'u yakması, Kyzikos'u Daskyleion Satrabı Oibares'e sığınmaya iter. Kyzikoslular, üzerlerine gönderilen Pers müttefiki Fenike donanması gelmeden, Daskyleion satrabı Megabazos oğlu Oibares ile anlaşarak Perslere bağlanmış böylece bağımsızlığını yitirme pahasına da olsa, yakılıp yıkılmaktan kurtulmuşlardır¹⁶⁶.

Perslerin MÖ 478 yılında Yunan birleşik donanması tarafından yenilgiye uğratılmasıyla, Atina hâkimiyeti altına giren kentler arasında Kyzikos'un da olduğunu görüyoruz¹⁶⁷. Atina ve Sparta arasında MÖ 431–404 tarihleri arasında yapılan

¹⁶⁴ Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", 12.

¹⁶⁵ Gezin, Age., 119.

¹⁶⁶ Herodotos, *Herodot Tarihi*, VI, 33; Hasluck, *Cyzicus*, 165; P. Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", *JHS* 31, 1911, 152; M. Price – N. Waggoner, *Archaic Greek Silver Coinage The "Asyut" Hoard*, London 1975, 85; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 19; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 288; Ch. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 1. Cilt, (Çev. A. Suat), 2002, 287; M. H. Hansen - T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford New York 2004, 984; Köker, "Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 41; Arıcan, Age., 28.

¹⁶⁷ Hasluck, *Cyzicus*, 165; Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, 4.

Peloponnesos Savaşları döneminde, diğer Mysia kentleri gibi Kyzikos da Atina tarafında yer almıştır¹⁶⁸.

Antik dönemde Lydia dışında, bütün kıyı bölgesi kentleri denizle bağlantılı olmaları ve konumları itibari ile daha aktif olmuşlardı. Bunda kıyıların Yunanistan'a olan coğrafik ve etnik açıdan yakın olması erken olmuştur. Kyzikos'un da içinde yer aldığı Batı Anadolu kentleri, siyasi anlamda sürekli bir hareketlilik yaşamıştır. Dönemin en güçlü şehir devletleri Sparta ve Atina'nın, Pers egemenliğinin başlangıcından itibaren Yunan kentlerinin yanında yer almaları, bu kentlerin sık sık isyan etmelerine ve taraf değiştirmelerine sebep olmuştur¹⁶⁹.

Kyzikos Arkaik ve Klasik çağlarda, Atina-Pers ile Atina-Sparta arasındaki savaşımlardan ve Hellenistik çağın siyasal ve sosyal karışıklık ortamından olumsuz olarak etkilenmiştir. Ancak kent yöneticilerinin uyguladıkları başarılı siyaset sayesinde, bazen otonom da olsa bağımsızlığını her zaman korumuştur¹⁷⁰.

Persler Anadolu'da, yerel dinlere ve tanrılara karşı büyük bir hoşgörü göstermiş ve yerel kültürlerin gelişmesini engellememişlerdir¹⁷¹. Pers egemenliği bölgedeki kentler için ezici olmamıştır. Onlar döneminde bölgede sağlanan iç barış ve oluşan huzur, ılımlı bir vergi sistemi, yeknesak bir paranın geçerli oluşu ve krallığı bir baştan bir başa kesen yolların varlığı sayesinde ticaretin geliştiği gözlenmektedir. Bu dönemde ticaret krallar tarafından sürekli korunmuştur. Düzenli bir ulaşımın varlığı¹⁷², tarım, hayvancılık ve ekonominin de hız kazanmasına sebep olmuştur. Bu uygun ortamda Batı ve Güneybatı Anadolu'daki kentler, bir yandan İç Anadolu diğer yandan Ege bölgesi ve Balkan Yarımadası ile ticaretle bulunarak maddi bir refaha erişmişlerdir. Ancak bu maddi refah düzeyi Attika-Delos Birliğinin kurucusu olan Atina'nın, MÖ 5. yüzyıldaki üstün rekabeti karşısında gerilemiştir¹⁷³.

MÖ 5. yüzyıl sonunda Atina ile Sparta arasındaki ilişkilerinin bozulması Anadolu halkını da büyük ölçüde etkiler. Kyzikos'un komşusu olan Daskyleion'da oturan Pers satrapları da Atina'ya karşı zaman zaman Sparta ile dostluklar kurmuşlardır. Bu durum

¹⁶⁸ Arican, Age., 30.

¹⁶⁹ Gezgini, Age., 109.

¹⁷⁰ Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 41.

¹⁷¹ Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", 328; Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", 12.

¹⁷² Lloyd, Age., 123 vd.

¹⁷³ Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", 329; Mansel, Age., 259; Arican, Age., 27.

stratejik konumdaki Kyzikos'un bu güçlerin arasında kalmasına sebep olmuştur¹⁷⁴. Hatta kentin yaşadığı en büyük deniz savaşı olan Kyzikos Savaşının çıkmasında da bu etken önemlidir¹⁷⁵.

İon kentlerinin Delos Birliğinden ayrılma kararı üzerine Hellespontos'u geçen Atina donanması MÖ 411'de Sestos limanından çıkıp, isyan eden Kyzikos kenti üzerine yürümüştür. Priapos kenti açıklarına vardıklarında, kendilerine baş kaldıran Byzantion'a ait sekiz gemiye de el koyarak Kyzikos'a varmışlar ve o zamanlar surları olmayan¹⁷⁶ kenti ele geçirmişlerdir. Bu süreçte, kentin birikmiş olan bütün vergilerini tahsil ederek, kentten ayrılmışlardır¹⁷⁷. Eski surlar bu dönemde ya yıkılmış ya da kent surla çevrili alanın dışına taşmış olmalıdır¹⁷⁸. Kyzikoslu Tyran Timagoras bu dönemde satrap Pharnabazos'a sığınıp, onun elçisi olarak Sparta ile ilişki kurmuştur¹⁷⁹. Kent, Perslerin Sparta ile olan dostluğundan zararlı çıkmış ve bu dostluk MÖ 410 yılında Atinalı Alkibiades'in, Kyzikos'a savaş açmasına neden olmuştur¹⁸⁰.

MÖ 410 yılının Nisan ya da Mayıs ayında kentin yaşadığı en büyük deniz savaşı olarak kabul edilen Kyzikos Savaşı¹⁸¹ gerçekleşir. Spartalı komutan Mindaros ise Kyzikos'da¹⁸² Pharnabazos ile buluşur. Bunu duyan Alkibiades Atina deniz kuvvetleri ve Samos'taki filo ile Prokonnesos'a gelir. Alkibiades hazırlıklarını tamamlayarak fırtınalı bir günde Kyzikos üzerine sefere çıkar. Kyzikos'a yaklaşıncaya hava açar güneş çıkar. Peleponnesoslular Atina'ya ait gemilerin sayıca fazla olduğunu ve limanın ağzına kadar gelmiş olduklarını görerek sahile doğru kaçmaya başlarlar. Alkibiades sahili dolaşıp başka bir noktadan karaya çıkar ve Mindaros'un kuvvetleriyle karadaki

¹⁷⁴ Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", 9.

¹⁷⁵ W. Greenwell- M. A. D.C.L., *Electrum Coins of Cyzicus*, London 1887, 6; H. Bengtson, *Griechhische Geschichte. Von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit*, 1969, 248; Mansel, Age., 335; Arıcan, Age., 30; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, 107.

¹⁷⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 167; Hasluck-Anderson, Age., 135.

¹⁷⁷ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 22; Hasluck, *Cyzicus*, 166; P.Gardner, "The Financial History of Ancient Chios", *JHS* 40, 1920, 165; Gezgin, Age., 73; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 338.

¹⁷⁸ Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", 9.

¹⁷⁹ Xenophon I.I.11-15.

¹⁸⁰ Greenwell vd., Age., 6; Bengtson, Age., 248; 335; Arıcan, Age., 30; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 107.

¹⁸¹ Greenwell vd., Age., 75; Hasluck, *Cyzicus*, 167; J. F. Charles, "The Marines of Athens", *The Classical Journal*, Vol. 44, No.3, Dec., 1948, 185; A. Andrewes, "The Generals in the Hellespont, 410-407 B.C.", *JHS* Vol.73, 1953, 2; E. G. Pemberton, "Dedications by Alkibiades and Thrasyboulos", *The Annual of The British School of Athens*, Vol 76, 1981, 316; D. Sacks, O.Murry, B. Bunson, *A Dictionary of the Greek World*, Oxford University Press, US, 1997, 75; A. Blamire, "Athenian Finance," 454-404 B.C.", *Hesperia*, Vol. 70, No.1, Jan.- Mar., 2001, 119.

¹⁸² E. Ertan, *Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005, 91.

çarşışmaları sonucu Mindaros öldürülür. Kyzikos savaşını kazanan taraf olan Atinalılar¹⁸³, dağılan düşman gemilerini toplayarak Prokonnesos'a götürürler¹⁸⁴. Kent halkı Pharnabazos ve Peleponnesoslular tarafından yalnız bırakıldıklarını görerek kapılarını Atina'lılara açar. Kentte 20 gün kalan Alkibiades, intikam almamak koşuluyla yüklü bir tazminat alarak Prokonnesos'a döner¹⁸⁵. Bu savaş sonunda Kyzikos halkı, Athena için ne zaman istenilirse kurbanlık hayvan temin etme görevini kabul eder¹⁸⁶. Kentin bu savaştan sonra Atina'nın tarafında yer almasının anısına, üzerinde Athena'nın tasvir edildiği sikkeler bastırıldığını görmekteyiz¹⁸⁷.

Ksenophon'dan¹⁸⁸, MÖ 400'lerde güçlenen Sparta'nın tekrar birliklerini göndererek Kyzikos'u ele geçirdiklerini öğrenmekteyiz. MÖ 386'da Pers hâkimiyetine giren kent, dört yıl sonra yeniden bağımsızlığını ilan eder. Böylece en parlak dönemlerini yaşamaya başlayan Kyzikos, MÖ 362'de topraklarına Arktonnessos'u (Kapıdağ) ve doğallıkla Arteke (Erdek) ile Prokonnesos'u (Marmara Adası) da katarak genişlemiştir¹⁸⁹.

Büyük İskender'in Asya Seferi için hazırlıklara başlaması, Pers kralı III. Dareios Kodomon'u (MÖ 336–330) tedbir almaya iter. Bu sebeple İskender'e karşı Hellespont'u tutmak için önemli bir konumda olan Kyzikos'u, Rodoslu Memnon komutasında ele geçirmeye çalışır fakat başarılı olamaz¹⁹⁰.

Makedonya Kralı İskender, MÖ 334 ilkbaharında Hellespontos'u aşarak Asya'ya girer. Büyük İskender'in MÖ 334'te Granikos'da (Biga Çayı) kazandığı zaferle¹⁹¹,

¹⁸³ J. F. Charles, "The Anatomy of Athenian Sea Power", *The Classical Journal*, Vol. 42, No: 2, Nov., 1946, 88; P. Krentz, "Athenian Politics and Strategy after Kyzikos" *The Classical Journal*, Vol. 84, No:3, Feb.- Mar., 1989, 212; J. Hirshleifer, "The Bioeconomic Causes of War", *Managerial and Decision Economics*, Vol. 19, No. 7/8, *Management, Organization and Human Nature*, Nov. - Dec., 1998, 465, dn.8.

¹⁸⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 167; R. J. Littman, "The Strategy of the Battle of Cyzicus", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 99, 1968, 265 vd; A. Andrewes, "Notion and Kyzikos: The Sources Compared", *JHS*, Vol. 102, 1982, 19 vd; Gezgın, Age., 74; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 23.

¹⁸⁵ Ksenophon, *Yunan Tarihi*, (Çev:S. Sinanoğlu) Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, I, 11-20; Hasluck, *Cyzicus*, 167; Yalman, Agm., 24; Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri, 5; Gezgın, Age., 74; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 341; Arıcan, Age., 30; J. F. Lazenby, *The Peleponnesian War: a military study*, London 2004, 206.

¹⁸⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 167.

¹⁸⁷ A. B. Brett, *Catalogue of Greek Coins, Museum of Fine Arts*, Boston 1955, 197, No:1504, Plate 74.

¹⁸⁸ Ksenophon, *Yunan Tarihi*, III. 4.

¹⁸⁹ Yalman, Agm., 24; Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 60.

¹⁹⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 172; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 27; Arıcan, Age. 31.

¹⁹¹ Greenwell vd., Age., 7; Lloyd, Age., 152 vd; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 414; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42; Arıcan, Age., 31.

Anadolu için yeni bir dönem başlar. Bu savaşla birlikte, Anadolu’da ikiyüz yıldır hüküm süren Pers egemenliği sona erer. Kyzikos, İskender aleyhinde hiçbir harekette bulunmaz ve Perslere kapılarını açmaz. İskender kendisine gösterilen yakın ilgiden dolayı kente bağımsızlık tanır ve imar için yardımda bulunur¹⁹². Bu dönemde Propontis bölgesi satraplık merkezi olan Daskyleion’un, İskender’in komutanlarından Parmenion idaresinde olduğu biliniyor. MÖ 321’de de Kyzikos ve çevresi Arridaios komutasına geçmiştir. İskender’in Kyzikos’a hiç gelmediği ancak kara ile bağlantısını sağlamak için kentteki kanalları doldurttuğu bilinmektedir¹⁹³. Kenti anakaraya bağlayan doğudaki köprünün batısına, ikinci bir köprü yaptırır. Böylelikle Kyzikos, Hellespontus’un zaptı için elverişli hale gelerek konumu ve gittikçe artan gücü dolayısıyla uzun zaman bağımsızlığını sürdürür¹⁹⁴. Kyzikos’un Büyük İskender’in Asya’yı fethetmesiyle başlayan parlak dönemi, özgürlük ve refah içinde geçerken kent her yönden güçlü bir duruma ulaşır¹⁹⁵.

Hellenistik dönemde Pergamon, Kyzikos’un müttefiki olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁶. Kentin Hellenistik Dönem’de topraklarının oldukça genişlediği ve Aisepos Irmağı (Gönen Çayı) boyunca içerilere uzanarak, Pergamon Krallığı’nın sınırına değin ulaştığı bilinmektedir¹⁹⁷. Kent, Galat akınları yüzünden hububat sıkıntısı çekmiştir. Bu dönemde Pergamon Kralı Philetairos, kente hububat ve para yardımı ile asker de göndererek büyük bir dostluk sergilemiştir¹⁹⁸. Pergamon ile süren iyi ilişkiler, Kyzikoslu bir yurttaşın kızı olan Apollonis ile I. Attalos’un evlenmesi¹⁹⁹ üzerine güçlenerek, MÖ 2. yüzyıl boyunca sürmüştür²⁰⁰. Bu çiftin Pergamon tahtına çıkan oğulları III. Eumenes ve II. Attalos, babalarının ölümünden sonra anneleri ile Kyzikos’u

¹⁹² Yalman, Agm., 24; Gezgin, Age., 104; Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 42.

¹⁹³ Bakır, “Roma Devrine Kadar Kyzikos’un Ön Tarihi”, 11.

¹⁹⁴ Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 42.

¹⁹⁵ Greenwell vd., 7; Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, 5.

¹⁹⁶ Freely, Age., 47.

¹⁹⁷ Magie, *Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 56.

¹⁹⁸ Magie, *Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 56; H.Üreten, “Kyzikos’lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 36, 2004, 257.

¹⁹⁹ W. Smith (Ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Vol.1, 1865, Boston 741: C. Smith- R. de Rustafjaell, “Inscriptions from Cyzicus”, *JHS*, Vol. 22, 1902, 197.

²⁰⁰ B. V. Head, *A Guide Coins of The Ancient, British Museum Departman of Coins and Medals*, London 1883, 89; Freely, Age., 47; Magie, *Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 56.

ziyaret etmişlerdir. Annelerinin ölümünün ardından kraliçe Apollonis adına, MÖ 160 civarında burada bir tapınak inşa ettirdikleri bilinmektedir²⁰¹.

Mısır hükümdarı Ptolemaios'un ölümü üzerine, Makedonya Kralı V. Philippos ile Seleukos Kralı III. Antiochos birleşip, Mısır'ın Suriye'deki topraklarına ve Trakya ile Ege Denizi Adaları ile Batı Anadolu kıyılarına saldırıda bulunmuşlardır. Bunun üzerine MÖ 202 yılında Pergamon Krallığı, Rhodos, Kyzikos ve Byzantion ile birleşmiş ve Roma'yı da kendi taraflarına çekerek, Makedonya'ya karşı savaşmışlardır²⁰². Hellenistik dönemden itibaren Pergamon'nun yanında yer alan kent, ihraç ettiği ünlü mermeri, tuzlu ton balığı ve şarabı ile o dönemdeki önemini artırmıştır²⁰³.

MÖ 133 yılında Pergamon Krallığı toprakları veraset yolu ile Roma'ya aktarılınca²⁰⁴, MÖ 132'de Pergamon kralı II. Eumenes'in yasadışı oğlu Aristonikos'un, Krallığın kendi hakkı olduğunu ileri sürerek Pergamon'un Roma'ya bağlanmasına karşı çıkarak²⁰⁵ başlattığı ayaklanmaya pek çok kent katılır. Ancak Kyzikos bu ayaklanmaya katılmayıp MÖ 131'de Lucinius Crassus Mucianus komutasındaki Roma ordusuna yardım eder²⁰⁶. Pergamon ile olan iyi ilişkilerin Roma ile de sürdürmesi sonucu kente hür kent unvanı verilir. Böylelikle bağımsızlığını koruyan kent²⁰⁷, kurulduğu dönemden itibaren sürdürdüğü başarılı siyaset sayesinde gelişerek, dönemin en önemli kültür ve ticaret merkezlerinden biri olarak öne çıkar²⁰⁸.

Kyzikos'un savaşlardan uzak geçen refah dönemi, MÖ 85'de Romalılarca kesintiye uğratılır. Anadolu'ya gönderilen Roma ordusu başındaki Fimbria'ya,

²⁰¹ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 89; L. R. Farnell, "Various Works in the Pergamene Style", *JHS* 11, 1890, 194; W. Wroth, *Catalogue of the Greek Coins of Mysia*, London 1892, 38; B. S. Ridgway, "Ancient Greek Women and Art: The Material Evidence", *AJA* 91, No:3, 1987, 408; M. Cremer, "Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien", *1. Mysien*, 1991, Band 4, 9; A. Kuttner, "Republican Rome Looks at Pergamon", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, Greece in Rome: Influence, Integration, Resistance, 1995, 168; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 30; D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev.N. Başgelen - Ö. Çapar), İstanbul 2001, 51; Freely, Age., 48; Üreten, Kyzikos'lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis, 258.

²⁰² Arıcan, Age., 32; Umar, Mysia, 16-17.

²⁰³ Öztürk, Kyzikos Kandilleri, 5.

²⁰⁴ W. Radt, *Pergamon, Archaologischer Führer*, 1978, 7; Arıcan, Age., 32; Umar, Mysia, 28; Y. Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Ankara 2006, 471; D. Magie, *Anadolu'da Romalılar 4, MÖ III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, (Çev. N. Başgelen - Ö. Çapar), İstanbul 2007, 62.

²⁰⁵ H. Malay, "Aristonikos Ayaklanması", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 1987, 13; Umar, Mysia, 29; M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, 2005, 15.

²⁰⁶ Malay, "Aristonikos Ayaklanması", 31; Umar, Mysia, 30.

²⁰⁷ A. N. Sherwin - White, "Roman Involvement in Anatolia, 167-88 B.C.", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 67, 1977, 69 ve dn:48.

²⁰⁸ Köker, "Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42.

Kyzikoslular kapılarını açarak sevgi gösterilerinde bulunurlar. Ama bu davranışları bir kısım vatandaşlarının acımasızca öldürülmeleri ile sonuçlanır²⁰⁹.

MÖ 73 yılında Pontus kralı VI. Mitridates, Kalkhedon önüne gelerek Kotto'yu kapatmış ve limanın ağzını koruyan zinciri kırarak 60 gemiye el koymuştur. Bu gemiler arasında kente yardıma giden Kyzikos'un gemileri de bulunmaktadır. Gemilerle birlikte 3000 Kyzikos vatandaşı da esir düşmüştür²¹⁰. Mitridates bu başarıdan sonra, Hellespontos'un zaptı için çok uygun bir konumda olan Kyzikos üzerine yürümüştür. Karadan ve denizden büyük kuvvetlerle, Roma kalesi durumundaki kent kuşatılmıştır²¹¹. Mitridates'in ordusu Edincik yakınlarındaki Adrasteia tepelerine konumlanır²¹². Kyzikos'a Lucullus komutasında ki Roma İmparatorluk ordusu yardıma gelir²¹³. Lucullus, elindeki yetersiz kuvvetle stratejik noktalara hâkim olan Mitridates'i yenemeyeceğini anlayarak, çeşitli dedikodular yayar. Bunun üzerine Mitridates'in kuvvetleri Adrasteia tepelerini terk ederek kente saldırıya geçerler. Mitridates'in ordusunun boşalttığı yerleri tutan Lucullus ile Kyzikoslular arasında kalan ve denizden yiyecek nakliyatı sağlayamayan Mitridates, kuşatmadan vazgeçmek durumunda kalmış²¹⁴ ve ağır kayıplar vermiştir. Lucullus, zafer sonrasında halk tarafından görkemli törenlerle karşılanır, kentin kurtarıcısı unvanı alır ve şerefine "Lukullia" oyunları düzenlenir. Kyzikosluların aylarca böylesi büyük bir güce karşı direnmeleri, Roma tarafından ödüllendirilir²¹⁵. Kente hür kent unvanı (Libera Civitas) ve ayrıcalıklar verilerek, çevresindeki topraklar kent sınırları içine dâhil edilir²¹⁶. Böylelikle Kyzikos'un sınırları doğuda Rindakos nehri ile Apollonia gölüne dek uzanır. Güneybatıda Troas'tan başlayan sınırları ise Aisepos Nehri'nin etrafını dolaşarak, bütün

²⁰⁹ Yalman, Agm., 25; Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 60.

²¹⁰ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 31.

²¹¹ Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 60.

²¹² Strabon C 575; Yalman, Agm., 25; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 32.

²¹³ B. C. McGing, "The Date of the Outbreak of the Third Mithridatic War", *Phoenix*, Vol. 38, No.1, 1984, 14, dn. 5; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 215.

²¹⁴ Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 741; D. M. Robinson, "Ancient Sinope: Second Part", *The American Journal of Philology*, Vol. 27, No.3, 1906, 252; Lloyd, Age., 206; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 34.

²¹⁵ Yalman, Agm., 25.

²¹⁶ Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 741; Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 60; Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, 6.

Zelea çevresini ve Daskilitis Gölünün bir kısmını da içine alan Adrestia ovasını kapsamıştır²¹⁷.

İmparator Augustus döneminde Kyzikos’da oturan Romalıların, kendilerini üstün görmeleri nedeniyle taşkınlıklar yapmaları, kamçı ile dövülerek öldürülmelerine yol açmıştır. Roma bu meseleyi ileri sürerek, Kyzikos’un hak ve ayrıcalıklarını kaldırmıştır²¹⁸.

Agrippa’nın askeri seferi sırasında kent halkının, büyük ilgi ve sevgi göstermeleri nedeniyle MÖ 15 yılında tekrar eski haklarına kavuşur²¹⁹. Bu dönemde Augustus adına bir tapınak yapılmaya başlanır. Tiberius döneminde MS 25’te Kyzikoslular, Augustus ayinlerini yerine getirmemek ve tapınağın hala bitirilmemiş olması gibi sebeplerle yargılanarak bütün haklardan mahrum bırakılırlar²²⁰. Ertesi yıl Tiberius adına tapınak yapmak için Anadolu’dan 14 kent izin istemiştir. Ancak aralarında Kyzikos bulunmayışı bize, imparatora yakınlaşmak için Kyzikos’luların da çaba göstermediğini düşündürmektedir²²¹.

Roma imparatoru Augustus ve Tiberius döneminde bağımsızlığını kısmen yitiren kentin, Caligula döneminde hürriyetine tekrar kavuştuğuna tanık olmaktadır²²². Tiberius’un ölümüyle Roma ile olan kırılganlığın bittiği ve Caligula’nın kentin köprüleri arasındaki kanal ile limanları temizlettiği bilinmektedir²²³. Ayrıca Caligula kanal üzerindeki açılıp kapanan ahşap dev köprüleri yeniden inşa ettirmiştir²²⁴. Caligula döneminin ardından, Hadrian dönemine gelinceye kadar kent hakkında bilgilerimiz çok yetersizdir²²⁵.

²¹⁷ Strabon C 576; Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 742.

²¹⁸ Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 741; Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 503; Cremer, Agm., 9; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 36.

²¹⁹ CIL, 7061; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, 36.

²²⁰ Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 741; Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 503; Başaran, “Güney Marmara’da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos”, 61; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37; B. Burrell, *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86.

²²¹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, 37; Koçhan, *Kyzikos*, 32.

²²² Köker, “Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 42.

²²³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37; Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* 2002, 290; Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, 6.

²²⁴ Yalman, Agm., 25.

²²⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 185; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37.

Antoninler dönemi (MS 2. yüzyıl) ise Roma imparatorluğu için eşsiz bir refah ve barış dönemi şeklinde geçmiştir²²⁶. Kyzikos'da Anadolu'nun diğer kentleri gibi bu dönemden olumlu yönde etkilenmiş ve en zengin çağını yaşamıştır. Bu dönemde mimarlık ve heykeltıraşlık alanında yoğun faaliyetlerde bulunan kentin ticari ve kültürel önemi giderek artmış, birçok önemli kişi yaşamak için Kyzikos'a gelmiştir²²⁷. Ancak Antoninler döneminde meydana gelen ikinci deprem, kentte büyük zarara yol açmıştır²²⁸.

MS 124'te Hadrian'ın kente gelişi²²⁹, Kyzikos açısından oldukça önemlidir. Kent geçirdiği deprem sonucu fazlasıyla hasar görmüş ve Hadrian'ın yardımlarıyla yeni baştan onarılmıştır²³⁰. İmparator, ünlü Zeus tapınağının yapımına da yardım etmiştir²³¹. Tapınak aynı zamanda "soteri kai ktiste" sıfatıyla Hadrian'a adanır. Hadrian Kyzikoslular tarafından 13. Olympos tanrısı olarak ilan edilmiştir²³². Hadrian kendine gösterilen bu ilgiyi karşılıksız bırakmaz ve kente "Neokoria" unvanını verir²³³. Mudanya yakınlarındaki Dereköy' de ele geçen bir yazıt yardımıyla²³⁴ kentte Anadolu'da ki pek çok kentde olduğu gibi Hadrian için "Adrianeia Olympia" denilen olimpiyat oyunları düzenlendiğini öğreniyoruz²³⁵.

²²⁶ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37.

²²⁷ Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42.

²²⁸ Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 614, 1473; Radt, "Kyzikos Amfitiyatrosu ve Roma İmparatorluğundaki Diğer Amfitiyatrolar", 16.

²²⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 188; O. Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ 27-MS 395)*, İstanbul 1985, 201; Karagöz, Age., 35.

²³⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 188; Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 614; Ashmole, Agm., 180; E. Schwerteim, "Historisch-archaeologische Untersuchungen zum Hadrianstempel von Kyzikos", *Mysische Studien I*, 1990, 25 vdd; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 38; Karagöz, Age., 35; Koçhan, Kyzikos, 32.

²³¹ Hasluck, *Cyzicus*, 188; E. Borsook, "The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497-98)", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 36, 1973, 166 dn 147; Karagöz, Age., 35; Umar, *Mysia*, 210; B. Burrell, *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86; Koçhan, Kyzikos, 33.

²³² Hasluck, *Cyzicus*, 187; Ashmole, Agm., 180; A. Barattolo, "The Temple of Hadrian-Zeus at Cyzicus", *IstMit* 45, 1995, 67-71.

²³³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 38; Karagöz, Age., 35; Burrell, Age., 86.

²³⁴ Ş. D. Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2008, 214.

²³⁵ Marquardt, Age., 150 vd.; Barattolo, Agm., 64; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 39; Burrell, Age., 87; Koçhan, Kyzikos, 33.

Septimus Severus döneminde imparatorluk iç savaşlar yaşamış ve Severus, Suriye valisi olan rakibi Pescennius Niger'i, biri Nikaia diğeri de Kyzikos²³⁶ yakınlarında olmak üzere yenilgiye uğratmıştır²³⁷. Hatta bazı kaynaklar Niger'in Kyzikos'da öldürüldüğünden bahsetmektedir²³⁸. Kyzikos bu dönemde Septimus Severus tarafında yer almış²³⁹ ve kent MS 2. yüzyılda İmparator S. Severus döneminde ikinci Neokoria sıfatı ile ödüllendirilmiştir²⁴⁰.

Kyzikos, Antonius Pius döneminde büyük bir deprem yaşamıştır²⁴¹. Severuslar döneminde Roma dünyasında barış ve sükûnetin bozulması, ayrıca Got saldırıları²⁴² etkisiyle kent çok zarar görmüş ve refah düzeyi gerilemeye başlamıştır²⁴³.

Anadolu kıyılarının MS 3. yüzyılda Got akınlarından büyük sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Gotlar ilk önce MS 256 yılında Karadeniz kıyılarına saldırmış ve büyük yıkımlar gerçekleştirmişlerdir. İkinci kez MS 258 yılında Karadeniz kıyılarını zaten sömürdükleri için Marmara denizine yönelmişlerdir. Burada birçok kenti yağmalayıp yakıp yıkmışlardır. O dönemde Marmara'nın en zengin kenti olan Kyzikos'a doğru harekete geçmişlerdir. Ancak mevsimin oldukça yağışlı geçmesi nedeniyle, Rhyndakos nehri taşmış ve sel baskınına sebep olmuştur. Büyük bir şans eseri kent, selin geçit vermemesinden dolayı yağmadan kurtulmuştur²⁴⁴. Ancak kentin MS 265'teki Got saldırısında oldukça zarar gördüğü bilinmektedir²⁴⁵.

İmparator Diocletianus (MS 284–305) döneminde MS 293'te Tetrarhi (Dörtlü İdare) ve eyaletlerin yeniden bölünerek düzenlenmesi gibi uygulamalar yürürlüğe

²³⁶ M. Platnauer, "On the Date of the Defeat of C. Pescennius Niger at Issus", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 8, 1918, 146 ve 150; M. A. Kaya, "Roma İmparatoru Septimus Severus Döneminde Anadolu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39, 2006, 37.

²³⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 265.

²³⁸ Cassius Dio, LXXV.8. 3-4; Herodianus, III. 3. 4 vd; SHA (Severus, IX. 1.)'ya ve Eutropius'a (VIII. 18. 4) göre Niger Kyzikos'da öldürülmüştür.

²³⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 189; Akşit, *Age.*, 38; N. Koçhan, "A Fragment of Pediment from Cyzicus", *Belleken*, Cilt: LXIX, Nisan 2005, Sayı:254, 6.

²⁴⁰ M. Anabolu, "Kyzikos (Balkız)'dan Birkaç Yeni Buluntu", *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 25-29 Eylül 1970, Cilt 1, 167.

²⁴¹ Cassius Dio, *Roman History*, LXX, 4; W. Smith, (Ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Vol.1, Boston 1865, 740; B. Burrell, *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 87.

²⁴² S. Aybek - A. K. Öz, "Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu", *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 28 Mayıs–01 Haziran Çanakkale 2007, 286.

²⁴³ Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42.

²⁴⁴ Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 580; Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, *Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 40.

²⁴⁵ Anabolu, "Kyzikos (Balkız)'dan Birkaç Yeni Buluntu", 167.

konmuştur²⁴⁶. Bu uygulama sonucunda Kyzikos, MS 297 yılında Troya ve Phrygia Epiktetos'u ile birlikte 33 kenti içine alan Hellespontos eyaletinin merkezi olarak tayin edilir²⁴⁷. Ayrıca bir konsül vali ve bir lejyona da ev sahipliği yapar²⁴⁸. Kyzikos'un Geç Roma döneminde 160 hektarlık bir alan içerisinde 24.000 nüfuslu bir kent olduğu tahmin edilmektedir²⁴⁹.

Kyzikos, İmparator II. Justinianus (MS 685–695) döneminde ülkenin, askeri themalara (garnizon) bölünmesi üzerine 8. yüzyıldan itibaren Nikaia (İznik) Themasına bağlanmıştır²⁵⁰.

Kyzikos ve çevresi Emevi halifesi Muaviye zamanında MS 670'de, Marmara denizinden geçerek Constantinopolis'i kuşatan Araplar tarafından ele geçirilmiş²⁵¹, kent MS 675'de yağmalanmış ve yıkılmıştır²⁵². Kyzikos'u burayı Constantinopolis'i ele geçirmeye yönelik saldırılarında üs olarak kullanan Arap donanması MS 672 ile 678 yılları arasında süren uzun kuşatmalar boyunca, kışları kentte kalarak, yazın Consantinopolis'e saldırıda bulunmuşlardır²⁵³. Deniz savaşlarında artan kayıplar nedeniyle, MS 678'de çekilmeye karar veren Araplar bu sırada Kyzikos'u tahrip etmişlerdir²⁵⁴. Daha sonra MS 717 yılında Constantinopolis'de meydana gelen ve İmparator III. Leo'nun ölümüne de sebep olan büyük deprem, Kyzikos için de yıkıcı olmuştur²⁵⁵. MS 895–906 yılları arasında Kyzikos piskoposu olan Theodore, İmparator Constantine Porphyrogenitus'a yazdığı mektubunda, evlerin yıkıldığından, yazıtların paramparça olduğundan, sütunların devrildiğinden ve şehrin eski görkeminden geriye

²⁴⁶ Akşit, Age., 518; Y. Akat, *Treasure of İncilipınar Definesi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1986, 3.

²⁴⁷ Cremer, Agm., 10; Yalman, Agm., 25; Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 61; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42; Er, Age., 473; Koçhan, Kyzikos, 34.

²⁴⁸ Anabolu, "Kyzikos (Balkız)'dan Birkaç Yeni Buluntu", 167; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42.

²⁴⁹ J. C. Russell, "Late Ancient and Medieval Population", *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, Vol. 48, No: 3, 1958, 80.

²⁵⁰ Anabolu, "Kyzikos (Balkız)'dan Birkaç Yeni Buluntu", 167; Yalman, Agm., 25.

²⁵¹ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981, 115; Arıcan, Age., 41.

²⁵² Yalman, Agm., 25; Umar, *Mysia*, 216.

²⁵³ Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 62; Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 42; E. Doğer, "Bizans Döneminde Kyzikos ve Çevresi", *II. Kyzikos Paneli*, 1989, 1; M. McCormik, *Origins of European Economy: communications and commerce A .D. 300-900*, Cambridge University Press 2001, 73, 855; Freely, Age., 48; Arıcan, Age., 41.

²⁵⁴ Arıcan, Age., 41.

²⁵⁵ Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 43.

bir şey kalmadığından bahsetmektedir²⁵⁶. Kent 943 yılında gerçekleşen depremde²⁵⁷ daha büyük zarar görmüştür. En son olarak 23 Eylül 1063’de ki depremle Kyzikos, tamamıyla oturulamaz bir duruma geldiğinden terkedilmiştir²⁵⁸.

Kyzikos, Büyük Constantinus döneminde Constantinopolis’in Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti olmasıyla²⁵⁹ gözden düşmeye başlamıştır²⁶⁰. Başkente bu kadar yakın olmak Kyzikos’un sonunu hazırlamıştır. Yeniden kurulan ve imar edilen başkent in tüm ihtiyaçları için Kyzikos adeta sömürülmüştür²⁶¹. Önceleri şarabı, balığı ve zeytinyağı alınan kentin bu kez de sıra mermerlerinin sökülerek götürülmesine gelmiştir²⁶². Birçok yapıya ait mimari parçalar Constantinopolis’e götürülerek yeni yapıların inşasında kullanılmışlardır²⁶³. Hatta bu adanın mermerleri Constantinopolis’e de götürüldüğü²⁶⁴, bazı mimari parçaların Ayasofya’nın yapımında da kullanılmış olduğu bilinmektedir²⁶⁵.

Kyzikos mimaride ve heykeltıraşlıkta oldukça ileri bir düzeye erişmiştir²⁶⁶. Kentin zenginleşmesinde Prokonnesos (Marmara) Adasının özellikle bugünkü Saraylar Köyünden getirilen mermerlerin de büyük etkisi olduğu görülür²⁶⁷. Antik dönemden beri güzel mermerleriyle ünlü²⁶⁸ olan adada bir mermer ocağının bulunduğu ve özellikle kentteki sanat eserleri ve binalar için bu mermerlerin kullanıldığı bilinmektedir²⁶⁹.

1071 yılında Malazgirt Zaferi ile Anadolu’nun kapıları Türklere açılmasıyla, batıya yönelen Selçuklular, Doğu Romalıları yenerek bölgeye yerleşmişlerdir. 1078’de

²⁵⁶ Mendelovici, Agm., 59; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 98.

²⁵⁷ C. Anthon (Ed.), *Classical Dictionary*, New York 1855, 407.

²⁵⁸ Rustafjaell, Agm., 179; A. Philippson, *Reisen und Forschungen in Kleinasien*, 1910, I.Heft, 49; Anabolu, “Kyzikos (Balkız)’dan Birkaç Yeni Buluntu”, 168; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 43; Freely, Age., 48; Karagöz, Age., 35; Umar, *Mysia*, 210.

²⁵⁹ Akşit, Age., 555; Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 26; M. U. Anabolu, *Antikçağda Et ve Balık Pazarları*, İstanbul 2003, 16.

²⁶⁰ Anabolu, “Kyzikos (Balkız)’dan Birkaç Yeni Buluntu”, 168; Başaran, “Güney Marmara’da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos”, 61; Doğer, “Bizans Döneminde Kyzikos ve Çevresi”, 1; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 41; Köker, “Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 40-42; Arıcan, Age., 40.

²⁶¹ Hasluck, “The Marmara Islands”, 8; Karagöz, Age., 35.

²⁶² Doğer, “Bizans Döneminde Kyzikos ve Çevresi”, 1; Köker, “Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 43; Arıcan, Age., 40.

²⁶³ Yalman, Agm., 25; Başaran, “Güney Marmara’da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos”, 62.

²⁶⁴ A. Philippson, *Reisen und Forschungen in Kleinasien*, I.Heft, Gotha 1910, 49.

²⁶⁵ G. Sarton, “The Unity and Diversity of the Mediterranean World”, *Osiris*, Vol. 2, 1936, 456.

²⁶⁶ Strabon C 575.

²⁶⁷ Arıcan, Age., 40.

²⁶⁸ Koromila, Age., 53.

²⁶⁹ Strabon C 589; Freely, Age., 49.

Vali Nikeforos, Kyzikos’da topladığı ordu ile isyan etmiş ancak Selçukluların yardım ettiği Doğu Romalılar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. 1085 yılında Selçuklular, kenti topraklarına katmalarına karşın kısa bir süre sonra terk etmek zorunda kalmışlardır. 1090’da Kyzikos, Doğu Roma tarafından ele geçirilir. Selçuklulardan sonra Karesi Beyliğinin Kyzikos çevresini ele geçirme teşebbüsleri, I. Andronikos’un İspanya’dan getirdiği Katalanlar adlı paralı askerler tarafından başarısızlığa uğratılmıştır²⁷⁰.

1113 yılında Türk emirleri, Bithynia bölgesine akınlar yaparak Apollonia’yı (Ulubat) ele geçirirler. Bu tarihten sonra bölgede Türk hâkimiyeti egemen olmuştur²⁷¹. 1204 yılında Kyzikos, Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Frankların idaresine girdi²⁷². Şehrin surları 1207’de Franklar tarafından yeniden onarılmıştır²⁷³. Son olarak Kyzikos, 1339 yılında Osmanlı egemenliğine geçmiştir²⁷⁴.

Kent, çevresini kuşatan surlar ve son derece bilinçli idarecileri sayesinde, tarihi boyunca uğradığı birçok saldırı ve istiladan zarar görmeden çıkmayı başarmıştır. Ancak doğal güçlere karşı bu kadar şanslı olamayan kent, varlığını devam ettirememiştir. Kyzikos birçok tanrı ve tanrıçaya adanan tapınağı bir arada barındırmasıyla adeta kutsal bir kent görünümündedir. Kentte antikçağ yazarlarına göre dünyanın sekizinci harikası olan Hadrian Tapınağının yanı sıra, Apollonius Tapınağı, Hadrian Agorası, Aşağı Agora, Devlet Agorası, Amphitheatr, Bouleterion, Metroon, Su Kemerleri, Tiyatro, Roma Hamamları, Prytaneion, Gallianos ve Meter Plankie (Kybele) Tapınakları, limanlar ve konutlar yer almaktadır. Ancak bunlardan günümüze yalnızca yapı temelleri, tonozlar, çatı elemanları ve mimari süsleme parçaları kalmıştır. Kent zamana karşı verdiği savaşı kaybetmiş ve bugün bir kısmı fundalıklar ve çalılar arasında kaybolmuş taş yığınlarını andıran bir görünüm içindedir.

²⁷⁰ Yalman, Agm., 25; Arıcan, Age., 47.

²⁷¹ Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 43.

²⁷² Arıcan, Age., 43.

²⁷³ Bakır, “Roma Devrine Kadar Kyzikos’un Ön Tarihi”, 11; Arıcan, Age., 43.

²⁷⁴ Arıcan, Age., 40.

1. 6. KYZIKOS İLE İLGİLİ ÖNEMLİ MİTLER

1. 6. 1. Kentin Kuruluşu ve Argonautlar Miti

Kyzikos kenti, adını kurucusu ve ilk kralı Kyzikos'dan almıştır²⁷⁵. Kentin bu adı alışı ve Kyzikos'un efsanesi, Argonautlar seferi ile ilgili bir mitosa dayanmaktadır²⁷⁶. Antik kaynaklara göre kentin ilk sakinleri, Yunanistan'ın Thessalia bölgesinden buraya gelen Dolionlar'dır. Kral Kyzikos'da bu halkın lideridir²⁷⁷.

Kuruluşu ile ilgili mite göre kentin, adanın güney kıyısına yerleşen Kyzikos adlı göçmen bir genç (veya babası) tarafından kurulduğu belirtilir. Bir başka anlatımda ise, Mysia bölgesi sakinleri olan Dolionların kralı Aeneas ile Trakların kralı Eusoros'un kızı olan Ainete'nin oğlu, "Kyzikos" tarafından kurulduğu belirtilmektedir²⁷⁸. İki anlatımda da adı geçen kişi Kyzikos'dur.

Kyzikos'un soyu, Apollon'a dayandırılmaktadır²⁷⁹. Bazı kaynaklarda Kyzikos'un tanrı Apollon'un oğlu²⁸⁰ olduğu, bazılarında Apollon ile Stilbe'nin oğlu, bazılarında da Thessalialı Aineus ile Thrak kralı Eusoros'un kızı olan Ainete'nin oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Karısı ise Perkoteli kâhin Merops'un kızı Kleite'dir²⁸¹. Kral Kyzikos'un karısı Kleite'nin babası ve kardeşlerinin adlarının İlyada'da geçmesi, Kyzikos'un Troya savaşı ile olan ilişkisine işaret eder: "...başlarında, kendirden zırh giymiş Andrestos'la Amphios var. Perkoteli Mereops'un oğludur ikisi de"²⁸² demesi bu bağlantıyı güçlendirir.

Araştırmacılar Kral Kyzikos'un, Kuzey Thessalialı olduğu görüşünde birleşmektedirler. Kyzikos'un babası, Khalkidikia'daki Ainea'ya ismini veren Aineius'tur. Aineius, Thessalia'nın mitolojik halkı Lapitesler'den birinin kardeşi Pene'nin de torunudur. Kyzikos'un annesinin, Hellespontos'taki Thrakia Kralı Eusoros'un kızı Ainete olduğu belirtilir. İlyada destanında Troya savaşı sırasında

²⁷⁵ W. H. Roscher, *Lexikon, Ausführliches Lexikon Der Griechischen Und Römischen Mithologie* "Kyzikos" II 1773, 1894-1937, 11 vd; Greenwell vd., Age., 5; Pekman, Age., 23; Arıcan, Age., 37.

²⁷⁶ Erhat, Age., Kyzikos Maddesi; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 40.

²⁷⁷ R. W. Garson, "Some Critical Observations on Valerius Flaccus' Argonautica. I [Some Critical Observations on Valerius Flaccus' Argonautica. I]", *The Classical Quarterly, New Series*, Vol. 14, No. 2. 1964, 267; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 41; Arıcan, Age., 38.

²⁷⁸ Apollonius Rhodios, *Argonautica I*, 1057; Arıcan, Age., 37.

²⁷⁹ Bilabel, Age., 103; Borsook, Agm., 166 dn 147.

²⁸⁰ W. H. Roscher, *Lexikon, Ausführliches Lexikon Der Griechischen Und Römischen Mithologie*, "Kyzikos" II, 1773, 1894-1937, 10; Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 741; F. Locher-Hüttenbach, *Die Palasger*, Wien 1960, 55; Pekman, Age., 23

²⁸¹ Pekman, Age., 21; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 40.

²⁸² Homeros, *İlyada*, (Çev. A. Erhat -A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1998, II. 828-834.

Telamonios Aias tarafından öldürülen Akamas da Kyzikos'un dayısıdır. İlyada da Perkoteli Mereops'un iki oğlu diye anılan Andrestos ile ketenden gömlek giyen anlamına gelen linoretaks ünvanıyla anılan Amphios'da kraliçe Kleite'nin kardeşleridir²⁸³.

Argonautlar miti uzak ülkelere, Ege denizinden Karadeniz'in doğu ucuna doğru yapılan ilk gemi yolculuğudur. Mitte, yolculuk boyunca gemidekilerin denizde ve konaklama yerlerinde başlarına gelen olaylar anlatılmaktadır. Troya savaşından bir kuşak önce yaşadıkları düşünülen kahramanlar, Yunanistan'dan Doğu Karadeniz kıyısındaki Kolkhis kentine, Altın Postu aramaya giderlerken, o zamanlar bir ada olan Kapıdağ yarımadasına da uğramışlardır. Anadolu'nun ilkçağ tarihi açısından önem taşıyan bu mythosu, tümüyle ve en ayrıntılı biçimde günümüze aktaran, MÖ 3. yüzyılda yaşayan Rhodos'lu Apollonios'tur²⁸⁴. MÖ 8. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başında yaşadığı kabul edilen Korintli şair Eumelos "Corinthiaca" adlı eserinde, Argonautlar efsanesinden söz etmektedir. Eumelos, MÖ 657'de Kypselid Tyranları tarafından kovulan, bir önceki yönetimin idarecileri olan Bacchiad'lar Sülalesi'ndendir²⁸⁵. Ancak Eumelos'un yazmış olduğu eser günümüze ulaşmamış, onun bahsettiği efsaneyi Apollonios Rhodius daha sonraki bir tarihte kaleme almıştır²⁸⁶. Aynı konu Valerius Flaccus ve diğer antik yazarlar tarafından da değişik şekillerde işlenmiştir²⁸⁷. Günümüze ulaşan bütün anlatımlarda ortak nokta, Argonautların kralı yanlışlıkla öldürmesi ve ona bir tümülüs yapmış olmalarıdır.

Mitolojiye göre İason'un tahtına kavuşması için, Zeus'a kurban edilen koçun, altın postunu ele geçirmesi gereklidir. Athena'nın yardımıyla inşa edilen hızlı anlamına gelen Argo gemisinin, Dodona Zeus Kutsal Alanından getirilen meşeden yapılma konuşan bir seren direğine sahip olduğu biliniyor²⁸⁸. Bazı araştırmacılar da yapan ustanın adının Argos olduğunu ve geminin bundan dolayı bu isimle anıldığını belirtir²⁸⁹.

²⁸³ R. M. Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, Erdek 1991, 21.

²⁸⁴ Erhat, Age., 56; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 156; Arıcan, Age., 37.

²⁸⁵ Drews Agm., 24; V. Keleş, *Sinop Gümüş Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2003, 11.

²⁸⁶ Robinson, *Ancient Sinope: First Part*, 148.

²⁸⁷ N. Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", *Anadolu'da Doğdu*, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan, 2004, 424.

²⁸⁸ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, 189, res. 278'de Orchard ressamı tarafından boyanmış, MÖ 460 civarından bir kırmızı figür Atika sütunlu kraterinde, Argo gemisinin pruvası görülmektedir. Pruva direğinin ucundaki küçük bir baş, geminin konuşabilme özelliğine bir göndermedir.

²⁸⁹ O. Seyffert, *A Dictionary of Classical Antiquities Mythology, Religion, Literature, Art*, New York 1960, 61; Erhat, Age., 56.

Gemi, Karadeniz'in Kolkhis ülkesine Altın Postu aramaya giden kahramanlar²⁹⁰ için özel yapılmış, 55 kürekli bir gemidir²⁹¹.

Argonautlar, Marmara denizine vardıklarında yarımada'nın boyun kısmında olan Dolion topraklarına çıkmışlardır. Buranın adı Arcton Oros olup, Dindymon dağı ile çevriliydi²⁹². Kyzikos, Argonautların Asya kıyılarında ayak bastıkları ilk yerlerden birisidir²⁹³.

Argonautların gemiyi en uygun yer olan, kentin güney batısındaki Hytos limanına demirlediği ve burada Apollon'a bir sunak inşa ederek adaklar adadığı kabul edilir²⁹⁴. Argo gemicileri, gemide Heraklesi bırakıp, Tanrıların Anasına (Kybele olabilir) kurban sunmak için Dindymon'a çıkarlar. Kentin kuzeyindeki dağlık kısımda, altı kollu devlerin yaşadığı²⁹⁵ ancak bunlarla Dolionlar arasında bir sorun olmamasına²⁹⁶ rağmen devlerin gemiye saldırdıkları ve Herakles'in de gemiyi koruduğu söylenir²⁹⁷.

Argonautlar belli bir süre kral tarafından en iyi şekilde ağırlandıktan sonra tekrar yollarına devam etmişler, ancak korkunç bir fırtına sonucu, farkında olmadan gece vakti tekrar Kyzikos'a çıkmışlardır. Araştırmacılar Argonautların kentin doğusuna, kutsal kayalıklara çıktıklarını kabul etmektedirler²⁹⁸. Adanın coğrafi konumu göz önüne alınarak, Kapıdağ ile anakara arasındaki kıstaktan geçen gemi, İstanbul boğazına yönelmiş olmalıdır. Bu durumda geminin, kentin doğusuna sürüklenmesi mantıklı görünmektedir. Buradan, Apollonius döneminde (MÖ 3. yüzyıl) kıstaktan gemilerin geçebildiği sonucu çıkarılabilir. Ancak Apollonius, kıstağın iki kıyıya sahip olduğunu belirttiğinden, geminin kıstaktan geçmiş olması imkânsız gözüküyor. Gemi adanın batısından dolanıp, İstanbul boğazına yönelmiş olsaydı, ters rüzgâr neticesinde

²⁹⁰ C. Anthon (Ed.), *Classical Dictionary*, New York 1855, 186.

²⁹¹ Erhat, Age., 56.

²⁹² Anthon, Age., 407; R.Greaves, *The Greek Myths II*, 1955, 225.

²⁹³ Pekman, Age., 22.

²⁹⁴ Apollonius Rhodius, *Argonautica I*, 960; Smith, *The Wordsworth Classical Dictionary*, 51; Ertüzün, *Erdek, Kyzikos, Argonautlar ve Kharitler*, 13; Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 10; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 424.

²⁹⁵ Anthon, Age., 186.

²⁹⁶ Apollonius Rhodius, *Argonautica I*, 940, Hasluck, *Cyzicus*, 158; Greaves, *The Greek Myths II*, 225; Koçhan, *Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı*, 424; Koçhan, *Kyzikos*, 2010, 15.

²⁹⁷ Apollonius Rhodius, *Argonautica I*, 990, Hasluck, *Cyzicus*, 8; E. Fitch, "Apollonius Rhodius and Cyzicus", *The American Journal of Philology*, Vol. 33, No:1, 1912, 46; Greaves, *The Greek Myths II*, 225; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 424; Arıcan, Age., 38.

²⁹⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 159; Fitch, *Agm.*, 47; Greaves, *The Greek Myths II*, 225; Pekman, Age., 22; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 424.

Kapıdağın kuzey kıyılarına sürüklenmiş olurdu. Ancak nasıl olup da kentin doğu kısmına sürüklendikleri bilinmemektedir. Argonautlar büyük ihtimalle bugünkü Aşağı Yapıcı Köyünün hemen güneyinde ve kentin doğusundaki Thrakikos limanı civarına çıkmış olmalıdırlar²⁹⁹. Gece karaya çıkan Argonautlar'ı halk korsan sanarak saldırmış ve bu saldırıda Kral Kyzikos yanlışlıkla öldürülmüştür³⁰⁰. Sabah olunca kıyasıya yapılan savaşta kral Kyzikos'un, İason ya da Herakles tarafından öldürüldüğü anlaşılır³⁰¹.

Tanrı Poseidon'dan türemiş olan Dolionların kralının ölümü üzerine halk ile Argonautlar, üç gün üç gece yas tutarak, ahşap mezar odası inşa ederek bir tümülüs oluşturup törenlerle gömdükten³⁰² sonra onun adına oyunlar düzenlerler³⁰³. Kyzikos'un karısı çok gözyaşı döker ve üzüntüsünden kendini asar. Kraliçenin gözyaşlarından Nympheler bir kaynak oluştururlar ve kaynağa Kleite adını verirler³⁰⁴. Bugün aynı adla anılan bir dere kentin içinden geçmektedir³⁰⁵.

Kyzikos'da yirmi gün kalan Argonautlar³⁰⁶ ayrılma kararı verir ancak Kral ve Kraliçenin ölümüne öfkelenen Ana tanrıça gemiyi yola çıkmaktan alıkoyacak bir fırtına başlatır. Argonautlar, Thrakikos limanından harekete hazırlanırken, kâhin Mopsos tanrıça Rhea'ya³⁰⁷ adak adamaları gerektiğini bildirir. Argonautlar da bunun üzerine kutsal kayalıklara çıkarak, burada eski bir üzüm kütüğünden bir ana tanrıça heykeli

²⁹⁹ Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425.

³⁰⁰ Anthon, Age., 407; W. H. Roscher, *Lexikon, Ausführliches Lexikon Der Griechischen Und Römischen Mithologie*, "Kyzikos" II 1773, 1894-1937, 16. Bu efsanenin diğer versiyonları için bkz. Age., 1773, 34 vd; Fitch, Agm., 47; A. H. Krappe, "The Song of Grotti", *The Modern Language Review*, Vol. 19, No: 3, Jul., 1924, 327; Drews, Agm., 25 dn. 59; Erhat, Age., 56; Arıcan, Age., 39.

³⁰¹ Greaves, *The Greek Myths II*, 225; Seyffert, Age., 62; Pekman, Age., 22; Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarih ve Arkeolojisi*, 287; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425; Arıcan, Age., 39.

³⁰² Erhat, Age., 56; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 40.

³⁰³ Graves, *The Greek Myths II*, 226; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425. Tümülüsün yeri için görüşler için bak Apollon Rhodos, *Argonautica I*, 1057; Hasluck, *Cyzicus*, 159-161; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 11; Arıcan, Age., 39.

³⁰⁴ Greenwell vd., Age., 5; Hasluck, *Cyzicus*, 159; H. J. Rose, "The River of Tears Again", *The Classical Review*, Vol. 43, No. 2, 1929, 61; Graves, *The Greek Myths II*, 226; Garson, Agm., 268; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 11; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425; Arıcan, Age., 39; C. Kingsley, *Heroes of Greek Mitology*, Digireads. com Publishing 2009, 58.

³⁰⁵ Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 62; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425.

³⁰⁶ Fitch, Agm., 47.

³⁰⁷ Graves, *The Greek Myths II*, 226. Yazar burada Kral Kyzikos'un Dindymon Dağında Rhea'nın kutsal Arslanını öldürdüğünü, bu nedenle de Rhea'nın da kralı ölüme mahkûm ettiğini bildirir. Rhea'nın bunu da İason vasıtasıyla yaptırdığını söyler. Ancak olay Anadolu'da geçtiğine göre bu tanrıça Rhea değil, Kybele olmalıdır; Koçhan, *Kyzikos*, 2010, 16.

yaparlar³⁰⁸. Argonautların Dindymon dağında ana tanrıça adına bir tapınak inşa ettikleri³⁰⁹ ve fırtınanın dinmesi için Kybele heykeli diktikleri de ileri sürülmektedir³¹⁰.

Bu bilgidен yola çıkarak, Kyzikos'un kuzeyindeki dağlık arazide, bir kutsal alanın olabileceği düşünülebilir³¹¹. Ancak kentte yürütölen kazılar henüz bu konuyu aydınlatmış değildir. Adaklar adanması ve kurbanlar sunulması ile tanrıçanın kalbi yumuşar ve onlara mucizelerle karşılık verir. Ağaçlar meyvelerle donanır, kahramanların bastığı toprak yeşerip çiçeklenir ve yırtıcı hayvanlar dost olur. Ayrıca tanrıça, o güne kadar akarsuyu olmayan Dindymon dağının kıraç doruğunda, birdenbire hiç kesilmeyen bir kaynak yaratır. Apollonius zamanında yöre halkı burayı, İason'un Kaynağı³¹² olarak adlandırmaktaydı.

Fırtınanın dinmesi ile birlikte Argonautlar, geride uzun süre yas tutup ağıtlar yakan Dolionları bırakarak, kentten ayrılır ve yollarına devam ederler³¹³. Tifis'in teklifi üzerine daha ağır bir çapa almak için, eski çapalarını kentte bırakırlar³¹⁴. Bu taş çapayı, Athena'ya adayarak yola çıkarlar³¹⁵. Halk bir ay boyunca ağıtlar yakarak, ateşle aydınlatmadan ve yiyecek almadan matemlerini sürdürür ve yıllık Kyzikos oyunlarını düzenler³¹⁶. Kral Kyzikos'a verilen önemi Kyzikos sikkeleri üzerinde Kral Kyzikos'un tasvirlerine sık sık yer verilmesi kanıtlamaktadır (Katalog No: 89, 95, 96, 105, 233, 239, 240).

Kral Kyzikos'un yanlışlıkla öldürölmesi, ölkе bütönlüğünü sarsmış ve bunu fırsat olarak gören Pelasgos'lar, Hellespontos'u geçerek Kyzikos'u zapt etmişlerdir³¹⁷. Ön tarih ve tarihi çağların birbirine karıştığı Argonautlar yolculuğu sırasında, Kyzikos'un

³⁰⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 160; Ertözün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 11-13; Greaves, *The Greek Myths II*, 226; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425.

³⁰⁹ Pococke, Age., 115; Rustafjaell, Agm., 179; Bilabel, Age., 46; Freely, Age., 47.

³¹⁰ Erhat, Age., 56.

³¹¹ Üzüm kütüğünden yapılan heykelin kapalı bir yapı içinde olması gerekir. Ancak bu kişiler mitolojik kahramanlar da olsa fırtına süresince böyle bir yapı inşa edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle burada bir açık hava tapınağı olduğu düşünülmektedir. Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", dn. 23.

³¹² Graves, *The Greek Myths II*, 226; Ertözün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 23. Şimdi Kaynarca denilen bu kaynağın suyu Erdek'e akıtılmaktadır.

³¹³ Apollonios Rhodios, *Argonautica I*, 922 - 934; Graves, *The Greek Myths II*, 226; Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 425.

³¹⁴ H. B. Dewing, "Argonautic Associations of the Bosphorus", *The Classical Journal*, Vol. 19, No: 8, 1924, 478; Ertözün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 14.

³¹⁵ Graves, *The Greek Myths II*, 225.

³¹⁶ Graves, *The Greek Myths II*, 226.

³¹⁷ Yalman, Agm., 24.

ileri bir medeniyet ve sanata sahip olmadığı söylenebilir. Ancak kentin tarihinin, çok eski çağlara uzandığını göstermesi açısından bu mitos oldukça önemlidir. Olayın mitolojiye dayalı olması nedeniyle hangi dönemi anlattığı konusunda tam bir görüş birliği sağlanamamıştır³¹⁸.

Argonautlar'la ilgili bilgi veren kaynaklardan biri de, Homeros'tur. İlyada'da "şarap taşıyan bir hayli gemi geldi Lemnos'tan, şarabı İason oğlu Euneos gönderiyordu. Erlerin güdücüsü İason'dan Hypsipyle doğurmuştu onu"³¹⁹. İlyada'da yer alan bu ifadelerle birlikte ayrıca Odysseia'daki: "Ama bir tanesi aşabildi bu kayayı denizde yüzen gemilerden, dillere destan Argo gemisiydi bu da"³²⁰ ifadesinde yer alan İason ve Argo isimlerinden, olayın Troya savaşı öncesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür³²¹.

50 savaşçı olarak, Argo adlı gemi ile yola çıkan İason'a bu zor işte Athena yardım eder ve altın postun sahibi olan Aietes'in ülkesine gider. Burada kral tarafından postu alabilmesi için, kendisine verilen birçok zor görevi, kralın kızı Medeia'nın yardımıyla başarır³²². Altın postu alır ve halkına kavuşur. Bu yolculuk sonunda ülkesine gitmek için dönüşte Kyzikos'dan geçerler³²³.

Apollonios Rhodios versiyonu iç içe geçmiş birçok söylenceden oluşmaktadır. Bu mitsel döngünün içinde erken dönem ilişkilerinin bir kısmı korunmuş olabilir ancak neyin gerçek, neyin kurmaca olduğunu ayırt etmek zordur. Argonautika Yunanlıların Karadeniz ile ilk temasları hakkında önemli bilgiler içerdiği düşünülen kaynaklardan biridir. Boardman'a göre, bölgenin coğrafi ayrıntıları öyküye oldukça geç bir tarihte eklenmiş olabilir. Buna karşın Argonautların yolculuğunun öyküsü özellikle bu bölge hakkında belirli bilgilere sahip olunduğunu göstermektedir³²⁴.

Argonautika'da geçen bazı coğrafi yer tanımlamaları, Kyzikos'la uyuşsa bile buradan yola çıkarak, bölgenin erken dönemlerde ayrıntılı bir şekilde tanındığı söylenemez. Özünde Karadeniz'le olan erken dönem bağlantıları bir şekilde korunmuş

³¹⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 162 ve Graves, *Miletos Bir Tarih*, 139 da olayın Troya savaşı dönemine yakın bir tarihten olduğunu ileri sürmektedir.

³¹⁹ Homeros, *İlyada*, 7. 467– 469.

³²⁰ Homeros, *Odysseia*, (Çev. A. Erhat -A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1998, 12. 68– 69.

³²¹ Hasluck, *Cyzicus*, 162 (yazar olayın Troya savaşı dönemine yakın bir tarihten olduğunu ileri sürmektedir); Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 423.

³²² Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 7; Ş. Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul 1994, 218 vd; T. H. Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, İstanbul 2002, 190.

³²³ Apollonius Rhodios, *The Argonautica* I, 960; Hasluck, *Cyzicus*, 158; Yalman, *Agm.*, 24.

³²⁴ Greaves, *Miletos Bir Tarih*, 139.

olabilir. Ancak bu bağlantının ne zaman ve hangi amaçla kurulduğunu, Apollonios Rhodios'un versiyonundan çıkarmak mümkün değildir³²⁵.

Argonautlar mitolojisinden anlaşıldığı üzere, Argonautların seferinden önce, Yunanistan'dan gelen bir kolonizasyon olduğu ve bu kolonizasyonun Kyzikos tarafından yapılarak, oikist olarak şehre isminin verildiği sonucunu çıkartmak mümkündür³²⁶.

Plinius zamanında, Argonautlardan kalan çapanın, hala kentte olduğu anlaşıyor. Plinius, Prytaneion yakınlarında bulunan bu taşın, herhangi bir sebeple yuvarlanması sonucu, kurşunla tutturulduğundan bahsetmektedir³²⁷. Plinius'un, Argonautlar'dan ve gemilerine ait çapadan bahsetmesinden³²⁸ yola çıkarak, Kyzikos'un öldürülmesi olayının doğru olduğunu düşünebiliriz.

Strabon, Dindymos dağında yapılan bir tapınağın varlığından söz eder³²⁹. Ayrıca MÖ 5. yüzyıl ortalarına ait bir seramik³³⁰ üzerine Argonautların işlendiğini görüyoruz. Bunlardan yola çıkarak Kral Kyzikos'un ölümünün MÖ 5. yüzyıldan önce bir tarihi gösterdiği de söylenebilir³³¹.

Kral Kyzikos'un gömülü olduğu düşünülen tümülüs, bugün Bandırma –Çanakkale karayolunun 1. km. de sağ tarafta yer almaktadır³³². Ancak bugüne kadar, arkeolojik kazı yapılmamıştır.

Kyzikos kentinin ilk kuruluşu ile ilgili kesin bilgilerimiz yok. Homeros İlyada'da³³³, Anadolu'nun en eski halkı Mysialılarla, Trakyalıların akraba olduğunu, Strabon ise³³⁴ Kyzikos'un ilk sakinlerinin, Trakya'dan gelen Teselyalı Pelasglardan "Dolionlar" olduğunu belirtir. Bazı antik yazarlara göre kentin en eski halkı, Friglerle

³²⁵ Greaves, *Miletos Bir Tarih*, 139.

³²⁶ Pekman, Age., 22.

³²⁷ Plinius XXXIV, 23; Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 742.

³²⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 161'de Pseudo-Orpheus'a dayanarak Athena'ya adanmış bir çapadan söz eder; Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarih ve Arkeolojisi*, 293.

³²⁹ Strabon XII 575.

³³⁰ T. Severin, "Jason's Voyage in Search of the Golden Fleece", *National Geografik* 168. 3, 1985, 409; Ayrıca Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, res. 273'de Delphi'deki Sikyonlular Hazine binasının metoplarında Argo gemisini işlenmiş olması ve res. 271'de MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir altın yüzük üzerinde ve res. 272'de MÖ 320 civarından bir seramik üzerinde de, altın postlu koç ile Phrikos'un kaşısının işlenmiş olmasından, konunun sanatçılar tarafından sevilerek işlendiği görülmektedir. L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, (Çev. G.Engin), Homer Kitabevi, İstanbul 2002, 65, res. 53 te İtalya, Ruvo Plazzo Iatta'da bulunan MÖ 400'e ait bir Yunan vazosu üzerinde Argonautların öyküsü tasvir edilmiştir.

³³¹ Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", 423.

³³² Arican, Age., 39.

³³³ Homeros, *İlyada*, XIII, 5.

³³⁴ Strabon C 575,10.

akraba bir Thrak boyu olan, Aisepos ve Rhyndakos arasına yerleşmiş bulunan Dolionlardır³³⁵. Mitoslarda yer alan karışık bilgilere göre Dolionların Kyzikos'a MÖ 1250 sıralarında, Thessalia'dan gelip eski adı Arkton Oros (Ayılar Dağı) olan Kapıdağı yarımadasının güneyine yerleştikleri düşünülmektedir³³⁶. Hasluck ise, Trakyalıların Aeol saldırılarının etkisiyle, Hellespontos'a göç ettiğini belirtmektedir³³⁷. Uzunçarşılı³³⁸, Mysialıların Aryan ırkından gelip Pelasg kökenli olduklarını, Belh ve Herat taraflarındaki yerleşik düzenlerinden koparak, Kafkaslardan Avrupa Kıtasına geçtiklerini ve oradan kabileler halinde Trakya, Makedonya, İllurya ve Tessalia'ya yayılarak MÖ 1280 yıllarında Trakya'dan Anadolu'ya geçip, buraya yerleştiklerini belirtmektedir. Propontis kıyısında önemli bir konumda yer alan kentin tarihi oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Kyzikos civarında MÖ 2500 yıllarına inen Prehistorik bir höyüğe rastlanmıştır. Burada bulunan el baltaları, ağırşaklar, seramikler Troya II ve Babaköy Yortan kültürü ile benzerlikler göstermektedir³³⁹. K. Bittel'in araştırmaları sonucu, Kyzikos civarında Yortan ve Troya II-V seramik buluntuları tespit edilmiştir³⁴⁰. Antik kaynaklardan Eusebios'dan öğrendiğimize göre Kyzikos MÖ 1270 civarında kurulmuş bir kasabadır³⁴¹.

Hellespontos ve Propontis bölgeleri, iklim ve coğrafya bakımından Trakya ile bir bütünlük içindedir. İlkçağlardan itibaren Trakya ve Marmara bölgelerinde yaşayan halklar, karşılıklı olarak birbirlerinin topraklarına ticaret vb. nedenlerle gidip gelmiş olmalıydı. MÖ 1200 öncesinde, kuzeybatı Anadolu'ya işgal amaçlı büyük bir saldırı olmamıştır. Bunun da nedeni büyük olasılıkla Troya kentinin güçlü olması ve buna izin vermemesi olabilir. Ancak MÖ 1200'lerde Güneydoğu Avrupa kavimleri, özellikle Muşkiler, Frigler, Mysi ve Mygdon gibi kavimler büyük dalgalar halinde Anadolu'ya saldırmış, Troya ile birlikte birçok krallığı da yıkmıştır. Strabon, Lydialı Xanthos'dan aktararak yukarıda adı geçen kavimler dışında, Anadolu'ya başka Trak kavimlerinin de geldiğini belirtir³⁴².

³³⁵ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 48.

³³⁶ Arıcan, Age., 36

³³⁷ Hasluck, *Cyzicus*, 4.

³³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, Balıkesir 2000, 3.

³³⁹ Yalman, Agm., 24.

³⁴⁰ Bakır, "Roma Devrine Kadar Kyzikos'un Ön Tarihi", 4.

³⁴¹ R. Drews, "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea", *JHS* Vol 96, 1976, 25dn.58.

³⁴² Strabon, Coğrafya XIV. V, 29; Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 192.

Güneydoğu Avrupa'daki Mösia ile Kyzikos'un da içinde yer aldığı bölge olan Mysia yer adlarının bir kavim adı olan Muşkilerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Makedonya'daki Mysi kavminin adı ile Muşki adı bölge ismi olarak kullanılan Mysia ile benzerlik göstermektedir. Böylelikle bir Güneydoğu Avrupa kavmi olan Brigler'in yani Frigler'in ve Mysia'lı diyebileceğimiz daha başka Balkan kavimlerinin, uzun bir süre Kuzeybatı Anadolu'da yaşadıklarını söylemek mümkündür. Troas ve Mysia bölgelerinde yaşayan bu halklar, MÖ 11. yüzyıl sonunda buraya gelen Aiollerin baskısı ile Anadolu içlerine göç etmişlerdir³⁴³. Troya savaşı sonucunda göçler sırasında Friglerin bir kısmı, Marmara Denizi'nin güney kıyılarına, Kyzikos ve çevresindeki bölgelere yerleşmişlerdir³⁴⁴. Strabon'a göre de bu civarda Frigler oturmaktaydı³⁴⁵. Antik çağ yazarlarına göre Mysialıların, Lydialılarla akraba oldukları söylenebilir³⁴⁶.

Kyzikos tarihi ile ilgili bazı bilgileri Apollonius Rhodos'dan öğreniyoruz. Apollonius³⁴⁷, Argonautlar'dan daha sonraki bir dönemde kentte İonialı Neleides'lerden söz etmektedir. Bunlar Peloponnesos'taki Pylaslı Nele'nin soyundan gelmektedirler ve Dor istilası zamanında Peloponnesos'dan sürülerek İonia'ya, özellikle Miletos'a yerleşmişlerdir. Daha sonrada MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında kolonizasyon hareketlerine girişerek, Marmara Denizi çevresine ve özellikle Kyzikos'a yerleşmişlerdir³⁴⁸.

Anadolu'ya göç eden boyların, Mysia adının yanısıra Marmara'nın güneyindeki bölgelerde rastlanan dağ, ırmak, kral ve boy adlarından Güneydoğu Avrupa'dan geldiklerini anlamaktayız. Strabon da birçok kral, boy, dağ ve ırmak adlarının hem Trakya, hem de Troya'daki benzerliklerinden söz eder. Kyzikos kenti de Trakya kökenli kral Eusorus'un ailesinden olan kral Kyzikos'un³⁴⁹ adını taşımaktadır. Kentin adını, ilk kralı ve kurucusu olan Kyzikos'dan almış olması³⁵⁰ ve Plutarchos'un Kyzikos civarında bir Trakya köyünün varlığından bahsetmesi³⁵¹ bu benzerlikleri doğrular. Argonautlar, Kyzikos'a geldiğinde burada Dolion halkı ve bir krallıkları bulunduğuna ve Arktonnesos, Dolionis ve Dinydimis isimlerinden söz edildiğine göre buranın

³⁴³ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 191vd.

³⁴⁴ Arıcan, Age., 23.

³⁴⁵ Strabon C 586.

³⁴⁶ V. Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der yayınları, İstanbul 2003, 266.

³⁴⁷ Apollonius Rhodius, 959 ve 1076.

³⁴⁸ Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 22.

³⁴⁹ F. W. Hasluck, "An Inscribed Basis from Cyzicus", *JHS* Vol. 22, 1902, 132.

³⁵⁰ Roscher, "Kyzikos" II 1773, 1894-1937, 11 vd; Greenwell vd., Age., 5; Pekman, Age., 23; Arıcan, Age., 37.

³⁵¹ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 191.

Argonautlar mitosundan önce kurulmuş olduğu açıktır. Üstelik Yunaca olmayan Dinydimos sözcüğü Luvi dilinde Dinda (anatanrıça + Uma (Halkı)=dindima yani Anatanrıçaya tapan halk anlamına gelip³⁵² zaten burada Yunan öncesi İndogermen bir yerleşimin var olduğuna işaret etmektedir³⁵³.

Valleus Paterch, İonik kuruluşlu olduğundan söz etmektedir. Apollonius Rhodos'da geçen ifadelerden de, Miletosluların burada başkaları yerleşikken geldikleri şeklinde açıklanabilir. Şehrin daha eski olan Arktonnesos, Dolionis, Dindymis gibi isimleri³⁵⁴ olup, Dolions ismi bir halk isminden türetilmiştir. Diğer iki isim de kentin etrafındaki iki dağdan alınmıştır. Yunanca olmayan isim, zaten Yunan öncesi bir halkın buraya yerleşmiş olduğuna işaret etmektedir. Dindymos ismi İndo Germen köklü bir kelime olan din=zirve kelimesinden türetilmiştir. Buradan hareketle Frigler gibi boyların, Trakya'dan gelip Propontis bölgesinden Anadolu'ya göç ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Kyzikos kralının, Trakya Kralı Eusoros'un oğlu olduğunu anlatan efsane de bunu destekler niteliktedir³⁵⁵.

Troya savaşıdan sonra Batı Anadolu kıyılarında kurulmuş olan Aiol, İon ve Dor kolonilerinin hemen hepsinin küçük bir yarım ada üzerinde lokalize olduğu görülmektedir³⁵⁶. Pitane, Gryneion, Kyme, Myrina, Phokai, Klazomenai, İasos ve Side bunlara güzel örnektir. Miletos kolonisi olan Kyzikos ve Sinope de birer yarım ada üzerinde konumlanmışlardır. Ancak bu iki kent, büyük olan yarım adanın sadece berzahı (kıstak) üzerinde yayılmıştır.

1. 6. 2. Kore'nin Kaçırılış Miti

Kore kelimesi Yunanca'da genç kız anlamına gelmekte olup, mitolojide tanrıça Demeter'in kızı Persephone'nin diğer adıdır³⁵⁷. Kronos ile Rhea'nın kızı olan Demeter, ikinci tanrı kuşağından olup, kardeşi ve aynı zamanda baştanrı olan Zeus ile beraberliğinden Persephone'yi doğurmuştur³⁵⁸.

³⁵² M. Y. Ünal, *Anadolu Anatanrıçası Kibele, Batı Uygarlığına Yön Veren Etkileri*, Ankara 2003, 27.

³⁵³ Pekman, Age., 23.

³⁵⁴ Plinius, *Naturalis Historia*, V,142.

³⁵⁵ Bilabel, Age., 46.

³⁵⁶ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 310.

³⁵⁷ Erhat, Age., 264; S. Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, 102; N. Thomson de Grummond, "For the Mother and for the Daughter: Some Thoughts on Dedications from Etruria and Praeneste", *Hesperia Supplements*, Vol. 33, XAPIΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr, 2004, 351.

³⁵⁸ A. Sina, "Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 -1, 2004, 38.

Demeter ve Kore mitolojisinde Kore'nin kaçırılışı önemli bir yer tutmaktadır. Kyzikos da, Anadolu'daki Sardes, Gordion, Nysa, Hierapolis³⁵⁹, Magnesia ve Tralles kentleri gibi, Kore'nin kaçırıldığı yer olarak gurur duymuş³⁶⁰ ve bu olayı sikkeleri üzerinde ölümsüzleştirmişlerdir. Kyzikos halkı buranın Zeus tarafından, Kore'ye çeyiz olarak verildiğine inanmaktaydılar³⁶¹.

Kore ile ilgili inanç Mithridates kuşatması sırasında yaşanan bir olay ile pekişmişti. Mitridates kuşatması, kentte her yıl kutlanan ve tanrıçaya bir dana kurban edilen Kore bayramına denk gelmişti. Ancak kuşatma yüzünden kentte kurban bulunamayınca, dana şeklinde bir pasta yapılmasına karar verilir. Pastanın kesileceği anda, düşmanın bulunduğu karşı kıyıdan bir dana yüzerek gelir ve kendisini kurbanlık olarak sunar. Ayrıca Kyzikosluları, tanrıların onlarla beraber olduklarına inandıran başka olaylarda vardı. Tanrıça Athena, İlion kentindeki pek çok kişinin rüyasına girerek, kan ter içinde ve yırtılmış elbiseleri ile Kyzikoslularla birlikte çarpıştığı savaştan geldiğini söylemişti Daha sonra kent tanrıçası, Aristagoras'ın rüyasına girmiş ve şöyle demiştir: “*Libyalı flütçü ile Pontik trampetçiyi takas etmeye geldim. Bunun için halka cesur olmalarını söyle*”³⁶². Mithridates kuşatması sırasında ateş altındaki surlar yıkılarak yangın çıkmasına rağmen savaş, Kyzikosluların lehine dönmüştü. Çünkü bu sırada çıkan müthiş bir fırtına, Mithridates'in savaş makinelerini devirerek geri çekilmesine sebep olmuş, surlar bu süre içinde tamir edilebilmişti. Böylelikle halk çıkan fırtınayla tanrıçanın yanlarında olduğuna inanmışlardı³⁶³.

Appian ve Plutarch, Mitridates savaşında³⁶⁴ geçen bu olayı şöyle aktarmaktadırlar. Bu aktarıma göre kent halkı Kore için seçilmiş kurbanlık ineği, kendilerine olan

³⁵⁹ N. Çubuk, *Hierapolis Tiyatro Kabartmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, 65.

³⁶⁰ Greenwell vd., Age., 12; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 61; M. J. Price - B. L. Trell, *Coins and Their Cities. Architecture on the ancient coins of Greece, Rome, Paletsine*, London 1977, 111; K. Martin, “Zum Kult Der Kore Soteira Im Kaiserzeitlichen Kyzikos”, *Asia Minor Studien Band 45, Religion und Region*, 2003, 123; P. R. Franke, *Roma Döneminde Küçükasya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*, (Çev. N.Baydur - B.Theis Baydur), Ege Yayınları, İstanbul 2007, 35, Res. 272.

³⁶¹ Anthon, Age., 407; Ch. Texier, *L'Asie Mineure*, Paris, 1862, 166; Greenwell vd., Age., 11; Hasluck, “Marmara Islands”, 7; Hasluck, *Cyzicus*, 32; Martin, Agm., 115; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 61.

³⁶² G. Grether, “Livia and the Roman Imperial Cult”, *The American Journal of Philology*, Vol. 67, No: 3, 1946, 242; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 33, 34.

³⁶³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 33.

³⁶⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 178-181; McGing, Agm., 14, dn.5; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 31-35.

desteğini vurgulamak isteyen tanrıçaları Kore Soteira'nın bir işaretini olarak kabul etmişlerdir. Plutarch konu hakkında şöyle der: “*Tanrıça da Kyzikenlilerin cesaretini yükseltmiş gibi görünmektedir; hem başka türden işaretle hem de şu yaklaşımlarla: Pherephatte (Persephone)'nin şenlikleri kapıya dayandığında Kyzikenlilerin ellerinde siyah bir kurbanlık inek yoktu ve bu nedenle undan yaptıkları bir kurbanlığı altarın önüne koymuşlardır*”³⁶⁵. Appian'ın anlatımı daha yüzeysel olup, Mitridates taraftarlarının bu olayı fark ettiklerini ve işe tanrıçanın müdahale ettiği şeklinde algıladıklarını ve etkilendiklerini belirtir. Kyzikos sakinleri onu bütün içtenlikleri ve güvenleri ile kurban ederken bu esnada da Mitridates yandaşları krala, kentin kutsal bir yer olduğunu ve terk etmeleri gerektiğini söylemişlerdir³⁶⁶.

Kore ile ilgili bir diğer inanışa Kyzikoslu Agatokles'in ifadelerinde buluyoruz. Kyzikoslu Agatokles'e göre, Kyzikos'un baş tanrıçası Kore, devlerin Ryndakos'un denize açılan ağzına yuvarladıkları taşlarla kapatma girişimlerini, Besbikoslu Pelasgoslar ve Herakles ile birlikte onları yok ederek son vermemiş olsaydı ırmağın ağzı kayalarla dolacaktı³⁶⁷.

Kore'nin gizem kültü, Kore'nin kaçırılışı mitine dayanmaktadır, yani mitin çeşitli unsurları kültüsel kutlamalarda canlandırılmaktaydı³⁶⁸. Kült açısından Kore'nin Hades'ten geri dönüş anı “*ἄνοδος*” önemlidir. Bu durum Demeter'in kendini yeniden doğaya vermesi ve böylece doğanın kendini yenileyebilmesi anlamına gelmekteydi. Dini uygulamalarda “*ἄνοδος*” kültüsel kutlamalarda yer alan gizemli kültürün içindeki kurtuluş fikriyle aynı anlama geliyordu³⁶⁹. Ancak ana konunun yanı sıra, tüm mit kutlama programına dâhil edilmişti.

Mit, Kore'nin yanındaki nedimleri ile çiçek toplarken, yeraltı dünyasının tanrısı Hades tarafından kaçırılması³⁷⁰ ile başlar. Bu sahne, antik kaynaklarda oldukça görsel ve ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Kore'nin kaçırılışı, aynı zamanda daha sonraki

³⁶⁵ Greenwell, Age., 11; Hasluck, *Cyzicus*, 180; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 34.

³⁶⁶ Greenwell, Age., 12; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 34.

³⁶⁷ Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 21.

³⁶⁸ Martin, Agm., 122.

³⁶⁹ R. Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, Stuttgart 1994, 104.

³⁷⁰ Price-Trell, Age., 111; G. Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, (Çev. C.Üster), İstanbul 1995, 257 vd; S. S. Kölemenoglu, *Ana Tanrıça Gerçeği*, İstanbul 2001, 59; Franke, Age., 35, Res. 272.

dönüşünün de zeminini oluşturmakta ve böylece kaçırılışın kült kutlamalarındaki uyarlanması da mitin başlangıcını oluşturmaktaydı.

Hadrian³⁷¹, Marcus Aurelius³⁷² ve Commodus döneminde, Kyzikos'da üzerine Kore'nin kaçırılış sahnesinin işlendiği büyük bronz sikkeler (altılıklar) basılmıştır. Ayrıca Commodus döneminin otonom³⁷³ madalyonlarında da, bu sahne yer almaktadır. Bu sikke tasvirlerinde Hades, beline kadar inen mantosuyla sağa dönük (nadiren sola dönük olduğu da görülmektedir) ve hızla koşan at arabasının yularını sağ elinde tutar şekilde görülür. Sol kolu ile de, kurtulmak için çabalayan Kore'yi tutmaktadır. Bu kaçırma sahnesinin huzur bozucu ortamına, Kore'nin toplamış olduğu çiçeklerin bulunduğu vazanın devrilişi de eklenmiştir³⁷⁴. Bu tasvirin Kyzikos'da bulunan bir heykel grubunda³⁷⁵ yeniden canlandırılmış olma ihtimali ileri sürülebilir. Ancak aynı tasvir, diğer kentlerde de rastlanılmaktadır. Yinede yuvarlak heykel grup, en azından sahneyi sikkelere aktarma konusunda bilinçli ya da bilinçsiz bir örnek teşkil etmiştir. Kore'nin kaçırılış sahnesinin sikkelere uyarlanması, Kore'nin Kyzikos'da kaçırılmış olmasıyla daha da önem kazanmıştır³⁷⁶.

³⁷¹ SNG Paris 641.

³⁷² SNG Paris 688.

³⁷³ SNG Paris 572.

³⁷⁴ Martin, Agm., 122, Taf. 6. 2.

³⁷⁵ Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 94, No:137 a, 137 b, 116.

³⁷⁶ Martin, Agm., 123.

İKİNCİ BÖLÜM

METALURJİ

Antik dönemde sikke basımı için kullanılan en önemli metallerden biri elektrondur. Diğer adıyla beyaz altın olarak tanımlanan bu maden, altın ve gümüşün bir alaşımıdır. Elektron doğal ya da suni olarak elde ediliyordu. Bu karışık metalin ana kaynağının Lydia olduğu bilinmektedir. Bu bölgede bulunan Tmolos ve Sipylos civarındaki dağlardan elde ediliyordu. Sikke basımı için elektron ilk olarak Lydia’da kullanılmasına rağmen, MÖ 5. yüzyılda basılan en önemli iki sikke Kyzikos ve Lampsakos’un elektron staterleri idi³⁷⁷.

Elektron sikke basımı için maden Lydia’dan temin ediliyordu. Anadolu’da birçok altın madeninin adları bilinmesine rağmen bunların fazlaca zengin değildir. Altın, Batı Anadolu’da Tmolos³⁷⁸ ve Sipylos ile bu dağlardan akan Paktalos ve Hermos nehirlerinde bulunuyordu. Yalnız bu kaynakların Strabon zamanında tükenmiş olduğu bilinmekte. Aynı zamanda Lampsakos, Astyra, Cremaste ile Abydos yakınlarında ve Pergamon ile Aterneus arasında önemli maden yatakları bulunmaktaydı. Bu madenlerin varlığı da Anadolu’nun kuzey batısında erken elektron ve altın sikke basımının sebebinin açıklar niteliktedir³⁷⁹. Antik dönemde gümüş, altına oranla daha az bulunuyordu. Anadolu’da gümüş muhtemelen elektronun eritilmesiyle elde ediliyordu. Ancak Mysia bölgesinde Balia’da gümüş madenleri vardı ve aynı zamanda büyük miktarda gümüş Kolkhis’den de getirtiliyordu³⁸⁰.

Lydia’da 1.yüzyıla gelindiğinde tükendiği bilinen alüvyon altın, cevher olarak elde edildikten sonra atölyelerde arıtılma işleminden geçmesi için gönderiliyordu. Paktolos nehri üzerinde kurulan atölyelerde cevherin içindeki yabancı alaşımların, çanaklama yöntemi ile kurşunla eritilip arıtılmasından elektron elde ediliyordu. Ancak altın ve gümüşün saflık derecesi kolayca belirlenebilirken elektronda bu işlem zorlaşıyordu. Lydia Kralı Kroisos döneminde sementasyon denen yeni bir yöntem sayesinde elektrondan gümüşün de kolayca ayrıştırılabildiği bilinmektedir³⁸¹.

³⁷⁷ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 14.

³⁷⁸ R. W. Wallace, “The Origin of Electrum Coinage”, *AJA*, Vol. 91, No.3, 1987, 391.

³⁷⁹ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 19.

³⁸⁰ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 20.

³⁸¹ J. M. Cook - D. J. Blackman, “Archaeology in Western Asia Minor 1965- 1970”, *Archaeological Reports*, No. 17, 1970 - 1971, 39; Wallace, “The Origin of Electrum Coinage”, 391; Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 274.

Antik dönemde sikke basımı için ana metallerin altın, gümüş ve bakır /bronz olduğu görülmektedir³⁸². Demir sikke basımı için uygun bir metal olmamakla beraber Peloponnessos'da, Arkadia, Argos, Heraia, Megara ve Tegea gibi kentlerde ele geçmiş demir sikkeler vardır³⁸³. Anadolu'da da yazılı kaynaklardan MÖ 5. yüzyıl sonlarında Byzantion'da, MÖ 4. yüzyılda Klazomenai'de demir sikke basıldığına dair bilgiler ediniyoruz³⁸⁴.

MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu sikkeleri yalnızca elektrondan basılırken, MÖ 550'lerden sonra Phokai, Kyzikos, Carthaga ve Mytilene darphaneleri dışında elektron sikkelerin yerine gümüş sikkeler basılmıştır³⁸⁵. MÖ 5. yüzyılın sonlarına kadar sikkelerin esas olarak elektron, altın ve gümüşten basılmışlar, bronz sikkeler ise MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkarak, MÖ 4. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır³⁸⁶.

Klasik dönemde elektron sikkeler azalmış, ancak Kyzikos, Mytilene ve Phokai darphaneleri elektrondan vazgeçmemiştir. Ancak bu dönemde artık elektron doğal değil, yapay olarak elde edilmekteydi³⁸⁷. Elektron sikke basımından vazgeçilmesinin nedeni, elektrondaki gümüş ve altın oranının değişkenliği yüzünden sikkenin değerinin tam olarak belirlenememesidir. Ancak yapılan son araştırmalar, Lydia'nın elektron sikkelerinin bir kısmının alaşımının kontrol edildiğini görmemizi sağlamıştır. Üstelik Sardes'de MÖ 620–550 arasında, altın ve gümüşün ayrıştırıldığına ilişkin arkeolojik kanıtlar da ele geçmiştir. Altın ve gümüş miktarının kontrol edilmiş olduğu başlıca elektron sikkeler, MÖ 4. yüzyıla kadar Kyzikos, Mytilene ve Phokaia sikkeleridir³⁸⁸.

Metalürjide betimlerin metalin cinsine göre seçilmiş olması, yani değerli metallerdeki tiplerin diğer metalle basılmış olan sikkelerdekilerden ayrı olması ilginç noktalardan biridir³⁸⁹. Altın ve gümüş, genelde değerli sikkelerin basımında tercih edilmekteydi. Altın ve gümüşün bileşimi olan elektron, içerisinde genelde en az %20

³⁸² G. Richter, *Yunan Sanat*, (Çev. B.Madra), London 1969, 213.

³⁸³ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 254; Tulay, Age., 65.

³⁸⁴ O. Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul 1994, 23; O. Tekin, *Eskiçağda Para*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, 4; Tulay, Age., 65.

³⁸⁵ Wallace, "The Origin of Electrum Coinage", 391.

³⁸⁶ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 22.

³⁸⁷ Atlan, *1947–1967 Yılları Arasında Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 12; Atlan, *Grek Sikkeleri*, 38.

³⁸⁸ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 6.

³⁸⁹ N. Baydur, *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998, 11.

oranında gümüş barındıran bir maden³⁹⁰ olduğu halde, MÖ 4. yüzyılın ana basım merkezleri olan Kyzikos, Mytilene ve Phokai'nin elektron sikkeleri yalnızca yüzde 40 ile 60 oranında altın içeriyordu³⁹¹. Genelde kent sikkelerinin bronzdan basıldıkları görülmektedir. Ancak İtalya dışındaki Roma kolonileri ile bazı kentler gümüş sikkeler basmışlardır³⁹². Değerli maden yataklarının tükenmeye başlaması, altın ve gümüş sikke basımını azaltmış böylelikle bakır/bronz gibi değersiz metalden sikke basımının artmasına sebep olmuştur³⁹³.

Bronz sikkeler değerli olmayan bir metalden basıldığı için diğer değerli metallere oranla daha kâr getiricidir. Sestos'da bulunan MÖ 2. yüzyıla ait bir yazıttan, kentlerin bronz sikke basma hakkını elde etme isteklerini ve kralların da kâr getiren bronz sikkelerin ayrıcalığının farkında olduklarını görmekteyiz. İmparatorların yönetimleri altındaki kentlere tanıdığı bronz sikke basma hakkı, halk tarafından en itibarlı icraat olarak takdir görmüştür. İtibari değere sahip bronz sikkeler, gümüş sikkelere göre daha dar bir alanda geçerli olmuşlardır. Çünkü bronz bir sikke, kendi resmi değerini ancak onu basan kentin kontrolü altındaki bölgede koruyabilmekteydi. Bu da bronzdan basılmış çoğu kent sikkesinin basıldığı kent ile bazen yakın kentlerde kullanılmış olduğu anlamına gelmektedir. Bu gerçekten yola çıkılarak, küçük ölçekli birçok kentin yerini tespit etmek kolaylaşmaktadır³⁹⁴.

Antik kaynaklarda, sikke metalinin temini konusunda yalnızca madenler ve ganimetlerden söz edilmez. Aynı zamanda metal, satın alınan yanı sıra, tazminatlar, armağanlar, kült heykelleri, adaklar, taşlar, vazolar, mobilyalar, bina süslemeleri ve külçeler gibi stoklanmış çeşitli malzemenin eritilmesinden de temin edildiğinden bahsedilir. Tedavülde kalmış sikkeler ile yabancı sikkelerin de eritilerek yeniden kullanıldıklarını bilmekteyiz. Madenlere sahip olmayan bazı kentlerin, sikke metalini savaş, ticaret, vergilendirme ya da herhangi başka bir yolla temin edip etmedikleri bilinmiyor³⁹⁵.

Günümüzde bilimsel çalışmalarda, sikkelerin metal analizi ile metalin nereden temin edildiği bilinebilmektedir. İz elementleri analizinden elde edilen sonuçlar, farklı

³⁹⁰ Morkholm, Age., 4.

³⁹¹ J. G. Milne, "The Silver of Aryandes", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 24, No.2, Dec., 1938, 245.

³⁹² Tekin, *Eskiçağda Para*, 19.

³⁹³ Tekin, *Eskiçağda Para*, 4.

³⁹⁴ Morkholm, Age., 6.

³⁹⁵ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 28.

darphanelerde basılmış sikkeleri ayırt etmede etkili bir yöntemdir. Fakat metalin kaynağının tespit edilmesinde pek kullanışlı değildir. Ancak sikkelerin iz element analizlerinden faydalanılırken dikkatli olunmalıdır. Çünkü bazen aynı maden ocağında farklı damarlar olabilmektedir. Kurşun izotop analizi, bu konuda daha umut verici bir yaklaşım sunmaktadır. Arkaik dönem Yunan gümüşünün ana maddesinin, gümüşlü kurşun cevheri olduğu bilinmektedir. Bu cevherin izotopik kompozisyonu, minareleşme sırasında donuk olup, saflaştırma veya yeniden eritme ile başkalaşım göstermemektedir. Kurşun izotopu, sikkeler ile o sikkelerin metalinin çıkartıldığı tahmin edilen kaynaktan alınan cevher örneklerini karşılaştırmakta kullanılmaktadır. Ancak çoğu sikkenin daha önceden basılmış sikkelerin eritilmesinden³⁹⁶ ve belirli bir ocaktan gelmeyen karışık metalden basıldığı da göz önünde tutulmalıdır. Bu yüzden tekniğin geçerliliği, farklı kaynaklardan sağlanan metallerin harmanlanmadığı varsayımına bağlı kalmak zorundadır. Erken dönem sikkelerinde eski metallerin yeniden kullanılma olasılığı düşük olduğundan bu teknik, arkaik dönem gümüş sikkelerinde sağlam veriler sunmaktadır³⁹⁷.

³⁹⁶ O. Morkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışına Kadar (İ.Ö. 336-188)*, (Çev. O.Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 2000, 7.

³⁹⁷ M. J. Price, "the uses of metal analysis in the study of Archaic Greek coinage: some comments", D. M. Metcalf - W. A. Oddy (Ed.), *Metallurgy in Numismatic*, Vol. I, 1980, Royal Numismatic Society, 50-54; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev: O. Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 1998, 29.

2. 1. KYZİKOS VE ÇEVRESİNİN YERALTI KAYNAKLARI

Anadolu Antik dönemde altın kaynakları bakımından fazla zengin olmamakla³⁹⁸ beraber diğer değerli metal kaynakları açısından oldukça zengin bir bölgeydi. Sikke basan kentlerin çokluğu ve ele geçen sikkelerin hacmi de bu gerçeği yansıtmaktadır. Anadolu'nun batı ve güney bölgelerinde gümüş yataklarının yer alması, burada kurulan kentlerin çok sayıda gümüş sikke basmalarını mümkün kılmıştır³⁹⁹.

Anadolu'nun altın ve gümüş ihtiyacı Troas bölgesinde İda dağı'ndan elde edilmekte olup, Pergamon Krallığı da ihtiyacını buradan temin ediyordu. Ayrıca civarındaki bölgelerden de altın ve gümüş çıkartıldığı bilinmektedir. İskender altınlarının Abydos ve Lampsakos'da yoğun olarak basılması tesadüf olmayıp buradaki maden bolluğuna bağlanabilir. Anadolu'nun dağlık iç kesimlerinde, Pontos'da ve Kilikia ile Kappadokia arasında uzanan Toros dağlarında maden ocakları bulunmaktaydı⁴⁰⁰.

Kyzikos'un çevresinin yeraltı madenleri açısından zengin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Pergamon'nun kuzeyindeki Perperene yöresindeki dağlardan bakır madeni, İda dağı'nın doğusunda verimli gümüş ve kurşun madenleri⁴⁰¹, Argyrion⁴⁰² ve bazı yazıtlara göre Kyzikos ile Pergamon arasında yeralan Perikharasis'de⁴⁰³ gümüş madeni bulunmaktaydı. Ayrıca Miletos ya da büyük ihtimalle Kyzikos tarafından kolonize edilen Lampsakos civarı ve Abydos kentinin güneydoğusunda yer alan dağlarda, altın madeni bulunmaktaydı⁴⁰⁴. Strabon'dan öğrendiğimize göre Lydia Kralları, Atarneus ile Pergamon arasındaki bölgeden de altın çıkarmışlardır⁴⁰⁵. Thrak bölgesinin zengin madenlerinden elde edilen altın, çubuklar halinde kesilerek Kyzikos darphanesinde elektron sikke basılmak üzere gönderilmekteydi⁴⁰⁶.

Kyzikos'un değerli maden yataklarıyla direkt bir bağlantısı olduğu yönünde hiçbir belirti yoktur. Güneyinde altın külçeleri ya da tozu taşıdığı sanılan nehirler bulunmakta, ancak onların geçtiği araziler Kyzikos vatandaşlarına ait değildi. Kyzikos'un yaptığı

³⁹⁸ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 19.

³⁹⁹ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 23.

⁴⁰⁰ Morkholm, *Age*, 3.

⁴⁰¹ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 55; C. Bülbül, "M.Ö. 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, Sayı:20, 7.

⁴⁰² Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 55.

⁴⁰³ BCH, XVIII, 1894, 541.

⁴⁰⁴ Plinius, XVI, 62.

⁴⁰⁵ Strabon 680.

⁴⁰⁶ Gardner, "Coinage of The Athenian Empire", 153.

tuzlanmış ton balığı ticareti de, darphanesinin ihtiyaç duyduğu büyük miktardaki değerli metal ithalatının karşılamak için yeterli değildi. Böyle önemli bir ticaret sikkesi, küçük bir kentde niçin ve nasıl ortaya çıktı ve yüzyıllarca kullanılmaya devam etti? Bu sorunun cevabı kentteki yöneticilerin vizyonu, endüstri, politik ve teknik yeteneğiyle ilgili olduğu kadar, darphane otoritesinin teknik hünerleri ve krallıklar tarafından diğer sikkelerle eş tutulan ayarının farklı olmasına müsaade edilen ağırlık sisteminde yatmaktaydı.

2. 2. ANTİK DÖNEMDE SİKKE BASIMI

Sikke icat edilmeden önce insanlar ticaret, takas yöntemi ile ticaret yapıyorlardı. Takas yönteminde bir inek almak isteyen onun yerine ya birkaç kuzu ya da belli oranda tam tartılmış maden vermekteydi. Gümüş ya da altın gibi madenlere sahip olanlar ise bunları belli ağırlıklarda taşımak zorunda kalıyorlardı. Bu olaylar çok eski dönemlerden itibaren tam bir ağırlık sisteminin gelişmesine yol açmıştır. Bu sistemle yüzyıllarca büyük ve küçük çapta her türlü ticaret rahatlıkla yapılabilmektedir. En erken dönemlerden itibaren kullanılan madeni parçaların sikkenin ortaya çıkışında ne derece etkili olduğu kesinlik kazanmamıştır. Sikkenin icadı değişik tarihsel, ekonomik ve sosyolojik koşullar sonucunda olmuştur⁴⁰⁷.

Sikke antik dönem kentlerinin ve krallıkların masrafların karşılanması, maaşların ödenmesi ve gelirlerin toplanması gibi sebeplerle, genelde kendi mali işlemlerini halletmek için kullandıkları bir araçtı. Bu yüzden sikke basımının mali gereksinimlerle ilişkisi olması çok doğaldır. Sikke basımıyla elde edilen verimliliği artırmak amacıyla da farklı birimlerde sikke basılma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bir sikkenin metal değeri sikkenin yararlılığı ile yani satın alma gücüyle doğru orantılıdır. Antik dönem maliyesinde askeri harcamalar büyük yer tutmaktaydı⁴⁰⁸. İlk sikkelerin, asker ücretlerini ödemek ya da devlet tarafından ve devlete yapılan standart ödemeler gibi daha geniş bir alanda kullanıldığına ilişkin teoriler bulunmaktadır⁴⁰⁹. Bu teoriler sikkenin karakter ve özelliğine uygundur. Ancak yazınsal ve belgesel kanıtların yetersiz oluşu, teoriler arasında bir tercih yapmayı veya doğruluklarını ispatlamayı zorlaştırmaktadır⁴¹⁰.

İlk sikke Lydialılar tarafından MÖ 7. yüzyılın ilk yarısı içinde basıldıktan sonra, önce İonia'ya oradan tüm batı Anadolu'ya yayılarak Yunanistan'a geçmiştir. Bu dönemde altın ya da elektron sikke ne İtalya'da nede Sicilya'da basılmıştır. Anadolu'nun batı bölgesi dışında elektron sikke basımına rastlanmamaktadır⁴¹¹. MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda elektron sikke basan kentler arasında Kyzikos'un yanısıra batı

⁴⁰⁷ S. Karwiese, *Antik Nümitizmatik Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, 12.

⁴⁰⁸ Carradice-Price, Age., 53.

⁴⁰⁹ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 317-328; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 25.

⁴¹⁰ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 3.

⁴¹¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 26.

Anadolu'daki Ephesos, Miletos, Phokaia, Erythrai, Klazomenai ile Samos ve Khios'u da sayabiliriz. MÖ 6. yüzyıl ortalarından sonra elektron sikkeler yerini gümüş sikkelere bırakmıştır⁴¹². Batı Anadolu'da da MÖ 6. yüzyılda elektron sikkelerin yerini gümüş sikkeler almaya başlamış, ancak bazı kentlerin elektron sikke basımına devam etmişlerdir⁴¹³.

Sikke; ağırlığı ve içindeki değerli maden miktarı ayarlanmış, üzerinde kendisini basıp piyasaya çıkartan ve istendiğinde tekrar geri almayı garanti eden devletin arma veya işaretini taşıyan, ufak, yuvarlak ve ana maddesi metal olan bir ödeme aracıdır⁴¹⁴. Genelde yuvarlak bir madeni disk olan sikke ön ve arka yüzlerden oluşmaktadır (Çizim 1). Her zaman ön yüz olarak kabul edilen ana yüzde sikkenin en önemli karakteristik ifadeleri yer alırdı. Önyüzde en azından bir tasvir bulunur ve bunun yanında veya etrafında bir yazı (Lejand) da yer alabilmekteydi. Önyüzde nadir olarak diğer işaret ve sembollerde görülebilmektedir. Sikkelerin arka yüzünde ilk önceleri yalnız bir çukurluk vardı⁴¹⁵. Daha sonra çukurun yerini önyüzdeki tasvire ek olarak ikinci bir tasvir almaya başlamıştır. Önyüzde resmi açıklayan bir yazıya yer verilirken, arka yüzde de diğer işaretler bulunmaktadır. Bunların açıklanması için sikkenin yüzeyi, sağ ve sol alanlara bölünmüştür. Genelde arka yüzün alt kısmındaki bölümde hükümdarlar, üst düzey memurlar ile darphanelerin adları ya da değer sayıları bulunmaktadır.

Sikkenin dış kenarlarının, Hellenistik dönemden itibaren bazen darphanelerde çentiklenmesinin, özellikle madenin aşınmasına karşı bir önlem olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Yüzyıllar boyu sikke basımının aynı yoğunlukta yapıldığı ve bu açıdan arka yüzlerin çapraz konumda olduğu görülür. Önyüzü saat gibi kabul ederek, sikkeyi iki parmağımızın arasında tutup çevirdikten sonra, arka yüzün yönünü, öndeki saat konumuna göre tespit ederek kalıp yönünü bulmuş oluruz⁴¹⁶.

Antik çağda darphaneye argyrokopeion⁴¹⁷ adı verilmekteydi. Darphane, içerisinde bir örs, ocak, tartı, kalıpçı aletleri, kalıplar ve çekiç bulunan basit bir düzeneğe sahipti. Sikke basımının birinci aşaması sikke pulunun hazırlanmasıydı. Sikke pulu, ya eritilerek çubuk haline getirilmiş metalden kesilerek ya da sikke boyutundaki yuvarlak sığ

⁴¹² Atlan, *Grek Sikkeleri*, 20; Tekin, *Eskiçağda Para*, 8.

⁴¹³ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 81; Tekin, *Eskiçağda Para*, 8.

⁴¹⁴ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 8; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 243; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 1; Tekin, *Eskiçağda Para*, 2; Karwiese, Age., 12.

⁴¹⁵ Karwiese, Age., 18.

⁴¹⁶ Karwiese, Age., 19.

⁴¹⁷ Tulay, Age., 28, Argyrokopeion maddesi.

kalıplara dökülen metalden oluşuyordu⁴¹⁸. Daha sonra sikke pulu ısıtılarak örs üzerindeki yuvaya yerleştirilmiş bulunan önyüz kalıbının üstüne konuyor, bu pulun da tam üzerine arka yüzün resmedildiği kalıp tutularak çekiçe vuruluyordu⁴¹⁹ (Çizim 2). Böylece iki kalıp arasında sıkışmış olan pula kalıplardaki resim, işaret veya yazının çıkması sağlanmış oluyordu⁴²⁰. Sikkenin arka yüzünün resmedildiği üst kalıp daha çok çekiç darbelerine maruz kaldığı için, alt kalıba oranla daha çabuk bozulduğundan sık sık değiştirilmekteydi⁴²¹. Bazı sikkelerin ön ve arka yüzleri aynı gibi görünmesine rağmen dikkatli bakıldığında küçük farklılıklar yansıtması bu yüzdendir. Günümüzde bir kentin, devletin, hükümdarın belli bir döneme ait sikkelerinin ön ve arka yüz kalıplarından aynı ve farklı olanlar saptanarak belli bir kronoloji ortaya konabilmektedir⁴²².

Sikke darbını gösteren gravürler, günümüze ulaşan kalıplar ve sikkeler üzerinde yapılan bilimsel incelemeler, sikke üretiminde kullanılan teknoloji hakkında bilgi vermektedir. En eski dönemlerden itibaren döküm ve darp (basma- kesme) olmak üzere başlıca iki yöntem uygulanmaktadır. Başlangıçta heykellerin ve figürinlerin dökülme biçimiyle benzer olup, hazırlanan kalıplar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi⁴²³. Büyük olan sikkeler darp tekniğine uygun olmadığı için döküm tekniği kullanılmıştır. Hatta antik dönemde kalpazanlar, devletin resmi sikkelerini kopya etmede en kolay yol olduğu için bu yöntemi kullanıyorlardı. Seri üretim için darp tekniği, dökme tekniğine göre daha kullanışlıydı⁴²⁴. Bu nedenle antik dönemde Yunan sikkelerinin çoğu darp tekniği ile üretiliyordu⁴²⁵.

En eski Hellen sikkelerin basımı için kullanılan kalıplar, sertleştirilmiş tunçtan hazırlanmıştır. Günümüze çok az kalıp ulaşabilmiştir. Çok yıpranan veya bozulan kalıplar, kalpazanlığı önlemek için ya imha ediliyor ya da bir tapınakta muhafaza

⁴¹⁸ Morrisson, Age., 70.

⁴¹⁹ F. S. Kleiner, *Greek ve Roman Coins in the Athenian Agora, Excavations of Athenian Agora Picture Book No:15*, American Scholl of Classical Studies At Athens Princeton, New Jersey 1975, 5; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 30.

⁴²⁰ Seltman, Age., 22; Richter, *Yunan Sanatı*, 213; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 247; Tekin, *Eskiçağda Para*, 5.

⁴²¹ P. Gardner, M. A., F. S. A., *The Types of Greek Coins*, London 1883, 20; Seltman, Age., 22; Richter, *Yunan Sanatı*, 213; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 18; Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 3; Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 14; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 36; Tekin, *Eskiçağda Para*, 5.

⁴²² Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 19; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 36; Tekin, *Eskiçağda Para*, 5.

⁴²³ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 247.

⁴²⁴ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 30; Karwiese, Age., 37.

⁴²⁵ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 30; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 247; Carradice-Price, Age., 51.

ediliyordu. Bunu MÖ 406'da Atina'da ve MÖ 166'da Delos'ta ele geçen buluntulardan biliyoruz⁴²⁶. Antik çağdan kalma kalıp örnekleri incelendiğinde, tümünün konik bir madeni çivinin alt yüzlerine oyulduğu görülmektedir. Bu tekniğin Ortaçağa kadar değişmediği hatta Arap dirhemlerinin basımında da kullanıldığı bilinmektedir⁴²⁷. Daha önce elle yapılan sikke basımında kullanılan ilk darp makinesi günümüzden ancak üçyüzyıl önce, 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır⁴²⁸.

İlk sikkelerin tek bir kalıptan basıldığını görmekteyiz⁴²⁹. Erken dönemlerde sikke darbı sırasında üzerine çekiçe vurulan ıstampanın (üst kalıp) üzerinde herhangi bir figür olmadığından arka yüzde İncus adı verilen bir çukur oluşmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde ıstampanın alt ucu da bir kalıp olarak hazırlanınca, yani buraya da bir tip kazınınca sikkelerin arka yüzleri çeşitlenmeye başlamıştır⁴³⁰.

Sikke metalinin darp yapılmadan önce uygun standarda getirilmesi için arındırılması gerekiyordu. Fakat bazen darphanelerin sikke pulu üretiminden ve zamandan kaçınmak için, tedavülden kalkmış sikkeleri veya yabancı sikkeleri tekrar kullandıkları görülmektedir. Hazır sikke pulunun kullanılmasıyla oluşan tekrar darbı sikkeler, "overstrikes" olarak adlandırılmaktadır⁴³¹. Bu tür sikkelerde altaki izler yok edilmeye çalışılsa da eski sikke tipinden izler taşır⁴³². Bu sikkeler, sikke darplarının kronolojileri için ipuçları sağladığından nümismatik açısından oldukça önem taşırlar. Çift darbı bu sikkeler, metal sıkıntısı çeken bölgelerin yöresel sikke üretmekte kullandıkları masrafsız bir yöntemdir. Overstrikes teknikteki sikkelere, MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlenen Girit'in erken dönem gümüş sikkeleri örnek verilebilir. Giritliler Aigina'nın ünlü ticari sikkelerini kendi kent sikkelerine dönüştürerek çok kaliteli olan gümüşü kendi adalarında tutmuşlardır. Çünkü Girit sikkeleri yalnızca ada sınırları içinde tedavül görmekteydi⁴³³. Normalde çift darp aynı ağırlıktaki sikkelere uygulanıyordu. Girit bu konuda ilginç bir örnek sunmaktadır. MÖ 322'de memleketleri

⁴²⁶ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 30; Carradice-Price, Age., 52.

⁴²⁷ Karwiese, Age., 38; C. Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi, Nümismatik Genel Bir Bakış*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Z. Çizmeli Öğün), İstanbul 2002, 70.

⁴²⁸ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 23; Tekin, *Eskiçağda Para*, 4 ; Morrisson, Age., 69.

⁴²⁹ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 12;

⁴³⁰ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 17; Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 13; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 248; Karwiese, Age., 19.

⁴³¹ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 12; Morkholm, Age., 14; Carradice-Price, Age., 52.

⁴³² Seltman, Age., 23; Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 13; Carradice-Price, Age., 52; Morkholm, Age., 14.

⁴³³ Carradice-Price, Age., 52; Keleş, Age., 193.

Girit'e dönen paralı askerlerin beraberlerinde getirdiği Kyrenika tetradrahimleri (yaklaşık 12.80-13.40gr) önce 1-2 gr kesilmiş, sonrasında Aigina ağırlık ölçüsüne göre stater olarak tekrar basılmışlardır⁴³⁴. Ayrıca bu tür çift darplı sikkeler, siyasal değişimlerin ipuçlarını da vermektedir. Suriye kralı I. Demetrios'un (MÖ 162-150), Timarkhos'u yenilgiye uğratmasından sonra, onun sikkeleri üzerine tekrar darplar yaptırmıştır. Aynı şekilde Boiotia'da Antigonos Doson'un (MÖ 229-221) bronz sikkeleri üzerine de tekrar darp yaptığı bilinmektedir⁴³⁵.

Kapalı para sisteminin geçerli olduğu kentlerde, dışardan gelenlerin ellerindeki yabancı sikkeleri değiştirmeleri için bir yol bulunmuştur. Bu konuda MÖ 258'e tarihlenen Ptolemaioslara ait bir papirüsten bilgi edinmekteyiz. Denizden gelen tüccarlar, seyahat acentesi çalışanları ve diğer kişiler için darphane belli bir ücret karşılığında yabancı sikkeyi yeniden basmaktaydı. Alexandria'daki darphanede bu tür sikkeler, Ptolemaiosların sikkelerine dönüştürülmüştür⁴³⁶.

Sikkeler üzerinde görülen, kontrmarkların amacı, sikkeye yasal bir geçerlilik sağlamaktır. Sadece gümüş ve bronz sikkelere kontrmark vuruluyordu. Bronz sikkeler, çoğu zaman onları basan devlet tarafından kontrmarklanıyordu. Bronz sikke basımı her dönem karlı bir iş olarak görülmüştür. Bazı kentler tedavüldeki sikkelerini düzenli aralıklarla dolaşımdan kaldırarak, gelirlerini yükseltme yoluna gidiyorlardı. Eski sikkelerle yeni sikkelerin yer değiştirmesi sırasında hazine, sürüm değerinden kar elde ediyordu. Bu durumda dolaşımdan kaldırılan bir bronz sikke, komisyon karşılığında üzerine kontrmark vurulup yeniden değer kazanarak sürümde kalabiliyordu. Yabancı gümüş sikkelerin kontrmarklanması sık görülürken, kentlerin kendi gümüş sikkelerine kontrmark vurması nadir bir durumdur. Ele geçen buluntulardan, yabancı sikkelerin de kontrmarklandığı anlaşılmaktadır⁴³⁷. Önemli bir ticaret kenti olarak Kyzikos'da da, MS 2. yüzyılın ilk yarısında kontrmark kullanıldığı bilinmektedir⁴³⁸.

⁴³⁴ Morkholm, Age., 15.

⁴³⁵ Morkholm, Age., 14.

⁴³⁶ M. M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*, 1981, 410-411, No: 238; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 40 ve 109.

⁴³⁷ C. J. Howgego, *Greek Imperial Countermarks*, London 1985, 4-8; O.Yağız, *Ainos Kazı Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı İstanbul 1998, 118; Morkholm, Age., 21.

⁴³⁸ Morkholm, Age., 22.

2. 3. ANTİK DÖNEM AĞIRLIK SİSTEMLERİ

Antik dönemde sikke basımı için, çeşitli ağırlık sistemlerinin kullanıldığını bilmekteyiz. Belli bir birimde basılan sikkenin ağırlığı, kentten kente göre değişiklik gösterebiliyordu. Bazı kentlerin ise birbirlerinden uzakta olmalarına rağmen, ticaret sebebiyle ortak bir ağırlık sistemi benimsedikleri görülmektedir⁴³⁹. Bir kentin bastığı sikkelerde esas birim, en çok kullanılan en büyük birim olarak kabul edilmektedir⁴⁴⁰. Bir kentin ağırlık sistemini, alt ve üst birimleriyle birlikte ana sikkesinin ağırlığı oluşturmaktadır. Antik dönemde farklı ağırlık sistemleri⁴⁴¹ kullanılmış olmasına rağmen, bugünkü adlandırılmalar numismatların uyguladığı bir sınıflandırmadır⁴⁴². Diğer alt ve üst birimler, bu büyük birimin ağırlığına göre hesaplanmaktadır. Günlük alışverişlerde küçük birimler kullanılırken, gerek kent içi gerekse kent dışı büyük ticaret işlerinde büyük birimler tercih edilmiştir.

En yaygın kullanılan sistemler Attika, Aigina, ağırlığı azaltılmış Aigina, Pers, Khios ve Rhodos ağırlık sistemleridir. Hellenistik dönem sikke basım sistemleri içinde, Attika sistemi birinci sırada gelmektedir. Bu sistem Büyük İskender vasıtasıyla uluslararası bir kullanıma sahip olmuş ve Batıda Makedonia'dan Doğuda Baktria'ya kadar uzanan bölge içindeki bütün krallıklar ile kent sikkelerinde uygulanmıştır. Yalnızca Mısır, eskiden beri ticarete bulunduğu Fenike kentlerinin sistemini kullanmaya devam etmiştir.

Attika sistemi, baykuşlu sikkelerin büyük ünü sayesinde oldukça geniş bir coğrafyada kabul görmüştür. Makedonyalı Philippos altın sikkelerinde, Büyük İskender'de hem altın hem de gümüş basımlarda bu sistemi kullanmışlar, böylece uluslararası ticarete geçerli sikkeler için de en çok kullanılan ağırlık ölçüsü, Attika olmuştur. Anadolu ve Yunanistan'ın çoğu kentinde bu sistem benimsenmiştir⁴⁴³.

Bu dönemde görülen yaygın bir diğer sikke sistemi Rhodos sistemidir. Rhodos sistemi, başta Rodos olmak üzere, Anadolu'daki bazı kentlerde ve kistophorlarda

⁴³⁹ Richter, *Yunan Sanatı*, 213.

⁴⁴⁰ Örneğin bir kentin en çok kullandığı büyük birim drahmi olsun. Bu birimden daha büyük olan tetradrahmi varsa bile, esas birim drahmi olarak kabul edilir. Çünkü esas birim en çok basılan büyük birim olup az basılmış olan büyük birim esas birim değildir.

⁴⁴¹ Bugün bilinen ağırlık sistemleri o ağırlıkların esas olarak kullanıldığı yerlere göre adlandırılmıştır. Örneğin Aigina ağırlık sistemi esas olarak orda kullanıldığı için ismini oradan almıştır. Fakat aynı ağırlık ölçüsünün Boiotia ve Thessalia'da da kullanıldığı bilinmektedir.

⁴⁴² Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 24.

⁴⁴³ Morkholm, *Age*, 8.

kullanılmıştır. Bu sistemde tetradrahmi, diğer sistemlere göre daha hafif olup, 11.90–12.55gr arasında değişmekteydi⁴⁴⁴.

Antik dönemde yaygın ağırlık ölçülerinden biri de, 15.6 gr ağırlığındaki tetradrahmi ve 7.8 gr ağırlığındaki didrahmi ile Kios sistemidir. Bu sistem Ege Adaları, Rhodos ve Anadolu'nun batı kıyılarında kullanılmıştır. Bu sistem Rhodos Adası'nın ekonomik öneminden dolayı çoğu kez Rhodos sistemi olarak adlandırılmıştır⁴⁴⁵. Ancak bu adlandırmayı Hellenistik dönemde gramajı daha hafif olan bir sistem için kullanmak daha uygun düşmektedir. Kios sistemi, Fritze'ye göre MÖ 405'te Atina'nın düşüşü ile Kyzikos da kullanmaya başlamıştır⁴⁴⁶.

Aigina sisteminde, 12 gramın biraz üzerinde bir ağırlığa sahip olan didrahmi, esas birim olarak kabul edilmiştir. Bu sistem erken Hellenistik dönem boyunca Orta Yunanistan, Peleponnessos ve Girit'te kullanılmıştır⁴⁴⁷.

Bir diğer önemli ağırlık ölçüsü, Pers sistemidir. Bu sistemde 11.2 gr. ağırlığında stater, çift siglos ya da drahmi basılmıştır. Bu ağırlık ölçüsü, Hellenistik dönemde Propontis ve Byzantion bölgesinde hemidrahmilerin basımında uygulanılmıştır⁴⁴⁸.

Atina'da yapılan kazılarda ağırlık sistemleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler ediniyoruz. Bu kentin de kendine özgü ağırlık sistemine sahip olduğu anlaşıyor. Atina'da Mina birimine dayanan “hafif sistem” ve stater birimine dayanan “ağır sistem” olmak üzere iki sistemin varlığı ortaya çıkartılmıştır. Bu ağırlık birimleri, dönemlere ve kentlere göre farklılıklar göstermektedir. Roma imparatorluğunun Yunan dünyasına hâkim olmasıyla, 327,45 gr. ağırlığındaki Roma birimi kullanılmaya başlanmış, ancak Yunanlılar eski sistemlerini kullanmayı da sürdürmüşlerdir⁴⁴⁹.

Şimdiye kadar bulunmuş en küçük Atina gümüş birimindeki sikke, bir obolün 16/1 olup 0.044.gr gibi oldukça küçük bir ağırlığa sahiptir. Bu da bize bazı durumlarda sikkelerin mümkün olduğunca küçük basıldıklarını göstermektedir. Bu kadar küçük sikkelerin, o günkü şartlar içerisinde elden ele nasıl dolaştığını anlamak zor

⁴⁴⁴ Atlan, *Grek Sikkeleri*, 50.

⁴⁴⁵ Morkholm, *Age.*, 10.

⁴⁴⁶ Fritze, *Nomisma*, IX; Gardner, “The Financial History of Ancient Chios”, 165, 170; C. Seltman, *Greek Coins A History of Metallic Currency and Coinage down to the Fall of the Hellenistic Kingdoms*, London 1955, 137; B. P. Foley ve diğ., “The 2005 Chios Ancient Shipwreck Survey”, *Hesperia*, Vol. 78, 2009, 292, dn. 50.

⁴⁴⁷ Morkholm, *Age.*, 9.

⁴⁴⁸ Morkholm, *Age.*, 10.

⁴⁴⁹ C. Tanrıver, “Daskyleion 1988 Yılı Kazılarında Ele Geçen Yazılı Buluntular Işığında Daskyleion-Kyzikos İlişkileri”, *II. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1989, 3.

gözükmektedir. Arkaik dönemin bu değerli küçük sikkelerinin önemini, Anadolu'nun batısında ele geçen MÖ 6. yüzyıla ait bir definde aynı tipli, fakat üç birimde basılmış 906 adet gümüş sikke ortaya koymaktadır. En ufak iki birim, ortalama 0.43 ve 0.21.gr'dır. Bu sikkeler ayrıntılı incelendiğinde bu grubun basımında 400 adet önyüz kalıbının kullanıldığı saptanmıştır. Bu da bize orijinal basımda, en azından birkaç milyon veya daha fazla sikkenin üretilmiş olduğunu gösterir ki bu emisyon hacminin çok büyük olduğu anlamına gelir. İonia, elektron sikke geleneğini sürdürürken, nispeten çok miktarda küçük gümüş sikke basmayı seven bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁵⁰.

Ancak Anadolu'daki en eski elektron sikkelerin esas birimi staterdir. Daha sonra gerek Yunan dünyasında, gerekse Anadolu'da altın gümüş ve elektron sikkelerin en büyük normal birimine de stater denmeye başlandığını görmekteyiz. Birimlere verilen tetradrahmi, didrahmi, drahmi ve obol gibi adların bir kısmı antik dönemden kalmadır. Antik dönem insanları standart bir sikkenin (stater) alt birimlerinden bahsederken trite (üçte bir) ve hekta (altıda bir) gibi terimler kullanıyorlardı. Bugün de antik dönemdeki adını bilmediğimiz birimler için bu terimleri kullanılmaktadır⁴⁵¹. Bazı Asiatik sistemlerin özelliği olarak, staterlerin üçe ve altıya bölündüğü görülmektedir. Bu sistem Batı Anadolu'daki elektron basımlarda izlenmiştir. Özellikle MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Kyzikos'un ve Phokai'nin basımları stater ve altılıklardan oluşmaktaydı⁴⁵². Uluslararası ticarete altın ve gümüş sikkelerin değeri, ayarlarının yanı sıra ağırlıklarına da bağlıydı⁴⁵³.

Altın sikkeler için altın şekel ölçüsü her yerde kullanılan bir ölçüydü. Altının yanı sıra elektronlarda bu ölçüde ya da ona yakın bir ölçüde kullanılıyordu. Kyzikos'da elektronlar için kullanılan altın ölçüsü, 16.328 gr. ile 16.005 gr. arasındaydı. Babil standardı, İran'dan Anadolu'ya geçerek büyük ölçüde yayılmıştır. Anadolu'dan da Propontis'in karşısından Thrakia'ya geçmiştir. Phoenician standardı, Anadolu'da daha az yaygın olmakla beraber Batı Anadolu'da erken elektron sikkeler için kullanılıyordu⁴⁵⁴.

⁴⁵⁰ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 8.

⁴⁵¹ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 25.

⁴⁵² Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 64.

⁴⁵³ Morkholm, *Age*, 8.

⁴⁵⁴ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 33.

Kyzikos uzun süren elektron sikke basımı döneminde, yalnızca Phokai standardını kullanmıştır. Bu sistem üç adlandırmadan oluşuyor; stater, hekta veya altılık, yarı hekta ya da onikide bir. Staterin bazen 252 gr.a kadar yükseldiği görülüyor. Ancak ortalama 248 gr.'dır. Hekta 41 gr, onikilikler yaklaşık 20 gr. olarak basılmışlardır⁴⁵⁵.

Kyzikos elektronlarının rengi farklı olabildiği gibi, Kyzikenelerin metal değerleri aynı olmamasına rağmen elektronların sikke değerleri genelde aynı kabul edilmiştir⁴⁵⁶. Kraay'ın da belirttiği gibi, Kyzikenelerin ağırlıklarının değişmediği çok iyi bilindiğinden, stater ya da hektenin tartılması ihtiyacı doğmamıştır. Çünkü müşterinin sikke üzerindeki ton balığı sembolünü ve kare inkusu görmesi yeterli olmuştur⁴⁵⁷. Bu yüzden geleneksel bir sikke söz konusu olduğu için satıcı ve alıcılar, alışverişin Kyzikos parasıyla kolay ve güvenilir yapılacağı konusunda hem fikirdiler⁴⁵⁸.

Kyzikos kentinin sikke ağırlıklarını saptayan sistem hakkında da bilgi sahibiyiz. Ancak kentin ticarete kullandığı sistem henüz aydınlanmış değildir. Dünya müzelerinde az sayıda da olsa Kyzikos'a ait ağırlıklar bulunmaktadır⁴⁵⁹. Ancak bunlar sistemi çözmemize yetecek sayıda değildir. Bu konunun aydınlatılması, kentte yürütülen kazı çalışmalarının sonuçlarına bağlıdır.

Kyzikos'a ait ağırlıklar hakkında Daskyleion'da 1988 kazı çalışmalarında bulunan, kurşundan bir ağırlık sayesinde bilgi sahibi olmaktayız. Bu ağırlık, Kyzikos ile Daskyleion arasındaki ticari ilişkiyi göstermesi açısından hem de Kyzikos ağırlık sistemi hakkında bilgi vermesi sebebiyle önemlidir. Doğu Roma kuyusu içerisinde bulunan ağırlık, 6 x 6cm. ölçülerinde olup, kare şekilli kurşun bir levha şeklindedir. Daha erken bir tarihe ait olduğu düşünülen bu ağırlık, 242.78 gr. ağırlığında olup üzerinde kentin adı yer almaktadır⁴⁶⁰.

Kyzikos' ait başka ağırlıklarda tespit edilmiştir. Küçük bir Babil ağırlıkları koleksiyonunda, İki adet Kyzikos ağırlığı yer almaktadır. Bunlardan 1 nolu olan kurşun ağırlık üzerinde yüksek kabartma şeklinde işlenmiş bir aslan bulunmaktadır. Aslanın ön ayakları altında I işareti yer almaktadır. Kare şeklindeki ağırlık, 569 gr ya da 8,780 Troy

⁴⁵⁵ Greenwell, Age., 14.

⁴⁵⁶ Mildenberg, Agm., 4.

⁴⁵⁷ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 261.

⁴⁵⁸ Mildenberg, Agm., 4

⁴⁵⁹ Tanrıver, Agm., 3.

⁴⁶⁰ Tanrıver, Agm., 2.

buğdayına denk gelmekte ve 1 manayı temsil etmektedir. Kyzikos'da Mana sistemi kullanılıyor, ancak Mana =561 gr olduğu için bu ağırlık, ağırlaştırılmış hafif sistem Mana'ya göre biraz fazladır. Bu da muhtemelen kurşun ağırlığın, oksidasyona uğrayarak orijinal ağırlığını biraz aştığını gösterir. Diğer küçük ağırlık da kurşundan bir tablet olup, üzerinde KYZ ve TPI harfleri ve onlar arasında Herakles'in sopasına yer verilmiştir ⁴⁶¹. 67,45 gr. ağırlığında olan bu tablet, 3 statere ve 1041 Troy buğdayına denk geliyor ve daha sonraki Babil sistemindeki 60 sayısı yerine 50 ye bölünmeyi gösteriyor. Birinci ağırlığımızı 50 ye böldüğümüzde 11,38 gr ve 175 buğday tanesi elde ederiz. Bu ağırlık 2 ile çarpılırsa 22,76=350 buğday eder. Ağırlığımız 3 çift statere denk geldiğine göre bu sayıyı 3 ile çarparsak 68.28 gr.= 1050 buğday sonucuna ulaşırız. Aradaki 9 buğdaylık fark ise, bozulmadan ve oksitlenmeden kaynaklanmış olmalıdır⁴⁶².

Antik dönemde 220 yıldan fazla ara vermeden, değerli bir metalle basılan başka bir kent sikkesi bulunmadığından, Kyzikeneler antik dünyanın sıra dışı ve eşsiz sikkeleridir. Bu eşsiz ve uzun soluklu sikke basımı, Kyzikos'un en büyük başarısıdır. Bu sikkeler hiçbir zaman ne Kyzikos'un kendi yöneticileri tarafından durdurulmuş ne de Persler ve Atina tarafından yasaklanmıştır⁴⁶³.

2. 3. 1. Roma Dönemi Sikke Sistemi

2. 3. 1. 1. Cumhuriyet Dönemi

Plinius⁴⁶⁴, Orta İtalya'da değiş tokuş sisteminden ve bakır külçelerin kullanımından sonraki dönemde aes signatum denilen dökme bronz çubukların para olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Aes signatımların, aes rude ile sikkeye geçiş döneminde kullanıldıkları düşünülürken,⁴⁶⁵ buluntular arasında ağır bakır paralarla birlikte ele geçen buluntular ve ileri teknikleri sebebiyle bunlarında sikkenin yanısıra para olarak kullanıldıkları anlaşılmıştır⁴⁶⁶.

Roma'nın askeri ve politik açıdan yayılışına paralel olarak Roma sikkelerinin kullanım alanlarının da genişlediği ve daha geliştiği görülmektedir⁴⁶⁷. Merkez İtalya'da

⁴⁶¹ A. L. Long, "A Small Collection of Babylonian Weights", *The American Journal of Archaeology and of History of the Fine Arts*, Vol -5, No.1, 1889, 44.

⁴⁶² Long, Agm., 45.

⁴⁶³ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 155; Mildenberg, Agm., 2.

⁴⁶⁴ Plinius, *Naturalis Historia*, 33.43.

⁴⁶⁵ Karwiese, Age., 69.

⁴⁶⁶ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 259; Baydur, *Roma Sikkeleri*, 13.

⁴⁶⁷ Baydur, *Roma Sikkeleri*, 15.

basılan ilk sikke, kalıp tekniğinde basılan aes grave olup ilk kez Cumhuriyet döneminde, MÖ 289 yılında basılmıştır. Ancak Romalılar daha sonra diğer devletlerle olan ticari ilişkilerinde kolaylık ve birlik sağlamak amacı ile gümüş didrahmiler ve bronzdan tam veya yarım litrealeri basmak zorunda kalmışlardır. Birinci ve İkinci Pön savaşları sırasında sikke basımında bazı değişiklikler olmuş ve didrahmilerin yerini, önyüzünde Dioskur başının bulunduğu quadrigatilerin⁴⁶⁸ aldığı yeni aes graveler ortaya çıkmıştır. Arka yüzlerinde gemi pruvası bulunan bu sikkelerin her iki yüzlerinde de değer işaretlerine yer verilmiştir⁴⁶⁹. Aes gravelerde ağırlık birimi As'tır. 1 As = 273 gr, 1 Uncia = 1/12 As = 22.75 gr⁴⁷⁰. Aşağıdaki listede çeşitli bronz birimlerin ön yüz tipleri ve bunların sahip olduğu değerler gösterilmiştir.

<u>Birim</u>	<u>Önyüz</u>	<u>Değer İşareti</u>	
As	Janus Başı	I	= 12 Uncia
Semis	Satürn Başı	S	= 6 Uncia
Triens	Minerva Başı	Dört Nokta	= 4 Uncia
Quadrans	Herkül Başı	Üç Nokta	= 3 Uncia
Sestans	Merkür Başı	İki nokta	= 2 Uncia
Uncia	Bellona Başı	Bir Nokta	= 1 Uncia

Gümüş quadrigatuslar II. Pön savaşının sonuna kadar tedavülde kalmış, ancak savaş esnasında güneydeki Yunan toplulukları ile ticarete kullanılmak üzere victoriatus⁴⁷¹ adlı yeni bir birim basılmıştır⁴⁷².

Roma Cumhuriyet döneminin en önemli sikke birimi denarius'tur⁴⁷³. Başlangıçta 10 as'a eşit olan bu birim MÖ 133'te yeniden düzenlenerek 16 as'a eşit hale getirildi⁴⁷⁴. Yunanca onluk anlamına gelen Denarius adlı gümüş sikkeler, Caracalla tarafından çıkartılan Antoninianuslar'a kadar Roma Cumhuriyet döneminin en önemli sikkesi olmayı sürdürmüştür⁴⁷⁵.

⁴⁶⁸ Karwiese, Age., 69.

⁴⁶⁹ D. R. Sear, *Roman Coins and Their Values*, London 1988, 9.

⁴⁷⁰ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 259.

⁴⁷¹ Karwiese, Age., 71.

⁴⁷² Sear, *Roman Coins and Their Values*, 9; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 260.

⁴⁷³ Klawans, Age., 14 ; Atlan, *1947-1967 Yılları Arasında Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 19; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 29.

⁴⁷⁴ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 9.

⁴⁷⁵ E. Bosch, *Eski Sikkeler Rehberi*, 1951, 10; Klawans, Age., 14; Tekin, *Eskiçağda Para*, 13.

Roma Cumhuriyet döneminde altın sikke çok az basıldığından Roma'nın en önemli altın sikkesi Aureus'tur⁴⁷⁶. Ayrıca Julius Caesar'ın ölümünü takip eden iç savaş döneminde, Roma yönetimi için mücadele eden kişilerin kendi adlarına altın sikkeler bastırdıklarını görmekteyiz⁴⁷⁷. Caesar döneminden itibaren düzenli basılmaya başlanan bu sikkelere "Hirtius altınları" adı verilmektedir⁴⁷⁸.

2. 3. 1. 2. İmparatorluk Dönemi

2. 3. 1. 2. 1. MS 1. ve 2. Yüzyıllar

MS 80'den sonra Julius Caesar'ın az miktardaki emisyonu dışında, bronz sikke basılmamıştır. Ancak Augustus'un, Roma'nın kontrolünü tekrar ele geçirmesi ve sikke basımını yeniden düzenlemesi sonucunda, yeniden düzenli olarak aes basılmaya başlanmıştır. Altın ve gümüş sikkeler imparatorun kontrolü altında iken, pirinç ve bakır sikkelerin basımının kontrolü senatoya bırakılmıştır⁴⁷⁹. Sikkeler üzerinde yer alan SC kısaltması da bunu doğrulamaktadır⁴⁸⁰.

Augustus ile birlikte düzenli basılmaya başlanıp, yeniden düzenlenerek piyasaya sürülen birimlerin değerleri aşağıda verilmiştir. Dupondius ve as benzer ağırlıklara sahip olmalarına rağmen, basıldıkları metalin farklı renkte olmaları ile ayrılırlar. Ayrıca dupondiusların ön yüzlerinde bulunan şua taçlı portreler, ayırt edici bir özelliktir⁴⁸¹.

Altın Aureus	=25 gümüş denarius
Altın Quinarius	=12,5 gümüş denarius
Gümüş Denarius	=16 bakır as
Pirinç Quinarius	=8 bakır as
Pirinç Sestertius	=4 bakır as
Pirinç Dupondius	=2 bakır as
Bakır As	=4 bakır quadrans
Pirinç Semis	=2 bakır quadrans
Bakır Quadrans	=0.25. as

⁴⁷⁶ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 10; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 30.

⁴⁷⁷ Baydur, *Roma Sikkeleri*, 23-28.

⁴⁷⁸ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 30; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 261.

⁴⁷⁹ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 10.

⁴⁸⁰ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32; Tekin, *Eskiçağda Para*, 17; Morrisson, *Age.*, 91; Karwiese, *Age.*, 78.

⁴⁸¹ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 10.

2. 3. 1. 2. 2. MS 3. Yüzyıl

MS 3. yüzyıl, imparatorluğun sikke sisteminin çöktüğü dönemdir⁴⁸². Nero döneminde altın ve gümüş sikkelerin ağırlıklarını azaltılmış özellikle gümüş sikkelerin içindeki gümüş oranı düşürülmüştü. Caracalla dönemine gelindiğinde denariuslarda gümüş oranının gittikçe azaldığı, %40'lara kadar gerilediği görülmektedir⁴⁸³. MS 3. yüzyıl imparatorluk basımları yavaş yavaş değişmişti. Caracalla tarafından bastırılan ve onun hanedanlık isminden adını alan Antoninianuslar piyasaya çıkarılmıştır⁴⁸⁴. İlk defa MS 215 yılında yeni bir gümüş birim olarak basılan Antoninianus, kısa sürede imparatorluğun en önemli gümüş birimi olmuştur. Antoninianuslar, 1.6 Denarius'un içerdiği gümüş oranına sahip olup, muhtemelen 2 Denarius değerinde işlem görmektedir⁴⁸⁵. Antoninianuslar, üzerlerinde yer alan şua taçlı portreleri ve bakırdan yapılan ham sikkenin gümüşle kaplanması nedeniyle tasvirlerin yavaş yavaş portre niteliğini kaybetmesi ile diğer birimlerden kolayca ayırt edilebilmektedirler⁴⁸⁶. MS 248–251 yıllarında İmparator Traianus Decius döneminde, şua taçlı çift Sestertiuslar ortaya çıkmıştır. Bu sikke erken dönem Sestertiuslarından biraz daha ağır olup, Traianus Decius'un ardılları tarafından beğenilmemiş ve basımına son verilmiştir⁴⁸⁷.

MS 3. yüzyıl ortalarına doğru Antoninianus, Denarius'un sirkülasyonunu yok ederken, Gallienus döneminde değeri iyice düşürülmüş ve sikkeler gümüş suyuna sokulmuş bakır ya da bronz parçalar haline gelmiştir. MS 274'te imparator Aurelianus, Aurelianianus adında yeni bir gümüş sikke çıkartmıştır. Aynı imparator sikkeler üzerinde saflık derecesinin belirtildiği XXI ve KA⁴⁸⁸ işaretini de ilk kez yürürlüğe koymuştur⁴⁸⁹. İmparator Probus'un (MS 276-282) da pek çok sikkesi üzerinde önyüzde miğferli, mızrak, kalkan ya da asa taşıyan imparator portresi yer alırken, arka yüzde XXI veya KA (20 SESTERTII=1) gibi değer işaretlerine yer verilmiştir (Katalog No:125, 126).

⁴⁸² Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 137.

⁴⁸³ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 12.

⁴⁸⁴ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 30; Karwiese, Age., 102.

⁴⁸⁵ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 136.

⁴⁸⁶ Karwiese, Age., 102.

⁴⁸⁷ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 12; Karwiese, Age., 105.

⁴⁸⁸ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 149.

⁴⁸⁹ K. W. Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması için Rehber, Roma (MS 238-498)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, 17.

Yüzyılın üçüncü çeyreğinde, adi metalden sikke basımına bir süre ara verilmiş ve bu durum eyalet ve şehir sikkelerinin son bulmasına sebep olmuştur⁴⁹⁰. İmparator Diocletian zamanında bütün eyaletlerdeki darphanelerde her türlü metalden basılan standart sikkelere dayanan tek bir para sisteminin geçerli olması sağlanmıştır⁴⁹¹. Diocletian, MS 3. yüzyıl sonuna doğru düzenli sikke basımı için reform yapmıştır⁴⁹². Bu reform daha çok imparatorluğun on yıllık bir dönemini kapsayan değişikliklerden oluşmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği, yaklaşık olarak Nero döneminin Denariusları ile aynı özelliklere sahip olan gümüş Argenteus ve gümüş suyuna batırılmış, follis adı verilen iki yeni birimdir. Bu dönemde Antoninianus basımı durmuş, ancak ona benzeyen yeni bir sikke tipi basılmaya başlanmıştır. Reform sonrası sikkeler olarak adlandırılan bu sikkeler, Antoninianus ile aynı ölçülere sahip olup yine şua tacı taşımaktaydı. Tek fark olarak Antoninianusların üzerinde yer alan XXI işareti ve gümüş içeriğe sahip olmamaları idi⁴⁹³.

MS 307'de Constantinus'un gümüş kaplama nummus'un ağırlığını ve büyüklüğünü azaltması, nummus'un düşüşüne sebep olmuştur. Constantinus, diadem takmış, yeni ve farklı bir portreyle karşımıza çıkmaktadır. Licinius'un da (MS 308–324) defne çelenkli, şua taçlı ve miğferli olmak üzere yeni portrelerle nummuslarının basıldığını görmekteyiz. En yaygın tiplerden biri, Licinius'un MS 321-324 arasında bastırdığı AE3 (20-17mm) nummustur. Bu sikkelerin arka yüzünde ayakta duran Jüpiter ve IOVI CONSERVATORI lejantına yer verilmiştir. (Katalog No: 134, 135, 136, 137, 138, 195, 246, 247,). Bir başka yaygın tip ise Constantinus sülalesine ait olan AE4 (17mm.den küçük) nummus olup, arka yüzlerinde ayakta duran iki asker ve GLORIA EXERCITVS lejantı bulunan sikkelerdir⁴⁹⁴ (Katalog No: 201).

2. 3. 1. 3. Geç Roma Dönemi

MS 4. yüzyıl bronz sikke basımında çok problemlili bir dönemdir. Follisin ağırlığı ve boyutlarında düşüş başlamış ve bu durum yüzyılın ortalarına, II. Constantius ve Constans dönemine kadar sürmüştür⁴⁹⁵. MS 348 yılında imparator Constans ve II. Constantius AE 4 nummus'ların basımını durdurarak, gümüş suyuna batırılmış

⁴⁹⁰ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 137.

⁴⁹¹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 68.

⁴⁹² Atlan, *1947–1967 Yılları Arasında Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 28; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32.

⁴⁹³ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 13.

⁴⁹⁴ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması için Rehber, Roma (MS 238-498)*, 26.

⁴⁹⁵ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 14.

olmalarından dolayı gümüş sikkeler olarak tarif edilen üç yeni birim darbetmişlerdir⁴⁹⁶. Büyük AE2 biriminde basılan Maiorina'nın (23mm., 5.26 gr) önyüzünde başında diademi ile sağa bakan imparator portresi yer almaktadır. Arka yüzde ise ya geminin üzerinde küçük Victoria, ya labarum tutan imparator, ya da yere düşmüş atlı barbara mızrağını saplayan Romalı askere yer verilmiştir. Bu sikkelerin arka yüzlerinde FEL TEMP REPARATIO lejandı bulunmaktadır⁴⁹⁷ (Katalog No: 156, 160, 200).

Bir diğer yeni birim olan centenionalis (21mm., 4.25 gr) maiorina'nın yarısıdır. Centenionalis AE2 biriminde olup, önyüzünde sağ elinde dünya küresini tutan ve diadem takmış, sola bakan imparator portresine yer verilmiştir. Arka yüzde labarum tutan ve iki barbar esirin önünde duran imparator veya barbarı kulübeden dışarıya sürükleyen Romalı asker ile (Katalog No:154) maiorinalarla ortak FEL TEMP REPARATIO lejandı yer almaktadır.

MS 362'de II. Julianus, MS 354-361 arası sikkelerin AE3 birimindeki küçük versiyonlarını yeniden adlandırıp, yeniden AE1 çapında büyük maiorina (8.3gr) bastırmıştır. Bu sikkelerin arka yüzlerinde pagan (putperest) tipte bir boğa ve SECVRITAS REIPVB lejandına yer verilmiştir (Katalog No:164). Benzer maiorinalar pagan semboller olmaksızın Jovianus (363-364), I. Valentinianus (364-375) ve Valens (364-378) tarafından da bastırılmıştır⁴⁹⁸.

Gratianus (MS 367-383) ve II. Valentinianus'a (MS 375-392) ait en yaygın sikkelerin arka yüzlerinde gemi üzerinde duran imparator ve FEL TEMP REPATIO lejandına yer verilmiştir. Diğer iki yaygın tipte ise karargâh kapısı ve GLORIA ROMANORVM lejandı ile Fortuna'yı kaldıran imparator ve REPARATIO REIPVB lejandına rastlanır (Katalog No:207). II. Valentinianus ve I.Theodosius, arka yüz tiplerini değiştirerek gemi üzerindeki imparatoru GLORIA ROMANORVM lejandıyla birlikte ve labarum'lu imparatoru ise SECVRITAS REIPVBLICAE veya VIRTVS EXERCITI lejandıyla kullandıkları sikkelere bastırmışlardır. MS 395'de imparator Honorius, Decargrus ve Centenionalis gibi büyük birimleri kaldırarak küçük AE4 Nummus darbettirmiştir⁴⁹⁹.

⁴⁹⁶ Bkz.K. Harl, *Coinage in the Roman Economy*, 167-171 Maiorina ve Centenionalis isimli sikkelerin tanımlanması hala tartışmalıdır.

⁴⁹⁷ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması için Rehber, Roma (MS 238-498)*, 32.

⁴⁹⁸ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması için Rehber, Roma (MS 238-498)*, 37.

⁴⁹⁹ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması için Rehber, Roma (MS 238-498)*, 38.

MS 5. yüzyılın sikkelerinin başlıca Solidus ile iki küçük altın birim olan Semissis ve Tremissis'den oluştuğunu görmekteyiz. I Theodosius, MS 383'te Constantinus siteminde basılan 1,5 scripulumların yerine, tremissisleri bastırmıştır. Bu dönemde resmi darphanelerin olmayışı, pek çok barbar kopya basımına yol açmıştır. Bu tür kopyaların çoğunu II. Constantine'e ait, FEL TEMP REPARATIO lejandlı sikkeler oluşturmaktadır⁵⁰⁰ (Katalog No:200).

MS 498'de I. Anastasius, her birime ait arka yüz üzerinde sahip olduğu değere ait işaretlerin gösterildiği, tamamen devrimsel bir tipte⁵⁰¹, yeni bronz sikkeler bastırmıştır⁵⁰². Roma sikkeleri üzerinde görülmeyen bu değer işareti reformu ile birlikte, Roma sikke geleneği yıkılarak, Doğu Roma sikkelerine geçiş dönemi başlamıştır⁵⁰³.

⁵⁰⁰ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 14.

⁵⁰¹ Atlan, *1947–1967 Yılları Arasında Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 30; Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması için Rehber, Roma (MS 238-498)*, 38.

⁵⁰² Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32; Karwiese, *Age.*, 118.

⁵⁰³ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 14; Baydur, *Roma Sikkeleri*, 116; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32.

2. 4. KYZİKOS SİKKELERİ VE DARPANESİ

Nümismatlar darphane sözcüğünü, genelde belirli bir kentin sikkelerinin basıldığı yer anlamında kullanmakta olup, darphanelerin, sikkeler üzerinde adı bulunan kentte yer aldığı düşünülmektedir⁵⁰⁴. Genelde bu varsayım doğru kabul edilsede, şimdiye kadar az sayıda kentte darphane olarak kullanılan yapı belirlenmiştir. Düzenli sikke üretimi yapan büyük darphanelerin, bu işe yönelik bir yapı kompleksine sahip olmaları gerekiyordu. Bu tür yapılar, herhangi bir sikke darbı olmadığı zamanlarda da varlıklarını korumuştur. MÖ 258'e ait bir papirüsten anlaşıldığı kadarıyla Alexandria'daki Ptolemaios darphanesi bürokratik bir krizden dolayı bir süre üretimine ara vermiştir⁵⁰⁵. Yapılan kazılar neticesinde Atina'daki darphanenin, MÖ 5. yüzyıl sonundan MÖ 1. yüzyıl sonlarına kadar agorada yer aldığı anlaşılmıştır⁵⁰⁶. Üstü açık bir avlunun etrafında çeşitli büyüklükteki odalardan oluşan darphanede, kamuya ait köleler çalışıyordu⁵⁰⁷. Roma'daki darphane ise, Cumhuriyet dönemi boyunca Capitol tepesindeydi⁵⁰⁸.

Kazılar sonucunda, Yunan-Roma dünyasının diğer birkaç resmi darphanesinin yerleri de tespit edilmiştir. Sikke basan çoğu kentten elde edilen veriler ile Yunan ve Roma örnekleri ışığında, darphanelerin kent merkezlerinde yer aldıkları sonucuna ulaşılmıştır⁵⁰⁹. Çoğu kent aralıklı olarak üretim yapmış, hatta çoğu zaman darplar arasında uzun yıllar bulunmaktadır. Bu kentlerin sikke basma teknolojileri, sürekli işleve sahip darphaneler kadar karmaşık değildir. Bu darphaneler ancak gerekli olduğunda, özellikle metal işleme olanakları bulduklarında kullanılmış olmalıdırlar⁵¹⁰.

Yunanistan'da ele geçen ve darphanelerle ilgili yazıtlardan antik dönem darphanelerinde uzmanlaşmış kişilerin çalıştığını, bunların arasında “αργυροκόπος =para basan” ve “αργυρογνώμων =ayar memuru”nun da bulunduğunu öğrenmekteyiz⁵¹¹. Roma'da ise Familia Monetaris'lerin bulunduğunu, Caelius

⁵⁰⁴ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 33;Morrisson, Age.,101.

⁵⁰⁵ Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*, 411; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 31.

⁵⁰⁶ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 31.

⁵⁰⁷ D. M. Lewis, “Public property in the city”, O. Murray-S.Price (Ed),*The Greek City from Homer to Alexander*, 257.

⁵⁰⁸ Atlan, *1947-1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Ele Geçen Sikkeler*, 25.

⁵⁰⁹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 32.

⁵¹⁰ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 32.

⁵¹¹ Morrisson, Age., 75.

tepesindeki yazıtlardan⁵¹² biliyoruz. Darphanede çalışan görevlileri üç gruba ayırabiliriz. 1. Yönetim ve muhasebe işleri; optio et exactor = gözetmen ve veznedar, nummularius = sarraf, optio = büro şefi, officinator = işçi. 2. Metal işleri; optio et exactor = gözetmen ve veznedar, flaturarius = dökümcü, probator, oequator = ayar memuru, malliator = çekiçe döven, suppostor = pulları düzleyici, ağırlık ölçen, medastinus = vasıfsız işçidir. 3. Sikke darbından sorumlu olanlar; scalptor = kalıp kazıyıcısı ve signator ise sikkeyi darp eden kişidir⁵¹³.

Propontis'in güney kıyısındaki bir yarım ada üzerine konumlanmış olan bu şehrin, MÖ 7-6. yüzyılda basılan sikkelerin başlıcaları soluk altın veya elektron stater ile hektelerden oluşmaktaydı. MÖ 445–404 arası Attika yazıtlarında bunlardan sıklıkla bahsedilmektedir⁵¹⁴.

Kyzikos MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinde sikke basımına başlamıştır⁵¹⁵. Antik yazarların sıkça bahsettiği ve yazıtlarda da adları geçen Kyzikos staterleri ve hekteleri yaklaşık olarak MÖ 478'lerden 387'lere, hatta daha sonrasında antik dönem boyunca geniş bir sirkülasyona sahne olmuştur⁵¹⁶. MÖ 5. yüzyılın en önemli sikkeleri, Kyzikos ve Lampsakos'un altın staterleridir⁵¹⁷. Kyzikos, MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda az sayıda gümüş sikke de basmıştır⁵¹⁸. Kyzikos'un elektron sikkeleri, MÖ 5. yüzyıl boyunca kesintisiz devam etmiş, gümüş basımları ise, MÖ 450'den sonra azalmıştır⁵¹⁹. MÖ 4. yüzyılda yazısız elektron sikkelerinin yanı sıra, üzerinde etnikon bulunan gümüş sikkelerde görülür⁵²⁰.

Kentin darphanesi tecrübeli bir tekele sahipti ve şüphesiz kente azımsanmayacak ölçüde bir kazanç sağlıyordu⁵²¹. Bazı durumlarda staterlerin ana tipleri diğer kentlerin

⁵¹² CIL, VI, 1961.

⁵¹³ Morrisson, Age., 76

⁵¹⁴ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 522.

⁵¹⁵ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 27.

⁵¹⁶ B. V. Head, *A Guide Coins of The Ancient, British Museum Departman of Coins and Medals*, 1883, 20.

⁵¹⁷ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 14.

⁵¹⁸ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 89.

⁵¹⁹ E. S. G. Robinson, "The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies", *Hesperia Supplements*, Vol. 8, Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear, 1949, 333; S.K. Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", *The American Journal of Philology*, Vol. 94, No: 1, 1973, 48.

⁵²⁰ Carradice-Price, Age., 111.

⁵²¹ Head, *A Guide Coins of The Ancient, British Museum Departman of Coins and Medals*, 20; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 522.

ana tipleri ile benzeşmektedir. Kyzikos darphanesinde elektron staterler verilen siparişle basılmış olabilirler⁵²².

Kyzikos da yer alan darphane, MÖ 5.yüzyılın sonlarından MÖ 3. yüzyılın sonlarına kadar ünlü elektron sikkelerini basmıştır⁵²³. Kentin bu sikkeleri Kyzikeneler olarak adlandırılmıştır⁵²⁴.

Anadolu’da Pers egemenliği döneminde Perslerin sikke basımına müdahale etmedikleri⁵²⁵, hatta bazı kentlere sikke basma hakkı verdiği, özellikle Kyzikos ve Lampsakos kentlerinin altın sikke basımlarını sürdürdüğü görülmektedir⁵²⁶. Pers yönetimi sırasında Yunan kentleri, MÖ 6. ve 5. yüzyılda Kyzikos’un bastığı elektron sikkeler dışında, genellikle gümüş sikkeler basmışlar, altın sikke basma hakkı sadece Pers Büyük Kralına ait bir hak⁵²⁷ olarak kalmıştır. Altın sikke basma tam bir bağımsızlık göstergesi olduğu için, daha sonraları Makedonya Krallığı ve Roma imparatorluğunda da aynı uygulama sürmüştür. Hatta yönetime karşı ayaklanan kişilerin yaptıkları ilk iş, altın sikke basmak olmuştur⁵²⁸.

Klasik dönemde Arkaik Dönem’in sikke basan kurumlarına yenileri eklenmiş ve böylece Pers Kralının Anadolu’daki Satrapları da sikke basmaya başlamışlardır⁵²⁹. Altın, gümüş ve bakırdan olan bu sikkelerin ilk olarak MÖ 413–395 yılları arasında Sardes satrapı Thissaphernes tarafından basıldığı ileri sürülmüş, ancak bu sikkelerin Daskyleion(Ergili) Satrapı Pharnabazos’a ait olduğu anlaşılmıştır. 1947’de Laranda (Karaman) da ele geçen defineye⁵³⁰ ait ünik bir sikkenin önyüzünde satrapın portresi yer alırken, arka yüz Atina tetradrahmileri tarzında işlenmiştir. Ancak darbı yapan otoritenin farklılığını gösterme amacıyla AΘE yerine büyük kral (Basileos) kısaltması olan ΒΑΣ harflerine yer verilmiştir. Yaşayan kişilerin resmedildiği sikkelerin örneğini veren bu ilk sikke üniktir. MÖ 413–370 arası Daskyleion satrapı Pharnabazos, MÖ

⁵²² Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 523;C.F.Veil, “Das Münzmonopol Athens”, *ZfN* XXV, 58.

⁵²³ Sacks-Murry,-Bunson, Age., 4.

⁵²⁴ Anthon, Age., 407;Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 741.

⁵²⁵ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 55.

⁵²⁶ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 156; Sevin, “Anadolu’da Pers Egemenliği”, 329; Bakır, “Kyzikos-Daskyleion İlişkileri”, 13; Yağız, *Ainos Kazı Sikkeleri*, 6; Mansel, Age., 259; Arıcan, Age., 27.

⁵²⁷ P.Gardner, “Coinage of the Athenian Empire”, *JHS* 33, 1913, 155.

⁵²⁸ Atlan, *Grek Sikkeleri*, 21; Morrisson, Age., 90.

⁵²⁹ Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10; I. Carradice-M.Price, *Helen Dünyasında Sikke*, (Çev. O.Tekin), İstanbul 2001, 95.

⁵³⁰ M. Thompson - O. Morkholm-C.M.Kraay, *An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973, 166; Carradice-Price, Age., 95.

395’lerde gümüş sikke basmak için Kyzikos darphanesini kullanmıştır. Bu gümüş sikkeler üzerinde, Klasik Dönemde ilk örnek olarak hem portresinin hem de isminin yer aldığını bilmekteyiz⁵³¹. Etnikon bulunmayan arka yüzdede ton balığına yer verilerek basım yeri belli edilmiştir. Bu tetradrahmi 228,6 buğday tanesi ağırlığında olup, üzerinde gemi pruvası ve bir grifon ile yunus balığına yer verilmiştir⁵³². Diğer Pers satrapları da yabancı ve ücretli askerlerin maaşlarını ödeyebilmek için Batı Anadolu ve Kilikia darphanelerinden⁵³³ faydalanmışlardır. İonia satrapı olan Orontas, MÖ 362’deki Büyük Satrap Ayaklanması, Pers Kralına karşı oluşturulmuş Anadolu’daki orduların başına kumandan seçilmiş ve Lampsakos’ta altın, diğer batı Anadolu darphanelerinde de gümüş ve bakır sikkeler bastırmıştır⁵³⁴.

Daskyleion’daki satraplıkta sikke basılıp basılmadığı bilinmiyor, ancak Persler, Kyzikene elektron staterlerini kendi satraplık sikkeleriymiş gibi kullanmış olabilirler. Staterlerin elektron alaşımı, sikkelerin dareikoslarla aynı değerde olmalarına imkan verecek ölçüde ayarlanmış olmalı. Böyle bir durumda daha saf olan metalin lehine çok az bir değer fazlalığı (overvaluation) olabileceği söylenebilir.

Perslerin Kyzikos darphanesini niçin tamamen ele geçirmede merak uyandıran bir konudur. Kendi sınırlarında ve hatta ana yönetim merkezinin hemen yakınında bulunan küçük bir kent için iyi tesis edilmiş bir darphanede basılan bu ünlü ticaret sikkelerinin varlığını, kendi güçlü altın dareikoslarına karşı niçin bir rakip olarak algılamadıkları ilginçtir⁵³⁵. Perslerin altın sikke üzerinde bir tekele sahip oldukları bilinir. Ancak bunu bir ayrıcalık olarak düşünmeyen Persler, altın dareikos ve gümüş sigloslarına çok güvenerek yerel sikke basımına izin vermişlerdir⁵³⁶. Onların döneminde sadece para basımında değil, ekonomik, politik ve kültürel meselelerde de yerel özerkliğe hak tanımışlardır. Perslerin sikke politikası, daha sonraki merkeziyetçi devletler tarafından anlaşılamamıştır. Kyros’un generalleri MÖ 6. yüzyılın sonlarında kuzeybatı Anadolu’yu fethetmeden önce, Kyzikos elektron sikkelerini basmaya

⁵³¹ Head, *Historia Numorum*, 526; G. F. Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, Chicago 1964, 96; C. M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, New York 1976, 258; Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10; Atlan, *Grek Sikkeleri*, 21; A. S. Tulay, *Genel Nümitmatik Sözlüğü*, 2001, 161; Carradice Price, *Age.*, 95 vd.

⁵³² Head, *Historia Numorum*, 597; Carradice-Price, *Age.*, 111.

⁵³³ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 96; Atlan, *Grek Sikkeleri*, 33.

⁵³⁴ Head, *Historia Numorum*, 596–98; Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10.

⁵³⁵ Mildenberg, *Agm.*, 9.

⁵³⁶ P. Gardner- M. A. - F. S. A., *The Types of Greek Coins*, Cambridge 1883, 5.

başlamıştı. Açıkça görülüyor ki Perslerin izni olmadan bu kent, sikke basımını asla devam ettiremez ve alanını genişletemezdi.

Kyzikos en azından ikiyüzyirmi yıllık uzun sikke periyodu boyunca, 150 yıl kadar Pers yönetimine bağlıydı. Kentin yaklaşık MÖ 540'dan 445'e kadar ve tekrar 387'den imparatorluğun sonuna kadar Perslere bağlı olduğu görülmektedir. 60 yıllık orta dönemde Atina hegemonyası boyunca Kyzikenelerin üretimi aralıksız devam etmiş⁵³⁷ hatta Atina'nın Delos birliğindeki üyelerinin sikke basımını durdurmaya zorladığı dönemlerde bile sürmüştür. MÖ 5. yüzyılın ortalarında Atina, Kyzikos'un sikke basımını yasaklayabilirdi. Ancak Kyzikeneler onlar için değerli bir ödeme aracıyken, bu durum Atina'nın aleyhine olurdu. Atinalılar Kyzikeneleri bir çeşit para aklama aracı olarak görmüştü. Perslerde Atinalılar gibi Kyzikeneleri tedavülden kaldırmayı düşünmemişlerdir⁵³⁸.

MÖ 4. yüzyılda Kuzey-doğu Ege'deki büyük darphanelerden birinin de Kyzikos olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde kent, elektron sikkelerine ilaveten Khios ağırlık standardında gümüş tetradrahmiler basmaktaydı⁵³⁹.

Klasik dönem boyunca, Propontis bölgesi ve bu bölgedeki Kyzikos, Phokaia ile Mytilene gibi üç büyük darphane, eski moda elektron⁵⁴⁰ ve Lampsakos'un altın sikkeleriyle nümismatik açısından farklılık göstermiştir. Bu kentlerin sikke basımı, Hellenistik dönemin ilk yıllarında sona ermiştir. Lampsakos darphanesi, MÖ 329'da yerini bir İskender darphanesine bırakmıştır. Elektron ve altın sikkeler, özellikle Karadeniz'in kuzey kıyılarıyla yapılan ticarete kullanılıyordu ve bu bölgede altına hala bir talep söz konusuydu. Böylece artık kullanılmayan sikkelerin yerini neyin alacağı konusuna hemen bir çözüm getirilmiş ve İskender sikkeleri basılmaya başlamıştır. Lampsakos ve Abydos'taki İskender darphanelerinin, neden bu kadar çok altın sikke basma ihtiyacı hissettiği de bu durumu yeterince açıklamaktadır⁵⁴¹.

Altın sikkelerin yanı sıra Pers standardında gümüş sikkelerde basılmaya başlanmıştır. Propontis bölgesinde büyük birimde gümüş sikke basan tek kent Kyzikos'tur. Kent elektron sikke darbını bıraktıktan sonra, Kore Soteira başı ve arka

⁵³⁷ Mildenberg, Agm., 10.

⁵³⁸ Mildenberg, Agm., 11.

⁵³⁹ Carradice-Price, Age., 92.

⁵⁴⁰ K. Konuk, "Asia Minor to Ionian Revolt", H. W. Metcalf (Ed.), Oxford Handbook of Grek and Roman Coinages, Oxford 2009.

⁵⁴¹ Morkholm, Age., 104.

yüzde omphalos'a oturan Apollon tipleriyle gümüş stater basımını sürdürmüştür. Fritze'nin yaklaşık MÖ 300-280'e tarihlendirdiği bu sikkeler, MÖ 4. yüzyılın son on yılına aittirler. Ağırlıklarının yaklaşık 13.4 ile 10.8 gr arasında değişiklik göstermesi, yeni kullanılmaya başlanan Rhodos standardı ile Pers standardı arasında basılmalarından kaynaklanmaktadır⁵⁴².

Geç Hellenistik dönemde, MÖ 2. yüzyılın 2. yarısına gelindiğinde, Makedon sikkelerinin yerini Yeni Stil Atina Sikkeleri⁵⁴³ olarak adlandırılan tetradrahmiler almıştır⁵⁴⁴. Yunanistan'ın yegâne sikkeleri yeni stil tetradrahmiler iken, Anadolu'daki tek sikkeler kistophorlar değildir. Çünkü bu dönemde hala Propontis'te Kyzikos ve Lampsakos'dan başlayıp, güneye doğru Kyme, Myrina, Smyrna, Kolophon, Menderes kıyısındaki Magnezia, Miletos ve Kibyra'dan Rhodos ve Kos'a kadar birçok kent otonom sikkeler basmaktadır. MÖ 160'lı yılların başından itibaren, bu kentlerin çoğunda basılan ve arka yüzlerinde çelengin bulunduğu tetradrahmiler oldukça önemliydi. Çelenk içinde Apollon veya darphanenin ait olduğu kentin kutsanan başka bir tanrısının tasviri ve magistrata ait bir monogram bulunmaktaydı. Sikkelerin basımında ticari nedenler rol oynamasına rağmen çoğu kez dinsel faktörler etkili olmaktadır⁵⁴⁵.

MÖ 3. yüzyılda Anadolu'nun batısındaki pek çok kent, Posthumus İskender sikkeleri basmaktaydı. Üzerlerinde sembol olarak sürekli uzun bir meşalenin yer aldığı bir dizi İskender tetradrahmisi, Kyzikos'a atfedilmektedir. İşçilikleri nedeniyle MÖ 3. yüzyıla tarihlenen bu sikkelerin, Kyzikos'a ait olduğu kesinlik kazanmamıştır⁵⁴⁶. Posthumus İskender sikkeleri, Attika ağırlık ölçüsünün benimsendiği yerlerde serbestçe tedavülde olan, gerçekten uluslar arası bir ödeme aracı olarak kabul görmüştür. Ancak posthumus Lysimakhos sikkeleri, üretim olarak sınırlı bir coğrafyada kalmıştır. Mektepini definesi⁵⁴⁷ ve ele geçen 190 civarındaki defineden elde edilen bulgulara göre, posthumus Lysimakhos sikkeleri özellikle de tetradrahmileri MÖ 200'de bir dizi darphanede basılmıştır. Tümü Karadeniz'e açılan boğaz üzerinde ya da civarında olan,

⁵⁴² Morkholm, Age., 105.

⁵⁴³ Kleiner, Age., 12.

⁵⁴⁴ Morkholm, Age., 185.

⁵⁴⁵ Morkholm, Age., 188.

⁵⁴⁶ Morkholm, Age., 154.

⁵⁴⁷ N. Olcay - H. Seyrig, *Le Trésor de Mektepini en Phrigie*, Paris 1965.

Herakleia Pontika, Lysimakheia, Lampsakos, Abydos, İlion ve Tenedos gibi darphaneler arasında Kyzikos’uda saymak mümkündür⁵⁴⁸.

Kyzikos’un elektron basan darphanesi, diğer iki darphane olan Mytilene ve Phokai gibi, Hellenistik dönemin ilk yıllarında yaklaşık MÖ 326-325’de kapanmıştır⁵⁴⁹.

Roma’nın, MÖ 133’den itibaren Anadolu’da ki Yunan kentlerine sikke darbetme hakkı vermesiyle⁵⁵⁰, birçok kent sikke basmaya başlamıştır. Bu kent sikkeleri, sikkeyi basan otoritenin Yunan-Roma modelinde bağımsız bir topluluk olduğunun göstergesi olmasına karşın, siyasal bağımsızlık iddiası taşımıyordu⁵⁵¹.

Kyzikos, Roma imparatorluk döneminde Augustus (MÖ 27-MS 14) ile Gothikus (MS 268–270) dönemleri arası sikke basmıştır⁵⁵². Roma döneminde gerek Cumhuriyet, gerekse İmparatorluk dönemlerinde sikkelerin içerdiği değerli maden miktarını azaltma veya benzeri düzenlemeler yoluna gidildiği görülmektedir. Ancak en önemli reformlar arasında, Aurelianus (MS 270–75) ve Diocletianus’un (MS 284–305) düzenlemelerini⁵⁵³ saymak mümkündür. MS 3. yüzyılda görülen yüksek enflasyon nedeniyle bu tür reformlar kaçınılmaz olmuştur⁵⁵⁴. Diocletianus’dan itibaren sikke basımı, merkezden yönetilmeye başlanmış ve imparatorluk toprakları içerisinde yeni darphaneler kurulmuştur⁵⁵⁵.

Diocletianus tahta geçtikten sonra imparatorluk içinde enflasyonun iyice artması, imparatorun bazı düzenlemeler yapmasını gerekli kılmıştır. İmparator MS 294-296 yılları arasında, fiyatların kontrol altına alınması ile ilgili bir takım çalışmalar yapmış ve sikkelerde de buna bağlı değişimler olmuştur. Bu dönemde yapılan değişikliklerden en önemlisi, Aurelianus döneminde ortaya çıkan aurelianların tedavülden kaldırılması ve sestertiuslara benzeyen ve follis adı verilen büyük bronz birimlerin basılmış olmasıdır⁵⁵⁶.

⁵⁴⁸ Morkholm, Age., 162.

⁵⁴⁹ Morkholm, Age., 104.

⁵⁵⁰ Morrisson, Age., 91; Franke, Age., 11.

⁵⁵¹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 49.

⁵⁵² Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 527; Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 43; R. Okçu, *Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2005, 44.

⁵⁵³ Akşit, Age., 518; C. H. V. Sutherland, “Denarius and Sestertius in Diocletian's Coinage Reform”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 51, Parts 1-2, 1961, 94-97; Akat, Age., 4; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 137; Karwiese, Age., 106.

⁵⁵⁴ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 160; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32; Tekin, *Eskiçağda Para*, 17.

⁵⁵⁵ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 262.

⁵⁵⁶ Sear, *Roma Coins and Their Values*, 301; Akat, Age., 4.

Sikkelerin arka yüzlerindeki boşlukta, darphane isimlerine yer verilmiştir⁵⁵⁷. Bu olay MS 3. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlanır. Darphane işareti arka yüzde, tipin yer aldığı zeminin alt kısmında bulunur⁵⁵⁸. Darphane isimleri genelde bir harften oluşmaktadır. Örneğin R=Roma, L=Lugdunum, T=Ticinum ve C=Cyzicus darphanelerini göstermektedir⁵⁵⁹. MS 274'ten sonra hemen hemen bütün Roma sikkeleri üzerinde, o sikkenin hangi darphanede basıldıklarını gösteren atölye (ofis) işaretleri yer almaya başlamıştır. MS 3. yüzyıl boyunca bazı Antoninianus'ların arka yüzdeki kesimlerinde, Roma atölyelerini gösteren Roma rakamları (I-VI) yer almaktaydı. Atölye işaretlerinin, genelde darphane işaretleriyle birleştirildiğini görmekteyiz. Roma'nın Batı darphanelerinde, Latince prima, secunda, tertia ve quarta'nın baş harfleri kullanılarak (P,S,T,Q) birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü ofisler belirtilmiştir⁵⁶⁰. Doğu darphanelerin de ise, Yunan rakamları kullanılmış ve A,B, Γ, Δ....IE (15. ofise kadar) gibi. Örneğin Kyzikos sikkeleri üzerinde görülen SMKB işareti, sikkenin Kyzikos'un ikinci ofisinde darbedildiğini göstermektedir. Genellikle atölye işaretleri, ana tip ya da desenin sağında veya solundaki boşlukta yer alır⁵⁶¹. Sikkeler üzerinde görülen SM harfleri genellikle 4. yüzyıl sikkelerinde görülmekte olup, Sacra Moneta= kutsal para kelimesinin kısaltmasıdır⁵⁶².

Carthago ve Kyzikos darphanelerinin işaretinin, K ile gösterilmesine karşın, Carthago darphanesinin tipleri çok farklı olduğundan ayırım yapmakta zorluk çekilmemektedir⁵⁶³.

MS 313–337 yılları arasında⁵⁶⁴ bronz follis basımı, yalnızca Trier, Arles, Siscia, Heraclea ve Kyzikos'dan oluşan beş darphanede sürdürülmekteydi. Bu darphaneler,

⁵⁵⁷ LRBC, 111; Atlan, 1947–1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Ele Geçen Sikkeler, 29; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32; Tekin, *Eskiçağda Para*, 17.

⁵⁵⁸ Z. H. Klawans, *Roman Imperial Coins, Reading and Dating*, Racine, Wisconsin 1959, 58; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 32; Tekin, *Eskiçağda Para*, 17.

⁵⁵⁹ H. Mattingly, "The Mints of the Empire: Vespasian to Diocletian" *The Journal of Roman Studies*, Vol.11, 1921, 261; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 229 vd.

⁵⁶⁰ Klawans, Age., 58; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 228vd; Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Bizans (MS.498–1282)*, 17vd.

⁵⁶¹ LRBC, 111; Tekin, *Eskiçağda Para*, 18; Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma*, 18.

⁵⁶² Atlan, 1947–1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Ele Geçen Sikkeler, 28; O. Tekin, *Eskiçağda Para*, 17; Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber*, Roma, 18.

⁵⁶³ Baydur, *Roma Sikkeleri*, 95.

⁵⁶⁴ A. S. Robertson, "Coins of Constantine and Licinius", *The Classical Review*, New Series, Vol. 17, No. 3, Dec., 1967, 336.

daimi garnizonlardaki askeri birliklere ve sivillere hizmet ediyordu. Diğer darphaneler, bronz sikke basımı için sınırlı dönemlerde faaliyette bulunuyorlardı⁵⁶⁵.

Roma döneminde imparator Diocletianus eski literatürde yanlışlıkla follis denilen, yeni bir gümüş birim olan nummusu çıkartmıştır⁵⁶⁶. Bu sikkeler standart olarak 10.75.gr ağırlığında olup %5 oranında gümüşle kaplı bakırdan yapılmışlardır. Kyzikos kenti birçok kentle birlikte, MS 293'ten itibaren CYZ damgasıyla nummus basmıştır⁵⁶⁷.

Roma sikkelerinde kıdemli imparatorların portreleri şua taçlı verilirken, genç imparatorlar veya caesarların çıplak başlı tasvir edildiği görülmektedir. İmparatoriçeler ise, genellikle omuzlarının arkasında bir hilal motifi ile resmedilmişlerdir⁵⁶⁸. Sikkelerin arka yüzlerine daha az özen gösterilmiş, fakat yinede çoğu sikkenin arka yüzlerinde ayakta duran tek bir figür bulunmaktadır. Arka yüzde ayakta duran iki figür, Antiochea ve Kyzikos darphanelerinin karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁶⁹. Roma'nın Anadolu dışındaki asıl sikkeleri, altın ve gümüş olmasına rağmen, Anadolu'da basılmış olan kent sikkelerinin genelde bronz olduğu görülmektedir⁵⁷⁰.

Roma'nın asker imparatorları Valerian (MS 253–260) ve Gallienus⁵⁷¹ (MS 253–268) dönemlerindeki savaşlar sırasında yeni darphaneler açılması gereği duyulmuştur. Bu dönemde açılan darphaneler, Batı'da Colonia Agripinensis=Köln, ya da Augusta Treverum=Trier ve Doğu'da da Kyzikos'tur⁵⁷². Kyzikos'da MS 253–255 arasında açılan darphanede Antoninianus basılmıştır⁵⁷³. Kyzikos CVZ damgasıyla Aurelianus basmıştır⁵⁷⁴.

Kyzikos Darphanesinde, Licinius 325'te ölmeden kısa bir süre önce, Constantin'i hiçe sayarak devletin batı bölümün başına geçirdiği M. Martinianus için, Nicomedia darphanesi ile birlikte az sayıda follis basılır⁵⁷⁵. Bu sikkeler nadir olup, darphanenin

⁵⁶⁵ Robertson, Agm., 337.

⁵⁶⁶ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma*, 22; Karwiese, Age., 106.

⁵⁶⁷ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma (MS 238-498)*, 22.

⁵⁶⁸ Tekin, *Eskiçağda Para*, 15; Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma (MS 238-498)*, 9.

⁵⁶⁹ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma (MS 238-498)*, 9.

⁵⁷⁰ Tekin, *Eskiçağda Para*, 4.

⁵⁷¹ Mattingly, "The Mints of the Empire: Vespasian to Diocletian", 259.

⁵⁷² Baydur, *Roma Sikkeleri*, 78.

⁵⁷³ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma (MS 238-498)*, 11.

⁵⁷⁴ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma (MS 238-498)*, 18.

⁵⁷⁵ Baydur, *Roma Sikkeleri*, 99.

yalnızca A ofisinde basılmışlardır⁵⁷⁶. Kyzikos'daki imparatorluk darphanesinde Tetrarşi döneminde (MS 293-305), Diocletian, Galerius, Constantinus Chlorus ve Maximian gibi imparatorlar için aynı arka yüz tasvirli sikkeler basılmıştır⁵⁷⁷. Bu sikkelerde Jupiter, imparatora üzerinde Victoria bulunan globusu uzatırken betimlenmiştir (Katalog No: 127, 129, 130, 131, 132, 133).

Roma ve Pers savaşıdan önce Anadolu'da, bronz sikke basımı için kullanılan üç darphane bulunmaktaydı. Bunlar kuzeybatıda Kyzikos ve Nicomedia, Güneydoğuda ise Antiocheia⁵⁷⁸ darphaneleridir. Kyzikos MS 616'da, Nicomedia MS 619'da kapanmış, fakat iki eyalet darphanesi de MS 625/26'da tekrar açılmıştır⁵⁷⁹. Bundan İmparatorluğun batıda kontrolü tekrar ele geçirdiği anlaşılmaktadır⁵⁸⁰.

Günümüzde Anadolu'daki ören yerlerinde bulunan bronz ve bakır sikkelerin çoğu Constantinopolis (İstanbul), Nikomedia (İznik) ve Kyzikos'daki darphanelerde basılan sikkelerdir⁵⁸¹. Kyzikos'un altın ve gümüş sikkeleri nadir ve münferit basımlar olmasına rağmen, bronz sikkeleri zengin ve aralıksız basımlardır. Bu bakımdan Kyzikos darphanesi, hemen yanı başındaki Nicomedia darphanesinden daha önemli bir rol oynamıştır⁵⁸². Kentin darphanesi, dönem içinde kent adını simgeleyen KV, K, CVZIC (Kat. No:164), CVZ, C, KYZ, KY şeklinde farklı kısaltmalar kullanmıştır⁵⁸³. Geç Roma döneminde ise CVZICEN, CVZIC⁵⁸⁴, CVZ (Kat. No:204) ve SMK gibi kısaltmalar görülür⁵⁸⁵. MS 4.ve 5. yüzyılda kent, SMK işareti ve bu işaretin yanı sıra A, B, G, D gibi ofis işaretleri ile sikke basmıştır (Kat. No: 206, 210, 211, 212) Fakat daha sonra darphane işaretinin, II. Theodosius zamanında CVZ olduğu ve ofis işaretlerinin kullanılmadığını görüyoruz. Bu dönemden sonra CVZ ya da KVZ olarak basımlarını sürdüren Kyzikos darphanesi, uzun soluklu macerası, I. Leo'nun (MS 457-474)

⁵⁷⁶ C. H. V. Sutherland - R. A. G. Carson, *The Roman Imperial Coinage VII, Constantin and Licinius MS.313-337*, London 1966, 637.

⁵⁷⁷ Kleiner, Age., 32.

⁵⁷⁸ Mattingly, *The Mints of the Empire: Vespasian to Diocletian*, 257.

⁵⁷⁹ P. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection*, Vol II. Part I, Washington D. C. 1968, 231; C. Foss, "The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity", *The English Historical Review*, Vol. 90, No. 357, 1975, 729.

⁵⁸⁰ Foss, Agm., 744.

⁵⁸¹ Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Bizans (MS. 498-1282)*, 16.

⁵⁸² P. M. Bruun - P. H. D., *The Roman Imperial Coinage, Vol. VII, Constantine an Licinius MS 313-337*, London 1966, 636.

⁵⁸³ Klawans, Age., 59; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 228 vd.

⁵⁸⁴ P. C. Kent - B. A. - Ph. D. - F. S. A., *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII. The Family of Constantine I. A.D. 337-364*, London 1981, 488.

⁵⁸⁵ Tekin, *Eskiçağda Para*, 18.

yönetimi altında kapanmıştır⁵⁸⁶. Daha sonra erken Bizans döneminde I. Anastasius yönetiminden Heraclius'a kadar bakır sikkelerin basıldığı bir darphane olarak önemini sürdürmüştür. Böylelikle MS 3. yüzyıla kadar kent sikkelerini basan Kyzikos darphanesi, bu tarihten MS 6.yüzyıla kadar da imparatorluk sikkeleri basmıştır⁵⁸⁷.

⁵⁸⁶ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 47; Grierson-Mays, *Age.*, 62.

⁵⁸⁷ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 149.

4. 5. KYZIKOS SİKKELERİNİN ANTİK DÖNEMDEKİ GEÇERLİLİKLERİ

Antik dönemde sikkenin çeşitliliği, her kentte bulunan sarraflara gelir sağlamanın yanısıra sıkıntı da oluştuyordu. Sikke basımında farklı madenlerin kullanılması ilk bakışta sıkıntı oluşturmuyormuş gibi görünmesine rağmen, bu çeşitlilik aslında her kentte bulunan sarraflara da iş imkânı sağlıyordu. Çünkü halk yabancı sikkenin değerini ancak sarraflar sayesinde öğrenebiliyordu. Tunç sikkeler, yerel ihtiyaçlar için basıldığı kentte kullanıldığından, altın ve gümüş kullanımı da iyice yerleştiği ve sarraflar bunların ağırlığını ve saflığını ölçebildiği için sorun olmuyordu. Ancak, altın ve gümüşün karışımı olan elektronun kontrol edilememesi sorun oluştuyordu. Doğal ya da yapay alaşımdan oluşan elektron sikkeler arasında en geçerli olanları Kyzikos basmaktaydı. Ancak Arkhimedes'in yeni bir işleme tekniği bulmasına kadar, Kyzikos'un bu sikkeleri geleneksel değerden dolaşmış olmalıdır⁵⁸⁸. Bir Kyzikene elektron stateri, genellikle 24 Attic drahmiye ya da 6 tetradrahmiye⁵⁸⁹ ve aynı zamanda 1 Pers altın dariğinin satın alma gücüne eşitti⁵⁹⁰.

Kyzikos iki doğal limanı ile Hellespontos (Çanakkale) ve Trakya boğazları arasında küçük bir yarım ada kenti olup, ne büyük egemen bir güç ne de bağımsız bir devlet olmuştur. Fakat buna rağmen, Atina'dan başka hiçbir yabancı sikkeye nasip olmayacak ölçüde geçerli bir sikkeye sahip olmayı başarmıştır. Kyzikenelerin en önemli özellikleri, hem istikrarlı, hem de çeşitlilik bakımından zengin olmalarıdır. Kyzikos'un elektron sikkelerinin metal içeriği farklı olduğu için⁵⁹¹, her basımda sikkelerin rengi değişiklik⁵⁹² gösterir. Ancak renkleri farklı olmasına rağmen, ağırlıkları her zaman 16 gr. olarak kalmıştır. Elektron ve gümüş sikkeleri MÖ 6. - 5. yüzyılda obol ve onun türleri ile 4. yüzyılın Rhodos sisteminde basılan tetradrahmileri birbirine paralel gitmiştir. Fakat diğerleri bariz şekilde ayrılmış ve birbirinden temel olarak farklıdır⁵⁹³. Ion kıyı kentlerinin çoğunda MÖ 5. yüzyılda gümüş sikke basımı azdır. Çünkü Atina, Thrakia ve Laurum'dan elde ettiği bol hammadde ile bastığı baykuşlu gümüş sikkelerinin kullanımını artırmak için, diğer kentlerdeki yerli gümüş sikke

⁵⁸⁸ M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 200.

⁵⁸⁹ Mildenberg, Agm., 5, dn 21.

⁵⁹⁰ Seltman, Age., 112; M. Vickers, "Fifth Century Chronology and the Coinage Decree", *JHS* 116, 1996, 174.

⁵⁹¹ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 10.

⁵⁹² Austin-Vidal-Naquet, Age, 373.

⁵⁹³ Mildenberg, Agm., 3.

üretimini yasaklamıştı⁵⁹⁴. Anadolu’da Ionia devrimi⁵⁹⁵, yani MÖ 490 sonrasında elektron sikke basılmıyor. Ancak Phokai, Mytilene, Lampsakos ve Kyzikos darphaneleri ayrıcalıklı olduğundan bu kentlerin sikke basımına karışılmamıştır⁵⁹⁶.

Ionia’nın sikke basımı, devrim sonrasında da aynı tarzda sürerken, Kyzikos’un iyi bilinen serileri, Ion devrimin bitişi ile basılmaya başlıyor ve 4. yüzyıl ortalarına kadar devam ediyor. Kyzikene staterleri ne Miletos standardını takip etmiş, ne de tam bir standarda bağlı kalmıştır. Sikke basımında Kyzikos eşsiz bir durum sergilerken, Perslere karşı yapılan Ion devrimine katılan kentler arasında yer almadığından, herhangi bir cezalandırma ile de karşı karşıya kalmamıştır⁵⁹⁷. Daha sonra ise Atina’nın favorisi ve koruduğu bir sikke olarak, Atina agorasında günlük alışverişler olmak üzere⁵⁹⁸ özellikle Karadeniz ticareti⁵⁹⁹ için kullanılmıştır. Böylece Kyzikos’un elektron paraları hem Atina hem de Persler tarafından hoş görülmüşlerdir⁶⁰⁰. Daskyleion’daki satrap Kyzikos’un gerek uluslararası gerekse kentlerarası sikke basımına müdahale etmemiştir⁶⁰¹.

Antik dönemde devletlerarasında, para değişim kuru ile ilgili yapılan antlaşmaların az olduğu ve bunların da fazla etkili olmadığı görülmektedir. Büyük miktardaki ödemeler için yeterli sikkenin temin edilmesinde, zorluklar yaşanmaktaydı. Demostenes’in fakirleri savunan bir konuşmasında, jüriye “bazılarınız Theogenes’i agorada para sayarken görmüştür” der. Bu olay 3.000 drahminin ödenmesi ile ilgili bir konuda ortaya çıkmış ve bu miktarın şahitler huzurunda en geçerli Yunan sikkesi olan gümüş tetradrahmi ile ödenmesi istenmiş olsaydı bu çok büyük bir sıkıntı oluşturmazdı. Üstelik sikkelerin ağırlığının ve saflığının ölçülmesi istenmiş olsaydı durum daha da zor olurdu. Bu örnek bize MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Pers altın dareikosları ve Kyzikos’un elektron staterlerinin her birinin, 20 drahmiden daha fazla değere sahip olmasının ve

⁵⁹⁴ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 159; Robinson, “The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies”, 324; Seltman, Age., 111; O.Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, 52.

⁵⁹⁵ Gardner, “Coinage of the Athenian Empire”, 155; Mansel, Age., 266-269; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 94.

⁵⁹⁶ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 156; Robinson, “The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies”, 325.

⁵⁹⁷ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 156.

⁵⁹⁸ D. B. Thompson, *An Ancient Shopping Center: Athenian Agora*, American School of Classical Studies At Athens, Princeton 1993, 23.

⁵⁹⁹ Gardner, “Coinage of the Athenian Empire”, 154.

⁶⁰⁰ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 157.

⁶⁰¹ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 159.

oldukça yaygın kullanılmasının nedenini açıklar niteliktedir. Kişiler kendi tecrübelerine dayanarak, devlet desteği almadan yapabildiklerince iyi şeyler yapmaya çalıştıkları ve sarrafların özellikle Atina'nın glaukeslerine ve Kyzikos'un staterlerine öncelik tanıdıklarını görüyoruz⁶⁰².

Atina'da Parthenon'un inşaat ve ödemeleri ile ilgili yazıtlardan ve hazine listeleri ile definelerden, yabancı sikkelerin varlığı hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Bu kaynaklardan yabancı sikkelerin, Attik drahmiler karşısındaki oranlarını öğrenebilmekteyiz. Lampsakos'un elektron staterlerinin MÖ 447, Kyzikene staterlerinin ise MÖ 418–414 yılları arasında önemli ödemelerde, Attik sikkeleri tamamlamak için kullanıldığını görüyoruz. Bu sikkelerin değeri 24:1 Attik drahmiye tekabül etmekteydi⁶⁰³.

Atina maliyesi tarafından MÖ 409-408 yılında hazırlanan borçlar listesine ait bir yazıttan, Lampsakos elektron staterlerinin 24 Attik Drahmiye denk olduğu anlaşılmaktadır. Kyzikeneler, Lampsakos'unkilerden daha ağır olduğu için, Kyzikeneler (yazıtın bu kısmı kırık olduğu için kesin değil) bir tam sayıya ilaveten küçük miktar drahmiden oluşan bir değer gerektirir. O yıl için bu olası rakam da 24 drahmi ve 5 oboldur. Bazı zamanlarda bu kur, bir ya da iki drahmi artış göstermiştir.

Özellikle yerel gümüş sikkelerin tedavülünün korunması, birçok devlet için önemli bir konu olmuştur. Bu yüzden bütün ödemelerin devletin kendi resmi parasıyla yapılmasını şart koşan yasalar uygulanmıştır⁶⁰⁴. Böyle bir yasaya Güney Rusya'da Olbia'da ele geçen ve MÖ 4. yüzyıla ait bir yazıtta rastlanmıştır⁶⁰⁵. Kararname, Olbia'da altın ve gümüşün satışını düzenlemekle ilgilidir⁶⁰⁶. Bu kararnameye göre; kent içindeki alışverişlerde, sadece Olbia gümüşünün kullanılacağı ve elektron ile yerel gümüş sikkeler arasındaki değişim oranının devlet tarafından belirleneceği kararlaştırılmıştır. Her iki tarafın anlaşması durumunda, tarafların önceden aldığı kararlar sikke değişiminde de esas olacaktır. Bu kararnamede, her türlü sikkenin ithali

⁶⁰² Finley, Age., 201.

⁶⁰³ Eddy, *Some Irregular Amounts of Athenian Tribute*, 49.

⁶⁰⁴ Carradice-Price, Age., 110.

⁶⁰⁵ Austin-Vidal-Naquet, Age., 125; G. M. Hirst, "Cults of Olbia (Part II)", *JHS*, 23,1903, 30; Carradice-Price, Age., 110; Finley, Age., 201.

⁶⁰⁶ Hirst, Agm., 30; Austin-Vidal-Naquet, Age.,125.

ve ihracında sınırsız hak tanınmıştır. Fakat bu tür sikkelerle yapılan tüm alım ve satış işlemlerinin, meclis binasındaki taş üzerinde kayıtlı olması gerekmektedir⁶⁰⁷.

Olbia'da alınan bu karar, Kyzikos'un sikkelerine tanınan önceliği göstermesi açısından da oldukça önemlidir⁶⁰⁸. Yazıtta Kyzikene staterleri için resmi bir değişim oranının belirlendiği dikkat çekmektedir. Buna göre 1 Kyzikene stateri 10.5 Olbia gümüş staterine eşitti⁶⁰⁹. Elektron olarak tanımladığımız bu sikkeler 19. yüzyıl ortalarına kadar altın olarak biliniyordu. Bu yüzden Olbialıların bu sikkeleri altın olarak kabul ettikleri düşünülüyor⁶¹⁰.

Bu kanun, elektronla ilgili güç durumlara müdahalenin dışında, devleti para işlerine karıştırmıyor ve siyasi durumun korunması açısından da yerel sikkelerin kullanılmasını teşvik ediyordu. Kararnamede Olbialılara üstün olma hakkının verilmediği gözlenmekte. Kent dışına giden bir tüccarın, ülkeye getirdiği yabancı bir sikkeyi sarraflar aynı orandan işleme tabi tutuyorlardı⁶¹¹.

MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bu kararnamede, Kyzikos sikkelerinden özel olarak bahsedilmesi, bu dönemde Olbia'da en yaygın olarak bu sikkelerin kullanıldığını gösterir. Olbia, Atina ile Peleponnessos savaşı öncesinde erken dönemlerden itibaren aktif ilişkiler içerisindeyler. Bu ticari ve dini ilişkilerin, Herodot zamanında zirvede oldukları görülüyor. Atina'nın sikkeleri, erken dönemlerden itibaren Olbia için sabit bir değişim aracı olmuştur. Olbia'nın en erken sikkelerinin az bulunuşu, kentte Atina sikkeleri ile Kyzikene staterlerinin kullanıldığını göstermektedir⁶¹². MÖ 4. yüzyıla ait bir Olbia yazıtında, 1000 altın paranın ödenmesi ile ilgili bir konudan bahsedilmektedir. Ancak kent, o dönemde altın paraya sahip olmadığından, bu ödeme için Kyzikos ya da Pantikapaion parası kullanılmış olmalıdır⁶¹³.

Diğer bütün para değerleri, satıcılar arasında belirlenmekteydi. Kyzikeneler hem yerel hem de uluslararası kredi işlerinde, Atina halkı ve devlet kurumları ya da büyük tüccarlar tarafından yaygın olarak kullanılıyordu. Hatta Athena Parthenon Tapınağı, MÖ 4. yüzyılın başlarında Kyzikos'un elektron ve gümüş paralarıyla ödenmek koşuluyla Atina'ya borç vermiştir. Bu durum, tapınak ve devlet yetkililerinin,

⁶⁰⁷ Hirst, Agm., 30; Austin-Vidal-Naquet, Age., 331; Carradice-Price, Age., 110; Finley, Age., 201.

⁶⁰⁸ Austin-Vidal-Naquet, Age., 125; Finley, Age., 201.

⁶⁰⁹ Austin-Vidal-Naquet, Age., 331; Carradice-Price, Age., 110; Mildenberg, Agm., 5.

⁶¹⁰ Carradice-Price, Age., 111.

⁶¹¹ Austin-Vidal-Naquet, Age., 331; Finley, Age., 125.

⁶¹² Hirst, Agm., 31.

⁶¹³ Hirst, Agm., 31 dn 51.

Kyzikeneleri istikrarlı ve genel kabul gören bir para birimi olarak algıladıklarını göstermektedir. Kyzikenelerin uluslararası ticaretteki önemini ve geçerliliğini göstermesi açısından bir başka örnek, Demosthenes tarafından aktarılmaktadır. Demosthenes, *Against Phormion* 23'te, 327 yılında meydana gelen kişisel bir kredi ödemesinden bahsetmektedir. Bu olaydan sonra Kyzikos, sikke basımını durdurması için zorlanmıştır. Kyzikenelerin renklerinin farklılık göstermesi (altın, kırmızımsı ya da renksiz) hiç bir zaman önemsenmemiştir. Atina'da diğer yabancı sikkelere uygulanan alışılmış kontrollerden Kyzikeneler hariç tutulmuştur. Bu sikkelerin yayıldığı geniş coğrafyadaki alıcı, bazen sikkenin rengini şüpheli görse bile karşılaşacağı ilk tüccardan parasını tam değerinde değiştirebileceğine güveniyordu. Bu güven verici sikkeler, soluk görünümlerine rağmen, diğerlerinin aksine hiç bir mahkemede teste tabi tutulmadıkları bilinmektedir⁶¹⁴.

Perslerin altın dareikosları, Lampsakos altınları ve Kyzikene elektronları Büyük İskender dönemine kadar uluslar arası nitelikte geçerli paralar olarak kabul edilmişlerdir⁶¹⁵. Elektron sikkelerin, Karadeniz bölgesinde geçerli standart bir sikke olduğu anlaşılmaktadır. Antik dönemde önemli miktarda basılan elektron ve altın sikkelerin asıl rolünü belirlemek zordur. Bu sikkeler çok geniş bir alanda tedavül görmüş ve bazıları devletlerarası ödemeler için kullanılmışlardır. Bu tür sikkelere sahip olmayan ya da çok az miktarı elinde bulunduran kentlerin, bu sikkeleri iç ödemelerde hangi ölçüde kullandıklarını tam olarak bilmemekteyiz⁶¹⁶.

Kentlerin neden bu kadar az altın ve elektron sikke bastıkları bugün cevaplanamayan sorulardan biridir. Kyzikos, Mytilene ve Phokaia'nın elektron sikkeleri ile MÖ 4. yüzyılın Lampsakos ve Syrakusai'nin altın sikkelerine ilaveten Geç Hellenistik dönemin Ephesos ve Rhodos altınları dışındaki sikkeler, olağanüstü durumlarda basılmış nadir darplardır⁶¹⁷.

Olbia Arkaik dönemde, tahıl ticaretinin ana merkezi idi⁶¹⁸. En ünlü tahıl pazarlarının, Pontus bölgesinde olduğu biliniyor. Pontus bölgesindeki Panticapeum gibi kentlerin, para olarak gümüş yerine altını tercih ettiklerini görmekteyiz, bunun sebebi de

⁶¹⁴ Miltenberg, *Agm.*, 5.

⁶¹⁵ Greenwell vd., *Age.*, 34; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek*, 522; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 9.

⁶¹⁶ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 9.

⁶¹⁷ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 10.

⁶¹⁸ C.Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, New York 1959, 129.

Güney Rusya'daki altın madenleri olmalıdır. Atina'da altın sikke basılmadığı için Atina, Pontus bölgesindeki alışverişlerinde, Kyzikos ve Lampsakos'un elektron sikkelerine güveniyordu. Bu staterler, Pontus bölgesinde çok yaygın bulunuyor ve her biri bir altın statere eşit olarak kabul ediliyordu. Bu staterler Pontus tahılı satın alımında en uygun ödeme aracıydı⁶¹⁹. Atina piyasası için bu hububat yeterli değildi. Atina yönetimi bazı uygulamalar yapmak durumunda kalıyordu. Atina yönetimi Pontus'tan direk tahıl satın alımına izin vermiyor, Pontus'tan alınan tahıl gemilerle önce Atina'ya taşınıyor ve buradaki fiyatlara göre yeniden satılıyordu. Ödeme için Atina sikkeleri kullanılıyordu. Böylece sikke ve hububat çifte bir tekele tabi oluyordu⁶²⁰.

Bazı sikkelerin, özellikle Lesbos, Phokai ve Kyzikos ile Lampsakos'un elektron staterlerinin, dış bölgelerdeki piyasalarda bir indirim maruz kaldıkları görülüyor. Bu sikkeler için yasal bir miktar tespit edilmiştir⁶²¹.

Elektron sikkeler içindeki gümüş ve altının değerini belirleme, oldukça çok tartışılan bir sorun olmuştur. Bazı bilim adamlarınca Kyzikos'un elektron staterleri, altın dareikos'un muadili olarak görülürken diğerlerinin ise altın dareikos'dan önemli ölçüde yüksek bir değerde olduğu ileri sürmüştür. Ancak her iki metalinde, piyasa değerlerinin zamana ve mekâna göre değişiklik arz ettiği açıktır. Üstelik elektron bileşiminin, modern metotlarla analizinin geçerliliği ve mevcut staterlerin orijinal basımları temsil edip etmediği gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır⁶²².

Pers dareikoslarının değerleri, Büyük İskender zamanında 20 ile 26 drahmi ve 5 obol arasında değişiyordu. II. Philip ve Büyük İskender tarafından, çok miktarda altın sikke basılması, altının değerini düşürdüğünden dareikos da belki değer kaybına uğramış olabilir. Hem dareikoslar hem de Kyzikeneler, bazen belirli bir talebin ikisinden birini diğerinin üzerinde göstermesine rağmen, altın sikke olarak kabul edilmekteydiler. Aynı zamanda, çok yakın değerlere sahip paralar olarak kabul edilmektedirler. Dareikoslar ve Kyzikenelerin resmi olarak her türlü amaç için, birbirinin muadili olarak kullanılıp kullanılmadığını tartışmak oldukça gereksizdir⁶²³.

⁶¹⁹ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 154; C. H. V. Sutherland, "The Historical Evidence of Greek and Roman Coins", *Greece & Rome*, Vol. 9, No:26, Feb., 1940, 70; C. H. V. Sutherland, "Corn and Coin: A Note on Greek Commercial Monopolies", *The American Journal of Philology*, Vol. 64, No.2, 1943, 145.

⁶²⁰ Sutherland, "Corn and Coin: A Note on Greek Commercial Monopolies", 145.

⁶²¹ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 70.

⁶²² Çünkü altın oranı ortalamanın üzerinde olan çoğu örneğin antik dönemde eritildiği bilinmektedir.

⁶²³ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 262.

Kseneophon'dan, Pers kralına karşı savaşan Kyros'un, ücretli askerlerinin Kyzikos staterleri istedikleri ve bir aylık ücretlerinin 1 Kyzikos stateri olduğunu öğreniyoruz⁶²⁴. Buda bazı özel durumlarda Kyzikos staterlerinin tercih edildiğini gösterir.

MÖ 4. yüzyıla ait sikke standartlarının çokluğunu gösteren bir Olbia yazıtında, Kyzikos sikkelerinin değeri yasalarla 21 ya da 23 yerel gümüş drahmiye eşitlenirken, diğer sikkelerin değerinin tespiti sarraflara bırakılmıştır⁶²⁵.

Atina'da, Kyzikene staterlerin değeri 24 drahmi ve 5 Obol olmasına rağmen, kendi drahmelerini yirmi dördte biri olarak kabul etmişlerdir⁶²⁶. Buda gösteriyor ki Atina bazı önemli yerlerden, Karia örneğindeki gibi, değişim farkı istemektedir. Ancak Atina sikkeleri ile Karia ve Kyzikos sikkeleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktaydı. Atina ile Karia'nın paraları gümüş olduğu için, Atina Karia'nın parasını kolayca kendi parasına çevirebiliyordu. Fakat Kyzikos'un parası elektron olduğu için, sıkıntı yaşanıyor. MÖ 446'dan sonra Atina, kendi parasını en geçerli para kabul ederek, uluslararası geçerlilikteki rakibi Kyzikos'u cezalandırmak isteğiyle değişim parası istemiş olmalıdır⁶²⁷.

Kyzikenelerin değişim oranını gösteren bir olay Atina'da yaşanıyor. Phormio adlı bir vatandaş, Atina'dan aldığı malları Pontus'ta satmak için, banker Chrysippus'tan 20 Mina borç alıyor. Dönüşte Atina'ya giden gemiye binmekten vazgeçiyor. Gemi devriliyor ve 30 kişi kayboluyor. Lampis adlı bir vatandaş kurtuluyor. Phormio, Lampis'e Bosporus'da 120 Kyzikene stateri ödediğini iddia ediyor. Ancak Lampis'in üzerinden 20.6 mina çıkıyor. Kyzikostaki değişim oranına göre bu paranın 33.6 minaya eşit olması gerektiği için, Lampis suçsuz görülüyor⁶²⁸. Bu olay o dönemde, Kyzikos sikkelerinin yabancı döviz karşısındaki oranını göstermesi açısından önemlidir. Kyzikos sikkelerinin geçerliliğini gösteren bir örnek de, Diodotos tarafından eşine bırakılan 20 mina ve 30 Kyzikene'den oluşan bir çeyiz parasının, kızlarının evlenme çağına kadar saklandığı ve bu süreçte modasının geçmediği görülmektedir⁶²⁹. Ayrıca

⁶²⁴ P.Gardner- M.A.-F.S.A., *The Types of Greek Coins*, Cambridge 1883, 13; Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", 153; Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 156.

⁶²⁵ W.N.Bates, "Archaeological Discussions", *AJA*, Vol 19, 1915, 473.

⁶²⁶ Seltman, *Age*, 112; Vickers, *Agm.*, 174.

⁶²⁷ Eddy, *Some Irregular Amounts of Athenian Tribute*, 59.

⁶²⁸ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 156; M.A. Copeland, "Foreign Exchange in the Eastern Mediterranean in the 4th Century, B.C.", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 36, No:2, Apr., 1977, 213.

⁶²⁹ A H. Sommerstein, "Preverbs and Dowries", *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 37, No. 1, 1987, 239.

zenginlerin servetleri içerisinde de Kyzikeneler önemli yer tutmaktadır. Atina’da erken dönemlerde tüccar Diodotos’un 30, hatip Lysias’ın 400 Kyzikene’den oluşan bir servete sahip oldukları biliniyor⁶³⁰.

Antik dönemin en önemli paraları Pers altın dareikosları, Lampsakos altınları ve Kyzikos elektronları olup, bunlar Büyük İskender dönemine kadar her yerde geçerli olan uluslar arası nitelikli paralardır⁶³¹. Anadolu’nun pek çok şehri yerel piyasalarda kendi küçük sikkelerini kullanırken, büyük ödemeleri için ya Atina’nın gümüş sikkelerini ya da Kyzikeneleri tercih etmişlerdir⁶³². Ancak Kyzikos’un elektron stater ve alt birimleri, II. Philippos ve Büyük İskender’in altın staterleri bunların yerini alıncaya kadar⁶³³ antik dünyanın en geçerli parası olmuşlardır. Bu da kente ekonomik anlamda azımsanmayacak ölçüde bir kazanç sağlamıştır. Bölgede Lampsakos altınları da tedavülde olmasına rağmen bunlar hiçbir zaman Kyzikos staterlerinin ününe yetişememiştir⁶³⁴.

⁶³⁰ Eddy, *Some Irregular Amounts of Athenian Tribute*, 50.

⁶³¹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 9.

⁶³² Gardner, “Coinage of the Athenian Empire”, 149.

⁶³³ Gardner, “Coinage of the Athenian Empire”, 155; Seltman, *Age.*, 181.

⁶³⁴ Greenwell, *Age.*, 34; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 522; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 9; Köker, “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, 43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKONOĞRAFI

Nümismatikte tip (τύπος) olarak tanımlanan ve sikkeyi bastıran kişiyi, kenti ya da devleti tanımamıza yarayan tasvirler çeşitli kategorilere ayrılır⁶³⁵. Yunan sikkelerinde başlangıçta belirli bir tip görülmezken, darp tekniklerinin gelişmesine paralel olarak bazı tipler öne çıkmıştır⁶³⁶. MÖ 6. yüzyıl ile MÖ 4.-3. yüzyıllar arasında önemli tanrı ve tanrıçaların başları veya tam figürleri, atributleri, bitkiler, semboller, mitolojik karakterler, yerel efsaneler, yerel ürünler, kent ya da ülkeyi tanıtıcı tasvirler sıkça kullanılan öğeler olmuştur⁶³⁷.

Erken dönem Yunan sikkelerinin çoğunda hanedan arması izlenimini veren tasvirler görülür. Tanrı başları erken dönem sikkelerinde nadiren yer alırken, MÖ 5. ve 4. yüzyılda giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Tanrı ve tanrıça başları teknik açıdan ele alındığında sikkeler için en uygun tasvirler olarak görülmektedir. Çünkü MÖ 5. yüzyıldan itibaren sikkelerin çoğu yuvarlak bir forma sahiptir. MÖ 4. yüzyılda ise özellikle bir tanrı ya da mitolojik figür Yunan dünyasının birçok yerinde sikke tasvirinde vazgeçilmez unsurlar durumuna gelmiştir. Bu durumda ayrıca Doğu kökenli portrecilik anlayışının da yaygınlaştığı görülür. Hellenistik dönemle birlikte ortaya çıkan bu yaklaşım hızla gelişerek, Roma sikkelerinde karşılaşılan mükemmel portreciliğin bir protipini oluşturmuştur. Yunan sikke tiplerinin bir diğer önemli özelliği ise, sembol denen ikincil önemde resimsel unsurların kullanılmış olmasıdır. Bu tip tasvirler erken dönem sikkelerinde nadir görülmekle beraber, MÖ 5. yüzyıldan başlayarak sıklıkla kullanılmışlardır⁶³⁸.

Bazı kentlerin yöresel zenginlikleri, sikkeler üzerinde kendilerine bir yer bulmuştur. Örneğin Metapontion, sikke tipi olarak buğday başağını, Kyrene ise silfiyon bitkisini seçmiştir. Kyzikos'un da ton balığını seçtiğini görmekteyiz⁶³⁹. Kyzikene staterlerinin yalnızca önyüzünde tasvire yer verilmiştir. Fakat pek çok yabancı sikkeden

⁶³⁵ Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 4; J. M Jones, *Dictionary of Greek Coins*, 1986, 233-234; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 255; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 16; Keleş, Age., 201; Carradice-Price, Age., 20, 61; Tulay, Age., 201.

⁶³⁶ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 255 ;Keleş, Age., 202.

⁶³⁷ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 3; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 17; Carradice-Price, Age., 61; Keleş, Age., 202; Tulay, Age., 201.

⁶³⁸ Keleş, Age., 201.

⁶³⁹ Head, *A Guide Coins of The Ancient*, British Museum Departman of Coins and Medals, 20; Wallace, "The Origin of Electrum Coinage", 393; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 18; Karwiese, Age., 101; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 43.

etkiler taşıyan bu ilginç tasvirler, büyük bir çeşitlilik göstermektedirler⁶⁴⁰. Antikçağda Kyzikeneler olarak ün yapan Kyzikos'un elektron staterlerinin⁶⁴¹ ön yüzünde, iki yüzden fazla farklı tip yer almıştır⁶⁴². Kyzikos elektronlarında çok değişik sayıda olmak üzere bazen de yüksek bir sanat anlayışı ile işlenmiş tiplere yer verilmiştir⁶⁴³. Sikkelerin arka yüzlerinde ise sadece dört parçalı kare incus bulunuyordu (Katalog No:2, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 40). MÖ 6. yüzyılın ortalarında başladığı elektron darbını MÖ 4. yüzyıla kadar sürdüren⁶⁴⁴ kentte en çok stater ve hekta basılmıştır⁶⁴⁵.

Yunan sikke tiplerinde ana tipin yanısıra sembol denen ikincil önemde resimsel öğelerin kullanılması önemli bir özelliktir. Erken dönem sikkelerinde nadir olarak görülen bu tip semboller, MÖ 5. yüzyıldan itibaren sık işlenmeye başlarlar. Ana tipin yanında resmedilen bu sembollerin daha ziyade kontrol işareti olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Belirli bir sikke emisyonundan doğrudan sorumlu olan kişinin kimliğini işaret ederek bir nevi imza görevi üstleniyorlardı. Sikkeler üzerinde sembollerin bazen isimler veya monogramlarla birlikte verildiklerini görüyoruz. Anadolu'da MÖ 5.ve 4. yüzyıllarda Kyzikos ve Phokaia kentleri, tip ve sembolün geleneksel işlevlerinin yerlerini değiştirmiş olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu iki kent, kendilerini temsil eden, değişmeyen semboller kullanarak elektron sikke basmışlardır. Bu değişmez sembollerin yanında sürekli değişen ana tiplere yer veren bu kentlerden Kyzikos ton balığını, Phokaia ise küçük bir fok kullanmaktaydı⁶⁴⁶. Sembolün özel bir gelişimi iki kentde izlenmektedir. Sembol, tipi gölgede bırakmaya başlıyor. Kyzikos'da ton balığı, Phokaia'da ise Fok ile sikkenin büyük bir alanının doldurulduğunu görüyoruz⁶⁴⁷.

Kentin elektron sikkeleri üzerinde herhangi bir etnikon olmamasına rağmen, üzerlerindeki ton balığı sayesinde Kyzikos'da basıldıkları anlaşılmıştır. Her bir darpta değişen tasvirlerle basılan elektron sikkelerin, aynı darphanede basıldıklarını gösteren ortak özellikler, işçilikleri ile her bir tasvirle birlikte sürekli yardımcı bir sembol olarak

⁶⁴⁰ Carradice-Price, Age., 83.

⁶⁴¹ A. R. Frey, *Dictionaries of Numismatic Names, Their Official and Popular Designations*, New York 1917, 59; J. G. Milne, "Herodotus i. 94: ΝΟΜΙΣΜΑ" *The Classical Review*, Vol.63, No. 3/4, Dec., 1949, 87.

⁶⁴² Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 154.

⁶⁴³ Karwiese, Age. 41.

⁶⁴⁴ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 88; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 43.

⁶⁴⁵ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 88.

⁶⁴⁶ Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 5; Carradice-Price, Age., 62.

⁶⁴⁷ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 120.

kullanılan ton balığıdır. Kyzikos kentinin arması olan bu sembolü sikkelerin teşhisi 19. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. Farklı tasvirlerle yer verilmesinden dolayı bu sikkeler farklı kentlere atfediliyordu⁶⁴⁸.

Karakteristik ton balığı simgesi Kyzikos'da tanıtıcı arma olarak daima kullanılmıştır⁶⁴⁹. Ticari sebepler yüzünden Kyzikos gibi kentler, sikkelerin arka yüzündeki kare incusu değiştirmemiştir. Kentin sikkelerindeki kare incus, MÖ 4. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür⁶⁵⁰. Bazı durumlarda ana tip bütün alanı kaplarken, bir darphane sembolü ile bozularak magistrat sembolü ile alan kaplanmıştır. Bazen de Kyzikos sikkelerinde ana tasvir ile sembolün farklı bir şekilde birleştirildiğini görmekteyiz. Örneğin bir stater üzerinde kanatlı bir figür, ton balığının kuyruğundan tutmuş şekilde tasvir edilmektedir⁶⁵¹.

Kyzikos'un elektron sikkelerinin üzerinde şehir adı ne tam nede kısaltılmış biçimde bulunurdu⁶⁵². Bu dönemde çok az elektron sikke basıldığı için, sikkeleri kullanan herkes kime ait olduklarını biliyordu. Bu yüzden bu sikkelerin basıldıkları yeri vurgulama gereği pek hissedilmemiştir. Hatta Kyzikos ve Phokaia gibi elektron basan Mytilene kenti, sikkelerini hiçbir tanıtıcı armaya ihtiyaç duymadan basmaktaydı. Bu elektron sikkeler, Anadolu'daki diğer erken elektron sikkeler gibi yazısızdı⁶⁵³. Yalnız üzerinde yazıt bulunan sikkeler istisnayı bozmaktadır. 6 adet geç stater ve 1 adet yirmidebir stater üzerinde iki satır arasında yer alan ..EY.EPÍA kelimesi bu kuralı bozmaktadır. Bu aslında tarihsel bir olayın iması, özgürlüğe saygının bir ifadesidir⁶⁵⁴.

Geçmişe baktığımızda, sikke tiplerinin esas kaynağının dinsel olduğu görülmektedir. Tipler, içerdikleri yerel kahramanların yanı sıra, Panhellenik tanrılar, onların kutsal hayvanları ve atribütleri ile sanatçıların ilham kaynağı olmuşlardır⁶⁵⁵.

Sikkelerin tarihlendirilmesinde stil oldukça önemlidir. Fakat bazı durumlarda eski bir sikke stiline uzun süre kullanıldığı görülebilmektedir. Örneğin Atina'da arkaik özellikli stiline, yaklaşık MÖ 220'lerde basılan yeni stil sikkelere kadar varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. Kyzikos gibi bazı kentlerde de arkaik özelliklerle sikkelerin

⁶⁴⁸ Carradice-Price, Age., 111.

⁶⁴⁹ Carradice-Price, Age., 83.

⁶⁵⁰ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 148; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 153.

⁶⁵¹ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 179.

⁶⁵² Miltenberg, Agm., 3.

⁶⁵³ Carradice-Price, Age., 63.

⁶⁵⁴ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 264; Miltenberg, Agm., dn.13.

⁶⁵⁵ Morkholm, Age., 27.

sınırlandırıldığını görmekteyiz. Örneğin eski gelenekle işlenen yel değirmeni, kanatlı incusun MÖ 4. yüzyılın ortalarına kadar korunduğu elektron sikkeler bunu doğrulamaktadır. Anadolu'nun komşu limanı Rhodos'da da kare incus'un MÖ 2. yüzyılda tekrar ortaya çıktığı görülür. Bazen bir arkaik tip, örneğin Ephesos Artemis kült heykeli, oldukça geç bir tarih olan İmparatorluk döneminde yeniden resmedilmiştir⁶⁵⁶ (Katalog No: 235).

Klasik dönemde önyüzde sikke tipi olarak tanrı başları, arka yüzde ise tanrı sembollerinin yer aldığı görülür. Atina, Korint, Aegina gibi kentlerde eski dönemin tipleri aynen devam ederken, tiplerin çok değiştiği Kyzikos ve Lykia sikkelerinde, başka kentlerin sevilen ve beğenilen heykel, kabartma ve tasvirlerin işlendiği görülür⁶⁵⁷.

Antik dönemin en büyük ve en önemli sikkelerinden olan Pers dareikos ve siglosları tek bir tasvirle basılmışlardır. Pers giysili, sivri uçlu tacıyla zırhlı büyük Pers kralı tasviri, I. Darius'tan İskender'e kadar değişmemiştir. Atina'nın MÖ 525'te piyasaya sürdüğü gümüş tetradrahmileri üzerinde Athena Polias'ın profilden verilmiş miğferli başı ve AΘE harfleri ile bir baykuş tasviri bulunuyordu. Yüksek metalik nitelik ile değişmeyen tip, bu para birimlerinin antik dünyada ünlü ve başarılı olmasını sağlamıştır⁶⁵⁸.

Yunan dünyasının diğer sikkelerinin ön yüzlerinde de, benzer şekiller yaygındır. Ancak bu benzerlikler, sikke hakakları tarafından belli bir kural olmaksızın çeşitlendirilmişlerdir. Böylece Syrakusa'da büyük ölçüde çeşitlendirilmiş bir sikke tipi ortaya çıkmıştır. Hep aynı tasvirin kullanıldığı bu sikkeler küçük birer heykeltıraşlık sahnesi olarak görülmektedir. Bu sikkelerde ön yüzde dört yunusla çevrili bir kadın başı ve arka yüzdede yavaş ya da hızlı giden bir savaş arabası işlenmiştir⁶⁵⁹.

Abdrea sikkeleri üzerinde de önyüze sürekli bir grifon işlenirken, arka yüzde düzenli aralıklarla değişen farklı tipler kullanılmıştır. MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kısa bir süre içinde olan bu durum magistrat adlarının değişmesiyle ilgilidir. Kyzikos sikkelerinin ön yüzlerindeki şekiller de, MÖ 550'den MÖ 330'a kadar olan üretim süreleri boyunca, yaklaşık 240 farklı tip oluşturmuştur. Sikkeler üzerindeki tiplerin neden bu kadar çeşitli olduğu sorusu hep

⁶⁵⁶ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 203.

⁶⁵⁷ Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 12.

⁶⁵⁸ Mildenberg, *Agm.*, 6.

⁶⁵⁹ Carradice- Price, *Age.*, 67, Res.70, 81-82.

gündemde kalmıştır. Kraay, yerel gümüş sikkeler ile ticari elektron sikkeler arasındaki temel kavramsal farklılığa dikkat çekerek, kentte resmi işlerin elektron yerine, kentin adını taşıyan ve onun tiplerini gösteren gümüş sikkelerle yürütüldüğünü söylemektedir. Ancak bu fikir, şekillerin etkileyici çeşitliliğini açıklamakta yeterli olamamaktadır. Bu konuda bir diğer fikir de bu kadar çeşitliliğin, her yıl için bir dizayn hazırlamak gerekliliğinden kaynaklandığı yönündedir. Bu fikir, tasvirlerin yaklaşık sayısının 220'den 240'a yükseltildiğini vurgulayan bilim adamları tarafından benimsenmiştir. Ancak Kyzikenelerin üretiminin zaman dilimi 220, en fazla 240 yıldır. Bu yıllık teoriyi kabul edecek olursak, bütün kullanılan şekilleri bilmiş olurduk ve hiç bilinmeyen ilave tipler olmazdı. Fakat Kyzikos sikkeleri hakkında her şeyi bildiğimizi ve dolaşımda oldukları geniş bir coğrafyada saklı yeni bir tip olmadığını söylemek mümkün değildir⁶⁶⁰. Ayrıca ticaret yapılırken satıcı ve alıcı, bu sikkelerin yıllık mı yoksa gelişigüzel aralıklarla mı üretildiğini önemsemiş olamaz. Onlar için önemli olan Kyzikenelerin piyasada geçerli bir para olması ve bu sikkelerin sorgusuz sualsiz kabul edilmeleridir.

Bu konuda ileri sürülen başka görüşler de vardır. Kyzikeneler üzerindeki tasvirlerin çeşitliliğinin, elektron sikke basımından sorumlu magistratların değişmesinden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Ancak bunun kesin doğru olduğu söylenemez. Çünkü magistratların isimleri, genelde geç Klasik ve Hellenistik dönem sikkeleri üzerinde görülürken, Kyzikos'da böyle özel görevlilerin olduğunu gösteren bir yazıt ele geçmemiştir. Magistratların kısa dönemler halinde veya yıllık olarak atandıkları göz önüne alınırsa 240 tip için en azından 240 farklı kişinin olmasını gerektirir. Bu uygulama düzgün işleyen ve sürekli üretim yapan bir darphane için zararlı olurdu. Kyzikenelerin planlanması, üretimi ve pazarlanmasından bir bütün olarak yerel otorite sorumluydu. Kyzikos yetkililerinin bu işi bir gereklilikten dolayı yaptıkları bellidir. Sikke basımında kare inkuslu arka yüz kalıbı örse konulmuştur. Hâlbuki genellikle önyüz kalıbı bu korunaklı pozisyona gömülmekteydi. Önyüzdeki sikke resmi çekiciliğini sürdürmek zorunda olduğundan çekiç darbeleriyle çabuk eskiyen önyüz kalıbına daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Tabiki Kyzikos da, Atina darphanesinin değişmeyen baykuş tipi ya da Perslerin altın dareikosları gibi, sabit bir ön yüz kalıbı sipariş edebilirdi. Ancak Kyzikoslular uluslar arası ticarete geçerli olan istikrarını

⁶⁶⁰ Mildenberg, Agm., 7.

sürdürmek için ton balığı sembolünün ve kare incusun yeterli olduğunu düşünmüşlerdir⁶⁶¹.

Kyzikoslular bu sikkeleri güzelliği, çeşitliliği ve değişen imajlarıyla halk için cazip hale getirmeyi başarmışlardır. Kyzikoslular geleneksel ticari sikkelerinin üzerindeki değişen sembollerin geniş kapsamlı ününün farkındaydılar. Onlar gerek kendi yurtları gerekse uzak ülkelerde, buldukları ilginç ve güzel motifleri sikkelerine uygulamışlardır. Sikkeler üzerinde tanrılar ve insanlar dışında günlük sahneler, heykeller ve fantastik yaratıklar bolca tasvir edilmiştir. İlginç olmayan cansız objelerin pek tercih edilmediği görülmektedir. Cansız motif olarak sikkeler üzerinde yalnızca lir, çalınabilir olması dolayısıyla, hayatla bağlantılı olarak görüldüğü için betimlenmiştir⁶⁶². Rostovtzeff'e göre⁶⁶³ Kyzikos, Bosporus Krallığının tiplerini kopya etmiştir. Bunun sebebinin de kentin altın staterlerinin tekeline korumak için onların sikkelerine benzetmeleri olduğunu ileri sürmektedir.

Kyzikos elektron sikkelerinin önyüzüne genellikle hayvan figürleri işlenmiştir. Bu sikkelerde balık, balık başı, aslan, keçi, koç, horoz gibi hayvanlar yanında sfenks, gorgo, khimaira, grifon, kanatlı domuz ve kanatlı boğa gibi karışık yaratıklar da bolca kullanılmıştır⁶⁶⁴ (Katalog No:3, 4, 18, 19, 22, 24, 213). Arka yüzde arkaik dönemin karakteristik özelliği olarak kare incus vardır. Bu tiplerin dışında önyüzde tanrı-tanrıça ve mitolojik yaratıkların tasvirleri de yer almaktadır. Kentin gümüş serilerinde ise hayvan tasvirleri giderek azalmış yerini tanrı-tanrıça tasvirleri almıştır. MÖ 480–100 arasında basılan bronz serilerde ise ana tip olarak, kentte oldukça önemli bir tapınımına sahip olan Kore Soteira (Persephone) yer alır⁶⁶⁵.

Sikkeler üzerinde genellikle kentin gurur duyduğu bir kişinin, mümkün ise ünlü bir kurucunun (ktistes'in) yer almasına önem verilmiştir. Özellikle MÖ 3. yüzyılda kurucu sık sık sikkelerin önyüzüne resmedilerek övülmüştür⁶⁶⁶. Diğer tanrı ve tanrıçaların yanı sıra kentin kurucusu kral Kyzikos gibi kahramanlara da yer verilmiştir (Kat. No: 89, 95, 96, 105, 233, 239, 240). Apollon kentte önemli bir tanrı olması nedeniyle diğer tanrılara göre daha çok resmedilmiştir (Kat. No:41, 42, 48, 56, 57, 61,

⁶⁶¹ Mildenberg, Agm., 8.

⁶⁶² Mildenberg, Agm., 9.

⁶⁶³ M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, 80, 229.

⁶⁶⁴ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 525.

⁶⁶⁵ W. Wroth, *Catalogue of the Greek coins of Mysia*, London 1892, xx.

⁶⁶⁶ Franke, Age., 22.

62, 63, 70, 78, 217). Roma dönemi sikkelerinde ise önyüzde karakteristik özellik olarak imparator portre ve büstlerinin yanı sıra tanrı ve tanrıça tasvirleri sıklıkla kullanılmıştır⁶⁶⁷.

İmparatoriçe II. Faustina (Katalog No: 103, 104), Kyzikos sikkelerinde mutluluk ve bolluk vadeden Kore Soteira olarak resmedilmiştir. Böylelikle bu eski ve yüzyıllardan beri tapınım gören, sikkeler üzerinde de tekrarlanan Tanrıça, yeni, iyilik bağışlayan imparatoriçe görünümünde verildiğinden, Kore'ye artık ihtiyaç olmadığı anlatılmak istenmiştir⁶⁶⁸. Tykhe aynı zamanda Kyzikos kentinin kent tanrıçası olup, sikkeler üzerinde sıklıkla resmedilmiştir⁶⁶⁹ (Katalog No:107, 108). Hellenistik dönemde kent sikkelerinde, tipleri çevreleyen noktalarda veya bitki yapraklarından yapılmış çelenkler çok kullanılmıştır⁶⁷⁰ (Kat. No:113, 177, 182, 221).

Özellikle deniz kenarında kurulmuş olan kentlerde, ticari ulaşım açısından önemli olan denizcilikle ilgili her şey, kent yaşamıyla sıkı ilişki içindedir. Kyzikos, Smyrna, Side, Ephesos, Tarsos gibi pek çok kent, sikke simgesi olarak dümenli ve yelkenli gemileri seçerek, liman kenti ve ticaret metropolleri olarak önemlerini ortaya koymuşlardır. Hatta Side kent sikkelerinde, ünlü limanını gemilerle dolu olarak göstermiş ve günlük yaşamdan bir balıkçı mavnasını seçmiştir. Bu nedenle esenlikli deniz yolculuğunun vaatçisi ve koruyucu tanrıçası olan İsis Pharia-Pelagia, sahil kentlerinde kabul görüyordu⁶⁷¹. Alexandria kökenli diğer Mısır kültleri gibi, deniz yoluyla ulaşan bu kültün varlığına Kyzikos'da da rastlanmıştır⁶⁷².

Bazen yeri ile bağlantısını bilmediğimiz mitlerin, sikkeler üzerinde tasvirlerine rastlanır. Örneğin Kyzikos'da Gaia'nın topraktan yükselerek Erechtheus'u kaldırması⁶⁷³ tasvir edilmiştir. Kyzikos'a atfedilen bu tip aslında magistrat sembolü olup iyi bilinen bir anıttan kopya edilmiş olmalıdır. Bir diğer çağdaş Kyzikos stateri üzerindeki Kekrops figürü Berlin'den bir terra-cotta üzerinde karşımıza çıkar⁶⁷⁴.

Birçok kent hem resmi tanıtımı hem de ekonomik önemini vurgulamak amacıyla tam ton balığı ya da baş kısmının yer aldığı sikkeler bastırmıştır. Bunu uygulayan

⁶⁶⁷ Köker, Agm., 43.

⁶⁶⁸ Martin, Agm., 121; Franke, Age., lev. 14.

⁶⁶⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 238; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 528.

⁶⁷⁰ Atlan, *Grek Sikkeleri*, 47.

⁶⁷¹ Franke, Age., 29.

⁶⁷² H. G. Lolling, "Inscriben aus den Künstensädten des Hellespontos und der Propontis "AM 9 1984, 18; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 178.

⁶⁷³ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 170.

⁶⁷⁴ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 170 dn.3.

kentler arasında Gades⁶⁷⁵, Sexti, Abdera, Roma, Soluntum, Acanthaia, İstria, Olbia, Chersonesus, Pantikapaion, Phanagoria, Sinope, Chalcedon, Lampsacus, Methymna, Klazomenae, Teius, Chius, Samos, Lykia, Tarsus ve Kyzikos sayılabilir⁶⁷⁶.

Kyzikenelerin tiplerine göz attığımızda büyük bir çeşitlilikle karşılaşmaktadır. Kyzikos sikkelerinin tiplerinin kaynağı ve seçimlerini belirleyen nedenler birçok tartışmaya yol açmıştır. Nümismatlar doğal olarak diğer kentlerin tipleriyle ilişkilerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Fakat tiplere baktığımızda bu tür benzerliklerin çok fazla olmadığı görülür. Bütün Kyzikene serilerinde, MÖ 4. yüzyıl Atina tetradrahmilerini taklit eden Lampsakos'un altın staterinde olduğu gibi, başka bir kentten alınan tiplerin aynısı kopya edilerek değil yorumlanarak işlenmişlerdir.

Kyzikos'un bazı tipleri aslında diğer kentlerin sikkelerine benzemektedir. Kemik çiğneyen aslan protomunun yer aldığı sikkeler, Velia'nın erken sikkelerini çağrıştırmaktadır. Velia'nın kurucuları Foçalılar'dır ve Kyzikos stateri bu sikkeyi taklit etmekten ziyade, Anadolu'daki yaygın temayı yeniden hayata geçirmiştir. En yakın benzerlerinden biri de, Syracuse'nın diz çökmüş Herakles ve aslanın işlendiği I. Dionysius altınlarıdır. Anadolu'daki diğer Syracuse örneklerini göz önüne aldığımızda, bu tür çok beğenilen bir sikke tipinin kopyası olmalıdır. Ancak bu tema Yunanlıların barbarizme karşı mücadelelerini temsil ettiği için MÖ 4. yüzyılda çok popüler bir tasvirdi⁶⁷⁷.

Antik dönem sanatında aslanın sembol olarak yapılış ve kullanılışında toplumun dini inanışlarının büyük etkisi olmuştur. Aslan sembolü kapı ve mezarlarda genel inançlar doğrultusunda koruyucu yönü ile kullanılırken, kentin koruyucu tanrı ve tanrıçasının etkisiyle kent sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadırlar. Aslan daha çok Lydia'da Kybele'nin⁶⁷⁸ kutsal hayvanı olarak hem ulusal, hem de yönetici sınıfın evlerini süsleyen bir sembol olarak karşımıza çıkarken⁶⁷⁹, Yunan kentlerinde ise

⁶⁷⁵ Gades kenti Kyzikos'dan daha geç bir dönemde ton balığı sembolünü kullanmıştır: Morrison, Age., 46.

⁶⁷⁶ R. M. Roesti, "The Declining Economic Role of the Mediterranean Tuna Fishery", *AJHS*, Vol.25, No.1, 1966, 84.

⁶⁷⁷ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 263.

⁶⁷⁸ J. W. Crowfoot, "The Lions of Kybele", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 20, 1900, 118; H. A. Cahn, Die Löwen des Apollon, *Museum Helveticum*, Vol. 7. Fasc. 4, 1950, 185; Seltman, Age., Pl. II, 1; J. M. C. Toynbee, *Animals in Roman Life and Art*, London 1973, 63; K. Meral, İonia Bölgesi Arslanları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2003, 45; Er, Age., 455.

⁶⁷⁹ Meral, *İonia Bölgesi Arslanları*, 45.

Apollon'un⁶⁸⁰ simgesi olarak bilinirdi. Ayrıca sikkenin icadı ile birlikte Lydia Krallığının sembolü⁶⁸¹ olarak sürekli kullanılmıştır. Sikkeler üzerinde en çok kullanılan motif olan aslan, güç ve egemenliği simgeler⁶⁸². Kyzikos'un ilk sikkelerinde Kybele'ye eşlik eden aslan görülür⁶⁸³. Ana tanrıçanın kentteki sembolü de aslan başı ve meşe ağacıdır⁶⁸⁴.

Arkaik dönemde Lydia ile ticari ilişkiler kuran ilk İon şehri Miletos, en eski tanrısının Apollon olması sebebiyle, sikkeleri üzerinde uzun süre aslan sembolünü kullanmıştır⁶⁸⁵. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Miletos Liman Aslanları da şehri simgeliyordu⁶⁸⁶. Karia bölgesinin önemli kentlerinden olan Knidos'ta da MÖ 530 yılından sonra sikkeler üzerinde aslan tasvirleri görülür⁶⁸⁷.

Anadolu dışında Sicilya'daki Leontinoi⁶⁸⁸, Rhegion⁶⁸⁹ ve Kuzey Afrika'daki Kyrene kentlerinin de sikkeleri üzerinde aslana yer verdiğini görüyoruz⁶⁹⁰. Arkaik dönemle birlikte sikkeler üzerinde yoğun aslan sembolünün kullanılması, bu kentlerin koruyucusu veya burada ilk kulte sahip olan tanrı Apollon ile ilgili olmalı⁶⁹¹.

Kyzikos kentinde de Apollon, Kore'nin yarı kardeşi olması ve Kore kültürünün varlığını ispatlayan Delphi'deki kehaneti ile ön plandadır. Ayrıca kent Miletos kolonisi olarak anakentteki Apollon kültüründe üstlenmiş bulunmaktaydı. Kyzikos halkı sikkelerinin önyüzüne Kore tasviri koyarak yeni ve bağımsız bir kent olduklarını, arka yüzdeki aslan tasviri ile de Miletos'un varisi olduklarını vurgulamışlardır. Böylece geleneksel tasviri, yeni olanla birleştirmişlerdir⁶⁹².

Kyzikos sikkelerindeki insan başlı boğanın ön kısmı, Gela'nın tetradrahmileri ile benzerlik gösterir. Ancak bu tip Achelous Nehrinin mitolojik figürünün temsili

⁶⁸⁰ E. Simon, *Die Götter der Griechen*, München 1985, 130; M. Karaosmanoğlu, *Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları*, Erzurum 2005, 62.

⁶⁸¹ Cahn, "Die Löwen des Apollon", 187; Wallace, "The Origin of Electrum Coinage", 393; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 51; Atlan, *Grek Sikkeleri*, 14; Karwiese, Age., 23; Tulay, Age., 32; Er, Age., 355.

⁶⁸² Tulay, Age., 32.

⁶⁸³ RE 2252. "Kybele" Real Enncyclopadie der Classichen Altertums-Wissens-chaft. XI2, Stuttgart 1922, 2252.

⁶⁸⁴ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 58.

⁶⁸⁵ Greaves, *Miletos Bir Tarih*, 128.

⁶⁸⁶ Tulay, Age., 32; Meral, *İonia Bölgesi Arslanları*, 45.

⁶⁸⁷ SNG Deutschland 1968, tafel 280, No: 8105, 8106, 8107; Cahn, "Die Löwen des Apollon," 188; H. A. Cahn, *Knidos, Die Münzen des sechsten und des fünften Jahrhunderts v. Chr.* Berlin 1970, 79.

⁶⁸⁸ Cahn, "Die Löwen des Apollon", 192.

⁶⁸⁹ Cahn, "Die Löwen des Apollon", 192.

⁶⁹⁰ G. M. A. Richter, *Animals in Greek Sculpture*, 1930, 7.

⁶⁹¹ Meral, *İonia Bölgesi Arslanları*, 46.

⁶⁹² Martin, Agm., 118.

olmaktan öteye gitmez. İyi bilinen sikke tiplerinin benzer çağrışımları olmasına rağmen, bu sikkeler sayıca fazla değildir. Üstelik aralarındaki benzerlikler sadece bir sikke bu tipi temsil eder hipotezinde olduğu gibi yakın değildir. Kyzikos'un bazı sikkelerinde tarihsel göndermeler tespit edilmiştir. Kentin ΣYN birliğinin bir üyesi olarak gümüş basımları bulunmaktadır⁶⁹³. Bu basımlarla, Lampsakos'un altın staterlere katkıda bulunması gibi, Kyzikos da çocuk Herakles tipine katkıda bulunmuştur. Bir diğer sikke tipi üzerinde de açıkça politik bir gönderme yer almaktadır. Özgürlük yazılı bir kayanın üzerine oturmuş kadın figürü⁶⁹⁴, bütün elektron serisi içindeki tek yazılı tiptir. Kesin referansı olmamakla birlikte, kentteki politik değişimin ilan edilmesinden ziyade genel bir uygulamayla ilgili olduğu düşünülmektedir. Kentin sikkelerinde görülen bir problem de, ikisi başlarına çelenk takmış olan üç yaşlı adamın portreleri⁶⁹⁵ ile ilgilidir. Bu sikkenin uluslar arası karakterini göz önüne alırsak bu üç kişinin Kyzikos vatandaşı olma ihtimali ortadan kalkar. Bu kişiler belki karadeniz ticaretinin ambarlarını kontrol eden üç yetkili olabilir. Bu portreler ya kendi istekleri ya da bir iltifat olarak konulmuş olabilir. MÖ 4. yüzyılın ortalarına ait bu sikkeler üzerine ölümlü, sıradan insanların resmedilmesi ilginçtir. Ayrıca Bu portrelerin şehrin hizmetinde olan, karadeniz bölgesinden yerel bir krala ya da yöneticiye ait olduğu da düşünülmektedir⁶⁹⁶.

Büyük İskender'in imparatorluk sikkelerinde, genç Herakles başının yansımaları görülmektedir. Mytilene elektronlarında İskender'in gelişinin iz bıraktığı öne sürülmüştür. Aynı şey Kyzikos içinde geçerli olabilir. Belli tarihsel olaylar ya da diğer sikke tiplerinden imalar taşıyan birkaç tasvir göz önüne alındığında, hala sebebi tespit edilemeyen geniş ve farklı seçenekler söz konusudur. Dar alana rağmen pek çok tip, alışılmış Yunan sikkelerinden çok daha karmaşık olup, diğer sanat türlerindeki orijinal temaların küçültülmüş versiyonlarının detaylı bir hassaslıkla yapılmış temsilleridir. Birçok tipin, örneğin Triptolemus, Gaia ile Erechtheus, Kekropslar ve ikili Tyranların heykelleri, Harmodios ve Aristogeiton gibi temaların, Atina kaynaklarından ilham alındığı gözlenmektedir. Bunların kaynağı Karadeniz kıyılarındaki kentlere satılan

⁶⁹³ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 263.

⁶⁹⁴ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 171:bu sikke İstanbul Arkeoloji Müzesinde yeralan Büyük Ada defnesi içinden çıkmıştır.

⁶⁹⁵ R. R. R. Smith, "Greeks, Foreigners, and Roman Republican Portraits", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 71, 1981, 25.

⁶⁹⁶ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 264; C. M. Kraay - M. Hirmer, *Ancient Greek Coins*, 1966, No: 721; G. K. Jenkins, *Ancient Greek Coins*, London 1972, fig. 289, 298; Smith, *Greeks, Foreigners, and Roman Republican Portraits*, 25.

yunan vazoları ile diğer zanaat ve sanat çalışmaları üzerindeki sahnelerden etkilenmeye bağlanabilir. Sikkeler üzerinde sık görülen diz çökmüş ve oturmuş figürler, içki kaplarının iç kısımlarını süslemek için yapılmış figürlerden adapte edilmişlerdir.

Bütün Kyzikos tiplerini incelediğimizde seçilmiş bazı kalıplar ortaya çıkar⁶⁹⁷. İlk önce muhtemelen MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde sikke alanının büyük ölçüde kent sembolünün varyasyonlarıyla sınırlandırıldığı izlenmektedir. Ton balığı bütün olarak, koparılmış başı ya da kuyruğu ile resmedilmiştir (Katalog No: 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9,11). MÖ 6. yüzyılın sonları ve 5. yüzyılın ilk çeyreğinde, sikkeler üzerine yeni figürler işlenmiştir. Yine de çoğu tip gerçek ya da mitolojik olsun hayvanlar dünyasından seçilmiştir. Baş ya da protom, tam boy resimler kadar seviliyordu. Bilinen yabani ve evcil hayvanlar ile kuşların resmedilmiş ve bazı hayvanlar doğal yapılarının tersine kanatlı olarak verilmiştir. Kanatlı olarak verilen bu mitolojik tasvirlerin içerisinde deniz canavarı, Grifon, Harpy, Sfenks, Khimaira, Kerberos, Akhelous, Medusa ve erkek bedenli, kanatlı ve aslan başı ile kuyruğuna sahip korkunç yaratıklar bulunmaktadır. Bu dönemde insan ya da tanrı başları da görülür. Tanrı başları arasında Athena, Herakles ya da Ammon gibi özel tanrılar yer alırken, diğer tasvirlerde çeşitli işlerle uğraşan genç hoplitler ki bu grup tyranlara, Harmodias ve Aristogeiton'a aittir. Tüm seri içerisinde lir, miğfer ve pruva gibi cansız nesnelerin sayısı oldukça azdır.

MÖ 5. yüzyıl ve sonları ve 4. yüzyıl boyunca insan ve tanrı tiplerinin hâkim olduğu görülmektedir. Genel olarak belirli tanrıların başları veya tam boy olarak tasvir edilmişlerdir. Örneğin Gaia ile Erechtheus, Herakles ve Nemea aslanı, bir koç kurban eden Nike, aslan üzerindeki Kybele, Herakles ve İphikles gibi pek çok konu. Hayvan tiplerine baktığımızda yaşayan birkaç tip vardır. MÖ 4. yüzyılda tercih, at, inek, dana ve kartal gibi gerçek hayvanlardan yana değişmiştir. Mitolojik yaratıkların ise yalnızca sfenks ile temsil edildiği görülmektedir.

Erken elektronlara özgü geniş ölçüdeki adlandırılmalarını kapsayan Phokai'nin en erken basımları dışında, Phokai ve Lesbos elektronları hemen hemen hekte ile sınırlandırılmıştır. Bu iki darphaneden Phokai'yi Kyzikos darphanesi ile karşılaştırabiliriz. Tipin yer almadığı arka yüzdeki punc, tarihi boyunca korunmuş ve ön yüzdeki tiplerin seçimindeki gelişim aynıdır. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında Phokai'nin, tıpkı Kyzikos'un sikkelerini ton balığıyla (orkinos) sınırlandırdığı gibi, hanedan arması

⁶⁹⁷ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 264.

olan foka yoğunlaştıkları görülmektedir. Daha sonra 6. yüzyıldan 5. yüzyıla geçerken hayvanlar âleminden hem doğal hem de mitolojik hayvanlarla alanın genişletildiği görülmektedir. Fokla temsil edilen hanedan arması, önemsiz bir sembole dönüşmüştür. Sikkeler oldukça küçük olduklarından yalnızca başlara veya protomlara yer verilmiştir. MÖ 5. yüzyıl ortalarında hayvan örnekleri tanrı başlarıyla yer değiştirmiştir⁶⁹⁸.

Kyzikos'un erken sikkelerinde Herakles, Perseus (Katalog No:20, 40) ve Gorgo (Katalog No:19) dikkat çekmektedir⁶⁹⁹. Argonautlar mitosunda geçen Kleite deresi sikkeler üzerinde Kyzikos Tyche'sinin ayakları altında temsil edildiğini görüyoruz⁷⁰⁰. Kyzikos'un bazı arkaik elektronları üzerinde kanatlı miğferli Athena görülür. (Katalog No:1, 28, 36). Bu tipin benzerlerine Priene'de, Kamarina'nın geç bronz ve gümüş basımlarında, ayrıca Velia ve Metapontion' da rastlanmaktadır⁷⁰¹.

Kyzikos sikkelerinin önyüzünde yer alan dişi domuz (Katalog No: 14, 15, 16, 17, 30, 33, 37, 39, 172, 173, 174, 175, 214, 215, 216) kentte büyük öneme sahip olan Demeter'in kutsal hayvanıdır. Domuzun bu tanrıçayla bağlantısı onun bereketi ile açıklanabilir. Domuz tanrıçanın kurbanı ve atributu olarak özellikle Eleusa'daki kült uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Demeter'in yeraltı ve esrareniz tanrıça yönü domuzun tasvir edilmesi⁷⁰² ile vurgulanmıştır.

Kyzikos sikkeleri üzerinde görülen Grifon (Katalog No:4, 213) şehrin mitolojik kurucusu Apollon ile ilgilidir. Kyzikos'da kullanılan altın, Hyerboreanslar'ın⁷⁰³ toprakları üzerindeki bölgeden, özellikle Pantikapaion'dan gelmekte olup, grifonlar altının koruyucularıdır. Apollon ile ilgili olarak kentin sikkelerinde görülen grifon, aynı zamanda Dionysos'a ait bir sembol olup, kentin staterleri üzerinde yaygındır. Bu da kentte tanrıya verilen özel önemin kanıtıdır. Grifon aynı zamanda Abdera ve Teos'un sikke tiplerinde de görülür⁷⁰⁴.

Sinope'nin gümüş sikkelerinde MÖ 5. ve 4. yüzyıl örneklerinde kartalın yanında yunus balığı işlenmiştir. Yunus tasvirinin seçilmiş olması Kyzikos sikkelerinde

⁶⁹⁸ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 265.

⁶⁹⁹ J. H. Croon, "Hot Springs and Healing Gods", *Mnemosyne*, Fourth Series, Vol. 20, No.3, 1967, 245.

⁷⁰⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 9dn. 5.

⁷⁰¹ J. H. Kroll- A. S. Walker, "The Greek Coins", *The Athenian Agora*, Vol. 26, The Greek Coins, 1993,50.

⁷⁰² L. Preller- C. Robert, *Theogonie und Goetter*, Berlin 1894, 797.

⁷⁰³ Efsaneye göre kuzey rüzgârının (Bores) ötesinde Hyerboreoi denilen bir boy oturur. Dünyanın kuzey ucundaki bu ülkede güneş hiç batmaz, insanlar ölüm ve hastalık nedir bilmeden mutluluk içinde yaşarlar. Apollon bu cennet ülkesini kendisine yurt edinmiş güzün soğuklar başlayınca beyaz kuğuların çektiği bir araba ile oraya uçar, kışı orada geçirir. Bkz. Erhat, Age., Hyerboreoi maddesi.

⁷⁰⁴ Greenwell, Age., 118; Mildenberg, Agm., 6.

bölgenin antik dönemde olduğu gibi günümüzde de en önemli ticaret malı olan ve doğal zenginliğini gösteren ton balığı ile aynı amaca hizmet etmiş olabilir. Benzer olarak Sinope sikkelerinde yer alan yunus tasviri hem Sinope’de hem de Karadeniz bölgesinin diğer kentlerinin ticaretinde önemli bir yer tutmuş ve bu bölgede çok kullanılmıştır. Byzantion, Olbia, Histria ve Panticapeum kentlerinin sikkelerinde de yunus betiminin bulunması, bu durumu doğruluyor. Ayrıca bu konuda dini bir öneride getirmek mümkündür. Sinope, Olbia ve İstria, Miletos tarafından kurulmuş birer kolonidir. Miletos’un kuruluşunda Apollon önemli bir yer tutmaktadır⁷⁰⁵. Çünkü kent Apollon’un oğlu Miletos tarafından kurulmuştur⁷⁰⁶. Yunus Apollon’un simgesi olarak, bu kentler ile anakent Miletos arasındaki bağlantıyı da ortaya koyuyordu⁷⁰⁷. Kyzikos’ta da erken dönemlerden itibaren yunus balığı tasvirinin ya tek başına ya da ton balıklarıyla birlikte verildiği görülür (Kat. No:32). Bu tasvire daha çok Kore’nin önyüz tasviri olduğu sikkelerde de sıklıkla rastlanır(Kat. No: 69, 99).

Ton balığının sikkelerde yer alması ile ilgili olarak, Kyzikos’un bir sahil kenti olması gösterilebilir. Çünkü Anadolu’da İassos, Byzantion, Karadeniz’de Olbia, Histria ve Panticapeum, İspanya’da Carteia, İtalya’da Taras, Syrakusa ve Messana kentleri deniz kenarına kurulmuş olup sikkelerinde yunus balığına yer verilmiştir⁷⁰⁸.

Kyzikos sikkelerinin sembolü olan ton balığının⁷⁰⁹ sikkelerin arka yüzünde şeritlerle süslü tasvir edilmesi, bu şeritlerin dini bir anlamı olduğu için ton balığının kültle alakalı olduğu ileri sürülmüştür⁷¹⁰. Ridgeway ton balığının kutsal olduğunu ileri sürerken, Macdonald ise balığın Poseidon’un basit bir yiyeceği olduğunu ve kutsal olmadığını idda etmiştir⁷¹¹. Ton balığı Kyzikos sikkelerinden başka, daha geç dönemlerde Gades sikkeleri üzerinde de görülür⁷¹². Kyzikos’un zenginlik kaynaklarından biri olan ton balığı, kentin zenginliğinin simgesi ya da ekonomisinin belirgin ürünü olarak sikkeler üzerinde yer almıştır⁷¹³. Kyzikos’un kurucusu Kyzikos’un British Museum’da yer alan heykelin kaidesinde, şehrin zenginlik kaynağı

⁷⁰⁵ Can, Age., 61; P. Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, (Çev. S.Tamgüç), İstanbul 1997, 81.

⁷⁰⁶ Can, Age., 61.

⁷⁰⁷ Keleş, Age., 208.

⁷⁰⁸ Keleş, Age., 209.

⁷⁰⁹ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 3; Wallace, “The Origin of Electrum Coinage”, 393.

⁷¹⁰ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 167, Pl. I.3.

⁷¹¹ G. Macdonald -M.A.-L.L.D., *Coin Types, Their Origin and Development*, Glasgow 1905, 25.

⁷¹² Morrisson, Age., 46.

⁷¹³ Robinson- Blegen, Agm., 389;Morrisson, Age.,4 6.

sayılan ton balığına yer verilmiştir. Burada kral elinde bir trident ile bir ton balığını hedef almış şekilde gösterilmiştir⁷¹⁴.

Hellenistik döneme gelindiğinde, bu dönem sikkelerinin getirdiği en önemli yenilik olarak, MÖ 413’de satrap sikkelerinin yanısıra bazı Kyzikos sikkeleri üzerine portrelerin işlenmeye başlanması nedeniyle portre sanatındaki gelişmeden söz etmek mümkündür. Bu gelişme sonucunda sikkeler, üzerindeki figürler bu alanda büyük sanat eserleriyle boy ölçüşecek duruma gelmişlerdir⁷¹⁵. Roma dönemine ait dansa davet olarak adlandırılan bir heykel grubunun tasvirinin, Kyzikos’da Severuslar dönemi sikkeleri üzerinde yer aldığı görülür. Sikke üzerinde yer almış olması eserin iyi bilindiğini ve şehrin sınırları içerisinde yer aldığını göstermektedir. Kentte yer alan eserin birçok kopyasının yapılmış⁷¹⁶ olması da ne kadar sevildiğini gösterir.

Sikkeler üzerinde kentin ünlülerinin tasvirlerine, eğer kent dışında tanınmışlar ise az da olsa rastlanmaktadır. Yunanlılar onur ifadelerinde son derece aşırılığa kaçmalarına rağmen bu konuda tutucudurlar. Bazı kentlerin sikkeleri üzerinde Homer, Pythagoras ve Hippokrates gibi yaşadıkları döneme ışık tutmuş ünlü kişilere yer verilirken, hükümdarlar, sülaleler ya da tyranların dışında yaşayan kişilerin tasvirleri bulunmazdı. Ancak MS 130 yılında, Nil gezisi sırasında gizemli bir şekilde ölen Antinoos’a ait sikkeler, bu konudaki tek istisnayı oluşturmaktadır. Hadrian, gözdesi olan Antinoos’un anısına, Antinoopolis kentini kurarak ona bir tapınak ve heykel yaptırmıştır. Tüm Yunan dünyası hükümdarın üzüntüsünü paylaşarak, üzerinde Antinoos’un tanrısallaştırılmış tasvirinin yer aldığı, sanatsal açıdan yüksek anı sikkeleri darbetmişlerdir. Bithynia’nın başkenti ve Antinoos’un vatanı olan Nikomedia başta olmak üzere, aralarında Kyzikos’un da yer aldığı diğer kentler de bu sikkelerden basmışlardır⁷¹⁷.

Kyzikos staterleri üzerindeki tasvirlerin, kente tapınım gören tanrılar ya da yerel kültlerle ilişkili olup olmadığı sorusu uzun süre gündemde kalmıştır. Ayrıca diğer kentlerde görülmeyen bir tip zenginliğinden dolayı, başka kentlerdeki tanrılar veya mitolojilerin bu sikkeler üzerinde uygulandığı yönünde fikirlerde ileri sürülmüştür.

⁷¹⁴ D. M. Robinson- E. P. Blegen , “Archaeological News and Discussions”, *AJA* 39, No:3, Jul. - Sep., 1935, 389.

⁷¹⁵ Atlan, *Grek Sikkeleri*, 50, Levha XLI, 3.

⁷¹⁶ B. S. Ridgway, “The Setting of Greek Sculpture”, *Hesperia*, Vol. 40, No. 3. Jul. - Sep., 1971, 346, dn 37.

⁷¹⁷ Franke, *Age*, 23.

Aslında kent kendine özgü bir uygulamaya sahip olup, diğer kentlerinkinden daha özgür bir sistem tercih etmiştir. Bunun sebeplerinden biri vatandaşlarının geniş bir alanda gerçekleştirdikleri ticari ilişkilerdir. Bu ilişkiler sayesinde yabancı tanrılar ve kültürleri tanıma fırsatı elde etmişlerdir. Kentteki sikke basımı ile ilgili magistratlar gibi önemli kişiler, diğer kentlerle hatta oldukça uzak yerlerdeki yabancılarla bile bir çeşit dostluk ilişkisine ya da bağlantılara sahip olmalıydı. Ya bu kişiler kendi kentlerinin sikkeleri üzerinde yer alan tasvirler ile bağlantılı tipler seçmişler, ya da Kyzikos kendini sevdirmek veya dostluğunu kazanmak için ticaret ya da anlaşmalarla bağlantılı olarak diğer devletlerin tiplerini basmıştır. Staterlerin üzerindeki tasvirlerde, Kyzikos'un elektron basımı süresince uzun yıllara dayanan dostça ilişkiler içinde bulunduğu Atina'nın etkisinde kaldığı görülüyor⁷¹⁸. Tek fark kentin sikkeleri üzerinde bulunan ton balığı figürüdür⁷¹⁹. Kyzikos'da ayrıca Hellenistik dönemden itibaren Pergamon'daki sanat okulunun etkisi hissedilmektedir⁷²⁰.

⁷¹⁸ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 154.

⁷¹⁹ Greenwell, *Age*.,

⁷²⁰ L. R. Farnell, "The Works of Pergamon and Their Influence, *JHS* 7, 1886, 274.

3. 1. KYZİKOS ŞEHİR SİKKELERİ

Roma İmparatorluk döneminde, sadece Roma’da değil, eyaletlerde de sikke basılmıştır. Roma imparatorluğunun yönetimindeki Yunan kentlerinin, yerel ihtiyaçlarını karşılamak için bakır sikkeler bastırdığını görmekteyiz. Bu sikkelerin çoğu Yunanca konuşan kentler tarafından basılmış olup, üzerlerindeki yazılar da Yunancadır⁷²¹.

Anadolu’da ticaretin gelişmesiyle, özellikle Roma imparatorluk döneminde, sikke basan kentlerin sayısında büyük bir artış yaşandığı izlenmektedir⁷²². Kentlere bu hak, Augustus ve diğer imparatorlar tarafından verilmiştir. Batı eyaletlerindeki kent sikkelerine MS 1. yüzyılda son verilerek devlet sikkeleri kullanılmıştır. Doğu eyaletinde sikke basan kentlerin, özellikle MS 2. yüzyılın 2. yarısı ile 3. yüzyılın 1. yarısında imparatorluğun her alandaki ilerlemesine bağlı olarak sayıları artarken, bazı kentler Gallienus⁷²³(MS 253-268), bazıları II. Cladius (MS 268-270) ve bazıları da Tacitus⁷²⁴ (MS 275-276) döneminde sikke basımına son vermişlerdir⁷²⁵.

Bu sikkelerin ön yüzlerine, Roma imparatorlarının portresi ile Yunanca ismi ve unvanları konulmuştur⁷²⁶. Kent sikkeleri, ait olduğu kentin tarihi, ekonomisi, sanatı, dini ve sosyal olayları hakkında bilgi veren arka yüz tasvirleri açısından oldukça önemlidir. Bu tasvirlerde şehrin önemli binalarını, önemli kültleri ve kült heykellerini, büyük sanat eserlerini bulmak mümkündür⁷²⁷. Bunun yanı sıra şehrin her alanda ulaştığı zenginlik ve gelişmeleri, kutladığı bayramları ve kendilerine Roma’nın vermiş olduğu Prote=birinci, Metropolis=başkent ve Neokoros(=içinde imparator kültü tapınağı olan) şeref unvanlarını her vesile ile sikkeler üzerine işlediklerini görmekteyiz. Kent sikkeleri genelde bronz ve bakırdan olmalarına rağmen, gümüş kent basımlarının da olduğu bilinmektedir⁷²⁸.

⁷²¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 33; Tekin, *Eskiçağda Para*, 18.

⁷²² N. Baydur, “Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt I. Ankara 1986, 415.

⁷²³ Howgego, *Greek Imperial Countermarks*, 98.

⁷²⁴ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 163.

⁷²⁵ Atlan, *1947–1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Ele Geçen Sikkeler*, 23; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 33; Tekin, *Eskiçağda Para*, 18; Morrisson, *Age.*, 90vd.

⁷²⁶ Kleiner, *Age.*, 20; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 33; Tekin, *Eskiçağda Para*, 19.

⁷²⁷ Kleiner, *Age.*, 20; Atlan, *1947–1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Ele Geçen Sikkeler*, 23; Baydur, “Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması”, 416, 418.

⁷²⁸ Kleiner, *Age.*, 20; Atlan, *1947–1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Ele Geçen Sikkeler*, 24.

3. 1. 1. Yunan Dönemi Otonom Sikkeler

MÖ 400 civarından İmparatorluk dönemine kadar farklı biçimlerdeki gümüş sikkelerde Kore tasviri üç tip göstermektedir; MÖ 4. yüzyıl sonlarına kadar tedavülde olan en erken sikkelerdeki tasvirde, Kore'nin başı, solda uzun bir küpe ile saçları ensede bir topuz yapmış şekilde işlenmiştir. Ancak bu topuz, sakkosun altında kaybolmaktadır. Sakkosun üstüne ince bir tül örtülmüş ve tülün uçları ense üzerinden rahat bir şekilde her iki yöne doğru aşağı sarmaktadır. Tülün sağa doğru uzanan ucu hafif öne düşmüş, böylece boynun etrafından dolanarak solda tekrar öne doğru savrulmuştur. Tül üzerinde saplarıyla başaklar bulunmaktadır. Birbirine çok yakın duran iki başak, taneleriyle birlikte hemen alın bölgesinin üzerinde yer alırken tetradrahmilerde $\Sigma\Omega\text{TEIPA}$ ⁷²⁹, drahmiler üzerinde ise $\Sigma\Omega\text{TEI}$ ⁷³⁰ şeklinde lejantlar bulunur⁷³¹.

MÖ 3. yüzyılda basılan serinin ikinci dizisinde, tetradrahmi ve drahmilerde Kore'nin başı sola dönük olarak işlenmiştir. Kore yine bir küpe ve dar bir kolye taşımaktadır. Saçlar başın arkasından yukarıya toplanmış ve sıkı bir bağ ile birkaç kez bağlanmıştır. Bu bağın uçları enseden aşağı sarmaktadır. Bir kaç kıvrıkcık bağ ve hemen üst tarafa yine saplı iki başak yerleştirilmiştir. İlk önceleri arka yüzde Kyzikosluların elektron ve gümüş baskıları üzerinde de görülen ton balığı sembolü⁷³², tetradrahmilerde çift olarak yer almaya başlamış ve hem ön, hem de arka yüzlerde kullanılırken⁷³³ son olarak önyüzde Kore'nin boynunun altına yerleştirilmiştir⁷³⁴. Burada da yine mitoloji $\Sigma\Omega\text{TEIPA}$ lejantıyla aktarılmıştır⁷³⁵. Sikkeler üzerinde görülen ton balığı üzerinde saç birkaç kez bir bağ ile bağlanmış Kore Soteira tasvirinin benzeri Kyzikos'un doğusundaki Yeniköy'de ele geçen Proxseni stelinde⁷³⁶ de görmekteyiz. Buda tasvirin sevildiğini göstermektedir

⁷²⁹ Arka yüzlerinde Arslan protumu ve KYZI lejantlı: BMC Mysia 124–130; Hunter 265, No:3; McClean 7578 vd; SNG Copenhagen 53; Brett, Age., 1574 vd; SNG v. Aulock 1217 vd, 7339-7345; SNG Paris 396-402, 404.

⁷³⁰ McClean 7581vd; SNG Copenhagen 54 vd; SNG v.Aulock 1221vd; SNG Paris 408 vd.

⁷³¹ Martin, Agm., 116.

⁷³² H. v. Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie, *Nomisma* 9, 1914, 46 vd, No:25-28; McClean 7583; SNG v. Aulock, 1226; SNG Paris 412-414-416.

⁷³³ Warren 998; SNG Paris 413.

⁷³⁴ BMC Mysia 132; Warren 996 vd; SNG v.Aulock 1225, 7352; SNG Paris 415, 417 vd; Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie", 49.

⁷³⁵ Martin, Agm., 117.

⁷³⁶ F. W. Hasluck, "Unpublished Inscriptions from the Cyzicus Neighbourhood", *JHS* Vol 24, 1904, 38, No:62; Hasluck, *Cyzicus*, 263, No:1-3.

MÖ 2. yüzyıl ortalarından 1. yüzyıl ortalarına kadar olan son otonom basımlar olan tetradrahmillerde⁷³⁷, didrahmillerde⁷³⁸, drahmillerde⁷³⁹ ve diobollerde⁷⁴⁰ ise Kore, kulplu saç kesimi adı verilen saç şekliyle karşımıza çıkar⁷⁴¹. Kore'nin başı sağa dönük, saçları örtüsüz ve ortadan ikiye ayrılmış halde işlenmiştir. Saç alnın iki yanında lüleler şeklinde kıvrılmıştır. Ensenin derinliğinde kıvrımlar oluşturarak toplanan saç, küçük düğümlere dönüşmüş. Bunların hemen altında birkaç kıvrıcık saç teli sarkmaktadır. Saçın oluşturduğu kıvrımın üst tarafında çift kat bağlanmış meşeden yapılmış tac bulunmaktadır. Bu tacın bağları ensedeki kıvrıcık saçların arkasında savrulmakta ve üzerinde bir lejant yer almamaktadır⁷⁴².

Kyzikos'un bu gümüş basımlarındaki tipler, bronz basımlarda⁷⁴³ da devam etmiştir. Normalde Kore'nin başı, daha eskiye dayanan gümüş örneklerde sola yönelikken (Katalog No:219), bronz baskılarda sağa dönüktür. Ayrıca bronz basımlarda mitolojiyi açıklayan lejantlar yoktur. Ancak Kore Soteira olarak yorumlanan gümüş sikkelerdeki kadın başı, bronz sikkelerdeki tasvir ile benzerdir. Son bronz basımlarıyla birlikte, İmparatorlar döneminin özelliği olarak, Kore tasvirinin inci dizisi şeklinde bir çerçeve içine alınmaya başlandığını görüyoruz⁷⁴⁴.

Kyzikos'un MÖ 4.yüzyılın erken dönemlerinde Rhodos standardında basılan ve arka yüzünde aslan başı bulunan sikkelerinde Kore tek sarkıtlı küpe takarken⁷⁴⁵, MÖ 4.yüzyılın son çeyreğine ait arka yüzde Apollon'un yer aldığı sikkelerde Kore üç sarkıtlı bir küpe⁷⁴⁶ taşır. Benzer örnek olarak Sinop'un Abrokomas sikkeleri üzerinde de üç sarkıtlı bir küpe görülmektedir⁷⁴⁷. Bu küpelere aynı bölgede yer alan Heraklea Pontika sikkelerinde de rastlanmaktadır. Pontika sikkelerinde şehir tanrıçası Heraklea'nın da

⁷³⁷ KYZIKHNQN ethnikonlu ve meşaleli sikkeler; BMC Mysia 146; Weber 5042; McClean, 7584; SNG Copenhagen 66; SNG v. Aulock 1232; SNG Paris 449 vd; Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie", 51, No:33.

⁷³⁸ KYZI ethnikonlu: SNG v. Aulock 1233; Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos", 51, No:34.

⁷³⁹ KYZI ethnikonlu ve meşaleli: SNG v. Aulock 1234.

⁷⁴⁰ Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos", 51, No:35.

⁷⁴¹ Fritze, "Die Silberprägung von Kyzikos", 51; H. v. Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos," 8.

⁷⁴² Kyzikos vatandaşı ve Pergamon kralı I. Attalos'un karısı Apollonis başı olarak tasvir edilerek Kore ile eşleştirilmiştir: BMC Mysia 146.

⁷⁴³ Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos", 3, 6, 9.

⁷⁴⁴ Martin, Agm., 118.

⁷⁴⁵ E. S. G. Robinson, "A Find of Coins of Sinope", *Numismatic Chronicle*, Vol: XX, 1920, 13; Keleş Age., 125vd.

⁷⁴⁶ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 106, Lev. XXV, No.269, 270.

⁷⁴⁷ Keleş, Age., 125.

başlangıçta tek sarkıtlı küpesi sonradan üç sarkıtlı hale dönüşür⁷⁴⁸. Ayrıca Knidos'un MÖ 360 tarihli sikkelerinin önyüzünde Aphrodite de üç sarkıtlı küpe ile gösterilmiştir⁷⁴⁹. Ayrıca Cromma⁷⁵⁰, Sesamos⁷⁵¹ ve Amisos / Peiraeus'un MÖ 360-350 tarihli sikkelerinde⁷⁵² de üç sarkıtlı küpelere rastlanmaktadır.

Kore Soteira tasvirli sikkeler, MÖ 4. yüzyılın 2. yarısına kadar geriye uzanmaktadırlar. Bu sikkelerin MÖ 4.-3. yüzyılda, Apollon'la bağlantılı olarak basıldığı görülmektedir⁷⁵³. Sikkelerin ön ve arka yüz tasvirlerinin taşıdığı anlamlar irdelendiğinde, Apollon'un aşırı derecede vurgulanmış olduğu dikkat çekmektedir. MÖ 4. yüzyılda tedavülde olan gümüş sikkelerdeki aslan başı⁷⁵⁴, omphalos üzerine oturmakta olan Apollon'u gösteren MÖ 3. yüzyıla ait gümüş sikkeler ve otonom bronz basımlarda tekrarlanan üçayaklı kazan Apollon'u işaret etmektedir. Apollon'un sikkeler üzerinde görülmesinin sebebi, Kore'nin yarı kardeşi olmasıdır⁷⁵⁵. Ancak asıl sebep, Apollon'un Kyzikos'daki Kore kültürünün varlığını ispatlayan kehanetidir. Apollon'un kehaneti, bu kültü överek öne çıkarmış, kutlamaları ve şehri yüceltmıştır.⁷⁵⁶ Böylece Apollon, Kyzikos kentinin yüceltilmesinde, büyük rol oynamıştır. Ayrıca sikkelerdeki tasvirler, kentin Miletos kolonisi olarak ana kentte tapınım gören Apollon kültürünü de üstlenmiş olduğunun göstergesidir⁷⁵⁷. Martin'e göre⁷⁵⁸, sikkelerin arka yüzlerindeki Apollon tasvirinde, Miletos ana şehrinin varisi olduğu tekrar vurgulanmakta ve Kore kent tanrıçası olarak önyüzde tek başına bağımsız olan Kyzikos'u temsil etmektedir. Böylece geleneksel ve yeni olan birleştirilmiştir.

⁷⁴⁸ Robinson, "A Find of Coins of Sinope", 13.

⁷⁴⁹ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 99, Lev. XII, no:91.

⁷⁵⁰ Brett, Age., 182, Lev. 69 No:1363.

⁷⁵¹ SNG XI, lev. XXXIV, No:747.

⁷⁵² Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 120, Res.133.

⁷⁵³ O. Brehm, "Artemis, Hekate Oder Persephone? Überlegungen zur Jugendliehen Göttin auf einem Spätklassischen Relief aus Kyzikos", *AMS* 1, 1990, 30.

⁷⁵⁴ Simon, Age., 130; Karaosmanoğlu, Age., 62.

⁷⁵⁵ Simon, Age., 91; L. Robert, "Documents D'Asia Mineure", *BCH* 102, 1978, 472.

⁷⁵⁶ Martin, Agm., 118.

⁷⁵⁷ Marquardt, Age., 129 vd; Hasluck, *Cyzicus*, 228.

⁷⁵⁸ Martin, Agm., 118.

3. 1. 2. Roma İmparatorluk Dönemi Pseudo- Otonom Sikkeler

Kyzikos'un MS 1. yüzyıl pseudo- otonom sikkelerinin önyüzünde çeşitli tanrı ve tanrıçalar yer alırken⁷⁵⁹, MS 2. yüzyıldan sonra tek bir istisna dışında, kent sikkelerinde sadece kurucu kahraman kral Kyzikos (Katalog No: 89, 95, 96, 105, 233, 239, 240) ve Kore Soteira'nın tasvirlerini görmekteyiz. Önyüzdeki tasvirler sikkelerin her birinin nominal değerine bağlı olarak düzenlenmiştir. Kahraman Kyzikos tasviri, drahmi ve üçlük şeklinde kullanılırken, Kore tasvirinin didrahmi ve yarımliklara basıldığı görülmektedir. Marcus Aurelius dönemi ile 3. yüzyılda altılıklarda ve Commodus döneminde madalyonlarda karşımıza çıkmaktadır.

Kore tasvirlerine çoğunlukla KOPH ΣΩTEIPA lejandı eklenmiştir(Katalog No:.103) Bazı tek örneklerde ise, bu lejant gözükmemektedir. Bu esnada bir örnek tipte, otonom sikke basımları döneminden bildiğimiz kulplu saç kesimini yansıtırken⁷⁶⁰, yüzyıllar boyu devam ettirilmiş olan başak taçlı ve saç örgülü/topuzlu Kore tasvirinin aynen kalması ilginçtir⁷⁶¹. Daha çok mitolojik lejantın olmadığı sikkelerde bu tasvire ilave olarak, Kore'nin başının başak tacıyla çerçevelendirildiği izlenmektedir⁷⁶².

Otonom bronz basımlarda dikkat çeken sağa dönük baş biçimi imparator portreleri içinde geçerlidir⁷⁶³. Sağa dönük İmparator portrelerinin işlendiği üçyüzyılı boyunca, Kore'nin ikonografisi çok fazla bir değişim göstermemiştir. Sikkeler nitelik ve nicelik bakımından, MS 2. yüzyılın ikinci yarısında doruk noktaya ulaşmıştır⁷⁶⁴; MS 3. yüzyıl içinde baskıların kalitesi oldukça düşmüş ve tasvirlerin yüz hatları daha basit ve kaba bir şekilde işlenmiştir. Bu durum aynı zamanda sikkelerin arka yüzlerinin kalitesine de yansımıştır⁷⁶⁵.

Yeraltı dünyasının ve yenilenen baharın tanrıçası olan Kore'nin başının, yüzük taşları üzerinde de tasvir edildiğini görmekteyiz. Roma Cumhuriyet dönemi sonlarında sikkeler üzerinde çok popüler bir tasvir olan Persephone başı, Hadrian dönemine MS 120–140 arasına tarihlenen bir yüzük taşında, saç defne dalı çelengi ve çiçeklerle

⁷⁵⁹ Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, 12-15, grup IV'de bu sikkeler bulunmaktadır.

⁷⁶⁰ BMC Mysia 170; Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, 13, No:45; SNG Paris 518 vd.

⁷⁶¹ BMC Mysia 179;

⁷⁶² BMC Mysia 168 vd.

⁷⁶³ Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos" 27, No:45.

⁷⁶⁴ Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos", 30.

⁷⁶⁵ Martin, Agm., 119.

çevrelenmiş saç bandının altından saçlar ensede dalgalı verilmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır⁷⁶⁶.

Gallianus dönemi en son otonom sikke basımında ağırlıklı olarak kahraman Kyzikos tasvirine⁷⁶⁷ yer verilirken, Kore Soteira sikkelerinin⁷⁶⁸ kullanımının, oldukça küçük bir diziyle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Son otonom sikkelerde, Kore bir altılık sikke üzerinde canlandırılmış, bu dönemde bu sikkelerden oldukça az sayıda kullanılmış ve bunlara fazla ihtiyaç duyulmamıştır.

3. 1. 3. KOPH ΣΩTEIPA KVZIKHNΩN Lejantlı Şehir Sikkeleri

Persephone, Kyzikos'da Soteira epitheti ile bilinmekteydi⁷⁶⁹. MS 170 - 180 yıllarında, iki dizi otonom büyük bronz sikke çıkarılmış ve bunların önyüzlerinde Kore Soteira'nın başı örtülü büstüne yer verilmiştir. Tanrıça bu tasvirde oldukça aşağıda bir saç topuzuna, topuzdan öne çıkmış birkaç lüle saç ile uzun bir küpe ve inci gerdanlığa sahiptir. Ayrıca meşe yaprakları ve başak kamışlarından oluşan bir taç taşımaktadır. Kore iki varyasyon halinde, altılık sikkelerde ve madalyonlarda yer alır. Normalde Kore ile ilgili kullanılmayan, KOPH ΣΩTEIPA KVZIKHNΩN =Kore Soteira Kyzikenlilerin Tanrıçası lejantı dikkat çekicidir⁷⁷⁰ (Kat. No:103, 104, 106, 232).

Kore'nin ilk varyasyonunu, altılık sikkelerdeki⁷⁷¹ basit bir inci kolye taşıyan tasviri oluşturmaktadır. İkinci varyasyonunda, üçkat inci kolye taşıyan Kore'nin yüz hatları, daha genç gibi görünmektedir. Madalyonun ortalama 43 mm.lik ebatı sayesinde, Kore'nin büstü ile etrafını çevreleyen lejant arasında boş bir alan oluşmaktadır⁷⁷².

Araştırmacılar Kore'nin bu iki tasviri arkasında, Küçük Faustina'nın portresinin olduğunu ileri sürmüşlerdir⁷⁷³. Yani bir anlamda imparatoriçe burada Kore ikonografisi için karakteristik simgelerle, Kyzikos tanrıçası Kore Soteira olarak canlandırılmıştır. Her iki tasvir de, Faustina'nın gençlik görüntüsüyle örtüşmekte⁷⁷⁴ ve sadece daha büyük ve üç katlı inci kolyeli olan tasvir biraz aşırı idealleştirilmiş gibi görünmektedir. Burada

⁷⁶⁶ C. Vermeule, "A Collection of Greek and Roman Gems", *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, Vol. 61, No.323, 1963, 10, fig.7.

⁷⁶⁷ BMC Mysia 203 vd.

⁷⁶⁸ BMC Mysia 209.

⁷⁶⁹ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 187.

⁷⁷⁰ Martin, Agm., 120.

⁷⁷¹ BMC Mysia 177; SNG Copenhagen 99; SNG Paris 570-577.

⁷⁷² BMC Mysia 175vd, 178, 293; SNG v.Aulock 1252; SNG Stockholm 2030.

⁷⁷³ R. Lindner, *Der Raub der Persephone in der Antiken Kunts*, Wiirzburg 1984, 103; F. Jodin, "Portraits impériaux et dénominations á Cyzique: d'Auguste a Hadrien, RN, 154, 1999, 138.

⁷⁷⁴ Martin, Agm., 121.

dikkat çeken bu otonom baskıların her iki dizisinin de, önyüzünde imparator resmini içeren bir diziyle birlikte çıkartılmış olmalarıdır. İlk varyasyonunda Marcus Aurelius⁷⁷⁵ ya da henüz sakalsız olan Commodus yer alırken⁷⁷⁶, ikinci varyasyonunda ise hafif sakalı çıkmış olan Commodus'un işlendiği görülür⁷⁷⁷.

Martin⁷⁷⁸, kent sikkelerindeki Küçük Faustina ile birleştirilmiş olan Kore tasvirinin (Katalog No:103, 104) ilk olarak ne zaman ortaya çıktığını belirlenemediğinden bahseder. Çünkü kentin Yunan dönemindeki sikkeleri ile imparatorluk baskılarındaki tip sırası aynı değildir. Ancak bu iki tip sikkelerin, stilistik açıdan birbirine yakın olduğunu, Commodus döneminde tedavülde olanların yaklaşık MS 180 civarında yani muhtemelen Commodus'un tek başına iktidarda olduğu dönemde basılmış olabileceğini ve Marcus Aurelius'in yönetimi döneminde de basılan yani ilk Kore -Faustina sikkeleri, kendilerinin ölümünden sonra MS 176 civarı ile bunun ardından gerçekleşen tanrılaştırma⁷⁷⁹ sonrasında piyasaya sürülmüş olabileceğini iddia eder. Bu durum Faustina'nın gençleştirilmiş tasvirini de açıklamaktadır. Olasılıkla vefat eden imparatoriçe tanrılaştırılırken kent tanrıçası ile de birleştirilmiştir Marcus Aurelius'in ölümünün ardından bu tasvir, Commodus döneminde de basılmaya devam edilmiştir⁷⁸⁰.

Antonius Pius döneminde, karısının ölümünden sonra çıkartılan imparatorluk baskısında Büyük Faustina tasviri, Demeter'in Roma'daki karşılığı olan tanrıça Ceres ile birleştirilmiştir. İmparatoriçe ile tanrıçanın birleştirilmesi, bir seri içerisindeki sikkelerin birinde elinde meşale ve başaklarla ayrıca CERES lejantıyla verilmesi, diğerinde de AVGVSTA S.C. şeklinde ek bir lejantla gösterilmesiyle daha da belirginleştirilmiştir. AVGVSTA şeklindeki lejant ile tanrılaştırılan⁷⁸¹ imparatoriçe, bitki tanrıçası olarak işlenmiştir. Ana tanrıça ile ana imparatoriçenin birleştirilmesinden sonra tanrıçanın kızıyla, İmparatoriçenin kızının da aynı bağlamda Kyzikos'da birleştirildiğini görmekteyiz⁷⁸².

⁷⁷⁵ Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, 28 vd.

⁷⁷⁶ Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, 29.

⁷⁷⁷ SNG v. Aulock 7364; Lindgren III, 250.

⁷⁷⁸ Martin, Agm., 121.

⁷⁷⁹ Baydur, Roma Sikkeleri, 55.

⁷⁸⁰ Martin, Agm., 121.

⁷⁸¹ Baydur, Roma Sikkeleri, 53.

⁷⁸² Martin, Agm., 122.

3. 1. 3. 1. Kore'yi Arayan Demeter Tasvirli Sikkeler

Kyzikos sikkeleri üzerinde görülen Kore Mitini daha görsel bir şekle sokabilmek için, Kore'nin kaçırılış sahnesi, Demeter'in kızını arayışıyla birleştirilerek verilmiştir⁷⁸³. Mitolojiye göre Kore'nin kaçırılmasını, annesinin arayışı, yani *πλάνη*⁷⁸⁴ takip eder. Antik kaynaklarda bu konu "Deo, hüküm süren dokuz gün boyunca tüm ülkeyi gezer, yanmakta olan meşaleler taşıyordu elinde acı içinde" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı tanımlama Ovidus'ta daha ayrıntılı çıkar karşımıza, "bu arada korkmuş ve endişeli anne tüm ülkelerde kızını arar, onu her denizde nafile arayıp durur. Sabahları ıslak saçlarıyla görünen ne Aura ne de Hesperus onun duraksadığını görmemişlerdir. O her iki eliyle de Etna'nın ateşinden kendine meşaleler yakar ve ardından dur durak bilmeden dondurucu karanlığın içinden geçer". Bu olaydan sonra mitin odak noktası Demeter olmuştur. Bu durum iki tanrıça arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmektedir⁷⁸⁵.

Kızını aramakta olan Demeter'in resmedildiği örnekler⁷⁸⁶, daha MÖ 4. yüzyılda kentin elektron staterlerinde görülmektedir⁷⁸⁷. Ancak daha yaygın olarak imparatorluk dönemi bronz sikkelerinin arka yüzüne işlendiğini görmekteyiz⁷⁸⁸. İmparatorluğun en erken dönemlerinde, Domitian yönetimi altında başlayan basımlar, Gallienus ve Solonia dönemine kadar sürerken, MS 2. ve 3. yüzyıla ait otonom sikkelerde de kızını arayan Demeter'i görmek mümkündür⁷⁸⁹.

Domitian döneminde basılan bu sikke tasviri, daha sonraki şemaya ait ikonografi ile örtüşmemektedir. Burada tanrıça hafif öne doğru uzattığı ellerinde iki meşaleyle sağa dönük durmaktadır. Traian'dan bu yana kullanılagelen şema, yüzyıllar boyunca aynı kalmıştır⁷⁹⁰. Demeter ellerinde iki kısa meşale⁷⁹¹ ile ve öne doğru hafif eğilmiş şekilde ileri doğru adım atmış ve giysisi arkaya doğru savrulmuştur. Bu da koşmaya ya da hızlı

⁷⁸³ Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasaitischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 142.

⁷⁸⁴ Er, *Age.*, 443.

⁷⁸⁵ Martin, *Agm.*, 123.

⁷⁸⁶ D. R. Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values, The Local Coinages of the Roman Empire*, London 1982, xv.

⁷⁸⁷ H. v. Fritze, "Die Elektronprägung von Kyzikos", *Nomisma* 7, 1912, 15, Nr: 200; SNG v. Aulock 7320; SNG Paris 346.

⁷⁸⁸ Trajan dönemi: BMC Mysia 212; SNG Paris 635; Hadrian dönemi: SNG Copenhagen 104; SNG v. Aulock 7370; SNG Paris 646; Antonius Pius dönemi: SNG Paris 663, 667; Faustina Minor dönemi: McClean 7597; SNG Paris 712 vd; Lucius Verus dönemi: SNG Paris 720; Commodus dönemi: London 1919, 4-17-133; Septimus Severus: SNG Paris 760 vd; Galienus: BMC Mysia 276.

⁷⁸⁹ Tranquillina: SNG Tübingen 2276; SNG Paris 589 vd.

⁷⁹⁰ Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasaitischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 128.

⁷⁹¹ Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values*, xv.

hareket etmeye yönelik bir hareket olarak algılanabilir⁷⁹². Hareket yönünün, tek bir istisna dışında⁷⁹³, sağa doğru olduğu görülür. Bir Kyzikos sikkesi üzerinde Demeter gecenin karanlığında kızını aramaya devam edebilmek için Ovidus'a göre, Etna'nın ateşinden yaktığı meşaleleri, üzüntü ifadesi olarak hafif öne eğik tutmakta ve yanında bir de altar bulunmaktadır. Böylece Kyzikos, Kore Kültü içinde kızını arayan anne olarak Demeter'i kültürel manada onurlandırıldığı görülmektedir⁷⁹⁴.

Kyzikos'un farklı sikke birimleri üzerinde Demeter, yılanlı bir biga ile kızını ararken gösterilmiştir. Antonius Pius'dan⁷⁹⁵ Septimus Severus dönemine kadar⁷⁹⁶ basılan bu tip, III. Gordian döneminde tekrar kullanılmaya başlanmış, Commodus ve Tranquillina dönemine ait otonom baskılara kadar sürmüştür. Demeter burada da aynı ikonografide, yaya olarak arayış esnasındaki duruş pozisyonu ile aynı olup yalnızca yılanlı bir biga eklenmiştir. Arabayı çeken yılanlar arka arkaya verilmiştir. Yılanların arka bölümleri iki kıvrımla biçimlendirilmiş ve ön kısımları S şeklinde yukarıya kalkık olup, başlar hareket yönüne doğru uzanmıştır. Lucius Verus⁷⁹⁷ ve Commodus⁷⁹⁸ dönemlerinde bu tasvire, kanatlı yılanların çektiği araba eklenmiştir.

Demeter çok sayıda kent sikkesi üzerinde, bu araba ile işlenmesine rağmen, bu tür araba Triptemos'un sembolüdür⁷⁹⁹. Demeter, Kore'yi bulduktan sonra bu arabayı Triptemos'a vermiştir. Oda bununla toprağa verimlilik katmıştır⁸⁰⁰. Yılanlı araba ister Demeter'in ister Triptemos'un olsun, daima verimlilik ve hasat için kullanıldığından dolayı, mitin olumlu yönünü temsil etmektedir.

Demeter'in yaya ya da yılanlı araba ile işlendiği tasvirlerle ilaveten bir de at arabalı tasvirleri bulunmaktadır⁸⁰¹. Bu tür sikkeler Sabina döneminden⁸⁰² başlayarak, Küçük

⁷⁹² Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 111, 116, 122.

⁷⁹³ SNG Copenhagen 113.

⁷⁹⁴ BMC Mysia 237 Taf.13, 8.

⁷⁹⁵ BMC Mysia 215 vd; SNG Copenhagen 106; Lindgren III 242; SNG Paris 654 vd.

⁷⁹⁶ Commodus dönemi; SNG Paris 735; London 1970, 9-58; Septimus Severus dönemi; SNGParis 765; London 1961, 2-1-184.

⁷⁹⁷ SNG Paris 715.

⁷⁹⁸ Martin, Agm., 125. Taf.6, 14.

⁷⁹⁹ E. Küster, *Die Schlange in der griechischen Kulte und Religion*, 1913, 147; E. Mitropoulou, *Deities and Heroes in the form of Snakes*, Athens 1977, 41.

⁸⁰⁰ Karaosmanoğlu, Age., 47;

⁸⁰¹ Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 143.

⁸⁰² BMC Mysia 249.

Faustina⁸⁰³, Lucius Verus⁸⁰⁴ ve Julia Domna⁸⁰⁵ dönemlerinde devam etmiştir. Maximus döneminde⁸⁰⁶ bu tasvirin yeniden ele alındığını görmekteyiz. Lucius Verus döneminde atlı araba tasviri altılık sikkelerde görülürken, diğer basımlarda dörtlükler üzerinde yer alır. Normalde Augustus dönemi basımlarında Demeter, yılanlı arabayla gösterilmiş, imparatorlar ya da eşleri döneminde ise atlı arabayla tasvir edilmiştir⁸⁰⁷.

3. 1. 3. 2. Meşaleli ve Başaklı Demeter Tasvirli Sikkeler

Hellenistik elektronlarda başaktan oluşan bir tac takmış, diz çökmüş halde elinde başak demeti tutan ve uzun saplı bir bitkiye yaslanmaktan olan bir tanrıça yer almaktadır. Buna karşın imparatorlar döneminde Domitian, Sabina,⁸⁰⁸ Caracalla, Severus Alexander⁸⁰⁹, III. Gordian⁸¹⁰ ve Gallianus⁸¹¹ döneminde, özellikle MS 2. yüzyılda pseudo otonom dörtlükler basılmıştır⁸¹². Bu sikkeler üzerinde kızını arayan Demeter tasvirinin yanı sıra, uzun bir meşale tutan Demeter ile elinde başak demeti olan Demeter tasvirleri⁸¹³ bulunmaktadır. Küçük Faustina döneminde bu tasvirler, drahmilerin üzerinde yer almaktadır.

Sikkelerde Demeter cepheden verilmiş olup, vücut ağırlığını sol ayak taşıırken, sağ ayağı hareketlidir. Manto ile birlikte khiton giymiştir. Yer yer khitonu örten manto, sol koldan aşağı doğru sarkmaktadır. Tanrıça sol elinde meşale, sağ elinde buğday başakları tutmaktadır. Meşalenin şekli ve başakların biçimlendiriliş şeması, ayrıntıda farklı olmasına rağmen, yüzyıllar boyu aynı kalmıştır. İmparatorluk döneminde bu örnekten farklı olan tasvir, aynı zamanda en erken örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Domitian döneminde, Demeter muhtemelen bir khiton giymiş, ancak giysisinin duruşu bir peplosu hatırlatmaktadır.

Meşaleli ve başak demeti tutan Demeter tasvirinde, tanrıçanın bütün özellikleri bir araya getirilmiştir; Başaklar, bitki ve doğa tanrıçası özelliği, meşale ile kaybolan kızını

⁸⁰³ BMC Mysia 225.

⁸⁰⁴ SNG Paris 702, 714; BMC Mysia 228.

⁸⁰⁵ BMC Mysia 249.

⁸⁰⁶ SNG Paris 831.

⁸⁰⁷ Martin, Agm., 126, Taf. 6.

⁸⁰⁸ SNG Paris 651.

⁸⁰⁹ McClean 7606; SNG Paris 815.

⁸¹⁰ F. W. Hasluck, *NumChron* 7, 1907, 440, Nr.1.

⁸¹¹ SNG Paris 886.

⁸¹² Marcus Aurelius: Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos", 16, No:5a; Commodus: SNG Paris 532; Severus Alexander: SNG Copenhagen 93.

⁸¹³ Martin, Agm., 127, Taf.7, 1-4.

arayan anne tasviri gibi. İmparatorluk dönemi Kyzikos sikke basımının vazgeçilmezi olan Demeter-Kore mitinde, en önemli an olan Kore'nin geri dönüşü eksiktir. Çünkü sikke üzerinde kaçırılış ve arayış sahneleri görsel bir şekilde yansıtılamamıştır. Bu yüzden, başaklı ve meşaleli Demeter tasvirini, Korenin aranması ve mitolojide olduğu gibi sonunda annesinin Koreye kavuşması şeklinde yorumlamak gerekmektedir⁸¹⁴.

⁸¹⁴ Martin, Agm., 128.

3. 2. ROMA DÖNEMİ KYZİKOS EYALET SİKKELERİ

Roma imparatorluğunun kentlere tanıdığı sikke basma hakkı, sadece bronz sikkelerle sınırlı kalmaktaydı. Böylece, yerel yönetimler sınırlı ölçüde de olsa bağımsızlık kazanmış ve bozuk paraya duyulan büyük miktardaki ihtiyaç karşılanabilmişti.

MS 3. yüzyılda imparatorluğun çeşitli bölgelerinde devlet sikkesi denen altın, gümüş, bronz ya da bakır sikkelerin yanında ilk kez eyalet sikkeleri basılmaya başlanmıştır. Bu sikkeler imparatorluğun denetiminde darbediliyor ve daha uzak bölgelerdeki sikke sirkülasyonuna katkıda bulunuyordu. Eyalet sikkeleri, her yerde geçerli olmasına rağmen, yerel karakterler taşımaktaydılar. Bu tür sikkelerde imparatorun resminin bulunduğu önyüz kalıbı, bütün kentler için ortak kullanılmaktaydı. Arka yüz kalıplarını ise kentler kendileri hazırlıyordu⁸¹⁵.

Kyzikos kenti de, Romanın önemli bir garnizonu olarak çok miktarda eyalet sikkesi basan önemli kentlerden biridir. Mitolojik tipler, İmparatorluk dönemi kent sikkelerine nadir işlenmesine rağmen, Romus ile Romulus ikizlerini emziren dişi kurt tasviri, Vespasian'dan Constantine kadar pek çok sikke üzerinde görülür⁸¹⁶ (Katalog No:148, 162, 163, 198, 251, 253).

Denizle ilgili tipler, Roma sikkeleri üzerinde pek yaygın değildir. Nero ve Traian sikkeleri üzerinde, Ostia limanı haricinde bu tasvirler pek görülmez. Ancak Hadrian döneminde sikkeler üzerinde, imparatorun uzun süren deniz gezilerinin anısına⁸¹⁷, kadirgalar tasvir edilmiştir. Benzer gemiler, Hadrian sonrasındaki imparatorlar döneminde deniz gücünün simgesi olarak sikkeler üzerine işlenmişti⁸¹⁸. Kıyı kentlerinin bastıkları sikkelerde liman ve ticaret kenti olduklarını gösteren tasvirler dikkat çekmekteydi⁸¹⁹. Kyzikos sikkeleri üzerindeki gemi tasvirleri de, Marmara'daki Roma donanmasının en önemli üssü ve antik dönemde çok iyi tanınan bir liman kenti olarak Kyzikos'u vurgulamaktadır⁸²⁰ (Katalog No:116, 238, 241).

Kentin sikkeleri üzerinde kentteki önemli beş binanın temsil edildiğini görmekteyiz. Bunlardan üçünü Hadrian, Caracalla ve Hermes'e ait tapınaklar

⁸¹⁵ Franke, Age., 11.

⁸¹⁶ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 39.

⁸¹⁷ Atlan, *1947-1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Bulunan Sikkeler*, 26.

⁸¹⁸ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 39; Baydur, *Roma Sikkeleri*, 52.

⁸¹⁹ Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 421.

⁸²⁰ M. Arslan, "Ünik ve Nadir Roma Kent Sikkeleri", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı*, Ankara 2002, 189.

oluşturuyor. Diğer ikisi ise gizemlerle ilgili olarak kentteki önemli kültlere ait yapılarıdır⁸²¹ (Katalog No: 111, 236).

⁸²¹ Price-Trell, Age., 109.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1. SİKKELER IŞIĞINDA KYZİKOS'TA KÜLTLER

Kentlerin dinsel inanç ve geleneklerini, günümüze ulaşan mimari ve heykeltıraşlık eserleri dışında, sikkeler üzerinde yer alan tapınak, tanrı - tanrıça tasvirleri ve adak sahneleri de yansıtır⁸²². Koloni kuran ana kent ile yeni kent arasında, sikke tipleri açısından benzerlikler görülür. Çünkü kolonistler, ana şehrin özelliklerini gittikleri yerlere taşımaktaydılar. Örneğin Abdera'da basılan sikkeler üzerinde, ana kent Teos'dan alınan Apollon'un grifonu bulunmaktadır⁸²³.

Sikkelerin resmi devlet kültürünü yansıttıkları ve yazıtlara göre daha görsel bulgular verdikleri kabul edilecek olursa, kent yaşamı ile ilgili doğrudan bilgiler verdiklerini söyleyebiliriz⁸²⁴. Bu konuda Nolle, özellikle Roma İmparatorluk dönemi kent sikkelerinde arka yüz tiplerinin, o kent için bir anlam taşıyabileceği ve betimlenen tanrının, o kentte kültü, kült heykeli, kutsal alanı vb. olacağını savunmaktadır⁸²⁵.

4. 1. 1. Apollon ve Artemis

Strabon, Kyzikos civarında özellikle Apollon'a özel bir önem verildiğinden bahsetmektedir⁸²⁶. Kentin kurucusu olan Kyzikos'un soyu Apollon'a dayandığı için⁸²⁷, Apollon Kyzikos'un baş tanrısıdır. Apollon'un kent için önemine uygun olarak, sikkeler üzerinde sıkça yer alması da doğal olmalı⁸²⁸ (Katalog No: 41, 42, 48, 56, 57, 61, 62, 63, 70, 76, 78, 217). Büyük İskender'in annesinin Kyzikos'da oğlunun Pers ülkesine nasıl hâkim olacağını sorması, burada Apollon'a ait bir kehanet merkezinin olabileceğini düşündürmektedir⁸²⁹. Pergamon ve Kyzikos'daki Apollon heykelleri, Pergamon stilindekilerle benzerlik göstermekte olup her iki kentte de Apollon özel bir tapınım görmekteydi⁸³⁰.

Apollon ve kız kardeşi Artemise kentte büyük önem verilmiş, Kyzikos'daki Artemis tapınımı, Apollon kültü ile birlikte Miletos'dan gelmiştir. Artemis için bayram

⁸²² N. Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 418.

⁸²³ Greenwell vd., Age., 118; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 117; Seltman, Age., 142.

⁸²⁴ Yağız, *Ainos Kazı Sikkeleri*, 117.

⁸²⁵ J. Nollé, "Fchungen in Pisidien zur Geschichte von Etenna", *AM* 6, 1992, 78-86; H. Brandt, "Kulte in Aspendos", *IstMitt* 38, 1988, 237-250'de bu ilişkinin olamayacağını savunur.

⁸²⁶ Strabon C 551.

⁸²⁷ Bilabel, Age., 103; Borsook, Agm., 166, dn 147.

⁸²⁸ Bilabel, Age., 103.

⁸²⁹ Marquardt, Age., 137

⁸³⁰ Farnell, Agm., 196.

düzenlenmiş olup, adı sıfatlarından biri olarak kabul edilen Munychia kentindeki Artemis tapınağına, Kyzikos halkı hediyeler gönderiyordu. Kentin sikkeleri üzerinde de Artemis'e rastlanmakta olup (Katalog No: 104, 235), Kyzikos gibi önemli bir liman kentinde tanrıça, liman koruyucusu olarak da saygı görmektedir. Ayrıca bölgede Aesepus nehri üzerindeki kaplıcalarda tapınıldığı bilinmektedir⁸³¹.

Apollon vasıtası ile Kyzikos ve Miletos arasında kurulan bağlantı, II. Prusias (MÖ 180-149) zamanına kadar devam etmiştir. Miletos yazıtlarından, Kyzikos'un Miletos Didyma Apollon Tapınağına hediyeler gönderdiği bilinmektedir. Apollon, Kyzikos bölgesi içindeki Zelaia'da, Işık tanrısı Lycius olarak, Adrastia'da ise bir kâhine sahip olup Artemis ile birlikte tapınım görmektedir. Şehrin sikke basımında kullandığı altınının getirildiği Ural dağları, tanrının muhafızları olan grifonlar tarafından korunmaktaydı. Bu yüzden doğal olarak kent ile Apollon Hyperborean sıfatı arasında, üstü kapalı bir bağlantı bulunmaktadır⁸³². Bu nedenle Apollonun simgesi olan grifonlar Kyzikos sikkeleri üzerinde yerlerini almışlardır (Katalog No: 4, 213).

Apollon tüm kentlerin kuruluş aşamasında yorumlarda bulunurken Kyzikos'da gerçek bir kurucu olarak karşımıza çıkıyor. O, diğer kentleri gönderdiği oikistler vasıtası ile kurarken, Kyzikos'u bir aracı göndermeksizin kendisi kurmuştur. Bu yüzden kentin, kutsanmış olduğu kabul edilirdi⁸³³. Kyzikos halkı, Delphi'den aldıkları kehanet ile kentlerinin kutsal olduğunu ilan ederler. Onlar bir elçi göndererek, bunun Delos Apollon tapınağından duyurulmasını istemişlerdir⁸³⁴. Apollon kentin sikkelerinde yer bulmuş (Katalog No: 41, 42, 48, 56, 57, 61, 62, 63, 70, 76, 78, 217) bazen simgesi olan üzerinde bir güneşin yer aldığı tripot ile (Katalog No: 41, 48, 56, 61, 217) bazen de müziğin tanrısı olması sebebiyle simgelerinden biri olan lir ile temsil edilmiştir (Katalog No: 42, 70).

4. 1. 1. 2. Kybele ve Attis

Kybele, kentin ana tanrıçası olarak bilinmekte olup, Roma döneminde tanrıçaya büyük bir tapınak inşa edilmiştir⁸³⁵. Büyük Ana Tanrıça olarak kabul edilen bu tanrıça, en eski devirlerden itibaren çeşitli adlar altında Anadolu'da büyük bir tapınıma sahipti.

⁸³¹ Greenwell, Age., 11.

⁸³² Greenwell, Age., 11.

⁸³³ J. H. Oliver, "The Civilizing Power: A Study of the Panathenaic Discourse of Aelius Aristides against the Background of Literature and Cultural Conflict, with Text, Translation, and Commentary", *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series, Vol. 58, No:1, 1968, 108.

⁸³⁴ R. C. Jepp, "Delos ", *JHS* 1, 1880, 29.

⁸³⁵ S. N. Deane, "Archaeological News", *AJA* 27, 1923, 348.

Tanrıçaya özgü tapınımın Anadolu'daki ilk izlerine Kyzikos'da rastlanmış, daha sonra başka kentlere yayılmıştır⁸³⁶. Büyük Ana Tanrıça özellikle Frygia'da önemli bir tapınımına sahipti. Tanrıça Pessinus'da, Kyzikos'daki gibi Dinydmon adı verilen bir dağda hüküm sürüyordu. Troya'daki İda (Kazdağı) dağı da Meter İdaia⁸³⁷ ismi ile anılırdı⁸³⁸. Argonautların Dindymene dağına diktikleri heykelin üzüm kütüğünden yapılmış olmasının tanrıça Rhea-Kybele ile Dionysos arasındaki ilişkiden kaynaklandığı düşünülebilir. Argonautların yaptıkları heykelde, Kybele ayakta ve iki eliyle birer aslan tutmuş şekilde tasvir edilmiştir⁸³⁹. Kyzikos'daki Meter Dindymene kültü, Argonavlara dayandırılmaktadır. Kentte ele geçen yazıtlar, tanrıçanın Meter Kotianae, Meter Plakiane ve Meter Lobrene gibi adlara da sahip olduğunu öğreniyoruz⁸⁴⁰.

Kentin ilk sikkelerinde, Kybele'ye aslanın eşlik ettiği görülür⁸⁴¹. Ana tanrıça Yunanlılarda Rhea, Anadolu'da ise Kybele-Mater Dindymene⁸⁴² olarak adlandırılmıştır⁸⁴³. Kybele'nin sembolü aslan olup⁸⁴⁴, tanrıça özellikle Anadolu'nun batı bölgesinde, aslanlarla birlikte gösterilmektedir⁸⁴⁵. Herodotos⁸⁴⁶, Kyzikos'da tanrıların anasının onuruna yapılan bir festivalin kutlandığından söz etmektedir. Kentin ana tanrıçasının sembolü olan aslanlar, Kyzikos'un arkaik dönem sikkelerindeki en önemli sembol olup (Katalog No:14, 15, 16, 17, 23, 27, 33, 37, 39, 172, 173, 174, 252, 214, 215, 216, 219), daha sonraki dönemlerde de Kore sikkeleri üzerinde işlenmeye devam edilmiştir (Katalog No: 219).

Kybele kültü aynı zamanda Attis kültü ile de yakından bağlantılı olup, tanrı Attis daha çok Agdistis ismi ile tanınmaktaydı. Pausanias, Agdistis ile ana tanrıça Kybele'in Pessinus'taki kültüne ilişkin bir efsaneyi bildirir. Attis ile ana tanrıçanın birbirine karıştığı birçok efsanede toprağın bereketini ve bitkilerin kuruduktan sonra yeniden

⁸³⁶ Ö. Çapar, "Anadolu'da Kybele Tapınımı", *D.T.C.F. Dergisi* 29/1-4, 1979, 191vd; Üreten, "Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültürleri", 186; ; S. S. Kölemenoglu, *Ana Tanrıça Gerçeği*, İstanbul 2001, 62.

⁸³⁷ Strabon X,3,12.

⁸³⁸ Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 23.

⁸³⁹ Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 24.

⁸⁴⁰ Greenwell, Age., 9; RE XI.2, 2297; Çapar, "Anadolu'da Kybele Tapınımı", 191; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 56.

⁸⁴¹ P. Wissowa, "Kybele", *Real Enncyclopadie der Classischen Altertums-Wissens-Chaft*, XII, Stuttgart 1922, 2252.

⁸⁴² Ö. Çapar, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele)Tapınımı", *D.T.C.F.Dergisi*, 29/1-4, 1979, 174.

⁸⁴³ Freely, Age., 47.

⁸⁴⁴ Ünal, Age., 23.

⁸⁴⁵ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 274.

⁸⁴⁶ Herodot IV. 76.

yeşermesini simgeleyen semboller görmekteyiz⁸⁴⁷. Çünkü mitolojiye göre Kybele kendisine ihanet eden Attis'i çıldırtmış ve tanrı erkeklik organını keserek toprağa, yani anatanrıçaya atmıştır. Dökülen kanla birlikte toprak döllenir ve gelincikler açar. Attis ölmek üzereyken tanrıça ona acır ve tanrıyı bütün kış yeşil kalabilen bir çam ağacına dönüştürür. Çam ağacı ve kozalakları tanrıyı simgeleyen en önemli unsurlardır. Kybele Attis'den gebe kalır ve doğa tekrar canlanır, ekinler büyür, olgunlaşır. Attis'in her ilkbaharda dirilmesi ve doğanın canlanması, Kybele şenlikleri ile kutlanırdı⁸⁴⁸.

Ana tanrıça kültünün yayıldığı bölge olan Mysia ve Kyzikos'da da Attis kültüne rastlamak şaşırtıcı değildir. Bölgede ele geçen sikkeler de bu kültün varlığını desteklemektedir. MÖ 5. ve 4. yüzyıla ait elektron ve gümüş sikkelerdeki⁸⁴⁹ başlıklı büstler Attis olarak yorumlanmıştır. Sikkeler de önyüzde şehir sembolü olan ton balığı üzerinde Attis olarak yorumlanan başlık giyen bir büst, arka yüzde ise boğa protomu (Katalog No: 10, 12, 13) ya da aslan protomlarına yer verildiği görülür. Kyzikos'ta MÖ 3. yüzyıla ait bakır bir sikkenin ön yüzünde başaklarla süslenmiş bir taç giyen Kore Soteira büstü, arka yüzde ise elinde patera bulunan uzanmış bir erkek figürü bulunmaktadır⁸⁵⁰. Kyzikos'da Attis kültünün başlangıcını MÖ 5. ve 4. yüzyıl sikkelerine dayandırmak yanlış olabilir. Çünkü sikkeler üzerinde başlıklı tasvir edilen figürlerin bir yöneticiye ait olma ihtimali de vardır. Ancak arkeolojik belgeler ışığında Attis kültünün MÖ 3. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar kesintisiz devam ettiğini söylemek mümkündür⁸⁵¹.

4. 1. 1. 3. Aphrodite

Aphrodite genellikle bereketlilik, evlilik ve aşkın tanrıçası olarak görülürken, denizden doğmuş bir tanrıça olarak denizcilik yönü sıklıkla unutulur. Ancak tanrıça, karakterindeki denizcilik yönünü daima sürdürür ve genelde Yunan sanatında deniz yaratıklarının eşliğinde resmedilir. Tanrıça Miletos ve onun kolonilerinde, bu yönü ile tapınım görür, bu nedenle Aphrodite tapınımında yer alan epithetlerde, en yaygın tema

⁸⁴⁷ Erhat, Age., 15 vd; Z. İndirkaş, *Anatanrıçalar, Kybele ve Çağdaş Türk Resmindeki İzdüşümleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2635, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi: 336, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, 9 vd.

⁸⁴⁸ İndirkaş, Age., 9 vd.; Ünal, Age., 31 vd.

⁸⁴⁹ SNG v. Aulock, No.1207, Taf.37; Aulock 1976, Taf. 253, No:7336, No:7337.

⁸⁵⁰ SNG, France 5, Mysie, Pl. 27, No. 577.

⁸⁵¹ Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 126 vd.

denizdir⁸⁵². Aphrodite Kyzikos'da denizcilik tanrıçası olarak düşünüldüğünden⁸⁵³ Poseidon ile birlikte tapınım görmekte olup, kült epithetleri Euploia ve Pontike'dir⁸⁵⁴. Aphrodite aynı zamanda kentin MÖ 4. yüzyıla ait sikkelerinde de önemine uygun olarak temsil edilmiştir⁸⁵⁵. Ayrıca kent için önemli olduğunu, kentin MÖ 3-4. yüzyıl takviminde yer alan isminden de anlamaktayız⁸⁵⁶. Strabon'un⁸⁵⁷ Kyzikos kolonisi olarak bildirdiği Priapos'ta da Aphrodite, diğer Miletos kökenli kolonilerde olduğu gibi, sikkeler üzerinde yer bulmuştur⁸⁵⁸.

Aphrodite kültürünün kökenine Yakın doğuda bakıldığında Aphrodite- Astarte, denizcileri koruyan himaye eden tanrıça olarak tanınıyor ve Miletos'taki tapınağa bunu yansıtan adaklar adanıyordu⁸⁵⁹. Euploia epitheti, güzel deniz yolculuğu anlamında, Kyzikos⁸⁶⁰ ve Olbia'da⁸⁶¹ kullanılmaktadır. Pontike epitheti ise, engin açık denizi, özellikle Karadeniz'i niteleyerek, Kyzikos, Istros ve Olbia'da görülmektedir.⁸⁶² Aphrodite'nin pek çok denizcilik epithetine ilaveten, Kyzikos'da büyük deniz tanrısı Poseidon ile birleştiği görülmektedir⁸⁶³. Aphrodite'nin deniz ile bağlantılı olması, Miletos kentinin yaşamındaki denizin coğrafik, ticari ve kültürel açıdan hayati önemi ile de uyumaktadır⁸⁶⁴. Tanrıçanın Apatouros epitheti, Kimmer Boğazı civarındaki bölgede kullanılmıştır. Bu epitheti Strabon ihanet anlamındaki Yunanca apate kelimesi ilişkilendirip, Phanagoria kenti ile ilgili bir mitolojiye bağlanmaktadır⁸⁶⁵. Mitolojinin konusunu, Tanrıçaya saldıran devlerin, Herakles'in yardımı ile öldürülmesi oluşturmaktadır. Apatouros epitheti Kikladlar, Kyzikos ve Olbia takvimlerindeki Apatoureon/ion ayı ile ve Atina'da kutlanan Apatouria festivali ile bağlantılıdır. Festival, Atina'nın yanı sıra diğer İon kentleri tarafından da kutlanmaktaydı⁸⁶⁶.

⁸⁵² Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 31.

⁸⁵³ Bilabel, Age., 46.

⁸⁵⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 235-236; Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 30.

⁸⁵⁵ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 535-536.

⁸⁵⁶ E. Schwertheim, *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung II*, Bonn 1983, 2-3, No:1 satır 6

⁸⁵⁷ Strabon 13.1.12.

⁸⁵⁸ Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 30; N. Ehrhardt, *Miletos und seine Kolonien*, Frankfurt am Main 1983, 165, No: 769.

⁸⁵⁹ Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 31.

⁸⁶⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 235-236; Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 31.

⁸⁶¹ Hirst, Agm., 24-25; Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 31.

⁸⁶² Ehrhardt, Age., 165.

⁸⁶³ Hasluck, *Cyzicus*, 236; Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 31.

⁸⁶⁴ A. M. Greaves-G.Oliver vd, "Miletos and sea: a stormy relationship", *The Sea in Antiquity*, Oxford 2000, 39-61

⁸⁶⁵ Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 30.

⁸⁶⁶ Greaves, "The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 30, dn 2.

4. 1. 1. 4. Athena

Kyzikos'da Yunan pantehonunun tanrıçası Athena'ya da önem verildiğini görmekteyiz. Kent koruyucu ve savaş tanrıçası olarak bilinen Athena, bazen savaşçı özellikleri ile bazende zafer getirici yönleri ile Arkaik dönemden itibaren sikkeler üzerine (Katalog No: 1, 28, 36, 84, 105, 233) işlenmiştir

4. 1. 1. 5. Dionysos

Kyzikos şarapçılıkta ilerlemiş bir kent olduğundan kentte Dionysos tapınımı yaygındı. Bu nedenle sikkeler üzerinde tanrının resmedildiği görülmektedir (Katalog No:71).

4. 1. 1. 6. Hermes ve Asklepios

Termal kaynakları açısından zengin bir bölge olması⁸⁶⁷ nedeniyle hamamlar ve kaplıcaların tanrısı Hermes ve Asklepios kültürünün bölgede yaygın olduğu görülmektedir. Kentin imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde Asklepios betimlerine sıklıkla rastlanmaktadır⁸⁶⁸. Kentte Hermes, sikkeler üzerinde nadir işlenmiş (Katalog No: 88) ancak simgesi olan kerykeion'un Kyzikos ve Miletos'ta oldukça sık kullanıldığı görülmektedir⁸⁶⁹ (Katalog No: 88, 101).

4. 1. 1. 7. Zeus

Batı Anadolu'da hemen hemen her yerde görülen Zeus Soter (kurtarıcı-koruyucu) kültürünün izlerine, Kyzikos sikkeleri⁸⁷⁰ üzerinde de rastlamaktayız⁸⁷¹. Baştanrı Zeus Kyzikos sikkelerine de en belirgin simgesi olan şimşek demeti ile işlenmiştir (Katalog No: 72).

4. 1. 1. 8. Kahraman Kültü

Kyzikos'un en erken sikkelerinde, kahraman kültürünün izleri örneğin Herakles, Perseus (Katalog No: 20, 40) ve Gorgo (Katalog No:19) yer almaktadır⁸⁷². Denizcilik fonksiyonları ve Argonautlar miti ile ilgilerinden dolayı, Kyzikos sikkeleri üzerinde Castor ve Pollux da tasvir edilmiştir⁸⁷³.

⁸⁶⁷ Hasluck, *Cyzicus*, 141 vd.; J. H. Croon, "Hot Springs and Healing Gods" *Mnemosyne*, Fourth Series, Vol. 20, No. 3, (1967), 235-236.

⁸⁶⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 226.

⁸⁶⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 237.

⁸⁷⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 223.

⁸⁷¹ Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 64.

⁸⁷² Croon, Agm., 245.

⁸⁷³ Hasluck, *Cyzicus*, 239.

4. 2. KYZİKOS'DA DEMETER VE KORE SOTEİRA KÜLTÜ

Kyzikos'ta, Demeter ve Kore kültünün baskın olduğu izlenmektedir⁸⁷⁴. Bu kültün başlangıcı, Tirhenialı Pelasgoslar'a bağlanmaktadır⁸⁷⁵. Calimakhos adındaki bir ozan Demeter'in ve Kybele'nin rahibelerinin aynı olduğundan bahsetmektedir⁸⁷⁶. Kyzikos'da Meter Plakiane'nin rahibeleri, aynı zamanda Demeter ve Kore'nin de rahibelğini yapmışlardır⁸⁷⁷.

Demeter kültü tamamen kadınlardan oluşan bir kült olup, Anadolu'da Hellenistik dönemde yayılmaya başlamıştı. Kültün izleri MÖ 4. yüzyıla, antik Yunan dünyasının en büyük Demeter tapınağının bulunduğu Eleusis kentine dayanmaktadır. Demeter, toprak ve bereket tanrıçası olmasından dolayı erken zamanlardan itibaren yeraltıyla ilgisi olan çiftçi tanrıçası olarak, tarlaları kış nadasına kutsayıcı bir etkiyle bırakmasının yanısıra tohum atma ve ürün hasadında etkili olması nedeniyle de bitkilerin tanrıçası olarak kabul edilmiştir⁸⁷⁸. Kızı Persephone'nin her yılın üçte birini yeraltında geçirmesi zorunluluğu annesinin yeraltıyla olan bağlantısındanandır⁸⁷⁹.

Homeros destanlarında “güzel saçlı kraliçe, güzel örgülü Demeter” diye anılan toprak ve bereket tanrıçası Demeter, Hesiodos'a göre Kronos'la birleşir ve Persephone'yi doğurur. Ekinleri ve özellikle buğdayı simgeleyen Demeter'in, tek efsanesi mevsimleri simgeleyen mitostur. Bu mit, antik Yunan dünyasının daha çok buğday üretilen bölgelerinde yayılmıştı. Bu nedenle tanrıçanın en yaygın tapınım yerleri Eleusis⁸⁸⁰ ve Sicilya ovalarıydı. Ayrıca Girit'te, Trakya'da ve Peloponnesos'ta da tapınılmıştır⁸⁸¹.

Demeter toprağın verimliliğini ve mahsülün bolluğunu sağlamaktadır. O, yeryüzü ve ölümler dünyasının⁸⁸² sahibi ve gizemler⁸⁸³ tanrıçasıdır. En sık rastlanan atributları, tarımla ilgili tanrıça olarak sahip olduğu özelliklerden kaynaklanır. Aynı zamanda ilkbaharı simgeleyen çiçekler ile yazın simgesi başaklar ve her çeşit meyveyle

⁸⁷⁴ M. N. Tod, “Epigraphical Notes”, *The American Journal of Philology*, Vol. 70, No. 2, 1949, 115.

⁸⁷⁵ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 61; Ful, *Yazutlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 136.

⁸⁷⁶ Ö. Çapar, “Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı”, *D.T.C.F.Dergisi*, 29/1-4, 1979, 184.

⁸⁷⁷ Hasluck, *Cyzicus*, 221-222.

⁸⁷⁸ Üreten, “Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri”, 205.

⁸⁷⁹ Üreten, “Kyzikos'lu Bir Kadın Eurgetes: Kraliçe Apollonis”, 255.

⁸⁸⁰ G. Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, (Çev. C.Üster), İstanbul 1995, 286.

⁸⁸¹ Erhat, Age., “Demeter”, 92-93.

⁸⁸² O. Kern, “Demeter”, *RE IV* (1901), 2761.

⁸⁸³ *IGR 3*, 7.

doldurulmuş kalathos, Demeter'in atributları arasındadır. Tanrıçanın genellikle elinde nar tuttuğu görülür⁸⁸⁴.

Demeter isminin etimolojik karşılığı olan, yer anası veya buğday anası ifadelerinden her biri, kültün ve mitin bir bölümünü özetlemektedir. Elde edilen bulgular, O'nun kişiliğinin Gaia'dan kaynaklandığını göstermektedir. Her iki tanrıçanın da özellikleri, hem şiirsel hem de gerçek kültürde doğanın kimliğini yansıttığı görülür. Demeter'in gerek tapınımda, gerekse efsanesinde kızı Persephone'den ayrılmadığı görülür. Persephone genellikle Zeus'un kızı olarak geçmektedir. Arkadia'da ise Poseidon, Persephonenin babası olarak kabul edilirdi. Arkadia'da Demeter ve Poseidon'a eş olarak tapınılmıştır. Demeter'in yaşamındaki en önemli olay, yeraltı tanrısı Hades tarafından kızı Persephone'nin kaçırılmasıdır⁸⁸⁵. Demeter, mitinde olduğu gibi kültürde de kızı Persephone 'ye sıkı sıkıya bağlıydı ve ikisi birden kısaca "Tanrıçalar" olarak adlandırılan bir çift oluşturuyorlardı⁸⁸⁶. Tanrıçaların maceraları onlarla ilgili mitin merkezini oluşturuyor ve bunun derin anlamı da Eleusis gizemlerinde yerini buluyordu⁸⁸⁷.

Demeter, Klasik dönem Atina'sının, en önemli tanrıçalarındandı. Ancak MÖ 6. yüzyıl ortalarından önce Yunan sanatında, bazı Atikka vazoları üzerindeki tanrı grupları tasvirlerinde görünür. Demeter, MÖ 6. yüzyıldan itibaren Attika vazolarında, genellikle kızı Kore ile ölümlülere tarımı öğretme için görevli, tekerlekli tahtında oturmuş yola çıkmaya hazır Eleusis'li prens Triptolemos ile resmedilmiştir. Aynı konu MÖ 5. yüzyıl boyunca Atina'da⁸⁸⁸, MÖ 4. yüzyılda da Güney İtalya'da popüler olmuştur. Bu vazo resimlerinde, bir kadının yaşı nadiren gösterildiği için, Demeter ile Kore'yi ayırt etmek zordur. MÖ 5. yüzyıl vazolarında, her ikisi de meşale tutmuş ve başlarına taç takmış halde görülür. Bazı vazo tasvirlerinde ise, karşımıza asa ve başak demeti tutarken çıkmaktadırlar. Eleusis'ten MÖ 5. yüzyıl ortalarına ait bir frizde, Demeter bir asa, kızı Persephone'de meşale tutarken⁸⁸⁹ betimlenmiştir. Aynı şekilde Parthenon Tapınağının doğu frizinde Dionysos ile Ares'in ortasında oturan Demeter bir meşale⁸⁹⁰ tutmaktadır.

⁸⁸⁴ H. Boyana, "Nicomedeia Kenti ve Tanrıça Demeter", 181.

⁸⁸⁵ Boyana, Age., 176.

⁸⁸⁶ Boyana, Age., 176; Karaosmanoğlu, Age., 44.

⁸⁸⁷ Bkz. P.Grimal, *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*, (Çev. S.Tamgüç), İstanbul 1997, 145-147(=Demeter), 633 (=Persephone).

⁸⁸⁸ T. H. Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, İstanbul 2002, fig. 41.

⁸⁸⁹ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, fig. 42.

⁸⁹⁰ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, fig.43.

Demeter, MÖ 525'lere tarihlenen siyah figür bir Attika hydria'sında, atlı bir arabaya binmekte iken gösterilmiştir. Daha erkene tarihlenen bir amphora üzerinde ise, Triptolemos ve diğerlerinin de yer aldığı bir sahnede, elinde başak sapları ile arabaya binerken görülür. MÖ 6. ve 5. yüzyıl sanatında Demeter tasvirlerinin sadece Attika ile sınırlı kalması ve MÖ 6. yüzyıl ortalarından sonra gittikçe popüler bir konu olması, Atina'da Eleusis gizemlerinin, tiran Peisistratos'un teşvikiyle önem kazanmasına bağlanabilir⁸⁹¹.

Demeter ve Triptolemos, insanlığa toprağı ekmeyi öğreten ve bereket veren olarak yılanların çektiğı bir arabayı kullanırlar. Bu tasvir Aquileia'dan gümüş bir patera üzerinde ve Antonius Pius ve Faustina I'in madalyonlarının arka yüzlerinde de yer almaktadır⁸⁹².

Persephone Kyzikos'ta özel kült ve uygulamalara sahip olarak Kybele ile aynı derecede bir tapınımına sahipti. Appian'ın hikâyesine göre kent Zeus tarafından evlilik hediyesi olarak tanrıçaya verilmiştir. Diğer tüm tanrılar tarafından onurlandırılan tanrıçaya siyah bir inek adanmıştı. Siyah bir ineğin kurban edilmesi, muhtemelen kocası Hades'in yeraltı ve karanlıkların tanrısı olmasına bağlanabilir⁸⁹³.

Sikkeler üzerinde tanrıların özel isimlerinden çok epitetleri yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin Kyzikos sikkelerinde Persophone⁸⁹⁴, Soteira epiteti ile karşımıza çıkmaktadır⁸⁹⁵.

Bazı antik yazarlara göre Kyzikos, Kore tarafından kurulmuş ve bu kentte kaçırıldığından ana tanrıça olarak tapınım görmüştür. Şaşırtıcı olan bugüne kadar arkeolojik belgelerin, yani Kyzikos'daki Kore kültü hakkında arkeolojik bulguların eksik oluşudur. Elimizde sadece antik ve epigrafik kaynakların yanı sıra en önemli belge niteliğinde olan kentin bastırdığı sikkeler bulunmaktadır⁸⁹⁶.

MÖ 5. yüzyıldan 4. yüzyıla geçiş döneminde Kyzikos'da, önyüzde başaklı bir taç takmış olan tanrıça başının yer aldığı tasvir ve CΩTEIPA efsanesinin aktarıldığı gümüş sikkeler basılmaya başlanmıştır. Bu tasvirin Kore'ye ait olduğu ve Soteira adının Kyzikos'da kullanılan epitheti olduğu, İmparatorlar dönemi otonom sikkeleri üzerindeki

⁸⁹¹ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, 36

⁸⁹² Toynbee, Age., 234.

⁸⁹³ Greenwell, Age., 12.

⁸⁹⁴ Er, Age., 452.

⁸⁹⁵ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 187.

⁸⁹⁶ Martin, Agm., 115.

KOP CΩTEIRA ifadesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu durumu Delphi Apollononun “Kyzikenler hakkında tanrı onlara şunların gerçekleşeceğini söylemiştir. Kurbanı ve Kore Soteira’ya sunacakları Soteira’ları güzelce, inançla ve kendi iyilikleri adına zengin biçimde hazırladıkları için kendi aralarında ve diğer insanlara kehanette dendiği gibi, hem kentleri hem de tanrıçaya sundukları kurbanlıkların kutsanmış olduğunu ilan etmelerine hakları vardır” şeklindeki kehanet ifadeleri de ispatlamaktadır. Buna göre kehanet yerleşmiş ve süregelen bir Kore Soteira kültürünün varlığını doğrulayarak, onu yüceltmektedir. Ancak bu kültürün ne zamandan beri var olduğu ve kentte neden Soteira olarak tapınım görüldüğü sorusu kesin olarak açıklanabilmiş değildir⁸⁹⁷. Stefanus von Byzanz’ın aktarımlarından, mitolojik olarak Kore’nin kenti kurtardığı ve bunu yakınlarındaki Rhyndakus’un kıyısındaki kayaları şehre atmak isteyen devlerden, şehri koruyarak gerçekleştirdiğini öğrenmekteyiz. Muhtemelen tanrıça, Soteira epithetini bu efsaneden almaktaydı. Ancak mitolojik aktarımlarda, tanrıçanın bu unvanı ne zamandan beri taşıdığı sorusu cevapsız kalmaktadır. Bu bağlamda sikkeler, kültürün Kyzikos’da var olduğuna yönelik en erken belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. 2. 1. Sikkeler Üzerinde Demeter-Kore Kültü Sembolleri

4. 2. 1. 1. Meşale

Meşale sembolü, gizemler kültürü ile yakından ilgilidir. Bu sembolü Kyzikos’un, Lysimachus ve Alexander tipli çok sayıda otonom sikkeleri üzerinde de görmekteyiz⁸⁹⁸. Yunan evlilik geleneklerinde düğün alayı, ellerinde meşalelerle gelin ve damada eşlik eder ve hatta gelinin annesi elinde bir meşale taşırdı. Böylelikle eldeki meşale ile kötü ruhların ve şanssızlıkların kovulacağına (daidouxein) inanılırdı⁸⁹⁹. Demeter, MÖ 6. yüzyıl ortalarına ait siyah figürlü Attika vazolarında yer alan sahnelerde, arabada giden yeni evli çiftlere eşlik eden meşaleli bir tanrıça olarak karşımıza çıkar. Ancak MÖ 5. yüzyıl ortalarından sonraya ait bir kırmızı figürlü Attika kraterinde Hermes, Persephone’yi ölümler ülkesinden çıkartıp elinde asa tutan Demeter’e götürürken, meşale

⁸⁹⁷ Martin, Age., 116.

⁸⁹⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 211.

⁸⁹⁹ A. Saraçoğlu, “Helen Evlilik Ritüelinde Kadının Rolü ve Sosyal Konumu”, B. Can – M. Işıklı (Ed.), *Atatürk Üniversitesi 50.Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları*, Erzurum 2007, 147.

tutan tanrıça Hekate'dir⁹⁰⁰. MÖ 400'lere ait bir çan krater üzerinde, Hermes'in Kore'yi yeraltından çıkardığı sahnede de, Demeter ve Hekate ellerinde meşaleler ile ona yol göstermektedirler⁹⁰¹. Hekate, Kore'nin kaçırılış mitinde önemli bir yere sahiptir. Hades Kore'yi kaçırdığında Kore'nin çığlıklarını duyan ve kızını arayan Demeter'i karşılayıp ona gerçeği söyleyen yine Hekate'dir⁹⁰².

Antik sanatta Demeter'in, bazen elinde bir meşale ile tasvir edildiğini görüyoruz. Meşale, Demeter'in gece karanlığında kızını aramasının sembolik bir ifadesidir⁹⁰³. Demeter'in bazı atribütleri, onun yeraltı ve esrarengiz tanrıça yönünü sembolize etmektedir. Ancak Demeter'in arındırıcı yönünü meşale vurgulamaktadır. Aynı zamanda ateş, temizleyici ve iyileştirici bir güç olarak algılanmıştır⁹⁰⁴. Ayrıca Demeter'in, kızını aradığını vurgulamak için bazen sikkeler üzerinde elinde meşale ile koşar vaziyette tasvir edilmiştir⁹⁰⁵.

Meşaleyi yeraltı tanrıçası olan Kore'nin de, karanlığı aydınlatmak için kullandığı görülür. Kore ve Hades, New York Metropolitan Museum'da yer alan, MÖ 460–450 dolaylarına tarihlenen bir kuarz yüzük taşında karşımıza çıkarlar. Burada Kore'nin elinde yine bir meşale bulunmaktadır⁹⁰⁶.

Ancak her meşale tutan tanrıça, Demeter ve Kore değildir. Yunan mitolojisinde Artemis, kardeşi Apollon gibi tanrısal ışık olarak görülmekte ve bu yönü ile Ay tanrıçası olarak kabul edilmektedir. Attika'da Artemis'e verilen, Mounikhia veya Mounykhia adları, Ay kelimesinin karşılığıdır. Olasılıkla elinde yanan bir meşale taşıması da bu özelliğini yansıtmaktadır⁹⁰⁷. Artemis Mounykhia kültünün Kyzikos'da da yaygın olduğu bilinmektedir⁹⁰⁸. Ayrıca Mordtman Kyzikos'da bulunmuş ve başında Frig başlığı ve üzerinde de hilal bulunan, saçları omuzlarına dökülmüş ve bir kolye taşıyan pişmiş topraktan yapılmış bir İsis figürininden bahseder. Figürinin alt kısmı dalgalı bir denizle sonlanan kıvrık bir yılan şeklindedir. Bu kadın figürünü sol tarafta bir meşale tutmaktadır. Mordtman, polos giyen ve yılan şeklinde gösterilen Mısır tanrıçası

⁹⁰⁰ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, fig.44; Karaosmanoğlu, Age., Resim 90.

⁹⁰¹ Karaosmanoğlu, Age., 47.

⁹⁰² G. Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, (Çev. C.Üster), İstanbul 1995, 257.

⁹⁰³ Can, Age., 145; D. Bayladı, *Mitoloji, Tanrıların Öyküsü*, İstanbul 1995, 36.

⁹⁰⁴ Boyana, Agm., 181.

⁹⁰⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 221-222.

⁹⁰⁶ Richter, *Yunan Sanatı*, 209.res.353.

⁹⁰⁷ G. Çelgin, *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis*, İstanbul 1986, 22 vd; M. P. O. Morford-Robert J. Lenardon, *Classical Mythology*, New York 2003, 210,

⁹⁰⁸ Karaosmanoğlu, Age., 70; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 141.

İsis'in eline Persephone'nin meşalesi verilerek, Kyzikos bölgesine uyarlandığı ve gemicilere yol gösterici fonksiyonunun öne çıkarıldığını ileri sürer. Böylelikle İsis'le beraber eski koruyucu tanrıçalarına tapınma devam etmişlerdir⁹⁰⁹.

Kore mitolojisi içinde oldukça önemli bir yere sahip olan meşale sembolü, Kyzikos sikkeleri üzerinde MÖ 2.-1. yüzyıldan başlayıp, sikke basımının sona erdiği MS 3. yüzyıla kadar sürekli kullanılmıştır⁹¹⁰ (Katalog No:85, 86, 220). Meşale sembolüne ilk kez, son otonom sikkelerde çeşitli fonksiyonlarda rastlanmaktadır. Gümüş ve bronz sikkeler üzerinde, ya tek tasvir olarak ya da ek bir işaret olarak karşımıza çıkar. Erken imparatorluk dönemi sikkeleri, tip açısından fazla zengin olmasına rağmen, Kore-Demeter kültüne yönelik bir sembol olan meşale, belirleyici bir sikke tasviridir.

Altın üstü doğru kalınlaşan ve yanmakta olan meşale, basit şekliyle erken dönem otonom sikkelerde de bulunur. Bu örneklerde meşale Augustus, Traian ve Hadrian dönemlerinde bir başak⁹¹¹ (Katalog No: 97), meşe⁹¹² ya da defneyaprağından oluşan bir çelenk⁹¹³ ile çevrelenmiştir. Demeter-Kore kültüne işaret eden bazı örneklerde, başak kamışları ve tanelerinin de eklendiği görülmektedir⁹¹⁴. Antonius Pius dönemi sikkelerinde meşalenin tasvir biçimi değişmiş ve meşalenin şaftına dolanan bir yılan eklenmiştir (Katalog No:112, 115, 118, 119, 121, 237).

Demeter-Kore'nin kültürel kutlamalarında, kutlamaya katılanlara meşaleler dağıtılmaktaydı. Kutlamalar esnasında kadınlar, kızını arayan Demeter'i taklit ederek, ellerindeki meşaleleri etrafa savururlardı⁹¹⁵. Bu kültürel uygulamalar Lactantius tarafından görsel bir şekilde aktarılır: “*Demeter'in mitik kültürel kutlamalarında gece boyunca ellerindeki meşalelerle Persephone'yi ararlar ve bulduklarında bütün ritüel bir şükran kutlaması ve meşalelerin savrulmasıyla son bulur*”⁹¹⁶. Clemens von Alexandria' da aynı şekilde aktararak: “*hatta Deo ve Kore belli bir mitik kültürel oyuna yönelik konuyu sunmaktadırlar ve kayboluşu, kaçırılışı ve yası, Eleusis meşalelerin ışığı altında*

⁹⁰⁹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 68.

⁹¹⁰ Martin, Agm., 128.

⁹¹¹ BMC Mysia 210; Weber 5055; SNG Tübingen 2277.

⁹¹² SNG Copenhagen 105.

⁹¹³ Augustus dönemi: SNG v. Aulock 7368.

⁹¹⁴ BMC Mysia 168vd; S. W. Grose, *Catalogue of the McClean Collection of Greek Coins in the Fitzwilliam Museum III. Asia Minor, Farther Asia, Africa*, 1929, 7591- 7596; SNG Paris 520 vd.

⁹¹⁵ Karaosmanoğlu, Age., 48; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 199.

⁹¹⁶ Martin, Agm., 147; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 200.

kutlanır” der. Bu bahsedilen tasvirler Demeter’in Eleusis tarzı⁹¹⁷ kült kutlamalarına yöneliktir. Ancak aynı uygulama ve kutlamalar Kyzikos’da Demeter ve Kore için de yapılmış olabilir. Ayrıca kentte yer alan kült binası (Katalog No:111, 236) şenlikler sırasında meşalelerle aydınlatılmış olmalıdır. Meşalelerin ışığı, ölümden sonra gelen yaşama yönelik olduğu için, kutlamaya katılanların öbür dünyaya yönelik umutlarını sembolize etmektedir. Sikkeler üzerindeki meşale ile Demeter ve Kore’nin sembollerine ve yine onların ortak bir şekilde uygulanan kültüne işaret edilmektedir. Diğer taraftan dolaylı olarak da burada iki tanrıça adına düzenlenen mitik kültüsel şenliklere de gönderme yapılır⁹¹⁸.

4. 2. 1. 2. Yılan

Yılan, üstlendiği anlamın insan yaşamında oldukça önemli bir yer tutması nedeniyle evrensel simgelerden biri olmuştur. Asklepios’un Epidauros’taki tapınağında bulunan yazıtlara göre yılan, kadınları dölleyen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır⁹¹⁹.

Yeraltında yaşayan bir varlık olma karakteri yılanı özgü iki olguyu birleştirmektedir⁹²⁰. Toprağın içinde yaşayan yılan, ekilen tohumları etrafa saçarak ürün olarak yeniden büyümelerini sağlar⁹²¹. Verimlilik olgusu⁹²² özelliği ile Demeter’in refakatçisi konumuna getirilirken, olumsuz yanı olan yeraltı dünyasına yönelik oluşu⁹²³ ise yılanı, Kore ile birleştirmiştir⁹²⁴. Ayrıca yılan her yıl deri değiştirmesi ile ölen kişilerin ruhunu canlandırdığı inancıyla, yeniden doğuşun bir sembolü olarak

⁹¹⁷ Eleusis gizemleri uzun bir süre devam eder. Roma döneminde en yüksek tabakadaki adamlar arasında örneğin Hadrian ve Marcus Aurelius’inde erginleme törenlerine katıldığı bilinmektedir. Hristiyan imparator Valentian Eleusis kültürünün haricinde geceleyin yapılan tüm dini kutlamaları yasaklıyor. Bu kutlamalar Theodosius tarafından kaldırılınca, MS 4.yüzyıl sonlarına kadar varlığını koruyor: Seyffert, Age., 212.

⁹¹⁸ Martin, Agm., 129.

⁹¹⁹ M. Ateş, *Mitolojiler ve Semboller, Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, İstanbul 2002,151.

⁹²⁰ E. Küster, *Die Schlange in der griechen Kunts und Religion*, Giessen 1913, 61; Martin, “Zum Kult Der Kore Soteira Im Kaiserzeitlichen Kyzikos”, 130; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 200.

⁹²¹ Toynbee, Age., 234.

⁹²² E. Mitropoulou, *Deties and Hereos in the form of Snakes*, Athens 1977, 15.

⁹²³ Mitropoulou, Age., 28; O.Yağız, *Küçük Asya Sikkelerinde Asklepios Betimleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul 1987, 25.

⁹²⁴ Martin, Agm., 131.

görülmekteydi⁹²⁵. Her yıl yeni bir bedene sahip olması yılanın erginlenme törenleri ile ilişkilendirmiştir⁹²⁶. Bu nedenle kültürel şenliklerde inananlara yeniden diriliş ve ölümden sonra mutlu bir yaşam ve ölümsüzlük vaat eden dinsel kutlamalarda büyük bir öneme sahipti⁹²⁷. Böylece yılan, Demeter'in dünya ile olan ilişkisini yansıtmaktaydı⁹²⁸. Olasılıkla bu bağlantıyı belirtmek için Demeter'in yer aldığı sikkeler üzerinde sanatçılar yılanı tanrıçanın yanında yukarı doğru kıvrılarak yükselir şekilde vermişlerdir.

MS 2. yüzyıl ve özellikle 3. yüzyılın bazı pseudo-otonom küçük bronzlarında⁹²⁹ ve Antoninus Pius⁹³⁰, Tranquillina⁹³¹ ve Maximus⁹³² yönetimi altında çıkartılan sikkelerde yılan tasviri bulunmaktadır. Yılanın arka kısmı iki çember biçiminde kıvrılmış ve ön kısmı yukarıya doğru kalkık olup, başı öne doğru uzanmıştır. Bu drahmiler üzerindeki yılan tasviri, Demeter'in kızını arayışı esnasında bindiği arabayı çeken yılanların duruşuyla aynıdır.

Sikkeler üzerinde Demeter bazen çift yılanın çektiği bir arabada⁹³³ görülmektedir. Yunan-Roma sembolizminde Genius (Genus)-Janus (Janus) sık sık bir bütün olarak birlikte verilen ikili bir tanrısal semboldür. Genius, doğuşumuza sebep olan şey ve kişiliğin doğuştan gelen nitelikleri anlamına gelirken, Janus da oluşumu sağlayan yaratıcı tanrı anlamındadır. Bu ikili nitelikleri temsil edildiği tanrı görüntüsü çoğu zaman çift çehreli olarak tasvir edilmiştir. Bu ikili tanrı fikrinin bitkilere de uyarlanmış olduğunu, büyüme ve çoğalma kökünden gelen Ceres, bitki tanrıçası Demeter'in Latince karşılığı olup, erili Ceres da çift yılanla temsil edilmiştir⁹³⁴. Sikkeler üzerindeki yılanların çektiği arabadaki Demeter de buradan kaynaklanmış olmalıdır.

Sikkeler üzerindeki tasvirlerin birinde yılan, yanmakta olan küçük bir altarın önünde gösterilmiştir⁹³⁵. Ayrıca üç otonom basımda, zemin ya da cista üzerinde

⁹²⁵ Seyffert, Age., 178; Toynbee, Age., 223, 234; Yağız, *Küçük Asya Sikkelerinde Asklepios Betimleri*, 25; Ateş, Age., 161; İndirkaş, Age., 17; A. Sina, "Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 -1, 2004, 46.

⁹²⁶ Sina, Age., 46.

⁹²⁷ Seyffert, Age., 211; Toynbee, Age., 234; Yağız, *Küçük Asya Sikkelerinde Asklepios Betimleri*, 25; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 200.

⁹²⁸ O. Kern, "Demeter", RE IV, 1903, 2762.

⁹²⁹ Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, 27, Nr: 49 (=Wien16115); SNG Stockholm 2029.

⁹³⁰ Hunter 268, Nr.30; Wien 33836.

⁹³¹ SNG v. Aulock, 7385.

⁹³² BMC Mysia, 268.

⁹³³ Commodus dönemine ait, SNG Paris 565 ve 745.

⁹³⁴ Ateş, Age., 168.

⁹³⁵ Commodus dönemi: BMC Mysia 202; Weber 5053; SNG Paris 586 vd; Tranquillina döneminde: BMC Mysia 272; M. Avrel-Commodus: Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos 25. Nr. 23.

kıvrılmış bir yılan bulunmaktadır⁹³⁶. Cista sembolü Demeter ve Dionysos gizemleri ile ilgili olduğu bilinmektedir⁹³⁷. Buradaki cista motifinden dolayı tasvir, kültürel gelenekler içinde yorumlanmaktadır. Eleusis kültürel kutlamaları öncesinde Demeter ve Kore'nin kült eşyaları ve bunların özellikleri hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Bunlar Eleusis'den Atina'ya getirilmiş ve ardından yine kutlamalar sırasında Eleusis'e bir cista içinde geri götürülmüştü⁹³⁸. Sikkelerde cista üzerinde yer alan yılan, bu türden kültürel bir cista'ya gönderme olup, bu cista içinde de büyük olasılıkla kutsal eşyalar bulunmaktadır. Bir cista mystica ile bağlantılı yılanları, Hellenistik dönemde Cistophorlarda da⁹³⁹ görmektediriz. Ancak buradaki yılanlar, Dionysos'un kültürel kutlamalarına yöneliktir. Mitolojiye göre yeraltı dünyasının da hâkimi olan Zeus, yılan görünümünde tanrıça Kore'ye yaklaşmış ve bu birleşmenin sonucunda tanrı Dionysos Zagreus olmuştur⁹⁴⁰. Martin⁹⁴¹ kentin sikkeleri üzerindeki yılan motifinin, kent tanrıçasının Dionysos ile olan birleşimine yönelik bir gönderme olabileceğini ileri sürmektedir⁹⁴². Demeter ve Kore ile ilgili ritüellerde de yılan önemli olup, aynı zamanda Kore'nin de yeraltına kaçırıldığı yer⁹⁴³ olarak kabul edilen ve Thesmophorian bayramlarında domuz bırakılan mağaraların⁹⁴⁴ kutsal koruyucularının yılanlar olduğuna inanılırdı⁹⁴⁵.

4. 2. 1. 3. Yılanlı Meşale

MÖ 2. yüzyıldan MÖ1. yüzyıl ortalarına kadar tedavülde olan son otonom diziye ait bir tipte, meşale ve yılan sembollerinin birleştirildiği görülmektedir⁹⁴⁶. Ancak bu tipin o dönemde fazla benimsenmediği anlaşılmaktadır. Marcus Aurelius döneminde ve ardından da 3. yüzyılda yeni oluşturulmuş bir biçim tedavüle konulmuştur. Bu tiplerde

⁹³⁶ H.C. Lindgren, *Lindgren III. Ancient Bronze Coins from the Lindgren Collection*, 1993, 236; SNG Paris 582.

⁹³⁷ Gardner vd., Age., 203.

⁹³⁸ Karaosmanoğlu, Age., 48.

⁹³⁹ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 11.

⁹⁴⁰ Crowfoot, Agm., 121; Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 115 vd.

⁹⁴¹ Sina, Age., 46.

⁹⁴² Martin, Agm., 131.

⁹⁴³ N. Çubuk, *Hierapolis Tiyatro Kabartmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, 65 vd.

⁹⁴⁴ Thomson, Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler, 257; Karaosmanoğlu, Age., 45.

⁹⁴⁵ Sina, Age., 42.

⁹⁴⁶ Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos", 7, No:31.

bir meşale ile meşalenin şaftına sarılmış bir yılan görülür (Katalog No:112, 115, 118, 119, 121, 237). Bu tip, özellikle drahmelerde sürekli kullanılmıştır⁹⁴⁷.

Bu tipin temel versiyonlarında zeminde bir meşale⁹⁴⁸ ve bu meşalenin yanına haşhaş taneleri⁹⁴⁹, ya da bunlara ek olarak başaklar⁹⁵⁰ görülür. Tüm bu semboller, sikke tasvirinin Kore-Demeter kültüne yönelik olduğunu daha net bir şekilde vurgulamaktadır. Bu tasvirlerin hepsi önyüzde imparator portresi bulunan sikkelerde görülürken, otonom baskılarda bulunmamaktadır. Sikke tasvirinin şeması zaman içinde değişmeden kalmasına rağmen her baskıda, yılan kıvrımlarının sayısı ve meşaleye dolanış biçimi gibi küçük farklılıklar görülür. Yılan yer yer homojen bir şekilde meşaleye uyum sağlarken bazen kıvrımları yapay gibi görünmektedir. Yılanın başı, bazen sağa bazen de sola dönük verilmiş olup, kesin bir yön birliği yoktur. Buradan aslında yılanın temelde sağdan gelip meşaleye dolandığı ve yukarı doğru yükseldiği sonucu çıkmaktadır. Yani bir anlamda kuyruk, meşalenin sağ tarafından aşağıya doğru sarmakta, kıvrım sayısına bağlı olarak yılanın başı ya sağa ya da sola dönük verilmiştir⁹⁵¹.

Meşaleye sarılmış yılanlı sikke tipine ilaveten Antoninus Pius⁹⁵² döneminden Gallienus⁹⁵³ dönemine kadar ki sikkelerde ve otonom dörtlüklerde bu tasvir, çift meşaleye dolanmış iki yılan şeklinde basılmıştır (Katalog No:95, 96, 111, 114, 121, 122, 236, 240). Sikkelerin arka yüzlerinde yılanların dolandığı iki meşale yan yana durmakta ve yılanlar bir birine dönük verilmişlerdir. Kuyrukları da içe dönük olup sağdaki meşalede yılanın kuyruğu sola, diğerininkinde sağa doğrudur. Burada da yine haşhaş taneleri ve başak kamışlarından oluşturulmuş versiyonlar olup, bunlar sadece MS 3. yüzyılın otonom baskılarında bulunmaktadır⁹⁵⁴.

⁹⁴⁷ Caracalla dönemi: BMC Mysia 255; SNG Stockholm 2037; SNG Paris 788; Elagabal dönemi: Lindgren III 248; Severus Alexander dönemi: Lindgren III 249 a; Maximus dönemi: SNG Paris 833; Gordian III dönemi: Weber 5068; SNG Tübingen 2287 vd; Gallienus dönemi: London 1919, 4-17-158.

⁹⁴⁸ Yılanlı meşale: Marcus Aurelius: BMC Mysia 223; SNG Copenhagen 109; SNG Paris 681, 699; Commodus: BMC Mysia 232 vd; SNG Paris 723, 737; Caracalla: BMC Mysia 254; Elagabal: SNG v. Aulock 1280; Gordian III: BMC Mysia 269.

⁹⁴⁹ Marcus Aurelius: SNG v. Aulock 7372; SNG Paris 693 vd; Commodus: SNG Copenhagen 118; SNG Paris 736; Caracalla: Hunter 269 No:32.

⁹⁵⁰ Commodus BMC Mysia 234; SNG v. Aulock 1269; Severus Alexander: McClean 7605.

⁹⁵¹ Martin, Agm., 132.

⁹⁵² Lindgren III 243.

⁹⁵³ Marcus Aurelius: SNG Paris 700; Commodus: SNG v. Aulock 1268; SNG Paris 756; Septimus Severus: SNG Paris 764, 766 vd; Caracalla BMC Mysia 253; Gallienus: SNG Paris 872.

⁹⁵⁴ Martin, Agm., 133; BMC Mysia 198.

Tek yılanlı meşale tasviri drahmelerde, iki meşaleli tasvirler tetradrahmelerde görülür. Daha küçük değerdeki sikkeye tek bir meşale konmuş, iki meşale tasvirinin konulmasıyla sikke değerinin de ikiye katlandığını görüyoruz. MS geç 3. yüzyıla ait yeni basılmış iki meşaleliler ile tedavülde olan tek meşaleliler aynı ölçülerde olmalarına rağmen üzerlerindeki tasvirlerden aralarındaki değer farklılığı anlaşıyordu⁹⁵⁵.

4. 2. 1. 4. Altar

Kyzikos'un İmparatorluk dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde en çok rastlanılan tiplerden biri de yılanların dolanmış olduğu ve yanmakta olan iki meşale arasında, üzerinde ateş bulunan bir altardır(Katalog No: 95, 114, 117, 122, 240).

MS 2. yüzyıl ve 3. yüzyıl ait birçok otonom sikke arasında bu tip Antonius Pius⁹⁵⁶, Commodus⁹⁵⁷, Caracalla⁹⁵⁸, Elegabal⁹⁵⁹, Severus Alexander⁹⁶⁰, III. Gordian⁹⁶¹, Valerian⁹⁶², Salonina⁹⁶³ ve ağırlıklı olarak Gallienus⁹⁶⁴ yönetimi altında basılmıştır. Bazı otonom baskılarda bu tasvire haşhaş taneleri ve başaklar eklenmiştir⁹⁶⁵.

Meşaleler arasına yerleştirilmiş olan altar, biçimsel olarak genellikle iki meşale arasındaki boşluğu doldurmaktadır. Altarın konulmasıyla bir anlamda tasvir değişmesine rağmen, nominal değer aynı kalmıştır. Altarla, özellikle kentteki kült uygulamasına dikkat çekildiği görülmektedir⁹⁶⁶. Hem meşaleler hem de yılanlar, tek başlarına Kyzikosluların onlara yüklediği anlam olmaksızın sadece Demeter ve Kore'nin birer sembolüdürler. Bu şekilde kültün temel unsuru oldukları biçiminde algılanamazlar. Ancak altarın bu tasvire eklenmesi Kore ve Demeter kültüne yönelik bir algılamayı da beraberinde getirmiştir. Böylece diğer meşale ve yılanlı sikke tasvirleri de kült bağlamı içinde algılanabilmektedir⁹⁶⁷.

⁹⁵⁵ Martin, Agm., 133.

⁹⁵⁶ SNG Paris 660.

⁹⁵⁷ Weber 5058; SNG Paris 727.

⁹⁵⁸ BMC Mysia 251vd.

⁹⁵⁹ SNG Paris 801 vd.

⁹⁶⁰ Weber 5066; SNG Tübingen 2285; SNG Paris 818 vd.

⁹⁶¹ London 1919, 4, 17, 153.

⁹⁶² SNG v. Aulock 7386; SNG Stockholm 2039; SNG Paris 858-861.

⁹⁶³ SNG Paris 853.

⁹⁶⁴ BMC Mysia 278; Weber 5070; SNG v.Aulock 1287.

⁹⁶⁵ SNG Paris 544 vd.

⁹⁶⁶ BMC Mysia 237 (Commodus Dönemi)

⁹⁶⁷ Martin, Agm., 134.

4. 2. 2. Demeter- Kore Kültüne Ait Adaklar

4. 2. 2. 1. Bitkisel Adaklar

Yeryüzünü temsil eden ana tanrıçanın kendi bağrında üretilen arpa, buğday, mercimek gibi ürünler tanrıçaya adanan sunulardır. Kültürel kutlamalarda bu ürünlerin bir kısmının yakılarak sunuda bulunduğu bilinmektedir. Böylelikle yayılan duman ve kokunun anatanrıçaya ya da onun kutsal kuşları olan ve bu kutsal dumanla beslendiklerine inanılan anka kuşlarına ulaştığı düşünülürdü. Süt, şarap ve tuz gibi diğer sunular ateşe serpilir böylelikle buharlaşarak tanrıçaya ulaşılacağına inanılırdı. Yakılmayan ve pişirilen diğer sunular ise törene katılanlara dağıtılmaktaydı⁹⁶⁸.

4. 2. 2. 1. 1. Başak ve Haşhaş

Başak motifi, çok sayıda tanelerden oluşması nedeniyle bolluk ve bereketin sembolü kabul edilir. Bu özelliği ile başak doğa, tarım ve hasadın tanrıçası olan Demeter'in atribütlerinden biri haline gelmiştir⁹⁶⁹. Bu nedenle elinde tuttuğu başak demeti ve haşhaş en önemli atribütleri olarak kabul edilir⁹⁷⁰.

Antik dönem sanatında başak motifinin, Kore ile de ilgili olduğunu anlıyoruz. Persephone ressamının MÖ 400'lere ait bir krater üzerinde, Hermes, Kore'yi yeraltından çıkarttığı sahnede Kore dizden yukarısı topraktan çıkmış bir buğday başağı gibi resmedilmektedir⁹⁷¹. Kore, Hades'den geri dönüşünde karşılama hediyesi olarak başak alır, bu nedenle başak Kore'ye işaret etmektedir⁹⁷². Başak aynı zamanda yazın da sembolüdür⁹⁷³.

Ayrıca Demeter, Hades'den dönüşünde Triptolemos'a başaklar verir ve o da bunları insanlara verimlilik, bolluk şeklinde sunar⁹⁷⁴. Demeter, Triptolemos ve Hades'e yönelik olarak başağın kullanılmış olmasının nedeni, Demeter'in kızının dönüşü nedeniyle tekrar huzura kavuşmasıdır. Yani bir anlamda başak motifinin, bir sembol

⁹⁶⁸ Ünal, Age., 37 vd.

⁹⁶⁹ Er, Age., 443; Martin, Agm., 134.

⁹⁷⁰ L. R. Farnel, *The Cults of the Grek Statess III*, Oxford 1896, 30.

⁹⁷¹ Karaosmanoğlu, Age., 47.

⁹⁷² Lindner, *Mythos und Identitat. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Stadte in der römischen Kaiserzeit*, 157.

⁹⁷³ Boyana, Agm., 181.

⁹⁷⁴ Seyffert, Age., 178; Martin, Agm., 135; Karaosmanoğlu, Age., 47.

olmasının dışında, mitin olumlu sonuçlanmasına yönelik bir anlam taşıdığı da düşünülebilir⁹⁷⁵.

Eleusis kültürel şenliklerinde, ἐπόπτεια stadyumunda⁹⁷⁶ Epopthen'lere ilahi sessizlik içinde kesilmiş başaklar gösterilirdi⁹⁷⁷. Bu başaklar kesin olmamakla birlikte verimlilik sembolü olarak kullanılmış olmalıdır. Ancak Deubner ayrıca başaklarda Plutus çocuğunun doğuşunun işaretini, yani Demeter ile Zeus'un birleşiminin ἱερός γάμος sonucunu görmektedir⁹⁷⁸. Böylece başak sembolünde verimlilik ve mitik evlenme⁹⁷⁹ şeklinde iki unsur birleşmiştir. Her ikisi de aslında hasadın verimli oluşu ile açıklanabilir.

Meşalenin yanında başak sembolü ile Kyzikos sikkeleri üzerinde Kore ve Demeter kültüne ait yeni bir sembol yer almaya başlamış olur. Sikke tipine ilave edilen başaklara, Kore başının taçlandırılışında, sikke tasvirlerinin başak çelengiyle çevrenmesinde ve yılanlı meşalelerle bezenmiş sikke tasvirlerinde rastlanmaktadır. (Katalog No: 31, 53, 57, 59, 64, 67, 68, 73, 74, 77, 78, 81, 82, 92, 94, 96)

Başak sembolü, kentin küçük bronz sikkelerine tek başına işlenmiştir. Augustus döneminde bazı sikkelerin arka yüzlerinde, üç başak kamışından oluşan bir bağ yer alıyordu. Erken imparatorluk dönemi içinde Anadolu'daki kentler, kısıtlı bir tasvir repertuarı sikke bastığı için bu tipler çok önemlidir⁹⁸⁰.

4. 2. 2. 2. Hayvansal Adaklar

4. 2. 2. 2. 1. Boğa ya da İnek Kurban Edilmesi

Antik dönemde kurbanlık olarak inek, Herkül ile Juno'ya kurban edilmekteydi⁹⁸¹. Ayrıca Frigya'da Kybele ve Atis'in⁹⁸² kült törenlerinde boğanın kurban edildiği (=Taurobolium) görülür⁹⁸³. Çatalhöyük'ten beri anatanrıça mitinde boğa, anatanrıçanın yaşam gücü olarak düşünülmüş ve anatanrıça kültü içinde bir yer bulmuştur⁹⁸⁴. Boğa

⁹⁷⁵ Martin, Agm., 135.

⁹⁷⁶ Seyffert, Age., 210-211.

⁹⁷⁷ Martin, Agm., 135; Karaosmanoğlu, Age., 48.

⁹⁷⁸ Martin, Agm., 135.

⁹⁷⁹ Seyffert, Age., 178.

⁹⁸⁰ Martin, Agm., 134.

⁹⁸¹ Toynbee, Age., 152.

⁹⁸² V. Özkaya, "The Shaft Monuments and the "Taurobolium" among the Phrygians", *Anatolian Studies*, Vol. 47, 1997, 89-103

⁹⁸³ Er, Age., 445.

⁹⁸⁴ İndirkaş, Age., 20.

kurbanı, anatanrıçaya sunulan kanlı kurbanların en bilineni olup, boğa tanrı olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca boğa, tarımın ilerlemesi ile anatanrıça olarak kabul edilen toprağı yaran sabanı çekerek, toprağı ekime hazırlaması nedeniyle kutsal kabul ediliyordu. Kurbanın bir kısmı yakılarak anatanrıçaya sunulurken, geri kalan kısmı tapınak görevlileri ve törene katılanlarca yenmekteydi. Ayrıca kanı bir kapta toplanır ve törene katılanların üzerine sürülürdü⁹⁸⁵. Kyzikos’da da Taurobolium törenlerinin olduğu bilinmektedir⁹⁸⁶.

Boğa sembolüne kentin sikkelerinde de Demeter- Kore kültü ile alakalı sikkelerde sıklıkla rastlanmaktadır. Bu külte ait önemli bir sembol olan meşaleli sikkelerin önyüzünde (Katalog No:85, 86, 220), Kore’nin önyüz tasviri olduğu sikkelerde (Katalog No:75), Attis’in tasvir edildiği sikkelerde (Katalog No:10, 12, 13), çelenk içinde kent adının yer aldığı sikkelerin önyüzünde (Katalog No:31, 53, 67, 81, 82, 83, 221) boğa başı sembollerine yer verilmiştir. Önyüzde Athena’nın (Katalog No:84), Marcus Avrelius’un (Katalog No:102) ve Commodus’un (Katalog No:109, 110) hatta Geç Roma dönemine kadar Julian II, nin (Katalog No:164) tasvir edildiği sikkelerde de bu sembol yer almaktadır.

Kore ve Demeter kültüne ait sembollerin yanında, Kyzikos’un bazı küçük bronz sikkeleri üzerinde, genelde sağa dönük ve adım atmış genç bir sığır yer alır. Bu tipin ilk olarak MS 2. ve 3. yüzyıla ait⁹⁸⁷ otonom sikkelerde görülmektedir. Marcus Aurelius döneminde basılmış⁹⁸⁸ ve Commodus döneminde⁹⁸⁹ daha da çoğalmış olan bu tipin Alexander Severus dönemine⁹⁹⁰ kadar basıldığını bilmekteyiz (Katalog No: 75, 102, 109, 110).

Demeter’in en önemli atribütlerinden biri domuz olmasına rağmen bazen domuzun yanısıra ineğe de yer verilirdi⁹⁹¹. Her ne kadar inek, Kore ve Demeter’e

⁹⁸⁵ Ünal, Age., 38.

⁹⁸⁶ Martin, Agm., 151.

⁹⁸⁷ Commodus döneminde: SNG v. Aulock 1257; Septimus Severus: SNG Stockholm 2028; H. C. Lindgren, *Lindgren III. Ancient Bronze Coins from the Lindgren Collection*, 1993, 237.

⁹⁸⁸ SNG Copenhagen 112; SNG Paris 695 vd.

⁹⁸⁹ BMC Mysia 243 vd; Hunter 269 Nr. 34; Weber 5057; SNG Copenhagen 117; F. L. Kovacs - H. C. Lindgren, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection*, 1985, 232; SNG Paris 743.

⁹⁹⁰ Caracalla döneminde: SNG Copenhagen 126; Geta dönemi: BMC Mysia 257; Diadumenian dönemi: BMC Mysia 261; SNG Tübingen 2283; SNG Paris 794 vd; Severus Alexander dönemi: Bankhaus Aufhauser, Auktion 8, 1991, Nr.502.

⁹⁹¹ Preller-Robert, Age., 796, 797.

yönelik bir kurbanlık olarak alışılmadık olsa da⁹⁹² kentteki Kore mitine uygun düşmektedir. Appian'a göre Zeus evlilik hediyesi olarak Kore'ye Kyzikos'u hediye ederken, diğer tanrılar da onun onuruna siyah bir inek adamıştı. Siyah ineğin kurban edilmesi, muhtemelen kocası Hades'in yeraltı ve karanlıkların tanrısı olmasından kaynaklanmış olmalıdır⁹⁹³.

Appian ve Plutarch, Mitridates savaşında⁹⁹⁴ geçen kurbanlık dana olayını aktarmaktadırlar⁹⁹⁵. Bu olay daha önce anlatıldığı için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak olay siyah ineğin Kore için önemini ortaya koymaktadır.

Sikkeler üzerinde yer alan inek ile antik aktarımların aynı oldukları konusu kesin olmayıp, sikkeler üzerindeki bu tasvirin, Plutarch ve Appian tarafından aktarılan (bkz. Kore'nin Kaçırılışı Miti) kurbanlık hayvanı canlandırmış olma olasılığı yüksektir⁹⁹⁶. Herhangi bir neden olmaksızın Kore kültüne yönelik bir gönderme sayılan kurbanlık bir hayvan canlandırılmazdı. Plutarch eserini MS 2. yüzyılın başlarında, Appian ise⁹⁹⁷ ortalarında yazmışlardır. Bu durumda sikkelerdeki inek tasviri, ilk olarak tasvir edildiği dönemde Kore mitinin içeriğine dahil olmuştur. Böylelikle antik dönem insanı için bu mitoloji çok bilindik olan bu mitoloji ile, sikke üzerindeki sığır tasviri örtüşerek anlam kazanmıştır.

Aslında Kore'nin sembolü olmayan sığır, daha çok Kore'nin Kyzikos'daki özel algılanış biçimini vurgulamaktadır⁹⁹⁸. Büyük ihtimalle sığır tasviri, kentin geçmişte olduğu gibi şimdi de kent tanrıçası Kore Soteira'nın koruması altında olduğunu gösterme amacıyla konmuştu. Bunu, tanrıça kenti devlerden ve Mitridates'ten nasıl korumuşsa, başka tehlikelerden de öyle koruyacaktır inancının soyut bir ifadesi olarak algılayabiliriz.

⁹⁹² H. M. Lins, *Tiere in der Mythologie und ihre religiöse Symbolkraft*, 1994, 119; Martin, Agm., 35.

⁹⁹³ Greenwell, Age., 11.

⁹⁹⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 178-181; McGing, Agm., 14, dn.5; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 31-35.

⁹⁹⁵ Martin, Agm., 135.

⁹⁹⁶ Marquardt, Age., 120; Hasluck, *Cyzicus*, 180; Martin, Agm., 136.

⁹⁹⁷ P. Kroh, *Lexikon der Antiken Autoren*, 1972, 65 vd; Martin, Agm., 137.

⁹⁹⁸ Martin, Agm., 137.

4. 2. 2. 2. 2. Dişi Domuz Kurban Edilmesi

Demeter kendisine çoğunluk domuz kurban edilmesinden hoşlandığı için en önemli atributlarından biri de domuz idi⁹⁹⁹. Çok doğurması ve çabuk üremesi ile bereketi simgelediğinden¹⁰⁰⁰ tanrıçaya sunulacak en önemli kurban dişi domuz özel bir kurban olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle anatanrıçanın üreme ve yaşamın devamını simgeleyen yönüne işaret etmekteydi. Dişi domuz, holocaust şeklinde yani bütünüyle yakılarak sunuda bulunuluyordu. Fakat diğer kurbanlardan farklı olarak domuzun eti, yasak olduğu için yenmiyordu¹⁰⁰¹. Bu yasak Frazer'e göre¹⁰⁰² Attis'in bir yaban domuzu tarafından öldürülmesi üzerine, kendisine tapanların özellikle Pessinus halkının domuz eti yememesinden kaynaklanıyordu.

Hades'in Kore'yi kaçırdığı yer de megaron olarak adlandırılmış¹⁰⁰³ ve bu yarıklar Anadolu'da Kore'nin kaçırıldığı düşünülen kentlerde de kutsal kabul edilmişlerdir¹⁰⁰⁴. Kadınlar, Thesmophorian şenliklerinden birkaç ay öncesinde Demeter ve Persephone adına kutsal sayılan mağaralar olan megaralara¹⁰⁰⁵ ya da megaronlara domuzlar bırakmaktaydılar¹⁰⁰⁶. Yeraltı mağaralarına bırakılan domuzun çürüyen artıkları, Kore'yi kaçırmamasının anısına Hades'e bir adak olarak sunulmaktaydı¹⁰⁰⁷. Thesmophorian şenlikleri gelince de bıraktıkları çürümüş domuzları alıp, güz ekimi için tohumluk tahıllara karıştırıp tarlalara saçarlardı¹⁰⁰⁸.

Ayrıca domuzlar Kore mitolojisi ile bağlantılı olup, Kore'nin yeraltı dünyasına kaçırıldığı sırada orada bulunan bir domuz çobanının da domuzlarıyla birlikte toprağın altına çekildiğine inanılmaktaydı¹⁰⁰⁹. Kore ya da Persephone bölgelere göre değişik adlarla anılmakta olup, Atina'da "domuz yavrusu öldüren" anlamına gelen Pherraphatta adı ile tapınım görmektedir¹⁰¹⁰.

⁹⁹⁹ Preller-Robert, Age., 796, 797.

¹⁰⁰⁰ Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, 247.

¹⁰⁰¹ Ünal, Age., 39.

¹⁰⁰² G. J. Frazer, *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri*, Cilt 1, Payel Yayınları, İstanbul 1991, 285.

¹⁰⁰³ Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, 257.

¹⁰⁰⁴ N. Çubuk, *Hierapolis Tiyatro Kabartmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, 65 vd.

¹⁰⁰⁵ Megara: mağara ya da yer altı uçurumları anlamında olup, Fenike dilinden bir sözcükten gelmektedir ve olasılıkla tanrılara ayrılmış yeraltı mahzeni ya da uçurumlarıdır.

¹⁰⁰⁶ Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, 257; Karaosmanoğlu, Age., 45.

¹⁰⁰⁷ Karaosmanoğlu, Age., 45.

¹⁰⁰⁸ Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, 246 ve 257; Karaosmanoğlu, Age., 45.

¹⁰⁰⁹ Thomson, *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, 246.

¹⁰¹⁰ Karaosmanoğlu, Age., 44.

Kyzikos'un en erken sikkelerinde domuz tasvirinin ana tasvir olarak karşımıza çıkması tanrıçanın kent için önemini ortaya koymaktadır (Katalog No:14, 15, 16, 17,18, 30, 33, 37, 39, 172, 173, 174, 214, 215, 216). Kyzikos'da büyük öneme sahip olan Demeter'in kutsal hayvanı dişi domuzun tanrıçayla bağlantısı, onun bereketi ile açıklanabilir. Domuz tanrıçanın kurbanı ve atributu olarak özellikle Eleusis'deki kült uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Demeter'in yeraltı ve esrarengiz tanrıça yönü domuzun tasvir edilmesi¹⁰¹¹ ile vurgulanmıştır.

¹⁰¹¹ Preller - Robert, Age., 797.

4. 3. KYZİKOS SİKKELERİNDEKİ KORE (PERSEPHONE) KÜLT BİNASI

Hadrian döneminde Kyzikos’da basılan bir sikke tipi¹⁰¹² bilimsel araştırmaları oldukça meşgul etmiştir¹⁰¹³. Sikke üzerinde yuvarlak altara benzeyen ve zemininde basamaklar, hafif yüksekte kapalı kapısı olan bir yapı bulunmaktadır¹⁰¹⁴. Bu yapı, sikkeler üzerinde Hadrian Tapınağı’nın yanında görülen bazı örneklerden dolayı, kurban kesilmesi için yapılan tapınak sunağı olarak tanımlanmıştır. Bu sikkelerde sunak bazen tapınağın sağında bazen solunda yer almaktadır. Oysaki sikke üzerinde yer alan yan yana konmuş şekiller, gerçekte aynı yerde olmayabilirler. Üstelik kurbanlık bir sunak, normalde yanan bir ateşin varlığını gerektirir ki sikkelerde böyle bir şey yoktur¹⁰¹⁵.

Yapı bazı yayınlarda Persephone sunağı olarak geçmektedir¹⁰¹⁶. Arşitravin üzerinde yeralan frizin süslediği binanın düz çatısında figürler bulunmaktadır. Yapının kenarlardan, üzerlerinde iki yılanın sarılmış olduğu iki büyük meşale ile sınırlandığı görülür. Bu tasvir, özellikle Antoninus’lar¹⁰¹⁷ ardında Elegabal¹⁰¹⁸, Severus Alexander¹⁰¹⁹ ve Gallienus¹⁰²⁰ dönemlerinde hem imparatorluk hem de Pseudo-otonom sikkeler¹⁰²¹ üzerinde izlenebilmektedir. Bu sikkeler üzerindeki yapı, ayrıntıda farklı olmasına karşın, şema değişmemiştir¹⁰²². Sikkeler üzerindeki yapı ile ilgili tartışmalar konusunda Lehmann¹⁰²³, buranın ana tanrıçanın kutsal alanı ya da tapınağındaki sunak olduğunu ileri sürmekte. Bu görüşe Price ve Trell¹⁰²⁴ karşı çıkarak, Demeter ve Kore’ye ait bir kutsal alandan kaynaklandığını iddia etmektedirler.

MS 2. ve 3. yüzyıl Kyzikos sikkeleri üzerinde görülen bu yapı ile ilgili olarak, Samothrakhe’de bulunan Kyzikos’a ait MÖ 2. ya da 1. yüzyıla ait dört yazıtlı stel arasında benzerlikler kurulmuştur Buradaki dikili taşlarda yazıtın üst tarafında yuvarlak

¹⁰¹² Price-Trell, Age., 110, fig. 201; SNG Paris 638; Martin, Agm., 137, Taf. 8, 2.

¹⁰¹³ T. L. Donaldson, *Architectura Numismatica*, 1859, 156 vd, Abb 43; Price - Trell, Age., 109-115.

¹⁰¹⁴ T. E. Mionnet, *Description des Medailles Antiques II*, Paris, 1807, 534, Nr: 137, 539, Nr:173, 541, Nr:190, 544, Nr:207, 548, Nr:226.

¹⁰¹⁵ Price-Trell, Age., 109.

¹⁰¹⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 211; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 61.

¹⁰¹⁷ Commodus yönetiminde; BMC Mysia 235; SNG Paris, 734; SNG Copenhagen, 121.

¹⁰¹⁸ SNG Paris, 798.

¹⁰¹⁹ London 1972, 8-7-10.

¹⁰²⁰ BMC Mysia, 58, No:277.

¹⁰²¹ Pseudo - otonom; Fritze, “Die autonome Kupferprägung von Kyzikos”, 19, Nr. 55, 24, Nr: 6; BMC Mysia 184; Marcus Aurelius: Fritze, *Die Autonome Kupferprägung von Kyzikos*, 16, Nr:5 b; Price Trell, Age., 110, fig. 200; SNG Paris 534; Commodus: SNG Paris, 564.

¹⁰²² Martin, Agm., 138.

¹⁰²³ P. W. Lehmann, *Samothracian Reflections, Aspects of the Revival of the Antique*, 1973, 1-56.

¹⁰²⁴ Price-Trell, Age., 109-115.

bir yapı işlenmiştir. Bu yapının kapalı kapısını, yılanların sarılmış olduğu iki zemin meşalesi sınırlamaktadır¹⁰²⁵. Uzun bir süre kayıp olarak bilinen Asklepiades yazıtında¹⁰²⁶, Kyzikoslu Attalos'un oğlu ve mimar olan Asklepiades adına birinin, “*Samotrake’den gelen bir talep üzerine kent temsilcisi olarak*”¹⁰²⁷, buraya gönderildiği anlatılmaktadır. Metnin üst tarafında yuvarlak bir yapının resmi ve yapının kapısının iki yanında zeminde yanmakta olan meşaleler bulunmaktadır¹⁰²⁸.

Demokles Steli¹⁰²⁹ olarak adlandırılan bir diğer benzer stelin önyüzünde oldukça iyi korunmuş üzerinde basamaklı zeminin üstüne kurulu yuvarlak bir yapı işlenmiştir. İnce kenarlarda, daha sonraları kültürel şenliklere katılanlar listesi yerleştirilmiştir. Yapının önünde kapalı olan kapıyı da çevreleyen iki ince meşale ve onlara sarılı yılanlar bulunmaktadır. Kırık olması nedeniyle arşitravın üzerinde girlandlı bir firizin olup olmadığı bilinmiyor. Aynı nedenden dolayı meşalelerin ateşleri ve yılanların başları da görülmemektedir.

Bir diğer benzer stel, zaman içinde kaybolmuş küçük ve artık sadece çizimler aracılığı ile bilinen bir parça olup, üzerinde bir yapının sol bölümü görülmektedir. Bu bölüm kırık olan asıl kabartmanın sol köşesine aittir. Bunun hemen yanında ise solda yılanın sarıldığı bir meşale bulunmaktadır. Meşalenin yanan ateşi asıl tasvir alanından dışarıya doğru yazıtın içlerine kadar taşmıştır¹⁰³⁰. Kabartma alanı, yuvarlak yapının hemen üstünde son bulduğu için, yapının üzerinde figürel bir sahne yer almış olamaz. Burada da yapıyı ithaf eden kişinin Kyzikoslu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ancona’lı Cyriacus’un bu stele yönelik çizimleri¹⁰³¹ sayesinde, kabartmanın tamamı ve yazıt yeniden oluşturulabilmektedir. Sadece iki parça halinde korunmuş olan eser üzerindeki yuvarlak yapının tasviri ile bu dört Samotrakhe stelin yorumlayabiliyoruz¹⁰³². Alan içerisinde, kapalı kapıya sahip yuvarlak bir yapının resmi bulunmaktadır. Arşitrav üzerinde, bukranionlu, girlandlı friz ve yapının önünde zeminde yılanların sarıldığı iki meşale görülmektedir. Yapının çatı kısmında atlı araba

¹⁰²⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 211; S. Mitchell- A. W. McNicoll, “Archaeology in Western and Southern Asia Minor 1971–78”, *Archaeological Reports*, No.25, 1978 – 1979, 65; Martin, Agm., 138.

¹⁰²⁶ A. Conze, *Archaeologische Untersuchungen auf Samothrakhe II*, 1880, 113 vd; S. E. Winbolt, “Ancient Sculptured Marbles at Bignor Park, Sussex”, *JHS*, Vol. 48, Part 2, 1928, 182.

¹⁰²⁷ Mitchell- McNicoll, Agm., 65.

¹⁰²⁸ Mitchell- McNicoll, Agm., 65; Winbolt, Agm., 181, Fig. 3, No.3.

¹⁰²⁹ Price-Trell, Age., 111, Fig. 203.

¹⁰³⁰ Martin, Agm., 138.

¹⁰³¹ Mitchell- McNicoll, Age., 65.

¹⁰³² Hasluck, *Cyzicus*, 211; Price-Trell, Age., 115; Martin, Agm., 139.

üzerindeki figür sağa doğru ilerlemektedir. Kenarlarda ise cepheden verilmiş birer kişi daha var. Bu sahnenin altındaki yazıtta, Samotrake'deki kült şenliklerine katılan Kyzikos vatandaşlarının isimleri yer almaktadır. Görüldüğü kadarıyla, şenliklere dâhil edilmiş olan kişiler, bu durumu aynı zamanda yazıtlı taşı buradaki kutsal alana dikmek için fırsat bilmişlerdir. İsimler arasında ilk yazıtta bahsedilen Attalos'un oğlu Asklepiades'in adı da geçmektedir.

Yukarda değinilen dört dikili taşın üçü, kesinlikle Kyzikos vatandaşlarının sunusudur. Bunlar sırasıyla Asklepiades Yazıtı, küçük kırık parçalı yazıt ile Cyriacus tarafından çizilmiş olan¹⁰³³ ve bugün sadece parçalar halinde bulunan kabartmalardır. Buradan yola çıkarak, yuvarlak yapının sadece Kyzikoslular tarafından sunulmuş olan yapıtlarda görüldüğü düşüncesinden hareketle, sunu yapanların gururla kent sembolü, ya da kentlerinin karakteristik özelliği olarak, bu binanın resmini çizdikleri söylenebilir¹⁰³⁴. Üstelik şehrin sikkelerinde de benzer sahneler görülmektedir (Katalog No: 111, 236).

Yuvarlak yapıyı canlandıran bu sikkeler üzerinde, çatıdaki figürler açısından farklılık gösteren iki versiyon bulunmaktadır. İlkinde binayı taçlandıran, ellerinde meşale taşıyan üç tanrıça, diğerinde bir at arabası ve çevresinde bir grup insan yer alır. İlkinde üç tanrıçanın şeması aynı kalmasına rağmen, özellikle dış kenarda yer alan figürlerde farklılıklar görülür. Bazen bunların her biri ellerinde iki meşaleyle frontal bazen de cepheden görülmektedirler. Bu üç tanrıçanın yorumlanması hakkında bilimsel tartışmalar bulunmaktadır¹⁰³⁵. Bu konuda ortadaki tanrıçayı arayış içindeki Demeter, diğerlerini ise ona yardımcı olan Artemis ve Hekate olarak¹⁰³⁶ yorumlamak mümkün. Çünkü ortada duran tanrıça, ikonografik olarak arayış içindeki Demeter'e benzemektedir. Tek fark ortadaki tanrıçanın cepheden görünüşü ve duruşudur. Ayrıca yılanlı meşaleler zaten Kore ve Demeter'in sembolleri¹⁰³⁷ olduğundan, yapının bu iki tanrıçanın kültüne adanmış olması gerektiğinden bu yorum kabul edilebilir. Martin¹⁰³⁸ bu durumda söz konusu tasvirin, kültüsel şenliklerin yapıldığı yer olduğunu ve bu yüzden kapalı tutulan kapısı dışında başka açık bir yeri olmayan yapının alışılmadık

¹⁰³³ Price-Trell, Age., 111, Fig. 204; Mitchell- McNicoll, Age., 65.

¹⁰³⁴ Martin, Agm., 139.

¹⁰³⁵ Martin, Agm., 140.

¹⁰³⁶ Donaldson, Age., 159; M. P. Nilson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung unter Ausschluss der attischen*, 1906, 360.

¹⁰³⁷ Sear, *Roman Coins and Their Values*, 15.

¹⁰³⁸ Martin, Agm., 140.

mimarisinin de gizli ayinlerin dışarıya taşmaması için kilitli olduğu şeklinde açıklamaktadır.

Brehm¹⁰³⁹ ortadaki figürün, sikkeler üzerinde görülen, kızını arayan Demeter'in yaptığı gibi meşaleyi aşağı doğru eğik değil de zafer işareti olarak yukarda tutmasından yola çıkarak, Kore olduğunu söylemektedir. Bu durumda yanındakiler de Demeter ve Hekate olmalıdır. Aynı ikonografi MÖ 4. yüzyıl sonlarına ait bir Kyzikos kabartması üzerinde görülmektedir¹⁰⁴⁰. Bu kabartmada, hafif bükerek yukarı kaldırdığı ellerinde iki meşale tutan bir tanrıça Floransa Koresi şeması¹⁰⁴¹ içindedir ve ayaklarının dibinde bir köpek olması sebebiyle, çoğu kez de Artemis¹⁰⁴² olarak tanımlanmıştır. Hekate olduğuna dair görüşlerde bulunmaktadır¹⁰⁴³. Ayrıca ellerindeki meşalelerden dolayı, Propontis ve özellikle Kyzikos'da yaygın olan Hekate Phosphorus kültünü çağrıştırmaktadır¹⁰⁴⁴. Ancak köpeğin kerberosa yönelik bir işaret olabileceği ve bu kişinin Kore olabileceği¹⁰⁴⁵ de ihtimallerden biridir. Kyzikos'un kent temsilcisi Kore, çok sayıda homonoia sikkesi¹⁰⁴⁶ üzerinde, tamamen aynı ikonografiye sahiptir. Böylece yuvarlak yapının çatısında, Kore'nin arayış sahnesinin canlandırılmış olamayacağını söyleyebiliriz. Burada Kore'nin bulunması, ya da geriye dönüş anı canlandırılmıştır. Grubun bu şekilde yorumlanmasıyla, Kore mitine ait Kyzikos sikkelerinde yer alan Kore'nin kaçırılışı ve Demeter'in arayış evreleri tamamlanmış oluyor. Aslında bu evreyi, en önemli an yani ἄνοδος Kore'nin Hades'ten geri getirilişi tamamlamaktadır. Böylece Kyzikos kült kutlamalarındaki kurtuluş fikrine yönelik bağlantı da kurulmuş olmaktadır. Yuvarlak yapının çatısında yer alan üzerinde bir kişinin yer aldığı at arabası ve iki yanında birer kişinin olduğu sahneyi, Samotrakhe dikili taşlarında ve Cyriacus'un çizimlerinde de görmek mümkündür¹⁰⁴⁷. Bu tip, kentte sadece Gallianus dönemine ait az sayıdaki otonom ve imparatorluk sikkelerinde görülmektedir¹⁰⁴⁸.

¹⁰³⁹ Brehm, Agm., 27.

¹⁰⁴⁰ Hasluck, 1911, 233; M. Bieber, *Ancient Copies. Contributions to the History of Greek and Roman Art*, 1977, 197, Res. 797. Brehm, Agm., 26, dn. 4. Taf. 9.

¹⁰⁴¹ R. Kabus - Jahn, *Studien zu den Frauenfiguren des vierten Jahrhunderts vor Christus*, 1963, 1 vd, Taf.1.

¹⁰⁴² LMC Artemis 660 Nr:506.

¹⁰⁴³ Bkz. B. Kraus, *Hekate. Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland*, 1960, 52, 251, LMC Hekate 995, Nr: 66.

¹⁰⁴⁴ Mitchell- McNicoll, Agm., 65.

¹⁰⁴⁵ Martin, Agm., 141.

¹⁰⁴⁶ BMC Mysia No. 291 vd.

¹⁰⁴⁷ Price-Trell, Age., fig. 204

¹⁰⁴⁸ Gallianus dönemi: McClean 7611 vd; Lehmann, Age., 16 b; SNG Paris 887.

Cyriacus tarafından yapılan çizimlerin üç kopyası, aslında birbirinin aynısı olmakla beraber detaylarda farklılık gösterirler. Oxford'da ve Floransa'daki Codex'te¹⁰⁴⁹ arabanın üzerindeki kişi sağ elinde bir kılıç tutan erkek, Milano'daki Codex'teki ise iki meşale tutan bir kadındır. Cyriacus'un orijinal çizimi kayıp olup, onun gördüğü taş bugün parçalar halindedir. Asklepiades yazıtında bütün olarak korunmuş yapı, tahrip nedeniyle net olarak görünmemektedir. Ancak görüldüğü kadarıyla, figürlerin oluşturduğu taş, zorunlu olarak gerçekleştirilmemiştir. Çünkü şimdi kayıp olan küçük parça üzerinde, yapının üst bölümünün bittiği yer görülmektedir. Burada dikili taş üzerindeki kabartma alanının sınırlı olup çatı bölümünde figürel süslemelerin resmedilmesi için yer yoktur. Martin, bu yüzden de antik dönem insanı ek bir açıklamaya gerek duymadığını, figürlerin sembolik olarak algılanması gerektiğini belirtir¹⁰⁵⁰.

Az sayıda olan yuvarlak binalı ve at arabalı grubun işlendiği malzeme hem kalitesiz, hemde kötü korunduğu için söz konusu tasvirlerde Demeter'i işaret eden bir biga mı, yoksa Kore'yi kaçıran Hades'i simgeleyen quadraiga mı olduğu anlaşılamamaktadır. Ayrıca arabanın içindeki kişinin, kadın mı erkek mi olduğunu tespit etmekte zordur. Bu durumda sadece dıştaki figürlerin hareketleri yorumlanabilir. Bunlar eğer Kore'nin kaçırılışını gören refakatçileri ise, ellerini yukarıya doğru kaldırmış olmaları korkunun simgesi olmalıdır. Ya da yukarı kaldırdıkları ellerinde meşale tutmaktadırlar ki bu görüntüyle de arayış içindeki Demeter'in refakatçileri olarak yorumlanabilirler.

Samotrake kabartmasındaki yuvarlak yapıyla bağlantılı olarak, Kyzikos'lu mimar Asklepiades isminin geçmesi, bu mimar ile Kyzikos'daki Kore Kült binası arasında bir ilişki olabileceği konusunu gündeme getirir. Asklepiades yazıtında, taşı adayan kişinin Attalos'un oğlu olduğu ifadesi geçer. Kyzikos'da bulunan bir mezar stelinin, mimar Asklepiodoros'un oğlu Attalos adında birine aittir¹⁰⁵¹. Üzerinde cenaze yemeği sahnesinin işlendiği mezar taşı, Attalos'un Samothrakhe ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Çünkü burada bir kadın hizmetçi, ölen kişiye minyatür ebatlarda çatısı yuvarlak kiremitten ve sütunları yüksek olan yuvarlak tapınak binası sunmaktadır¹⁰⁵².

¹⁰⁴⁹ Barattolo, Agm., 70.

¹⁰⁵⁰ Martin, Agm., 142.

¹⁰⁵¹ Price-Trell, Age., 113.

¹⁰⁵² Martin, Agm., 143.

Bunun dışında Asklepiades'i, Kyzikos Kore kült binasının inşa edilmesi ile ulaştığı ün nedeniyle Samothrake'liler tıpkı Asklepiades Yazıtı'nın da aktardığı gibi¹⁰⁵³ Kyzikos'dan çağırtmış olabilirler¹⁰⁵⁴. Ayrıca antik dönemde, kentin mimarlarının büyük bir üne sahip olduğu da bilinmektedir¹⁰⁵⁵. Ünlü mimar Vitruvius'un, Roma döneminden önce Anadolu'da birçok kentte çalışan mimarlar arasında, Kyzikoslu mimarları sayması da bunu doğrulamaktadır.

Mimari açıdan yapının modeli, Samothrake-Arsinoeion ile oldukça dikkat çekici benzerliklere sahiptir¹⁰⁵⁶. Bu benzerlikler Attalos'un aynı zamanda, Arsinoeion'un mimarı olduğu izlenimini vermektedir. Ancak aralarında yaklaşık yüzyıllık tarihsel bir farklılık ortaya çıkmaktadır¹⁰⁵⁷. Arsinoeion MÖ 3. yüzyıl başlarında inşa edilmiş, oysa dikili taş MÖ 2. yüzyıl ortalarına ait olup aralarında yüzyıldan fazla tarihsel bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bu sav geçerli olamaz. Ancak bu konuda bilgi olmadığından, bazı yorumlar yapılmaktadır; muhtemelen Attalos, Samothrakhe'yi ziyaret ederek incelemelerde bulunmuş ve Kyzikos için benzeri bir yapı tasarlamıştır. Ancak bu tasarımın gerçekleştirilmesi oğlu Asklepiades'e kalmıştır. Asklepiades ise yapıyı, Samotrake kabartmalarında ve Kyzikos sikkelerinde görüldüğü gibi şekillendirmiştir. Bu durum bir anlamda Kore Kült binasının bu şekliyle, yaklaşık MÖ 200 civarında bitirilmiş olduğu anlamına gelmektedir¹⁰⁵⁸.

Kentte yuvarlak yapıya ait arkeolojik bulgular ele geçmemiştir. Ancak Samotrake dikili taşlarının ve imparatorluk dönemi Kyzikos sikkelerinin üzerinde, MS 2. yüzyıldan kent basımlarının sonuna kadar bu yapının oldukça detaylı işlenmiş olması¹⁰⁵⁹ ile kabartma ve sikkeler gerçek bir yapının olduğunu kanıtlamaktadır¹⁰⁶⁰. Kentte sürdürülmekte olan kazılarla bu kült yapısı gün ışığına çıkarılabilir.

MS 3. yüzyılda Kyzikos sikkelerinde Kore'nin kült yapısı ile Hadrian'a adanmış olan imparator kültü tapınağının¹⁰⁶¹ tasvirleri yan yana verilmiştir. Binaların sıralanışı,

¹⁰⁵³ Price-Trell, Age., 113.

¹⁰⁵⁴ Marquardt, Age., 166; Ertüzün, Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, *Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 84.

¹⁰⁵⁵ W. J. Hamilton, "Notes of a Journey in Asia Minor, in 1837", *Journal of the Royal Geographical Society of London* Vol. 8, 1838, 138.

¹⁰⁵⁶ Lehmann, Age., 1-56.

¹⁰⁵⁷ Price-Trell, Age., 115.

¹⁰⁵⁸ Martin, Agm., 143.

¹⁰⁵⁹ Barattolo, Agm., 66.

¹⁰⁶⁰ Mitchell - McNicoll, Agm., 65.

¹⁰⁶¹ Ashmole, Agm., 179-191; Barattolo, Agm., 57-108, Taf. 27-41.

sağda yuvarlak yapı¹⁰⁶², solda Hadrian Tapınağı¹⁰⁶³ olmakla birlikte değişkendir¹⁰⁶⁴. Çünkü görüldüğü kadarıyla sikke tipiyle, iki tapınağın topografik benzerlikleri vurgulanmak istenmemiştir. Bunun yerine her iki yapıda aynı seviyeye yerleştirilerek, eşit değerde oldukları gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sikke tipi ilk olarak, Caracalla¹⁰⁶⁵ döneminde basılmıştır. Büyük ihtimalle imparator Anadolu gezisi sırasında, MS 214 civarında Kyzikos'u ziyaret ederek, birçok kentte olduğu gibi ikinci bir neokori sözü vermiştir¹⁰⁶⁶. İkinci bir imparator kült yapısı sözü verilmesi, sikke basımlarına bir taraftan neokori'nin teslim edilişi, bir taraftan da ΔIC NEOKOPΩN lejantıyla yansımıştır¹⁰⁶⁷.

Hadrian'ın şehre yapılmasına izin verdiği ilk Neokoria¹⁰⁶⁸, Antoninus Pius döneminde, kent sikkelerinin basım programına dahil edilmiş¹⁰⁶⁹ ve bu olay kent sikkelerin arka yüzünde genellikle bir podyum üzerindeki 8 sütunlu yapı ve KVZIKHNΩN NEOKOPΩN lejantıyla resmedilmiştir¹⁰⁷⁰. Bu 8 sütunlu tapınak, Neokori'nin simgesi olarak görülmüş ve bu konuyla ilgili olarak Caracalla döneminde sikkeler basılmıştır. Bu sikkeler üzerinde de birbirinin aynısı iki tane 8 sütunlu tapınağa yer verilmiştir. Bu sikkelerin amacı da şehrin sahip olduğu iki Neokori'yi vurgulamaktır.

Kore kült binasıyla Hadrian Neokori tapınağını eşdeğer olarak tanımladığımızda, bu durum yuvarlak yapının da imparator kültü binası olduğu anlamına gelir. Bu türden zaten var olan bir tapınağın ayrıca yeni bir fonksiyon, yani Neokori tapınağı şeklinde bir işlev üstlenmesi¹⁰⁷¹ olayını, başka kentlerde de görmekteyiz¹⁰⁷².

Pergamon Asklepios¹⁰⁷³ ve Smyrna Roma Tapınaklarının fonksiyonlarının da İmparator kült mekanı olarak değiştirildiğini bilmekteyiz. Kentlerin sikkeleri de bu

¹⁰⁶² London 1975, 4-11-104.

¹⁰⁶³ SNG Paris 782,

¹⁰⁶⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 118.

¹⁰⁶⁵ Price-Trell, Age., Fig, 448.

¹⁰⁶⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 189; Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 1553.

¹⁰⁶⁷ Barattolo, Agm., 66.

¹⁰⁶⁸ B. Burrell, *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86.

¹⁰⁶⁹ Barattolo, Agm., 65; Burrell, Age., 89.

¹⁰⁷⁰ BMC Mysia 47, no: 218; SNG v. Aulock 1260; SNG Paris 662; Commodus döneminde; BMC Mysia, 241; SNG Copenhagen 122; SNG v. Aulock 1274; SNG Paris 748; Severus Alexander döneminde; London 1919, 7-14-147; Maximian Döneminde; London 1919, 4-17-151; Gordian III döneminde; SNG Paris 837.

¹⁰⁷¹ S. R. F. Price, *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, 1984, 146-156.

¹⁰⁷² Barattolo, Agm., 66; Burrell, Age., 9.

¹⁰⁷³ J. Friesen, *Twice Neokoros, Ephesos, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family, Religions*

konuda açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Bu üç şehre ait üçlü Neokoria sikkelerini incelersek, arka yüzlerinde üç tapınak ve tapınakların her birinde kült heykellerine yer verildiğini görürüz. İki tapınak üzerinde imparatorun kültüsel bir resmine yer verilmişken, üçüncüsünde bir tanrıça heykelinin tasvir edildiğini görmekteyiz. Smyrna örneğimizde Tanrıça Roma'nın, Pergamon'daki tapınakta ise Asklepios'un heykeli görülmektedir. Tapınakların çatılarında bunlara ilave olarak, tapınılan tanrıçanın isminin kısa biçimi, ya da tanrı seviyesine yükseltilmiş olan imparatorun isminin kısaltmasına yer verilir¹⁰⁷⁴. Sikkeyi çevreleyen lejanttan, iki şehrin artık üç neokoriye sahip oldukları sonucuna ulaşmaktayız. Bu nedenle üçüncü tapınak, bir imparator resmiyle değil aksine bir tanrı/tanrıça resmiyle imparator tapınağını canlandırmak zorunda kalmış olmalıdır.

MS 3. yüzyıl başlarında kentlerin ekonomik durumları kötü olduğu için, imparator kültüne yönelik yeni bir tapınak inşası mümkün görünmemektedir. Ancak kentler kendi değerini yüceltmek¹⁰⁷⁵ ve aynı zamanda bölgedeki siyasi güçlerini koruyabilmek için, yeni bir Neokoria'yaya ihtiyaç duyduklarından yenisini inşa etmektense var olan bir tapınağın fonksiyonu değiştirme yoluna gitmişlerdir. Pergamon ve Smyrna için geçerli olan bu olay, Kyzikos'da da uygulanmıştır. Gerçi Kore'ye yönelik olan yuvarlak yapıda belirleyici olabilecek bir yazıt yoktur. Yani tapınağın Caracalla tarafından inşa edildiğine dair kesin bilgiye ulaşılammıştır. Ancak Hadrian Neokoria Tapınağı ve Kore kültü binasının, eşdeğer bir şekilde yan yana yerleştirilmesi ve arka yüzde yer alan ΔIC NEOKOPΩN lejantından yola çıkarak, burada iki Neokoria tapınağının canlandırılmış olduğu açıktır. İki tane yan yana duran 8 sütunlu tapınak¹⁰⁷⁶, genel olarak imparator kültünü işaret ederken, yuvarlak binanın resmedilmesi arka planda yer alan ve kent için oldukça önemli olan Kore Tapınağına bir fonksiyon daha, yani imparator kültü onurunun verilmesini göstermektedir¹⁰⁷⁷.

of the Graeco-Roman World, Leiden 1993, 15.

¹⁰⁷⁴ Martin, Agm., 145.

¹⁰⁷⁵ Barattolo, Agm., 71.

¹⁰⁷⁶ Price-Trell, Age., Fig. 448.

¹⁰⁷⁷ Barattolo, Agm., 66, 67; Martin, Agm., 146; Burrell, Age., 98.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1. KYZİKOS'UN YER ALDIĞI BİRLİKLER

Antikçağda kent birliklerinin kurulmasında, kentlerin veya devletlerin ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş olmalarının yanı sıra politik açıdan yeni yapılanmalara gitme isteği etkili olmuştur. Anadolu'da bilinen bu tür yapılanmalara en erken örnek olarak, MÖ 2. binde kurulan Assuwa/Arzawa Birliği gösterilmektedir¹⁰⁷⁸.

Antikçağ birlikleri hakkında, yazılı kaynaklardan, antlaşmalar ve birlik sikkeleri gibi arkeolojik ve epigrafik verilerden bilgi ediniyoruz. Kuruluş amaçlarına göre birlikleri, askeri (Symmachia-epimachia), politik (sympoliteia) ve dini (amphiktiona) olmak üzere gruplara ayırmak mümkündür. Ancak kuruluş amacı dinsel ya da politik olan birliklerin, zaman zaman askeri amaçlara da hizmet ettiği görülmektedir¹⁰⁷⁹. Ayrıca antik kaynaklarda geçen koinon, synhedrion, ekklesia, ethnos gibi kavramlar da yine bu tür yapılanmalar için kullanılan terimler olarak karşımıza çıkar. Bağımsız kentlerin katılımıyla oluşan ve demokratik yöntemlerle yönetilmeye çalışılan birlikler, askeri, politik ve dini amaçlı faaliyetleri içermekteydiler.

5. 1. 1. Attika-Delos Deniz Birliği

Atina ve Sparta'nın, Peloponnes Birliğini kurarak Pers yayılmasını önlemeye yönelik¹⁰⁸⁰ çalışmalarının ardından savaş denizlere doğru kaymaya başlamıştır. Bunun sonucunda Sparta Peloponnes'e çekilirken, Atina Yunan dünyasının öncülüğünü üstlenir¹⁰⁸¹. MÖ 490–479 arasındaki savaşlardan sonra Persler geri püskürtülmelerine rağmen Adalar ve Anadolu'daki kentler için Pers tehlikesi devam etmekteydi. Bu yüzden Yunanistan, İonia'yı da içine alan bir birlik kurulmasının kaçınılmaz olduğunu anlamıştır. Böylelikle Yunanlılar, Perslerin Atina'da yaptıkları tahribatın öcünü almak için, MÖ 478–477 yıllarında Atinalı general ve devlet adamı Alkibiades tarafından merkezi Delos olan bir birlik kurulmuştur¹⁰⁸². Attika-Delos Deniz Birliği, İonların özel

¹⁰⁷⁸ T. Korkut, "Antik Çağlarda Amphiktionia, Symmachia, Sympoliteia Yapılanmaları ve Likya Birliği", B. Can - M. Işık (Ed.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı*, 2007, 130.

¹⁰⁷⁹ Örneğin başlangıçta Delos Adası'nda Apollon kutsal alanı merkez olmak üzere Pers'lere karşı amphiktionia amaçlı kurulan Attika-Delos Deniz Birliği symmachia amaçlı bir birliğe dönüşmüştür.

¹⁰⁸⁰ Korkut, Agm., 132.

¹⁰⁸¹ Gezgini, Age., 47; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20; Arıcan, Age., 29.

¹⁰⁸² Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", 234; Bakır, "Kyzikos-Daskyleion İlişkileri", 3; Cremer, Agm., 9; Gezgini, Age., 47; Yağız, *Ainos Kazı Sikkeleri*, 6; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki*

isteği ve desteği üzerine, İon devrimi sonucunda Atina tarafından kurulmuş bir birliktir¹⁰⁸³. Ege Adaları, Balkanlar ve Anadolu'nun batı ve güney kıyılarındaki kentlerin katılmasıyla, birliğe katılan kent sayısı 300'e ulaşmıştır¹⁰⁸⁴. Perslere karşı birleşik bir donanmayı besleyip, sürekli hazır tutacak¹⁰⁸⁵ olan bu birliğin üyeleri, eşit haklara sahip olup otonomlarını muhafaza ediyorlardı. Üyelerin birliğe gemi ve asker verme zorunluluğu vardı. Bu şartları yerine getiremeyenler bir miktar vergi (phoros) ödeyerek üyeliklerini sürdürüyorlardı¹⁰⁸⁶.

Kyzikos MÖ 478'de Atina etkisine girmiş ve Attika- Delos¹⁰⁸⁷ Deniz Birliğine katılmıştır¹⁰⁸⁸. Kyzikos kenti Attika- Delos Deniz Birliğine 9 talanton gibi oldukça yüksek bir vergi ödemekle yükümlüydü¹⁰⁸⁹. Kyzikos'un bu birlik içerisinde yer alması o dönemdeki zengin kentlerden biri olduğunu açıkça göstermektedir¹⁰⁹⁰.

Atina'da vergilerin kayıtlı olduğu mermer bir stel ele geçmiştir¹⁰⁹¹. Tarihi yönden Kyzikos ile bağlantılı bazı kentlerin vergi miktarları, kentlerin MÖ 5. yüzyıl ortalarındaki durumunu ve önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. Lampsacus 12 talent (MÖ 425'ten sonra 10 talent ve 2700 drahmi olarak azalıyor), Byzantion 15 talent (daha sonra 21 talente kadar yükseliyor), Proconnesus 3 talent, Besbicus 3000 drahmi, Artake 2000 drahmi, Didymoteichus 1000 drahmi Daskyleion ile Priapos 500

Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar, 20; Mansel, Age., 299; Tulay, Age., Attika-Delos Deniz Birliği maddesi; Hansen - Nielsen, Age., 984; Arıcan Age., 29; Korkut, Agm., 132; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 99; A. G. Akalın, "Troas Synoikisis'i" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXI, 33, 2003, 7.

¹⁰⁸³ Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", 159; Gezgın, Age., 47.

¹⁰⁸⁴ Gezgın, Age., 47; Tulay, Age., Attika-Delos Deniz Birliği maddesi; Akalın, Agm., 7; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 94.

¹⁰⁸⁵ Akalın, Agm., 7.

¹⁰⁸⁶ P. J. Rhodes, *The Greek City States*, Cambridge University Press, New York 1986, 256; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20; E. Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 1999, 178; Tulay, Age., Attika-Delos Deniz Birliği maddesi; Arıcan, Age., 29; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 99.

¹⁰⁸⁷ Delos Apollon'un kutsal alanı olup birliğin komuta merkezi burada yer aldığı için bilim adamları tarafından bu isimle adlandırılmıştır; Rhodes, Age., 256; Carradice-Price, Age., 94.

¹⁰⁸⁸ Hasluck, "The Marmara Islands", 8; Hasluck, *Cyzicus*, 165; Cremer, Agm., 9; Gezgın, Age., 47; Hansen - Nielsen, Age., 984; Köker, "Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 41; Arıcan, Age., 29.

¹⁰⁸⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 165 vd; Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", 50; Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 59; Mildenberg, Agm., 11; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 88; Sacks - Murry- Bunson, Age., 75; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20; Köker, "Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 41; Koçhan, Age., 23.

¹⁰⁹⁰ Sacks - Murry - Bunson, Age., 75.

¹⁰⁹¹ Rhodes, Age., 259; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 100.

drahmi, Harpagium ise 300 drahmi,¹⁰⁹² ödemekteydi. Kyzikos kenti ise 9 talent tutarındaki vergiyle en çok ödeyenler arasında Lampsakos'dan sonra ikinci sırada¹⁰⁹³ yer almaktaydı.

Kyzikos'un Delos birliğine gönderdiği bilinen ilk phoros, 4.320 drahmilik küçük bir ödemeyle MÖ 446 yılında yapılmıştır¹⁰⁹⁴. Kentin ödemelerindeki düzensizlikler zaman zaman Daskyleion'daki Pers satrabının baskısına maruz kalmasına bağlanmaktadır. Hellespontus'daki diğer kentlerin ödemelerindeki düzensizliklerin sebebinin de aynı olduğu düşünülmektedir. Çünkü MÖ 440'dan önce Yunan kentlerinin sık sık Pers yardımına başvurduklarını biliyoruz¹⁰⁹⁵.

Atina MÖ 448 yılında müttefiklerinden vergi toplamamış, ancak ertesi yıl vergiler konusundaki fikri değişmiştir. MÖ 447 yılında phoros istediği ve topladığı kesin olarak bilinmektedir. Ancak bu dönemde Kyzikos'un, MÖ 446 yılına gelinceye kadar ödemekle yükümlü olduğu 9 talentin onda biri kadar olan bir phoros dışında ödeme yapmadığı biliniyor. Bunun sebebinin MÖ 448'de Priapos'un doğusundaki kıyı bölgelere Daskyleion satrabının yaptığı akınlar ile bu tarihte güney Kolophon'da çıkan ayaklanma olduğu düşünülmektedir¹⁰⁹⁶. Kolophon 447'de yeniden ele geçiriliyor ve Kyzikos'un batısında yer alan Harpagium ilk kez vergi ödüyor. Kyzikos da MÖ 446 yılından başlayarak MÖ 443–2 yıllarına kadar düzenli olarak phoros ödemiştir¹⁰⁹⁷.

Sikke hakkındaki yönetmelik veya kanunların, sikkelerin dolaşımlarını da belirledikleri görülmektedir. Atina, Attika - Delos Deniz Birliği içindeki kentlerin bir kısmının sikke basma hakkını sınırlandırmış ya da tamamen yasaklamıştır¹⁰⁹⁸. Atina MÖ 5. yüzyıl ortalarında, bir kararname yayınlayarak birlik içindeki kentlerden Atina'nın sikke ve ağırlık sistemlerini kullanmalarını istemiş ve onların kendi gümüş sikkelerini kullanmaları yasaklanmıştır. Atina'nın bu tutumu sikke tekeli elinde

¹⁰⁹² Hasluck, *Cyzicus*, 165 vd; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20.

¹⁰⁹³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20;Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 49.

¹⁰⁹⁴ S. K. Eddy, "The Cold War between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.", *Classical Philology*, Vol.68, No.4, 1973, 245; Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", 48.

¹⁰⁹⁵ Eddy, "The Cold War between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.", 245;Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", 53.

¹⁰⁹⁶ Eddy, "The Cold War between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.", 246.

¹⁰⁹⁷ Eddy, "The Cold War between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.", 248.

¹⁰⁹⁸ Robinson, "The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies", 324;J.M.F. May, *Ainos, Its History and Coinage*, London 1950, 9; B. D Meritt - H. T. Wades - M. F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists 1*, New Jersey 1950, T.69; Seltman, *Age.*, 110; Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10; Rhodes, *Age.*, 259.

tutarak yalnızca kendi bastığı tetradrahmilerin dolaşımını zorunlu kılıp, kar sağlamaya yönelikti. Atina kendi konfederasyonu içindeki kentleri Atina gümüş sikkelerini kullanmaya zorlamaktaydı. Mısırdaki Ptolemaioslar döneminde, Pergamon ve Pontus Krallıklarında olduğu gibi Atina’da da yabancı sikkelerin dolaşımı yasak olup, yerel sikkeler özel ağırlık sistemine göre basılıyordu. Bu sistemde sikkelerin değerinin fazla artmasını sağlayan bir kur söz konusuydu¹⁰⁹⁹. Oldukça katı bir niteliğe sahip olan bu kararı içeren yazıt, Attika - Delos Deniz Birliği kapsamındaki tüm kentlerin pazaryerlerinde herkesin görebileceği bir yere konulmuştur¹¹⁰⁰. Yazıtın parçaları Siphnos, Kos, Makedonya’daki Aphytis ve başka yerlerde de ele geçmiştir¹¹⁰¹.

Kararda Atina Meclis Kâtibinin meclis yeminine eklediği “Eğer kentlerden birinde gümüş sikke basılırsa ve Atina sikkelerinin ağırlıkları ve ölçüleri yerine, yabancı sikkeler, ağırlıklar ve ölçüler kullanılırsa, bunu yapanı Klearkhos’un kararnamesine göre cezalandırıp para cezası ödemeye mahkûm edeceğim” şeklindeki hükümler oldukça dikkat çekicidir. Burada önceki bir karardan bahsedilmesi daha önceye ait benzer bir hükmün var olduğunu göstermektedir¹¹⁰². Samos, Chios, Lesbos ve Kyzikos gibi kentler bu yasağın dışında tutulmuştur¹¹⁰³. Bu kentlerin ancak MÖ 404’ten sonra, Peleponnes savaşlarının sona ermesi üzerine tekrar sikke basmaya başladıklarını görüyoruz¹¹⁰⁴.

Atina’nın birliğin merkezini Delos’tan Atina’ya taşıması¹¹⁰⁵ ve birliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlaması, birlik üyeleri arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır¹¹⁰⁶. Müttefiklerini uyruk gibi görmeye başlayan Atina, ağır vergiler alarak

¹⁰⁹⁹ Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 159; Robinson, “The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies”, 324; Seltman, Age., 111; Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 52; Carradice-Price, Age., 56; Morrisson, Age., 99; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 100.

¹¹⁰⁰ R. Meiggs, *The Athenian Empire*, Oxford 1972, 405.

¹¹⁰¹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 51; Carradice-Price, Age., 56; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 100.

¹¹⁰² D. M. Lewis, “The Athenian Coinage Decree”, I. Carradice (Ed) *Coinage and Administration in the Athenian and Pers Empires*, BAR International Series 343, 53-63; H. B. Mattingly, “The Athenian Coinage Decree and the Assertion of Empire”, I. Carradice (Ed) *Coinage and Administration in the Athenian and Pers Empires*, BAR International Series 343, 65-71; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 51.

¹¹⁰³ D. B. Gregor, “Athenian Imperialism”, *Greece & Rome*, Vol. 22, No: 4, Feb., 1953, 30.

¹¹⁰⁴ Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10; Atlan, *Grek Sikkeleri*, 32.

¹¹⁰⁵ Eddy, “Some Irregular Amounts of Athenian Tribute”, 70; J. M. Balcer, *Studien zum Attischen Seebund*, 1984, 11 vd; Gezgin, Age., 51.

¹¹⁰⁶ Rhodes, Age., 259; Balcer, Age., 11 vd; Gezgin, Age., 51; Yağız, *Ainos Kazısı Sikkeleri*, 7; Friedell, Age., 178; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20.

birliği bir deniz imparatorluğu ve birlik üyelerini de sömürge haline getirdi. Birlikten ayrılmak isteyen kentlere ağır cezalar verilmekteydi¹¹⁰⁷.

Atina'nın MÖ 415 - 413'de yapılan Sicilya seferinde yenilmesini fırsat bilen İonya kentleri birlikten ayrılırlar. Atina ve Persler arasında MÖ 387/386'da Kral Barışı¹¹⁰⁸ ya da Antalkidas Barışı¹¹⁰⁹ olarak adlandırılan antlaşma imzalanır¹¹¹⁰. Bu antlaşmaya göre Atina, Anadolu'daki Yunan kentlerini Perslere bırakacak ve diğer Yunan kentleri bağımsız olacaktır¹¹¹¹.

Antalkidas Barışı'ndan sonra Pers egemenliğine giren Kyzikos¹¹¹², MÖ 384'de bağımsızlığını ilan eder. Burayı tekrar ele geçirmek isteyen Daskyleion satrabına karşı kendilerini, Atina'dan Timotheos komutasındaki yardım ulaşıncaya kadar başarı ile savunurlar. Perslere karşı göstermiş oldukları bu başarı, kentin MÖ 378-377'de kurulan İkinci Attika-Delos Deniz Birliğine¹¹¹³ seçilmesine sebep olur¹¹¹⁴. Böylelikle kent oldukça gelişip zenginleştiği bir döneme girer. Ancak MÖ 357-355 yılları arası gerçekleşen müttefikler savaşı sonrasında kentin bu birliktende ayrıldığı görülür¹¹¹⁵.

Ege bölgesinde kurulan ve Anadolu'nun batı sahilindeki kentler ile adalardaki, Kuzey Yunanistan ve İon denizi kıyılarındaki kentleri içine alan¹¹¹⁶ ilk deniz birliği yüzyıl önce Perslere karşı kurulmuşken, ikinci deniz birliği Spartalıları karşı oluşturulmuştur¹¹¹⁷.

Kyzikos'un MÖ 362'de bu birlikten ayrılmasının nedeni vatandaşlarına gösterilen ticari kıskançlıklardır¹¹¹⁸. Kötü bir üne sahip olan Midias, hükümet emriyle savaşan korsan gemisinin seferi sırasında rastladığı Kyzikos ticari gemisine saldırır ve onlardan

¹¹⁰⁷ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 20; Arıcan Age., 29.

¹¹⁰⁸ R J. Hopper, *Trade and Industry in Classical Greece*, London 1979, 81; Akalın, Agm., 7.

¹¹⁰⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 168; G. E. Underhill, "Athens and the Peace of Antalcidas", *The Classical Review*, Vol. 10, No. 1, Feb., 1896, 19 vd.; Rhodes, Age., 266; Gezgini, Age., 92; Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 61.

¹¹¹⁰ Friedell, Age., 260; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 399; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 25; Hansen - Nielsen, Age., 984.

¹¹¹¹ Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", 237; Rhodes, Age., 267; Yaylalı, "Antik Kyzikos Kenti ve Geleceği Üzerine Düşünceler", 12; Gezgini, Age., 92; Arıcan, Age., 29.

¹¹¹² Greenwell, Age., 7; Yaylalı, "Antik Kyzikos Kenti ve Geleceği Üzerine Düşünceler", 13.

¹¹¹³ Rhodes, Age., 262; Cremer, Agm., 9; Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 62; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 52; Mansel, Age., 388; Hansen - Nielsen, Age., 984.

¹¹¹⁴ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 25; Arıcan, Age., 30.

¹¹¹⁵ Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 59; Cremer, Agm., 9; Köker, "Kapıdağı Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42.

¹¹¹⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 168; Atılan, *Grek Sikkeleri*, 32.

¹¹¹⁷ Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 62.

¹¹¹⁸ Hasluck, "The Marmara Islands", 8; Hasluck, *Cyzicus*, 32.

5 talentten fazla bir para alır. Kyzikoslular meseleyi Atina hükümetine iletmış ancak meclis Midias'ı haklı çıkarmıştır. Bundan dolayı Kyzikos birlikten çekilir ve Asia'nın önemli ticaret kentlerinden biri olarak bağımsız kalmayı tercih eder¹¹¹⁹.

Kyzikos, birliğe vergilerini elektron madeni ile ödemekteydi¹¹²⁰. Delos Birliğinin vergi listelerindeki çok sayıda kent devletinin de vergilerini Kyzikene elektronları ile ödediğini öğreniyoruz. Hatta Hellespontus vergi bölgesinden gelen ödemelerin de Kyzikenelerle yapıldığı biliniyor¹¹²¹. Bu bölgede geçerli sikke Kyzikeneler idi ve ödemeler Lampsakos ile Phokai'nin sikkeleri ile tamamlanıyordu¹¹²². Bu geçerlilik sikkelerin uluslar arası öneminden kaynaklanmaktaydı.

Kyzikos'un MÖ 478'de katıldığı Delos birliğinden MÖ 411 de ayrıldığı görülmektedir¹¹²³. MÖ 411 Kyzikos Savaşı¹¹²⁴ sonrasında MÖ 405'e kadar kentin Atina egemenliğinde kaldığı görülür. Bu tarihten MÖ 394'e kadar Sparta egemenliğine boyun eğen kent, MÖ 394'te Knidos savaşı¹¹²⁵ ile diğer kentler gibi, MÖ 387'deki Antalcidas barışına kadar yeniden bağımsız olur. Bu barıştan sonra MÖ 364'e kadar Atina hegemonyası altındaki kent, MÖ 357'deki Kios'ta Atina'nın bozguna uğraması ile birlikte özgür kalır.

Bu dönem sonrasında kent Atina ile tüm ilişkilerini koparıp egemenliğini güvence altına alarak genişletir¹¹²⁶ ve İskender'in Anadolu'ya gelişine kadar bağımsız ve refah içinde bir kent olmayı sürdürür¹¹²⁷.

¹¹¹⁹ Greenwell, Age., 7; Hasluck, *Cyzicus*, 169.

¹¹²⁰ Vickers, Agm., 174.

¹¹²¹ Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", 50.

¹¹²² Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", 51.

¹¹²³ Hansen-Nielsen, Age., 9 84.

¹¹²⁴ Greenwell, Age., 6; Hasluck, *Cyzicus*, 167; Andrewes, "The Generals in the Hellespont", 2; R. J. Littman, "The Strategy of the Battle of Cyzicus", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 99, 1968, 265 vd; Bengtson, Age., 248; Andrewes, "Notion and Kyzikos: The Sources Compared", 19 vd; Mansel, Age., 335; Gezgin, Age., 74; Sacks – Murry – Bunson, Age., 74; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 23; Arıcan, Age., 30; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 107.

¹¹²⁵ Greenwell, Age., 6; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, 392.

¹¹²⁶ Arıcan, Age., 30.

¹¹²⁷ Greenwell, Age., 7.

5. 1. 2. Batı Anadolu’da Kurulan Birlik

Antik dönemde Anadolu’da birlik sikkelerinin de basıldığını bilmekteyiz. Birlikler, iki ya da daha fazla şehrin siyasal ya da ekonomik nedenlerle bir araya gelmesi ile oluşuyor ve bunlar aynı amaca hizmet etmek üzere, ortak sikkeler basıyorlardı. Bu sikkelerde tipler, sistemler ve madenlerin aynı olduğu görülüyor. Sikkenin ön veya arka yüzünde ya da her iki yüzünde ortak tip kullanılıyordu¹¹²⁸.

Yunan dünyasında şaşırtıcı derecede çok sayıda bağımsız darphane ve her kentde aynı ağırlıkta olmayan birlik sikkeleri olan drahmiler mevcuttu. Yunan kentlerinin çoğunda dört ya da beş büyük ağırlık sisteminden biri tercih edilmiştir. Birbirleri ile ticari ilişki içinde olan kentlerin, tabii ki aynı standardı kullanmaları doğaldır. Böylece büyük ölçüdeki standart değişiklikleri, şehrin gerçekte ve niyetinde olan ticari ilişkilerini veya politik sempatisini göstermekteydi. Böylelikle bir sikkenin gelenekselleşmiş ağırlığı o kentle ilgili bilgiler sunabilmektedir¹¹²⁹.

Klasik dönemin bir özelliği, sikke basan kent birliklerinin çoğalmasındır. Arkadia, Thessalia, Phokis, Kalkidike ve Boiotia Birlikleri bunlara örnek verilebilir. Anadolu’da da Byzantion’dan Rhodos’a kadar uzanan yedi kıyı kentini içine alan bir birlik kurulmuştu¹¹³⁰.

Atinalı amiral Konon’un komuta ettiği Pers donanmasının, Sparta donanmasını MÖ 394’te Knidos açıklarında bozguna uğratmasından¹¹³¹ bir süre önce, Batı Anadolu’daki bazı kentlerin bir deniz birliği oluşturdukları bilinmektedir¹¹³². Perslerin yardımı ile Knidos’ta kazandığı zaferin ardından Atina’nın hegemonyası yeniden canlanmış ve bir deniz birliği oluşturulmuştur¹¹³³. Kyzikos’un da Knidos zaferinin anısına bu olayı kutlayan diğer kentlerle birlikte Nike tasvirli bir anı sikkesi bastırıldığı düşünülmektedir¹¹³⁴.

¹¹²⁸ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 114; Richter, *Yunan Sanatı*, 213; Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 6; Atlan, *Yunan Sikkeleri*, 22; Tulay Age., 44.

¹¹²⁹ W. Wallace, “Greek Coins and Greek History”, *Phoenix*, Vol.1, Supplement to Volume One, 1947,33.

¹¹³⁰ Brett, Age., 206; Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10; Atlan, *Grek Sikkeleri*, 35.

¹¹³¹ Gardner, M. A., F. S.A., Age., 32; Greenwell, Age., 6; Underhill, “Athens and the Peace of Antalcidas,” 20; Gardner, “Coinage of the Athenian Empire”, 187; Seltman, Age., 181; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 112.

¹¹³² Hasluck, *Cyzicus*, 168; Gardner, “The Coinage of the Ionian Revolt”, 159; G. F. Hill, “Cyzicus ve Anti-Spartan League” *The British Museum Quarterly*, Vol. 2, No. 3, Dec., 1927, 60; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 126; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 114.

¹¹³³ Hasluck, *Cyzicus*, 168; Seltman, Age., 157.

¹¹³⁴ Brett, Age., 202, No:1546, Plate 76.

Sparta boyunduruğu altındaki Kyzikos, MÖ 394 ile 387 yılları arasında, Ephesos, Samos, Rhodos, Byzantion, Knidos ve Iasos kentleri ile bir ittifak kurmuştur. Günümüzdeki bilgilerin yalnızca sikkelerden ibaret olduğu bu ittifak¹¹³⁵ neticesinde, Rhodos sisteminde yeni bir tip gümüş sikke çıkarılır¹¹³⁶. MÖ 4. yüzyıl başlarında Anadolu'nun batısında kurulan bu birliğe üye olan Kyzikos¹¹³⁷ da bu tür ortak sikkelerden basmıştır. Diğer üye kentlerle aynı betimin paylaşıldığı Pers sistemindeki sikkelerin önyüzünde, yılanlarla boğuşan çocuk Herakles tasvir edilmiştir¹¹³⁸ (Resim 1). Anadolu'da Bizantion'dan başlayıp Rhodos'a kadar uzanan yedi sahil kentini içeren bu askeri birliğe ait sikkelerin ön yüzünde, birlik (symmakhia) manasına gelen ΣΥΝ yazısı dikkat çekmektedir. Arka yüzde ise her kent kendi amblemini, Rhodos gül, İasos Apollon başı, Ephesos arı, Byzantion boğa, Knidos Aphrodite başı, Kyzikos ise bir aslan başı ile birlikte ton balığını kullanmıştır¹¹³⁹. Cawkwell¹¹⁴⁰, Lampsakos'unda bu birliğin içinde yer almış olabileceğini ileri sürmüştür. Kyzikos'a ait bu birlik sikkesinin arka yüzünde, kentin MÖ 390–330'lara ait gümüş sikkelerindeki düzenli tipi olarak bildiğimiz ton balığı üzerindeki aslan başı resmedilmiştir (Katalog No:219). Bu tasvirde ayrıca dört harften oluşan kent adının kısaltılmış şekli olan KYZI ifadesine rastlamaktayız¹¹⁴¹.

Oldukça nadir olan bu birlik sikkeleri konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır¹¹⁴². Bir görüşe göre birlik, Atinalı amiral Konon'un komuta ettiği Pers

¹¹³⁵ Gardner, M. A. ,F. S. A., Age., 33; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, lxxxiii; Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", 159; Wallace, *Greek Coins and Greek History*, 34; Seltman, Age., 157; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 113; Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, 10; Tulay, Age., birlik sikkeleri maddesi; Karwiese, Age., 48.

¹¹³⁶ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, lxxxiii; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 248; T.Gökyıldırım, "Başlangıcından Roma Dönemine Kadar Osmanlı Darphanesi",*; Carradice-Price, Age., 57; Tulay, Age., birlik sikkeleri maddesi.; Hansen - Nielsen, Age., 984; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 114.

¹¹³⁷ Hill, "Cyzicus ve Anti-Spartan League", 60.

¹¹³⁸ Gardner, M. A., F. S. A., Age., 33; Hasluck, *Cyzicus*, 168 dn. 3; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, lxxxiii ; Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", 154; Wallace, "Greek Coins and Greek History", 34; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 112; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 248; Atlan, *Greks Sikkeleri*, 35; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 89; Carradice-Price, Age., 57; Tulay, Age., birlik sikkeleri maddesi; Karwiese, Age., 48; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 114.

¹¹³⁹ Gardner, M. A., F. S. A., Age., 33; Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", 154; Hill, "Cyzicus ve Anti-Spartan League", 59, 60 Res.1; Seltman, Age., 157; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 126; Carradice-Price, Age., 57; Hansen - Nielsen, Age., 145.

¹¹⁴⁰ G. L. Cawkwell, "A Note on the Heracles Coinage Alliance of 394 BC.," *Numismatic Chronicle*, 1956, 69-75.

¹¹⁴¹ Hill, "Cyzicus ve Anti-Spartan League", 60.

¹¹⁴² Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 126; Carradice-Price, Age., 92; Karwiese, Age., 48 vd.

donanmasının, MÖ 394'te Sparta donanmasını Knidos yakınlarında bozguna uğratmasından bir süre sonra¹¹⁴³, Ege'deki pek çok kentin Sparta egemenliğinden kurtulması üzerine Sparta karşıtı olarak kurulmuştur¹¹⁴⁴. Bu görüşü savunan gruba göre sikkeler, Konon'un zaferiyle bölgedeki kentlerin Sparta egemenliğinden kurtuluşunu simgeliyordu. Sikkeler üzerindeki yılanlarla mücadele eden Herakles tasviri de, zor durumda kalmış Sparta'yı simgeliyordu. Bu konuda Cook¹¹⁴⁵, sikkelerin MÖ 391-90'da basıldığını ve Sparta'ya karşı oluşturulmadığını, daha önce kurulmuş bir birlik olduğunu ileri sürmüştür.

Diğer görüşü savunanlara göre de birlik MÖ 391-390'da Peleponnes savaşı sonunda Sparta tarafından Atina karşıtı olarak kurulmuş olmalıdır¹¹⁴⁶. Bu gruptakilere göre de sikkeler üzerindeki Herakles, bir Dor yani Sparta kahramanı olduğu için Peleponnes savaşından galip çıkan Sparta'nın Atina'ya karşı kazandığı üstünlüğü simgelemek için konmuştu¹¹⁴⁷. Spartalı amiral Lysandros bu zaferle Atina'dan ayrılmak isteyen kentleri destekleyerek onlara maddi yardımlarda bulunmuştur. Zaferi kazanan Lysandros'un yardımı ile zenginleşen kentler, onu bir Herakles gibi yüceltmişlerdir¹¹⁴⁸. Hatta bu olaydan sonra Kyzikos kentinin de bağımsız kalmasının anısına, ΕΛΕΥΘΕΡΑ lejantlı sikkeler bastırıldığı görülür¹¹⁴⁹.

Birlik sikkeleri üzerinde görülen Herakles tasviri, Theba sikkelerinin ana teması olmuştur¹¹⁵⁰. Herakles MÖ 5. yüzyılın Thebai sikkelerinde tek başına resmedilmiş olarak karşımıza çıkarken¹¹⁵¹, aynı zamanda Kyzikos'un MÖ 4. yüzyıl sikkelerinde de işlenmiştir. Bu sikkeler üzerinde Herakles yılanları boğazlarken korkudan bir kenara sinen İphikles ile birlikte tasvir edilmiştir¹¹⁵².

¹¹⁴³ Gardner vd., Age., 33; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 112; Seltman, Age., 181; Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 126.

¹¹⁴⁴ Greenwell, Age., 76; Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, lxxxiii; Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt", 159. Wallace, "Greek Coins and Greek History", 34; Seltman, Age., 157; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 112; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 248; Hansen-Nielsen, Age., 145; Karwiese, Age., 48 vd.

¹¹⁴⁵ J. M. Cook, "Cnidian, Peraea and Spartan Coins", *JHS*, 81, 56-72.

¹¹⁴⁶ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 249; Carradice-Price, Age., 92.

¹¹⁴⁷ Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 64; Carradice-Price, Age., 92; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 115.

¹¹⁴⁸ Karwiese, Age., 48.

¹¹⁴⁹ Greenwell, Age., 76-77.

¹¹⁵⁰ Wallace, "Greek Coins and Greek History", 34; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 113; Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, 121.

¹¹⁵¹ Gardner vd., Age., 33; Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 112; Seltman, Age., 156; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 113.

¹¹⁵² Brett, Age., 200, No:1531, Plate 75; Seltman, Age., 157.

MÖ 5. yüzyılın ortalarından önce Yunanlı sanatçıların küçük çocukları küçük boyda erişkinler olarak betimleme geleneğinden¹¹⁵³ dolayı, Kyzikos sikkelerinde Herakles ve İphikles çocuk olarak verilmiştir. Bu Herakles tiplemesi birliğe katılmış birçok Doğu Yunan kentinin sikkelerinde, belki de Spartalı Lysandros'un teşvikiyle ortak önyüz betimi olmuştur¹¹⁵⁴. Birliğin bastığı sikkelerin ağırlıkları konusunda da görüş birliği sağlanamamıştır¹¹⁵⁵. Batı Anadolu birliği politik ve askeri olmasının yanısıra ticari amaçlı bir birlik olarak da yorumlanmaktadır¹¹⁵⁶.

¹¹⁵³ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, 121.

¹¹⁵⁴ Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, 121.

¹¹⁵⁵ Seltman, *Age.*, 157.

¹¹⁵⁶ Gardner, M.A., F. S. A., *Age.*, 33.

5. 2. KYZİKOS'UN HOMONOİA (BİRLİK) SİKKELERİ

Bazı sikkeler üzerinde Yunanca'da Homonoia¹¹⁵⁷ adı verilen kent birliklerinin varlığını doğrulayan yazılar yer almaktadır. Aynı görüşte olmak anlamına gelen Homonoia, antik dönemde iki kent arasında yapılan anlaşmalardır. Oldukça erken dönemlerden beri kentler arasında görülen bu gelenekte, kentlerin ortak bastıkları sikkelerde iki ya da üç kentin ethnikon'u yanında OMONOIA lejantı da yer alır¹¹⁵⁸. Kentler arasındaki ticari ilişkiler, bazen sadece homonoia sikkelerinden takip edilebilmektedir¹¹⁵⁹.

Homonoia sikkelerinin ön yüzlerinde Roma imparatorunun portresi yer alırken, arka yüzlerde sikkeyi basan kentin ya da halkın adı ile bu kenti temsil eden figürler, bazen de kentin tanrı veya tanrıçası tasvir edilmektedir¹¹⁶⁰. Genelde iki kent tanrıçası yan yana, çoğunlukla ikisi de kült betimini tutar şekilde işlenmiş, bazen iki tapınak, iki el, ya da her iki kentin el sıkışan demos personifikasyonları gibi tasvirler kullanılmıştır¹¹⁶¹.

Bu ortak sikkeler, Side-Perge, Pergamon-Ephesos, Ephesos-Pergamon-Smyrna kentleri arasında olduğu gibi "birlik" ifade etmektedir. Böyle bir birliği yansıtan yüz on homonoia sikkelerinin, yetmiş sekiz kent tarafından basıldığı bilinmektedir. Örneğin Smyrna yirmiden fazla kentle, Ephesos ise on dokuz kent ile bu tür sikkeler çıkartmıştır¹¹⁶². Bu alanda Ephesos'un kılavuz bir kent olarak ön planda yer aldığını görmekteyiz¹¹⁶³.

Ephesos ile bağlantılı bütün birlik basımlarının amacı, muhtemelen Ephesos'tan yararlanmak olduğundan ortak basımlarının nedeni, bu şehrin dışında aranmalıdır. Çünkü Ephesos'un, Artemision ve önemli limanından dolayı zengin bir kent olarak, diğer kentlerle birleşme ihtiyacı duymadığı açıktır. Daha az zengin olan kentler böyle bir birleşmeden kazanç sağlıyor olmalıydı.

Üzerlerinde Artemis heykeli bulunan Ephesos sikkelerinin her yerde geçerli olması, bu tasvirin başka bir kent sikkesi üzerinde yer aldığına onun değerini daha da

¹¹⁵⁷ Atlan, 1947–1967 Yılları Arasında Side Kazılarında Bulunan Sikkeler, 24; Tekin, Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri, 33.

¹¹⁵⁸ Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values*, xix; Er, Age., 176; Franke, Age., 29.

¹¹⁵⁹ Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 415.

¹¹⁶⁰ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 33.

¹¹⁶¹ Franke, Age., 30.

¹¹⁶² Franke, Age., 29.

¹¹⁶² Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, lxxxiv.

¹¹⁶³ Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 421; Karwiese, Age., 101.

artırmış oluyordu. Kyzikos’da Antoninus, Lucius Verus ve Commodus dönemlerinde kenti övmek amaçlı, üzerinde Ephesos Artemis Heykelinin¹¹⁶⁴ yer aldığı bu tür bir sikke tipi¹¹⁶⁵ (Katalog No: 235) basılmıştır. Aslında bu sikkeler Ephesos için de gelir kaynağı olmalıdır. Çünkü tanrıça resminin başka sikkeler üzerine bedava konmasına izin vermeyerek, Artemis Tapınağı içinde bir gelir elde edilmiş oluyordu¹¹⁶⁶.

Roma İmparatorluk dönemine geçişte çok sayıda homonoia lejantı taşıyan birlik sikkesi çıkartılmıştır. Çoğu özellikle yakındaki komşularla ilgilidir, fakat birbirlerinden oldukça uzak mesafelerde olan kentlerle ilgili olanlar da vardır. Bu, politik ya da ticari bir ittifaktan ziyade, daha küçük samimi bir anlaşmayı belirten dini ya da toplumsal amaçlı birlik olarak düşünülebilir. Ya da kentlerin yakınlık ve kardeşlik durumlarını gösteren bir tür bağlantıdır. Çünkü Roma hâkimiyeti altında olmalarından dolayı, birçok kentin bir araya geldiği geniş ticari ya da siyasi birlik kurmalarına izin verilmemiştir¹¹⁶⁷.

Birlik sikkeleri üzerinde genellikle birim yer almaz, ancak bazı kentlerin birimin de yer aldığı sikkeler bastırıldığı görülmektedir. Bu tür sikkeleri, üzerinde yer alan imparatorun iktidar yılına, ya da o kentin kabul ettiği eraya (belli bir olayın takvim başı olarak kabul edilmesi) göre de tarihlendirebilmek mümkündür. Fakat era ile tarihlendirme, her kent için söz konusu değildir. Belli başlı eralar arasında Seleukos erası (başlangıç MÖ 312) ve Caesar erasını (başlangıç MÖ 49–48) saymak mümkündür¹¹⁶⁸. Kent sikkelerinin ön yüzlerinde en fazla görülen imparator ünvanları ve tarihlendirme için kullanılan Yunan harfleri için bkz. Ek.

Kentlerin kendi aralarında yaptıkları homonoia anlaşmaları Marcus Avrelus ve Commodus zamanlarında yoğunluk göstermiş, III. Gordianus zamanında da zirveye ulaşmıştır. MS 2. yüzyılda homonoılar Küçükasya’nın ticaret merkezi olan İonya bölgesinde yoğunlaşmıştır. Çünkü iç kısımlarda yer alan kentler ürettikleri malların ithali için kıyı kentlerine ihtiyaç duymuşlardır. MS 3. yüzyılda Via Egnatia yolu üzerindeki Propontis kentlerinin de homonoıları büyük artış göstermiştir. Ticari sebeplerin yanı sıra Doğu’ya giden Roma askeri birliklerinin ihtiyaçlarının

¹¹⁶⁴ Ephesos Artemisi tipinde bir heykelin gövde kısmı 1994 Kyzikos kazılarında bulundu. Bkz. N. Öztürk, “Metroon Çalışmaları”, *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt II, 29 Mayıs- 2 Haziran, Ankara 1995, s.320, Res.22: Kyzikos sikkelerinde görülen bu heykel de olabilir.

¹¹⁶⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 233.

¹¹⁶⁶ Karwiese, *Age*, 101.

¹¹⁶⁷ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, lxxxiv.

¹¹⁶⁸ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, 33; Tekin, *Eskiçağda Para*, 19vd.

karşılanmasında yaşanan zorluklar ordu güzergâhındaki kentleri homonoia anlaşmaları yapmaya iten sebeplerden olmuştur¹¹⁶⁹.

Kyzikos şehri Smyrna ve Ephesos ile ilişkilerini¹¹⁷⁰ simgeleyen dört sikke dizisi çıkartmıştır. Kyzikos'un Ephesos kenti ile Antoninus Pius döneminde ve Marcus Aurelius döneminde otonom dizisi olarak, Smyrna ile de İmparatorluk döneminde ve otonom dizisi olarak Commodus döneminde homonoia sikkeleri bastırdığını bilmekteyiz¹¹⁷¹. Ayrıca Hasluck¹¹⁷², Septimus Severus döneminde de Nikaia kenti ile homonoia sikkelerinin basıldığından bahseder. Kyzikos'un III. Gordian döneminde, Perinthos (Marmara Ereğlisi) ile üzerinde Perinthos thycesi ile Kore'nin tasvir edildiği homonoia sikkelerinin olduğu bilinmektedir¹¹⁷³. Kentin ayrıca Phlippus Arabs döneminde, Frigia Hierapolisi ile de homonoia sikkeleri mevcuttur¹¹⁷⁴.

Kyzikos homonoia sikkeleri, diğer Homonoia sikkelerindeki genel yapıyı yansıtır. Sikkeler üzerinde kentlerin temsilcileri yan yana veya karşılıklı durmaktadırlar¹¹⁷⁵. Kent temsilcileri olabildiğince yan yana getirilmeye çalışılmış, iki mitik kurucu kahraman ise birbirleriyle tokalaşırken¹¹⁷⁶, aynı şekilde şehrin iki tyche'si¹¹⁷⁷ ya da kurucu kahraman Kral Kyzikos¹¹⁷⁸, Smyrna'nın Amazonunun yanında durmaktadır. Kyzikos homonoia sikkelerinin diğer yarısında ise, ana tanrıçalar olarak Kyzikos adına Kore/Demeter ile Ephesoslu Artemis veya Smyrnalı Nemesis'in birleştirildiği görülmektedir¹¹⁷⁹.

¹¹⁶⁹ F. Dönmez - Öztürk, *Roma Çağı Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, 184 vd.

¹¹⁷⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 239; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar, 82.

¹¹⁷¹ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 528, Fig. 275; Hasluck, *Cyzicus*, 239; Martin, *Agm.*, 148.

¹¹⁷² Hasluck, *Cyzicus*, 239.

¹¹⁷³ P. R. Franke - M. K. Nollé, *Die Homonoia-Münzen Kleinasiens und der thrakischen Randgebiete I: Katalog*, Saarbrücker Studien zur Archäologie und alten Geschichte 10, Saarbrücker 1997, 173, No:1721; Dönmez - Öztürk, *Age.*, 98.

¹¹⁷⁴ Franke-Nolle, *Age.*, 80, No:793-798.

¹¹⁷⁵ U. Kapmann, *Die Homonoia-Verbindungen der Stadt Pergamon oder der Versuch einer kleinasiatischen Stadt, unter römischer Herrschaft eigenständige Politik zu betreiben*, Saarbrücken 1996, 14.

¹¹⁷⁶ Antoninus Pius dönemi Ephesos ile Homonoia; Franke- Nollé, *Age.*, 103, No:1015 vd.

¹¹⁷⁷ Antoninus Pius döneminde Ephesos ile Homonoia; Franke- Nollé, *Age.*, 104, No:1025 vd.

¹¹⁷⁸ Commodus döneminde Smyrna ile Homonoia; Franke- Nollé, *Age.*, 105 vd., No:1038-1043.

¹¹⁷⁹ Martin, *Agm.*, 149.

5. 2. 1. Kyzikos - Smyrna Homonoiası

Smyrna Kyzikos, Perinthos gibi Propontis'in kıyı kentleri ya da iç kısımda yer alan Philadelphia, Ankyra gibi kentlerle ticari amaçlı homonoialar gerçekleştirmiştir. Bu homonoialarda dikkat çeken bir nokta, Smyrna'nın standart bir tip olarak kent tanrısı Amazon'a, diğer kentlerin tiplerinde ise tykhelere yer verilmesidir. Ancak kıyı kentler ile iç kısımdaki kentlerin tykhe betimleri farklılık gösterir. İç kısımlarda yer alan kentlerin tykhesi mızraklı gösterilirken, kıyı kentlerine ait tykheler kolunda gemi dümeni ve ayaklarının altında bir pruva ile gösterilmiştir. Bu ayrım bize liman kentleri ile yapılan homonoianın deniz ticareti ile ilgili olduğunu göstermektedir¹¹⁸⁰. Roma ordu yolu üzerindeki kentlerden biri olan Kyzikos'un, Avrupa'ya geçişlerde en önemli noktalardan biri olması, Smyrna ile homonoiasının sebeplerinden biridir. Ayrıca kentten güneye doğru giderek Miletapolis'den geçip doğudaki büyük ordu yoluyla birleşen üç yola sahip olması Kyzikos'u daha da önemli kılmıştır¹¹⁸¹.

Commodus döneminde, Kyzikos'da tek bir sikke tipi yürürlükteyken, şehri Smyrna ile onurlandırmak için, birçok homonoia sikke dizisi çıkartılmıştır. Stratejist Naevius Quintus Macimus döneminde basılan bütün homonoia sikkeleri üzerinde Commodus'un portresi, arka yüzde solda Smyrna, sağda Kyzikos şehrinin Tyche'leri ile¹¹⁸² ya da kral Kyzikos'un Smyrna Amazon'u ile de tasvir edildiğini görmekteyiz¹¹⁸³.

Diğer homonoia sikkeleri arasında Kore ya da Demeter'in Kyzikos'u temsil ettiği iki dizi daha bulunmaktadır. Birinci dizide yan yana verilen temsilcilerin arasına arka yüzdeki meşale taşıyan tanrıça yerleştirilmiştir. Bu tanrıçayı Smyrna'nın iki Nemes'isi çerçeve içine almıştır. Kyzikos tanrıçası cepheden verilmiş ve giysisi arkaya doğru hafif savrulmaktadır. Yanlara doğru açtığı ellerinde yanmakta olan kısa meşaleler tutmaktadır. Tanrıçanın etrafındaki Nemesisler tanrıçaya bakmaktalar ve soldaki Nemesis'in ayakları dibinde bir tekerlek, sağdakinin ise elinde bir dümen vardır¹¹⁸⁴. Bu tasvir ve ortadaki OMONOIA KVZIKHNΩN CMVPNAIΩN lejantı ile iki kent arasında kutlanması gereken birliktelik vurgulanmaktadır. Bu sikkelerdeki tasvirde

¹¹⁸⁰ Dönmez-Öztürk, Age., 82.

¹¹⁸¹ Dönmez-Öztürk, Age., 80.

¹¹⁸² Pseudo-otonom; Franke- Nollé, Age., 104, No:1030 vd.

¹¹⁸³ Pseudo-otonom; Franke- Nollé, Age., 105, No; 1037, Commodus dönemi; Franke- Nollé, Age., 106, No; 1041.

¹¹⁸⁴ Martin, Agm., 149, Taf. 9, 1.

meşaleli tanrıçanın Demeter mi yoksa Kore mi¹¹⁸⁵ olduğu kesinlik kazanmamıştır. Buradaki figürün elindeki meşaleler ve kıyafeti kızını arayan Demeter'in kıyafeti gibi geriye savrulmuş şekilde tasvir edilmesine rağmen, kent temsilcisi olan ana tanrıça Kore olduğu düşünülüyor. Kent temsilcisi Kore'nin, homonoia sikkeleri üzerindeki ikonografisi Kore kült binası üzerinde ortada yer alan tanrıçanıninkiyle aynıdır. Kült binasında da üç figürün düzeni aynıdır. Binanın çatısında tanrıçanın sağında ve solunda yine meşale taşıyan figürler var. Homonoia sikkelerinde ise tanrıçanın yanında iki Smyrna Nemesis'i yer almaktadır. Bu karşılaştırma her iki durumda da aynı tanrıçanın söz konusu olduğunu gösterir¹¹⁸⁶.

Kyzikos'un Ayrıca III. Gordianus dönemine tarihlenen ve üzerinde Smyra'nın Amazonu ile Kyzikos Tykhe'sinin tokalaştığı homonoia sikkeleride¹¹⁸⁷ bulunmaktadır(Resim 2a). Kent, homonoia sikkelerinin arka yüzündeki tycheler dışında, mitik kurucusu Kyzikos, ya da meşale taşıyan tanrıça tarafından da temsil edilmektedir. Aynı durum otonom basımlarda da söz konusu olup MÖ 2. yüzyıldan bu yana Kral Kyzikos'un resmi ya da KOPH veya KOPH CΩTEIPA olarak adlandırılan kent tanrıçasının tasviri işlenmiştir. MÖ 400'den itibaren otonom sikke basımlarında, kent tanrıçası olarak Kore'nin öne çıkması nedeniyle halkın Demeter'i değil de Kore'yi kent tanrıçası olarak seçmiş olmaları fikri ağır basmaktadır. Gerçi Demeter birçok sikke de var ancak Kore'nin annesi rolünde ve kızını arayış durumunda verilmiştir¹¹⁸⁸. Bu yüzden homonoia sikkeleri üzerinde meşale taşıyan figür, kızını arayan Demeter değil, Hades'den kurtarılmış Kore olmalıdır. Böylece kültürel şenliklerin içerdiği kurtuluş fikriyle bağlantılı olarak Kore Soteira epitheti de yerini bulur. Aslında sonuç olarak tanrıçanın Demeter mi, Kore mi olduğu cevaplanamamaktadır. Çünkü antik yaklaşım içinde bu iki tanrıça arasında bir ayrım yapmak, ya da ayrı tutmak amacı güdülmemiştir.

Yine Commodus dönemine ait olan ikinci dizi ise tamamen farklıdır. Homonoia sikkeleri için alışılmadık, yan yana durmakta olan kent temsilcilerinin sabit duruşu dikkate alınmamış, Kore/Demeter'in Dionysos alayı içinde canlandırılışı söz konusudur¹¹⁸⁹. Tanrıça orta büyüklükte bir meşaleyi arkaya doğru çekmiş olduğu sağ

¹¹⁸⁵ SNGv. Aulock 1252, Lindgren III 250.

¹¹⁸⁶ Martin, Agm., 149.

¹¹⁸⁷ Dönmez- Öztürk, Age., 198.

¹¹⁸⁸ Lindner, *Mythos und Identität. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit*, 144.

¹¹⁸⁹ F. Imhoof-Blumer, *Griechische Münzen*, 1890, 614, No; 169; Martin, Agm., 150.

elinde tutmuş, adım atar pozisyonunda verilirken iki kentaurosun çektiği bir araba üzerinde küçük bir Eros yer almaktadır. Onu, sağ eliyle bir kalatosu yukarıya kaldırmış olan silen takip eder. Resmin arka planında iki kentauros arasında solda tympanonlu bir menad, sağda ise bialoslu, boynuzlu bir satyr bulunmaktadır (Resim 2b). Homonoia sikkeleri üzerinde kent temsilcilerine yer verilmemesi, alışılmadık bir durumdur. Ancak yinede OMONOIA (ἡμῶν) CMVPNAI(ῶν) lejantından dolayı bu bir homonoia sikkesidir diyebiliriz¹¹⁹⁰. Her ne kadar ayrıntılı olmasa da bir Dionysos alayı ve Dionysos'un panterli arabanın¹¹⁹¹ üzerinde tasvir edildiği bir sikkenin önyüzünde Kore Soteira ile birleştirilmiş Küçük Faustina'nın tasviri¹¹⁹² ile Marcus Aurelius döneminde ve daha sonra da Commodus¹¹⁹³ döneminde basılmıştır¹¹⁹⁴.

Dionysos'un aslında Smyrna'nın tipik bir temsilcisi olmamasına rağmen, Kore/Demeter ve Dionysos alayına dâhil edilen kentauroslu arabanın bir araya neden getirilmiş olduğu bilinmiyor. Kyzikos tanrıçası Kore ile yine kentte tapınılan Dionysos¹¹⁹⁵ arasında oluşan bir bağın kentin, Smyrna şehrini bölgeler arası tanınmaya zorlayacak kadar önemli olmasının sebebi bilinmiyor. Burada ekonomik nedenlerle birlikte geleneksel bir saygıdan, ya da yeni bir destekleme yükümlülüğünden kaynaklanmış dinsel ilişkiler de önemlidir. Çünkü tıpkı kendini Sparta'nın kuruluşu olarak gören Selge gibi, Smyrna' da kendisini Atina'nın kuruluşu olarak kabul etmektedir¹¹⁹⁶.

Athenaios, Kyzikos'da, Dionysos'un boğa şeklinde bir heykelinin olduğunu belirtir¹¹⁹⁷. Hesychios ise Kyzikos'daki Taurobolium (= boğa kurban edilmesi) kutlamalarını aktarmaktadır¹¹⁹⁸. Dionysos onuruna yapılan bahar bayramı olan Anthesterien şenlikleri ile ilgili yazıtlardan bilgi edinmekteyiz¹¹⁹⁹. Bu belgeler kültün ve tanrının Kyzikos'daki çeşitliliği hakkında bizi aydınlatmaktadırlar.

¹¹⁹⁰ Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, 528, fig.275; Martin, Agm., 150.

¹¹⁹¹ Mansel, Age., 221, res.123'de Perge Tiyatrosu'ndan bir kabartmada Dionysos, etrafında Menadlar ve Satirler ile panterlerin çektiği bir araba içerisinde yer almaktadır.

¹¹⁹² H. v. Fritze, "Die autonome Kupferprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie", *Nomisma* 10, 1917, 23, No; 3; SNG Paris 574.

¹¹⁹³ Imhoof-Blumer, Age., 615, No:170, Taf.7, 4.

¹¹⁹⁴ Martin, Agm., 150.

¹¹⁹⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 233; N. Ehrhardt, *Miletos und seine Kolonien*, Diss 1982, 170.

¹¹⁹⁶ Franke, Age., 30.

¹¹⁹⁷ Mansel, Age., 138; Martin, Agm., 151.

¹¹⁹⁸ Martin, Agm., 151.

¹¹⁹⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 234; Ehrhardt, Age., 116, 122.

Dionysos kültünden kaynaklanan Orfeus kültü, Eleusis kültleri ile zamanla kaynaşarak Dionysos-İahos'un Demeter-Persephone ile birleşmesi sonucunda meydana gelen üçleme Eleusis kültürünün temelini oluşturmuştur¹²⁰⁰. Eleusis'daki kült şenliklerinde Dionysos gerçi Lakchos şeklinde görünmesine karşın, ancak bazı vazo resimleri Eleusis kült şenlikleri ile Dionysos şenlikleri arasındaki bağlantıya işaret etmektedirler.

Kore'nin Kyzikos'lu bir rahibinin Dionysos'a sunduğu adakta, Kore ile Dionysos'un birbiri ile olan bağlantısının ilk işaretlerine rastlanır. Ayrıca Kore/Persephone efsaneye göre Dionysos Zagreus'un annesi olarak bilinmektedir¹²⁰¹. Athenaios tarafından Kyzikos adına belgelenmiş olan kült tasvirinde olduğu gibi, burada tanrının özel bir görünümü söz konusudur ve boğa biçiminde¹²⁰² verilmiştir. Her iki tanrı, özel karakteri nedeniyle hem verimlilik¹²⁰³ hem de gizemli yeraltı dünyasını¹²⁰⁴ temsil etmektedirler ve ikisine yönelik törenler de ilkbaharda yapılmaktaydı¹²⁰⁵.

Büyük olasılıkla Commodus döneminde, Kyzikos'da da bir kutlama gerçekleştirilmiştir. Bu esnada Kore'nin kült törenleriyle, Dionysos'un cümbüşlü kutlamaları ortak yapılmıştır. Bu türden büyük olaylara aynı zamanda diğer kentlerden de temsilciler katılmış olmalı. Bunlar arasında şehrin itibarını ve kutlamaların havasını yükselten Smyrna'nın temsilcisi de yer almış olabilir¹²⁰⁶. Ancak ortak kült şenliklerine yönelik yazılı belgeler olmadığı için, bu açıklama homonoia kullanımı doğrultusunda yapılan bir tahminden öteye gitmemektedir.

5. 2. 2. Kyzikos - Ephesos Homonoiası

Kyzikos ve Ephesos arasındaki Homonoia, Kore ve Demeter tasvirlerinden oluşan iki seri sikkede görülmektedir. Marcus Aurelius¹²⁰⁷ dönemine ait pseudo-otonom sikkeler ile Antonius Pius dönemindeki otonom sikkelerde¹²⁰⁸ ve Kyzikos homonoia

¹²⁰⁰ Mansel, Age., 222.

¹²⁰¹ Crowfoot, Agm., 121; Martin, Agm., 151.

¹²⁰² G. Fink, *Antik Mitolojide Kim Kimdir?* İlya Yayınevi, İzmir 2004, 124.

¹²⁰³ Fink, Age., 123.

¹²⁰⁴ Mansel, Age., 137, 220.

¹²⁰⁵ Simon, Age., 271; Can, Age., 151; Martin, Agm., 151.

¹²⁰⁶ Krş; Kapmann, Age., 58.

¹²⁰⁷ Kore'nin Faustina Minor olarak yorumlandığı A versiyonu: BMC Mysia 292, Fritze, Die autonome Kupferprägung von Kyzikos, 23, No; 3b; SNG Copenhagen 99; SNG Paris 575,

¹²⁰⁸ BMC Mysia, 291; Franke- Nollé, Age., 103, No:1020 vd.

sikkelerinin arka yüzünde yine meşale taşıyan tanrıça Kyzikos'u temsil ederken, yanında Ephesos Artemisi bulunmaktadır¹²⁰⁹.

Sikkelerin arka yüzlerindeki lejantlar oldukça dikkat çekicidir. Gerçi OMONOIA lejantı kullanılmadığı gibi Kyzikos ve Ephesos kentlerinin etnikonları da yoktur. Marcus Aurelius dönemine ait pseudo-otonom sikkeler üzerinde hem omonoia ismi hem de Ephesos'un etnikonu eksiktir. Böylece sadece iki şehrin temsilcisinin canlandırılmış olmasından homonoia olduğu düşünülmektedir. Ephesos etnikonuna, Ephesos Artemis'inin ikonografisinin apaçık bir şekilde ortaya konmasından dolayı gerek duyulmamıştır.

Antonius Pius döneminde, sikkeler üzerinde kent temsilcilerinin yeri farklılık gösterir. Bu farklılıklar aynı seri içinde hem Kyzikos'da hem de Ephesos'da yaşanır. Kampmann'a¹²¹⁰ göre, bir anlamda statülerinin yükseltilmesinde onay almak amacıyla daha küçük olan kentler, büyük ve önemli bölge kentlerine tanınma ve ekonomik yönden bağlanmaktadırlar. Büyük ihtimalle Kyzikos şehri kendisinden daha önemli olan Ephesos'a, yeni Neokorisini tanıtmak için yakınlaşmakta ve Ephesos'ta bu unvanı onaylamaktadır.

Kyzikos ile Ephesos arasındaki bu onaylama süreci sikke tasvirlerinden izlenebilmektedir. Öncelikle kentin Ephesos'un temsilcilerini daha üst seviyede tasvir etmesiyle başladığı durum tanınmaya, onaya yönelik talebi göstermektedir. Ardından Ephesos bu tasviri üstlenir ve öncelikle yine Ephesos'da basılan sikkelerde de Ephesos'lu Artemis'e onur yeri verilir. Ardından daha başka bir sikkede bu yeri kahraman Kyzikos alır¹²¹¹. Antonius Pius dönemine ait sikkede önde imparatorun defne çelenkli büstü sağa, arka yüzde ise solda Kyzikos'un kurucu kralı Kyzikos ile sağda Ephesos'un efsanevi kurucusu Androklos tokalaşırken tasvir edilmiştir¹²¹² (Resim 3). Kyzikos bu onaylanan sınıf atlamayı, kahraman Kyzikos ve Kyzikos tychesini resmin soluna yerleştirerek ilan eder¹²¹³. Böylece Ephesos, Kyzikos'un Anadolu'daki kentler arasındaki sınıf atlama, ya da yükseltme durumunu onayladığını gösterir¹²¹⁴.

¹²⁰⁹ Martin, Agm., 152, Taf. 9-6-7.

¹²¹⁰ Kampmann, Age., 52 vd.

¹²¹¹ Martin, Agm, 153.

¹²¹² Franke- Nolle, Age., 317.

¹²¹³ Franke-Nollé, Age., 103, Typen III-IV.

¹²¹⁴ Martin, Agm., 153.

Kyzikos ve Ephesos arasındaki Homonoia sikkelerinin, neden Marcus Aurelius döneminin son yıllarında çıkartılmış olduğu bilinmemektedir¹²¹⁵. Antik kaynaklar da bu konu hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmamaktadır. Daha sonra Commodus döneminde basılan bir sikkenin arka yüzünde Ephesos Artemis Tapınağı Kült heykeli'nin yer alması (Katalog No: 240), belki bu homonoianın sürdüğü anlamına gelebilir.

5. 2. 3. Kyzikos- Perinthos Homonoiası

Kyzikos'un Güney Rusya ve Thrakia ile ticareti, kentin sikkelerinin bu ülkelerde geniş bir kullanım bulmasıyla doğrulanmaktadır¹²¹⁶. Kyzikos ile Thrakia'nın iç kısımları arasında ticaretin, bu bölgede ele geçen defnelerin¹²¹⁷ de doğruladığı gibi MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda gelişmeye başladığı biliniyor. Bu durum MS 3. yüzyıla kadar da devam etmiştir. Bunun geç dönemde de devam ettiğini doğrulayan da homonialardır.

Sikkeler aracılığıyla Perinthos'un (Marmara Ereğlisi), III. Gordianus zamanına tarihlenen hemen hemen bütün homonoia anlaşmaları, ticaretle ilgili olup Batı Anadolu'nun önemli liman kentleri olan Ephesos ve Smyrna'nın yanı sıra, Propontis'in kıyı kentleri olan Kyzikos ve Nikomedia ile yapılmıştır. Bunun en önemli sebebi, bu kentlerin Perinthos limanını kullanımda öteki kentlere göre önceliğe sahip olma istekleridir¹²¹⁸.

Trakya'nın en önemli liman kenti Perinthos'la yapılan homonoia daha çok ekonomik sebeplidir. Kent, bölgenin en önemli limanına sahip olmasının yanı sıra, Roma Çağında inşa edilen ve başlangıç noktası Perinthos olan, Via Egnatia yolu ile daha da öne çıkmıştır¹²¹⁹. Bu yolla Perinthos, Philippi üzerinden Tuna garnizonlarına kadar giden yol ağında önemli bir kavşak noktasıdır. Perinthos'da askerlere ait birçok mezar yazıtının ele geçmesi, buranın Roma ordusunun geçiş istasyonu ve toplanma noktası olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

¹²¹⁵ Kyzikos MÖ161 yılında depremde zarar görmüş ve Antonius Pius ve Lucius Verus tarafından yardımlarda bulunulmuş ve Hadrian tapınağı aynı yıl törenle tekrar açılmıştır: Baratolo, Agm., 74.

¹²¹⁶ M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford 1953, 117, 587; Magie, *Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, dn116;

¹²¹⁷ I.Venedikov, "The Archaeological Wealth of Ancient Thrace", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 35, No. 1, The Thracians, Summer, 1977, 21.

¹²¹⁸ Dönmez-Öztürk, Age., 98.

¹²¹⁹ Dönmez-Öztürk, Age., 97; T. L. Erel, C. Zabcı, H. S. Akyüz, N. Çağatay, "Antik Perinthos (Marmara Ereğlisi) Kentinin 15. Yüzyıla Kadar Gerçekleşen Tarihsel Depremleri", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 51, Sayı 2, Ağustos 2008, 82.

Propontis bölgesinde zeytin Kyzikos ve civarında yetiştirilmekteydi¹²²⁰. Karadeniz bölgesinde Amastris’de, Parthenius nehri kenarında da zeytin yetiştiriciliği yapılmakta ve bu bölgenin Propontis bölgesindeki Kyzikos, Perinthos ve Apamea kentleri ile zeytin üretimi konusunda politik ve ekonomik ilişkileri olduğu bilinmektedir¹²²¹.

Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Kyzikos’un, hem MS 2. yüzyılda, hem de MS 3. yüzyıldaki homonoia anlaşmalarının, kentler arası karşılıklı mal alışverişinin yanı sıra, kentlerin ticari faaliyetlerinde birbirlerinin limanlarını kullanım hakkı ile ilgili olduğu da düşünülmektedir. Perinthos, Trakya’dan Küçükasya’nın batısına ithal edilecek ürünleri için Kyzikos limanına, Kyzikos ise Trakya’nın içlerine ithal edilecek malları için Perinthos limanına muhtaçtı. Bu durum kentler arası homonoia ilişkilerinde önemli rol oynamış olmalıdır¹²²². Propontis’te karşılıklı iki liman kenti olan Kyzikos ve Perinthos’un yazıt ve sikkeler aracılığıyla, MS 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenen homonoiaları, ticari sebeplerle yapılmış olmalıdır¹²²³.

Perinthos’ta ele geçen bir heykel kaidesinin yazıtından¹²²⁴, iki kentin homonoiası için üstlendiği arabuluculuk görevi dolayısıyla Vali M. Ulpius Senecia Saturninus’un, Perinthos tarafından onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu yazıttan yola çıkarak, MS 2. yüzyılda bu iki kent arasında bir homonoianın yapılmış olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Perinthos diğer Trakya kentleri gibi önemli bir tahıl üreticisiyken, Kyzikos şarap ve zeytinciliği ile ünlenmişti. Buna karşılık Perinthos zeytin açısından, Kyzikos ise tahıl açısından fakirdi. Bu homonoia ile zeytinyağı ve tahıl alışverişi sağlanmış olmalıdır. Ayrıca Vali M. Ulpius Senecia Saturninus heykelinin Kyzikoslu bir sitophylaks tarafından dikilmesi de, iki kent arasında ticari değiş tokuşla bağlantılı bir uzlaşma sağlandığının göstergesidir. Ancak bu yazıtlı ilgili olan MS 2. yüzyıla ait homonoia sikkesi günümüze ulaşmamıştır. Buna karşılık, Perinthos’la yapılan bir diğer homonoia anlaşmasını gösteren III. Gordianus dönemine (MS 238-244) ait üzerinde Perinthos thycesi ile Kore’nin tasvir edildiği homonoia sikkeleri ele geçmiştir¹²²⁵. Bu sikkelerin önyüzünde imparatorun defne çelenkli büstü sağa, AVT K M ANT ΓO- ΠΑΙΑΝOC

¹²²⁰ Mitchell-Katsari, Age., 85.

¹²²¹ Mitchell - Katsari, Age., 88.

¹²²² Dönmez - Öztürk, Age., 99.

¹²²³ Dönmez-Öztürk, Age., 97.

¹²²⁴ IGR 1, No:797.

¹²²⁵ P. R. Franke - M. K. Nollé, *Die Homonoia-Münzen Kleinasiens und der thrakischen Randgebiete I: Katalog*, Saarbrücker Studien zur Archäologie und alten Geschichte 10, Saarbrücker 1997, 173, No:1721; F. Dönmez - Öztürk, *Roma Çağı Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, 98, Res. 63.

AVT lejantı ve arka yüzdede ortada alevli küçük bir sunağın sağında Perinthos Tychesi, solunda Kyzikos'un kent tanrıçası Kore ayakta olup sunu yapmaktadırlar. Ayrıca arka yüzde ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ ΔΙΕ ΝΕΩΚ- Ο- ΡΩΝ- ΟΜΟ/ΝΟΙ/Α ΚΥΖΙΗΝ/ΩΝ lejantı bulunmaktadır¹²²⁶(Resim 3).

¹²²⁶ Franke- Nolle, Age., Taf.79, No:1721.

5. 3. KYZİKOS'UN SAHİP OLDUĞU UNVAN VE AYRICALIKLAR

Hellenistik dönemin sona ermesi ve Roma egemenliğinin genişlemesi sonucunda, MÖ 197'den sonra Yunanistan ve Anadolu'da yeni kültürler ortaya çıkmıştır. Eyaletlerde, Roma şehrinin kişileştirilmiş sembolü olan tanrıça Roma'nın kültürünün yanı sıra, Augustus için imparatorluk kültürü adı verilen yeni bir kültür yaygınlaşmaya başlamıştır¹²²⁷.

Anadolu'daki Yunanlılar, temelde Romalılara yabancı olan İmparator kültüne özel bir önem vermekteydiler. İmparatorluk kültürü ilk olarak Augustus adına bir tapınak yapımıyla başlamış, Augustus'un ölümünden sonra gelişerek, Caligula, Nero, Domitian ve Commodus zamanında bazı aşırılıklara karşı imparatorluğu birleştirici bağ ve tüm vatandaşların imparatora ve senatoya saygısının simgesi olmuştur. Anadolu'da MÖ 1. yüzyıl başında bir "Koinon Asias" oluşturulmuş ve MÖ 30/29 yılında Octavian kendisi için bir kültür oluşturulmasını ve birde tapınak yapılarak, şenlikler düzenlenmesini istemiştir. Bu istek hemen gerçekleştirilmiş ve imparator kültürünün mevcut eyalet parlamentolarına devredilmesi, bu tarz başka Koinonlara örnek olmuştur. Asia'da imparator tapınağı yapan Pergamon¹²²⁸, Smyrna¹²²⁹ ve Ephesos¹²³⁰ gibi ilk kentler arasında Kyzikos'un da yer aldığı görülmektedir¹²³¹.

Kyzikos'da imparatorluk kültürünün ilk izlerine, Hellenistik dönemde Pergamon ile müttefiklik ilişkilerinde¹²³² rastlanır. Pergamon Kralı I. Attalos'un Kyzikos vatandaşı olan Apollonis ile evlenmesi¹²³³, bu iki kent arasındaki ilişkilerin güçlenmesi ile sonuçlanmış ve MÖ 2. yüzyıl boyunca sürmüştür¹²³⁴. Bu çiftin oğulları olan III. Eumenes ve II. Attalos, babalarının ölümünden sonra tahta geçmişler ve anneleri ile birlikte Kyzikos'u ziyaret etmişlerdir. Annelerinin ölümü ardından Apollonis'in yurdu olan bu kentte, onun onuruna MÖ 160 civarında bir tapınak inşa ettirmişlerdir¹²³⁵.

¹²²⁷ Akşit, Age., 56; Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 420.

¹²²⁸ G. Grether, "Livia and the Roman Imperial Cult", *The American Journal of Philology*, Vol. 67, No.3, 1946, 230 ; Akşit, Age., 56.

¹²²⁹ Ç. Dürüşken, *Roma Dini*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003,34.

¹²³⁰ B. Burrell, "Temples of Hadrian, not Zeus", *Greek, Roma and Byzantine Studies*, 43-1, 2002/3, 31.

¹²³¹ Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 420; Franke, Age., 13.

¹²³² Freely, Age., 47; Burrell, Agm., 31.

¹²³³ C. Smith-R. de Rustafjaell, "Inscriptions from Cyzicus", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 22, 1902, 197; Üreten, Kyzikos'lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis, 254.

¹²³⁴ Head, *A Guide Coins of The Ancient, British Museum Departman of Coins and Medals*, 89; Freely, Age., 47; Magie, *Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 56.

¹²³⁵ Head, *A Guide Coins of The Ancient, British Museum Departman of Coins and Medals*, 89; Farnell, Agm., 194; Wroth, Age., 38; B. S. Ridgway, "Ancient Greek Women and Art: The Material Evidence", *AJA* 91, No:3, 1987, 408; Cremer, Agm., 9; A. Kuttner, "Republican Rome Looks at Pergamon", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, Greece in Rome: Influence, Integration, Resistance, 1995, 168;

Kyzikos halkının, Teos ve Kos kentlerinde olduğu gibi, Eumenes ve ailesini tanrısallık onuruna yükselttiği bilinmektedir¹²³⁶. Kyzikoslu kraliçe Apollonis, anayurdunda kurumsallaşmış bulunan Kore-Demeter kültünü model alarak Pergamon'a uyarlayan ve bu kültün burada gelişmesini sağlayan bir euergetes'tir¹²³⁷.

Roma dönemine gelindiğinde, Kyzikos'da bulunan ve imparator Augustus ve eşi Livia'nın isimlerine ilk kez rastlanılan yazıttan, kentte Livia'nın Demeter'le eş tutulduğunu öğrenmekteyiz¹²³⁸. Ayrıca kente, Livia'nın Mitridates kuşatması sırasında halka yardım eden Athena Polias ile ilişkili olarak onurlandırıldığı görülmektedir¹²³⁹. Bu dönemde Augustus adına bir imparatorluk kült tapınağı yapımına başlandığı ve Tiberius döneminde MS 25'de halkın Augustus ayinlerini yerine getirmemek ve tapınağın hala bitirilmemiş olması gibi sebeplerle yargılanarak bütün haklardan mahrum bırakıldığı bilinmektedir¹²⁴⁰. Tiberius döneminde imparator adına tapınak yapımı için izin isteyen kentler arasında Kyzikos yer almayarak kırıngınlığını sürdürmüştür¹²⁴¹. Kentin ayrıcalıklarına Caligula döneminde tekrar kavuştuğu bilinmektedir¹²⁴².

Kyzikos'da Apollonis tapınağı ile başlayan imparatorluk kültü geleneği, imparator Hadrian döneminde zirveye ulaşır. Hadrian, deprem sonucu yıkılan ünlü Zeus tapınağının inşasına yardım eder¹²⁴³ ve tapınak aynı zamanda "soteri kai ktiste" sıfatıyla Hadrian'a adanır. İmparatorun, Kyzikoslular tarafından 13. Olympos tanrısı olarak ilan edildiği bilinmektedir¹²⁴⁴. İmparator bu ilgiye karşılık olarak Kyzikos'u "Neokoria" unvanı ile onurlandırır¹²⁴⁵.

Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 30; Magie, *Attalos'un Vasiyeti*, 51; Freely, Age., 48; Üreten, Kyzikos'lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis, 258.

¹²³⁶ OGIS no:305, satır 11, 7-12; Rolf Strootman, "Kings Against Celts Deliverance from Barbarians as a Theme in Hellenistic Royal Propaganda", *Mnemosyne*, Bibliotheca Classica Batava, The Manipulative Mode, Political Propaganda in Antiquity a Collection of Case Studies, 2005, 129.

¹²³⁷ Üreten, "Kyzikos'lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis", 257.

¹²³⁸ E. Schwertheim, "Die Inchriften aus Der Sammlung Nemci Tolunay in Bandırma", *EA* 1, 1983, 110 vd., No:3, Taf.11.

¹²³⁹ Grether, Age., 242.

¹²⁴⁰ Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 503; Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos", 61; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37.

¹²⁴¹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37.

¹²⁴² Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 42.

¹²⁴³ Hasluck, *Cyzicus*, 188; Borsook, Agm., 166, dn 147; Karagöz, Age., 35; Umar, Mysia, 210.

¹²⁴⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 187; Ashmole, Agm., 180; Barattolo, Agm., 67-71.

¹²⁴⁵ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 38; B. Burrell, *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86; Karagöz, Age., 35.

Kentlerin karşılıklı ihtiyaçları doğrultusunda kurulan Koinon yani birlik, ilk zamanlarda barış, savaş ve ticaret meseleleri ile ilgilenmiştir. Daha sonraları Koinon'un varlığının, kentlerin yarışma ve bayramlarına vesile olmaktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Neokorate şerefini kazanmış olan Kyzikos, birçok şehrin katılımıyla gerçekleştirilen Pan-Asiatique toplantı ve bayramlarında, bazen birlik meclisinin merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle zamanlarda kent, "Koinon tes Asias en Kiziko" unvanı ile ifade edilmiştir¹²⁴⁶.

Antik dönemde, sınırları içinde büyük kült şenliklerinin yapıldığı kentler, KOINA AΣΙΑΣ unvanı ile onurlandırılmaktaydı¹²⁴⁷. Kyzikos da bu ünvana layık olmuş kentlerden biridir. Kent Koinon Asias meclisine sürekli üye ve Hadrian Olimpiyatlarının merkezi¹²⁴⁸ olmuştur¹²⁴⁹.

Bir kentin düzenlediği şenliklerin sayısı ve gururla sıralanan unvanlar dizisi, önemli ayrıcalıklar ve onurları kapsamaktaydı. Arkhon ya da Strateg gibi en yüksek bir devlet memurunun yaptığı, bir onur memuriyeti olan Neokoros, en fazla rağbet gören unvandı. Tapınağın yapısal bakımını, tüm dinsel kuralları gözetmek ve tapınağın mali konularını düzenlemekle görevliydi. Her kent kendi sınırları içinde bulunan bir tapınak ya da imparator sunağı için, neokori üstlenmeyi onur olarak görüyordu¹²⁵⁰.

Neokoriler özellikle Artemis¹²⁵¹ ve Zeus için olduğu gibi başka tanrılar içinde olabiliyor ve kentin toplam neokori sayısına dâhil ediliyordu. Böyle bir imparator kültünün tanınması, baştaki hükümdarın ya da senatonun kararı ile gerçekleşmekteydi. Kent bununla birlikte ΣΕΒΑΣΜΙΑ, yani imparator onuruna oyunlar düzenleme ayrıcalığı¹²⁵² kazanıyor ve bunun için hiçte azımsanmayacak giderleri gönüllü olarak üstleniyorlardı. Bazı kentler zaman içinde, ikinci ya da üçüncü bir imparator için bir kült tapınağı yapabiliyordu¹²⁵³. Böylelikle kentin neokori sayısı buna uygun olarak iki ya da üçe çıkartılıyordu¹²⁵⁴. Bu olay da sikkelerde gururla gösterilmekteydi¹²⁵⁵.

¹²⁴⁶ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 82.

¹²⁴⁷ Franke, Age., 26.

¹²⁴⁸ Burrell, Agm., 48.

¹²⁴⁹ Reinach, "Lettre A.M.le Commandeur J. B.de Rossi Au Sujet du Temple D'Hadrian A Cyzique", 518.

¹²⁵⁰ Franke, Age., 24.

¹²⁵¹ R.Plant, *Greek Coin Types and Their Identification*, London 1979, 9.

¹²⁵² Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values*, xxi.

¹²⁵³ Franke, Age., 25.

¹²⁵⁴ Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values*, xx.

¹²⁵⁵ Plant, Age., 9.

İmparator ölümünden sonra, eğer zalimliğinden ötürü “damnatio memoriae’a” çarptırılıp, neokori kalkarsa kentte bu şekilde dörtten üçe ya da üçten iki neokori’ye gerileyebiliyordu¹²⁵⁶.

Kentteki ünlü Hadrian Tapınağı, tarihçi Lucien’in de belirttiği gibi ne kent ne de Roma devlet parası ile değil, yalnızca Asya eyalet parası ile yapılmıştır. İmparator kültü, eyaletlerden gelen bir kurumdu ve bu durum eyaletlerdeki toplantı ve bayramlarla sıkı ilişki içindeydi. İmparator, imparatorluk kutsamasına adanan tapınağın gerçek sahibi olduğu için, harcamaları da üstlenmek zorundaydı. Daha önce Neokori alan kentler 2. ya da 3. tapınak yapma iznini elde edince, bunun şerefine düzenlenen oyunlar artık yapılmadığı için, o andan itibaren inşaatın masrafları kentin dışından karşılanması gerekiyordu¹²⁵⁷.

Hadrian’a ait bir sikke üzerinde, KHZIKHNQN NEOKOPQN kelimeleri yer almakta ve ilk olarak kente Hadrian zamanında Neokori¹²⁵⁸ unvan ve ayrıcalıkların verildiğini öğreniyoruz¹²⁵⁹. Hadrian’a ait sikkeler üzerinde, büyük bir saygı ifadesi olan Olympios kelimesine rastlıyoruz. Kente, Septimus Severus döneminde, MS 2. yüzyılda ikinci Neokoria verilmiştir¹²⁶⁰. Sikkeler üzerindeki KYZIKHNQN ΔΙΣNEOKOPQN ifadesinde¹²⁶¹ de bu ünvanın yansımaları görmekteyiz. Hasluck kente ikinci Neokoria’nın Caracalla döneminde verildiğini belirtmektedir¹²⁶².

Yunan İmparatorluk dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde, bazen imparatorların onur unvanları kentlerin adlarının sonuna eklenirdi. Örneğin KOMOΔIANQN, ANTΩNEINANQN gibi unvanlara rastlanırdı¹²⁶³. Asıl ismi Aurelius Antonius olan Caracalla zamanında kent, Auralia Antoniniani adını almış ve onun adına kentte Antoninia denilen oyun ve yarışmalar yapılmıştır¹²⁶⁴. Hasluck ise kentin, Caligula döneminde “Eurolia Antoniniani” unvanını aldığını ve “Antoninia” denen şenlikler ve

¹²⁵⁶ Franke, Age., 2 5.

¹²⁵⁷ Reinach, “Lettre A.M.le Commandeur J.B.de Rossi Au Sujet du Temple D’Hadrian A Cyzique”, 534, dn.1

¹²⁵⁸ İmparatorlara ait bir tapınağı olan kentlere Neokoros deniyor.

¹²⁵⁹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 39; B. Burrell, *Neokori: Greek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86.

¹²⁶⁰ Anabolu, “Kyzikos (Balkız)’dan Birkaç Yeni Buluntu”, 67; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 39.

¹²⁶¹ ΔΙΣ ifadesi ikinci demektir. Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 40.

¹²⁶² Hasluck, *Cyzicus*, 1 89.

¹²⁶³ Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values*, xix.

¹²⁶⁴ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 40.

yarışmalar düzenlediğinden bahsetmektedir¹²⁶⁵. Mudanya yakınlarında, Dereköy’den ele geçen bir yazıtta,¹²⁶⁶ bize kentte Anadolu’da ki pek çok kentde olduğu gibi, “Adrianeia Olympia” denilen olimpiyat oyunlarının düzenlendiği belirtilmektedir¹²⁶⁷.

Kyzikos halkı, Mitridates kuşatması sırasında gösterdikleri sadakat ve kahramanlıkları yüzünden, Romalılar tarafından takdir edilerek, mükâfatlandırılmışlardır. Mükâfat olarak kentin çevresindeki birçok yerin, Kyzikos arazi sınırlarına dâhil edildiğini görmekteyiz. Böylelikle Strabon’un bahsettiği kent sınırları¹²⁶⁸, bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kyzikos’un sınırları Troya’dan başlayarak Aisepos’un ötesinden dolaşarak bütün Zeleia bölgesini, Daskylitis gölünün bir kısmını içeren Adresteia ovasını içine almış ve doğuda Rhyndakos nehri ile Apollonia gölüne kadar genişlemiştir¹²⁶⁹. Bunlardan başka kente hür kent unvan ve hakları verilmiştir. Kent halkı bir Roma garnizonu beslemek ve vergi vermek yükünden kurtulmuştur. Böylelikle ticaretteki ünü ile tanınan kent, ününe bir de kahramanlık şanı ekleyerek, Homeros’un destanlarındaki gibi yere inen tanrıların insanlarla beraber çarpıştıkları kentlerden birisi, belki de en sonuncusu olarak adını ebedileştirmiştir¹²⁷⁰.

İmparatorluk kültü ile Kyzikos’daki gizemler kültü arasında, yakın bağlantı dikkat çekicidir. Bu bağlamda ölümünün ardından Faustina’nın, gizemler kültünün ve şehrin baş tanrıçası, yeni bir Kore Soteira olarak Kyzikos’da tapınımına sahip olduğunu görmekteyiz¹²⁷¹. Kyzikos’da ele geçen bir stel¹²⁷² üzerinde, Kore Soteira ismine rastlamaktayız. Stel dokuz Roma isminden oluşan bir listedir. İlk satırda şehrin başrahibinin adı yer almaktadır. Erken imparatorluk döneminde, eyalet imparator kültürüne bağlı olan Hymnodların bağlı bulundukları köylerden toplanıp, neokor kentlerde görevlendirildikleri bilinmektedir. Antik dönemde itibar ve ihtişam açısından kült bayramları için birbirileri ile yarışmakta olan kentler, Hymnod kuruluşlarının yük olmaya başlaması üzerine, personel sayılarını azaltma yoluna gitmişlerdir¹²⁷³.

¹²⁶⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 1 89.

¹²⁶⁶ Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 178

¹²⁶⁷ Marquardt, Age., 150vd.; Barattolo, Agm., 64; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 39.

¹²⁶⁸ Strabon C 575 10.

¹²⁶⁹ Hasluck, *Cyzicus*, 181.

¹²⁷⁰ Hasluck, *Cyzicus*, 181; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 35.

¹²⁷¹ Price-Trell, Age., 116.

¹²⁷² Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 140, Kat. No:195.

¹²⁷³ H. Halfmann, “Hymnoden von Asia in Kyzikos”, *Mysische Studien*, AMS 1, 1990, 23vd.; Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 14

5. 4. KYZİKOS'TA YAPILAN FESTİVAL VE YARIŞMALAR

Antik çağ kentlerinin günlük yaşamında dinsel bayramlar ve oyunlar büyük öneme sahipti. Bu tür olayların kent sikkeleri üzerinde yer alması da bu önemden kaynaklanmaktaydı¹²⁷⁴. Kyzikos'da yapılan bayram ve şenlikleri, Roma öncesi ve Roma sonrası olmak üzere iki şekilde incelemek mümkündür. Roma öncesinde Kybele, Kore (Persephone) ve kahraman Kyzikos'a ithaf edilen kült törenleri ve bayramlar düzenleniyordu. Bunların dışında kalan bayramlar, tüm İonia'da kutlanmakta olup, köken olarak ana kent Miletos ile ilgiliydi. Miletos'ta kutlanan ve Kyzikos takviminde de adları bulunan Apatourea (Olbia ile ortak kutlanmaktaydı)¹²⁷⁵, Lenaia, Anthesteria ve Kalamaion bayramları Kyzikos'da da kutlanmaktaydı. Ayrıca Ephesos ve Olbia ile ortak olarak kutlanan Kalamaion bayramı, bitkilerin yetiştiği bir dönemde kentte kutlanan bayramlardan biriydi¹²⁷⁶.

Roma döneminde, Kyzikos'un giderek zenginleşmesine ve kültürel yükselişine paralel olarak, bayram ve yarışmaların ihtişamının da arttığı gözlenmektedir. Özellikle Kral Kyzikos onuruna yapılan yıllık yas festivali¹²⁷⁷, oldukça görkemli bir törene dönüşmüştür. Kral Kyzikos ve eşinin ölümlerinin ardından yapılan yas gösterilerinden sonra, doğanın iç açıcı şekilde kendini yenilemesi üzerine bütün gece boyunca, kahramanların katıldığı şarkılı ve danslı tören yapıldı. Böylece tanrıça Rhea onuruna yapılan bir çeşit toplu dini tören olan "Kyzikos Pannikhis'i" meydana gelmiştir. F.Vian, Atis ve İdalı Daktyler gibi¹²⁷⁸, Kral Kyzikos'un tıpkı tanrıçaya çok yakın olan gençler arasına katıldığını söylüyor.

Apollonius bize Kyzikos ve eşi Kleite için yapılan geleneksel törenler hakkında da bilgi vermektedir. Halkın buğday öğütümünü durdurduğu, oruç tuttuğu ve yalnızca çiğ besinler tükettiğinden bahsediyor. Kral ve kraliçenin şerefine içki dökülmesi ve kentin ortak değirmeninde kutsal peksimetler yapılması gibi geleneklerin, Apollonius zamanında hala devam ettiği anlaşılmaktadır¹²⁷⁹. Toprak ürünleri ilgili bu tören ve gelenekler, ana tanrıça Rhea kültü ile ilgilidir. Ana tanrıça Rhea'ya Anadolu'nun çeşitli

¹²⁷⁴ Baydur, "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", 420.

¹²⁷⁵ Greaves, "The Cult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", 30, dn.2.

¹²⁷⁶ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 81.

¹²⁷⁷ A.H.Krappe, "The Song of Grotti", *The Modern Language Review*, Vol. 19, No.3. Jul., 1924, 327.

¹²⁷⁸ Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 23.

¹²⁷⁹ Apollonios Rhodios, 1070-1077; Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 22.

yerlerinde Kybele olarak tapınılmıştır. Kentte de Rhea'ya Dindymene olarak tapınılmaktadır. Onun toprağa dönük karakteri, Demeter ile Kore'ye olan yakınlığı ile kendini göstermektedir. Kybele'nin kızı Demeter, Kore'nin annesi olup, İason'un sevgilisidir. Demeter, tarımın ve toprak ürünlerinin tanrıçası olarak Kyzikos'da büyük bir tapınımına sahipti¹²⁸⁰. Demeter'e ait kült kutlamaları Atina'da her yıl Ekim ayında kadınlar tarafından "Thesmophoria" yani yasa getiren, insanlara doğal yasaları öğreten tanrıçalar bayramı adı altında kutlanırdı¹²⁸¹. Bu şenliklere yalnızca kadınlar katılırdı¹²⁸².

Thesmophoria şenlikleri Kyzikos'da da büyük bir ihtimalle Eleusis'te olduğu gibi kutlanmış olmalıdır. "Tohum Atma Şenlikleri" anlamına gelen "Thesmophoria" şenliği üç gün üç gece sürmekteydi. Festivalin ilk günü (Anodos) kadınlar üç gün için ihtiyaç duyabilecekleri şeyleri yanlarına alarak kutsal alana çıkıyorlardı. İkinci günde (Nesteia) kült topluluğunu oluşturan kadınlar birbirleriyle alay edercesine şakalaşıyor ve kamçılarla birbirlerini kamçılıyorlardı. Festivalin üçüncü ve son gününde (Kalligeneia) kadınlar tanrıça Demeter' in kaybolan kızı Persephone'yi meşale ile aramasını canlandıran mistik törenler yapıyorlardı¹²⁸³.

Yarışmalar ve bayramlar sayesinde, Pan-Hellenik bir ruhun geliştiği bu dönemde¹²⁸⁴, hem kentte hem de diğer kentlerde yapılan yarışmalarda, Kyzikoslular birçok başarı kazanmışlardır¹²⁸⁵.

Mitridates kuşatmasından¹²⁸⁶ sonra, kentte gladyatör yarışmalarının¹²⁸⁷ da önem kazandığı ve bu tür yarışmaların Asiarkhos'un başkanlık ettiği bayramlarda gerçekleştirildiği bilinmektedir¹²⁸⁸. Roma döneminde atletik yarışmalar ve bayramların abartıldığı, neredeyse her siyasi ve resmi olayın bir panayır ile kutlandığı görülmektedir. Kentler arasında kuvvetlenen bağlar sayesinde, kentlere çeşitli haklar tanınarak, her

¹²⁸⁰ Ertüzün, *Erdek, Kyzikos Argonautlar ve Kharitler*, 22; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 61.

¹²⁸¹ Erhat, Age., "Demeter", 93.

¹²⁸² S.S. Kölemenoglu, *Ana Tanrıça Gerçeği*, İstanbul 2001, 59.

¹²⁸³ H.Üreten, "Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII, 25, 2004, 206.

¹²⁸⁴ Hasluck, *Cyzicus*, 259; Franke, Age., 30.

¹²⁸⁵ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 81.

¹²⁸⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 178vd; McGing, Agm., 14, dn5; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, 34; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 215

¹²⁸⁷ W.Radt, "Kyzikos Amfitiyatrosu ve Roma İmparatorluğundaki Diğer Amfitiyatrolar", 1. *Kyzikos Paneli*, 1988, 16-25.

¹²⁸⁸ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 82.

şehrin parası diğerlerinde de geçerli kabul edilmiştir. Kyzikos, Bizantion ve Kalkhedon’u bu kentler arasında saymak mümkündür¹²⁸⁹.

Kyzikos civarında ele geçen bir yazıt yardımıyla kentte, Zeus Soteria bayramlarının kutlandığını biliyoruz. Bu bayram Atina’da Diisoteira adıyla kutlanmaktadır. Soteira bayramları Delphoi’da Aitolia’lılar tarafından Zeus Soter ve Apollon Phytios adına Apollon Tapınağı’nda, barbarlar tarafından öldürülen Yunanlılar anısına düzenleniyordu. Kentin saygınlığını artırmak için, diğer kentlerin de bayram ve yarışmalara davet edildiği görülmektedir. Anadolu’da Greko-Roma döneminde bu bayramların yapısında değişiklikler olmuştur. Bu bayramlar bir olayın anısı ya da kentten bir kişinin onurlandırılmasına yönelik olarak kutlanmışlardır¹²⁹⁰.

Anadolu’daki kentlerin, özellikle imparatorlar onuruna, ya yaptıkları yardımları övmek ya da imparatorun kente çeşitli yardımlarda bulunmasını sağlamak amaçlı, çeşitli yarışmalar düzenledikleri bilinmektedir. Bu imparatorlar arasında, Hadrian ve Marcus Aurelius en başta gelmekteydi¹²⁹¹. Pergamon kralı Philetairos, Kyzikos’a yaptığı yardımlardan dolayı, kent halkı tarafından onurlandırılmış, şerefine Philetaireia bayramı düzenlenmiştir¹²⁹².

Kentte kutlanan bayramlara Roma döneminde ilaveler yapılmış, VI. Mithrades’in yenilgisi şerefine Lukillia¹²⁹³, Tiberius döneminde Athena Livia onuruna Panathenaia, Hadrian onuruna Adrianeia Olimpia¹²⁹⁴, Caracalla adına Antoninia gibi bayramlar, imparatorluk kültürünü yayma maksatlı olarak kutlanmıştır. Bu bayramlar görkemini, Gallienus dönemine kadar sürdürmüştür¹²⁹⁵. Şehrin kurtuluşunu anmaya vesile olan Lukillia oyunlarının, Hadrian dönemine kadar devam ettiği bilinmektedir¹²⁹⁶.

¹²⁸⁹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 82.

¹²⁹⁰ Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 209.

¹²⁹¹ S. Mitchell, “Festivals, Games and Civic Life in Roman Asia Minor”, *Journal of Roman Studies*, 80, 1990, 190.

¹²⁹² C. I. G. 3660; Magie, Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri, dn. 9; A. Chaniotis, “Divinitys Hellenistik Rulers”, A. Erksine (Ed.), *A Companion to the Hellenistic World*, Oxford: Blackwell 2003, 436; Üreten, “Kyzikos’lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis”, 257.

¹²⁹³ Hasluck, *Cyzicus*, 181; Yalman, Agm., 25.

¹²⁹⁴ Burrell, Agm., 49; Burrell, Age., 86.

¹²⁹⁵ Hasluck, *Cyzicus*, 260; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 82; Franke, Age., 31.

¹²⁹⁶ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 35.

5. 4. 1. Kore Onuruna Yapılan Festival ve Yarışmalar

Kyzikos'da Soteira epitheti ile bilinen Kore¹²⁹⁷, imparatorluk dönemi sikkelerinde sıklıkla işlenmiştir. Kore'nin festivali ΦερεΦα, Κορεῖα, Σωτήρα şeklinde adlandırılmıştır¹²⁹⁸. Kore ile ilgili kült şenliklerinin yanı sıra Kyzikos Kore'sinin şenliklerinin de (Soteira Şenlikleri) sikkeler üzerinde yer buldukları görülmektedir. Yüzyıllar boyunca süren bu kutlamalar çeşitli yazıtlar¹²⁹⁹ ve antik kaynaklarca da doğrulanmaktadır.. Orta imparatorluk dönemine ait iki yazıtta şenlikler imparator kültü kutlamalarıyla aynı dizi içinde bahsedilirler. Bu durum kutlamaların aynı döneme ait olduklarını ve böylece Kyzikos şenliklerinin, imparatorluk döneminde de sürdürüldüğünü ispatlar. Ayrıca Diocletian döneminde, Didyma'daki Kyzikos kökenli kâhin Damianos'un, Kyzikos Kore Soteira kültünün, Miletos'ta kutlanıp Demeter kültüne dâhil edilemeyeceği konusunda ki kehaneti¹³⁰⁰, şenlikler hakkında net bir bilgi vermese de kentte şenliklerin devam ettiğini ve kültün anavatanının Kyzikos olduğunu göstermesi açısından bizim için önemlidir.

Kyzikos'da Soteira sıfatıyla yoğun olarak tapınan Kore için bayramlar yapıldığı bilinmektedir. Tanrıça Kore, IV. Mithradetes'in kenti kuşatması sırasında olağan üstü bir rüzgâr çıkarmış, düşman gemilerini yerle bir ederek kenti kurtarmıştı¹³⁰¹. Bu olaya ilaveten Gigantlar, Rhyndakus'un ağzını kapattıkları zaman Kore, Kyzikoslular tarafında yer alarak kenti korumuştur. Bu nedenlerden ötürü Kore, kentin kurtuluşunda önemli bir rol oynadığı için Soteira sıfatıyla tapınım görmektedir¹³⁰². Kore'ye kurtarıcı sıfatının verilmesi Marguart'a göre güney Yunanis'tanla kuzey batı Anadolu'yu yıkan bir depremle ilgilidir.¹³⁰³

Bir Delphi kehanet metni Kore için bayram yapıldığından bahsetmektedir¹³⁰⁴. Bayram prosesyon (ayin alayı), adak ve müsabakalar olmak üzere üç bölümden oluşuyordu. Adak törenleri önemli bir yer tutuyordu. Didyma kaynaklı bir Apollon kehanet metninde de kent halkının tanrıların toplandığı salonda Kore'ye ait bir sunak olmadığı için, Demeter Karpophoros sunağının yanına tanrıça Kore içinde bir sunak

¹²⁹⁷ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 187.

¹²⁹⁸ Hasluck, *Cyzicus*, 211.

¹²⁹⁹ L. Robert, "Documents D'Asie Mineure", *BCH* 102, 1978, 460 vd.

¹³⁰⁰ N. Ehrhardt, *Miletos und seine Kolonien*, Diss 1982, 186.

¹³⁰¹ Hasluck, *Cyzicus*, 210-211.

¹³⁰² Marquardt, *Age*, 121.

¹³⁰³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar* 61.

¹³⁰⁴ Robert, "Documents D'Asie Mineure", 460.

yapma izni istemektedirler. Kehanetten anlaşıldığı kadarıyla Kore adına bayram düzenleyen ilk halk Kyzikoslular olmuştur¹³⁰⁵. Bayramda yapılan yarışmalardaki spor faaliyetleri sikkeler üzerinde de yer almaktadır. Koşu ve binicilik yarışmaları, sikkeler üzerinde yer almaktadır. Sikkeler, yarışmaların Kore için yapılan şenliklerin bir parçası olduklarını desteklemektedir.

Macrinus döneminde (MS 217-218) kentte, stratejist Verus Phobius tarafından altılık bir festival sikkesi¹³⁰⁶ ya da madalyonu çıkartılmıştır. Bu sikkeler üzerinde, Kore kültürünü simgeleyen yılanların sarıldığı meşalelerin çevrelediği bir alanda, koşan ve ata binmiş kişiler canlandırılmıştır. Bu tasvirde, önde her birinin sağ eli havaya kalkık şekilde koşan dört çıplak erkek ve arka planda ise yine sağa doğru iki atlının dörtnala koştuğunu görmekteyiz¹³⁰⁷. Bu tipin farklı varyasyonları, Cladius II. Gothikus¹³⁰⁸ döneminde tekrar basılmıştır. Bu dönemde basılan sikkelerde, meşalelerin yerini kült yapısı almışken, Macrinus dönemindeki sikkelerde¹³⁰⁹ de alan darlığı nedeniyle atlılara yer verilmediği anlaşılmaktadır.

Delphi ve Delos kökenli kehanet yazıtlarından, Kore'nin şenliklerinin θυσία olarak, yani her yıl yapılan kurbanlı şenlikler olarak tanımlandığı görülmektedir¹³¹⁰. Robert¹³¹¹ bu tür kurbanlı şenliklerin dinsel bir alay, bir kurbanlık ve yarışmalardan oluşan üç temel unsuru barındırdığından söz eder. Bu sikkeler üzerindeki tasvirler, bir sportif faaliyete işaret ettiği için, ἄγων olarak, yani yarışmanın kendisi olarak kabul edilmektedir¹³¹². Sikkeler üzerindeki tasvirlerden yola çıkılarak, bu yarışmaların koşu ve binicilik yarışları olduğunu¹³¹³ söylemek mümkündür.

Agon'un¹³¹⁴, Kore onuruna gerçekleştirilen şenlikler içinde olduğu, Kore'nin simgeleri olan yılanlı meşale veya kült binasından dolayı kesinlik kazanmıştır. Sikkeler

¹³⁰⁵ Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 211.

¹³⁰⁶ BMC Mysia 259.

¹³⁰⁷ Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values*, 277, No: 2924.

¹³⁰⁸ Martin, Agm., Taf. 8, 6.

¹³⁰⁹ Martin, Agm., Taf. 8, 5.

¹³¹⁰ IG XI 4, 130 No: 1298, Z, 1 vd.

¹³¹¹ Robert, "Documents D'Asie Mineure", 465.

¹³¹² Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 212.

¹³¹³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*,

¹³¹⁴ Er, Age., 10; Kentlerin ulusal bayramlarında dini törenlerde yapılan edebiyat, müzik ve spor yarışmalarına verilen isim. Agonlar daha çok gençlerin eğitimleri ile ilgili olup spor, müzik ve edebiyat yarışmaları bir arada yapılırdı en meşhurları Olympia, Nemeia, Pythia ve İsthmia oyunlarıdır. At ve araba yarışlarına Hippikos, müzik, edebiyat ve danstan oluşan yarışmalara musikos, koşu, sıçrama, mızrak atma, disk atma ve güreşten oluşan yarışmalara ise gymnikos adı verilirdi. Bu yarışmaları kazananlara önceleri zeytin, defne çelengi sonraları da ödül olarak para verilmiştir: Tulay, Age., 12.

üzerindeki koşucuların her birinin sağ ellerini yukarı kaldırmış olmaları ya koşarken savrulduklarını ya da ellerinde birer meşale tuttuklarını gösterir. Ancak sikkeler oldukça aşınmış olduğundan, bu konuda kesin görüş belirtmek güçtür.

5. 4. 2. Hadrian Onuruna Düzenlenen Yarışmalar

Mudanya yakınlarında Dereköy’ de ele geçen bir yazıt sayesinde¹³¹⁵, Kyzikos’da imparator Hadrian için “Adrianeia Olympia” denilen olimpiyat oyunları düzenlendiğini öğrenmekteyiz¹³¹⁶. Bu yarışmaların Zeus-Hadrian Tapınağı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir¹³¹⁷. Ele geçen iki yazıttan¹³¹⁸, MS 166 yılında yapılan bu yarışmaların, Asia birliği=Koinon Asias yarışmaları ile çakıştığı anlaşılmaktadır¹³¹⁹. Kentteki Zeus-Hadrian Tapınağının açılışı, muhtemelen Hadrian’ın ölümünden sonra olmuş ve yarışmalarda bu yıldan itibaren kutlanmaya başlanmış olmalıdır¹³²⁰. Hadrian, kentin geçirdiği büyük deprem sonrasında, ünlü Zeus tapınağının yapımına yardım etmiştir¹³²¹. Bu yüzden kentteki tapınak, aynı zamanda “soteri kai ktiste “ sıfatıyla Hadrian’a adanmıştır. Hadrian, Kyzikoslular tarafından 13. Olympos tanrısı olarak ilan edilerek¹³²², kendi epitheti olan Hadrianeia (Olimpia) adlı bir festivalle onurlandırılmıştır¹³²³. Ayrıca neokori hakkı kazanan ilk tapınağın, Kyzikos’daki bu tapınak olduğu söylenmektedir. Malalas, tapınağın çatısında Hadrian’ın büyük bir portresinin olduğundan bahsetmektedir¹³²⁴. Hadrian’a ait bir sikke üzerinde de büyük bir saygı ifadesi olarak karşımıza çıkan Olympios ifadesine rastlamaktayız¹³²⁵. Kyzikos aynı zamanda Hadrian Olimpiyatlarının merkeziydi¹³²⁶. Hadrian için düzenlenen

¹³¹⁵ Full, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*, 178.

¹³¹⁶ Marquardt, Age., 150 vd.; Hasluck, *Cyzicus*, 260; Barattolo, Agm., 64; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 39.

¹³¹⁷ Barattolo, Agm., 65.

¹³¹⁸ IGR IV, No:160, 162.

¹³¹⁹ Barattolo, Agm., 69.

¹³²⁰ Barattolo, Agm., 67.

¹³²¹ Hasluck, *Cyzicus*, 188; Borsook, Agm., 166 dn 147; Umar, *Mysia*, 210; Burrell, Age., 86.

¹³²² Hasluck, *Cyzicus*, 187; Ashmole, Agm., 180; Barattolo, Agm., 67-71; Burrell, Agm., 39 vd.

¹³²³ Burrell, Agm., 49.

¹³²⁴ Burrell, Agm., 37.

¹³²⁵ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 39.

¹³²⁶ Burrell, Agm., 48; Reinach, “Lettre A.M.le Commandeur J.B.de Rossi Au Sujet du Temple D’Hadrian A Cyzique”, 518.

oyunlara, Smyrna¹³²⁷, Sardes, Tralles, Hierapolis ve Anazarbos¹³²⁸ gibi Anadolu'nun diğer kentlerinde de rastlamak mümkündür¹³²⁹.

¹³²⁷ W. Blümel - H. Malay, "Inscription from Aydın Museum ", *EA* 21, 1993, 129-140, Lev. 19.

¹³²⁸ N. Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri*, Suna - İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri, Araştırma Enstitüsü AKMED Yayınları, İstanbul 2001, 132.

¹³²⁹ Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, 215.

ALTINCI BÖLÜM

6. 1. KYZİKOS'UN EKONOMİSİ VE TİCARETİ

Kyzikos kentinin yakın çevresinde yeraltı madeninin olduğunu gösteren belge olmamasına rağmen, yakınındaki Prokonnessos adasından çıkartılan¹³³⁰ ve yüksek fiyata alıcı bulan mermerleri ile ünlüydü¹³³¹. Bu mermerler, Kyzikos'daki yapılar ve heykeltıraşlık eserleri için kullanılmalarının yanı sıra, Halikarnassos'daki Mauseleum¹³³² ve Herakleia Pontika'daki bir tapınağın inşasında da kullanılmışlardır¹³³³. Hatta Mısır ve Constantinopolis'teki yapılarda da kullanıldıkları bilinmektedir¹³³⁴. Kentin giderek harabeye dönüşmesi esnasında mermerleri sökülerek Constantinopolis'teki Aya Sofia'da¹³³⁵, Süleymaniye ile Ahmediye Camii'nde ve Bursa'daki yapılarda kullanıldıkları anlaşılmaktadır¹³³⁶. Ayrıca sıklıkla Doğu Roma İmparatorlarının lahitlerinin yapımında da adadaki mermerler kullanılmıştır¹³³⁷. Kente ait sikkeler üzerinde, bu mermerlerle yapılan pek çok sütunlu yapı görülmektedir. Prokonessos Adası özellikle 1. yüzyıldan itibaren, Akdeniz havzasının en büyük beyaz mermer üreten merkezidir¹³³⁸.

Strabon¹³³⁹, Kyzikos'la ilgili bilgi verirken üçü resmi binaların diğer üçü de hazine binalarının yapımında görevli olan altı mimarın olduğundan bahseder¹³⁴⁰. Antik dönemin ünlü mimarı Vitruvius ise, Roma döneminden önce Anadolu'da birçok kentte çalışan mimarlar arasında, Kyzikoslu mimarlar olduğundan söz eder. Samotrake'de ele geçen bir yazıttan, Asklepiades adında bir mimarın Kyzikos'dan çağrıldığı

¹³³⁰ Rustafjaell, Agm., 186.

¹³³¹ Strabon XIII, 8, 11.

¹³³² Vitruvius II 8, 10-11; Rustafjaell, Agm., 178.

¹³³³ Strabon XIII, 589; Plinius, XXXVI, 47; Hasluck, "The Marmara Islands", 12; Malay, "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu", 55; Magie, *Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, dn. 32.

¹³³⁴ Marquardt, Age., 34; J. L. Myres, *Geographical History in Greek Lands*, Oxford At the Clarendon Press 1953, 225.

¹³³⁵ G. Sarton, "The Unity and Diversity of the Mediterranean World", *Osiris*, Vol. 2, 1936, 456.

¹³³⁶ Hasluck, *Cyzicus*, 204, dn.2; Ashmole, Agm., 181; Borsook, Agm., 166, dn 142.

¹³³⁷ Hasluck, "The Marmara Islands", 13; Hasluck, *Cyzicus*, 31.

¹³³⁸ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 49.

¹³³⁹ Strabon XII, 8, 11.

¹³⁴⁰ R. MacMullen, "Roman Imperial Building in the Provinces" *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 64, 1959, 230.

belirtilmiş¹³⁴¹. Bu da antik dönemde kentin mimarlarının büyük bir üne sahip olduğunu gösterir¹³⁴².

Anadolu'nun, üç yandan denizlerle çevrilmiş olması birçok kıyı uygarlığının oluşmasını sağlarken, jeomorfolojik özelliklerinden dolayı dağların genelde doğu-batı yönünde uzanması bu yönlerde ulaşımı kolaylaştırmıştır¹³⁴³. Anadolu yüzyıllar boyu doğal kaynaklardan elde ettikleri ürünlerin üretim fazlasını, coğrafi konumunun uygun olmasından yararlanarak ihraç etmiştir. Anadolu'nun sahip olduğu kaynaklar, Hellenistik ve Roma egemenlikleri dönemlerinde büyük bir sömürüye sahne olmuştur. Hatta ünlü hatip ve devlet adamı Cicero, Anadolu için “topraklarının verimliliği, ürünlerinin çeşitliliği ve ihraç mallarının bolluğu ile birçok ülkeyi geride bırakır” demektedir¹³⁴⁴.

Kyzikos, Makestos Vadisi'nden (Simav, Susurluk Çayı) yukarı doğru giden, Propontis'den Pergamon'a ve Hermos Havzasındaki (Gediz) kentlere ulaşan ticari yolun başlangıcında yer alıyordu. Kent aynı zamanda Karadeniz ticareti için de büyük bir alışveriş merkezi olduğu için, erken dönemde yüksek düzeyde bir refaha kavuşmuştu¹³⁴⁵. Konumunun verdiği avantajları sayesinde oluşan büyük boyutlu ticareti ile Antik dönemin parlak ve güçlü bir kenti olarak öne çıkmıştı¹³⁴⁶.

Kyzikos, idarecilerinin tarih boyunca mükemmel yönetimi, doğu-batı ve güney hattındaki yol üzerinde bulunması, Ege-Karadeniz yönünde ilerleyen gemiler için önemli bir liman olmasının yanı sıra geniş pazar açısından faydalanarak bölgenin deniz ticaretini elinde tutması nedeniyle zeytincilik, balıkçılık, kozmetik ve şarapçılıkta¹³⁴⁷ oldukça ileri düzeye erişmişti¹³⁴⁸.

Antik dönemde ticaret, sikkenin dolaşımadaki güvenine bağlı gerçekleştiğinden, dolaşımdaki sikkenin masrafı, güçlü ve güvenilir olmaması gibi durumlar ticareti etkilemiştir¹³⁴⁹. MÖ 375–74 tarihli bir kanunla Pire'de gemi sahiplerinin ve tüccarların

¹³⁴¹ Marquardt, Age., 166; Price-Trell, Age., 113; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 84.

¹³⁴² W. J. Hamilton, “Notes of a Journey in Asia Minor, in 1837”, *Journal of the Royal Geographical Society of London* Vol.8, 1838, 138.

¹³⁴³ Akurgal, “Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü”, 22.

¹³⁴⁴ H. Malay, “Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II*, İzmir 1983, 50; Magie, Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu ve Zenginlikleri, 19.

¹³⁴⁵ Magie, Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri, 56.

¹³⁴⁶ Strabon C XII, 575; Aristeides XVI, 237.

¹³⁴⁷ Greenwell, Age., 70.

¹³⁴⁸ Strabon, XII, 575; Aristeides, XVI, 237.

¹³⁴⁹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 24.

menfaati için, sikkelerin kontrolünü yapan bir memurun görevlendirilmiş olması sikkelerin güvenilirliğinin önemini kanıtlamaktadır¹³⁵⁰.

Kentin MÖ 6. ve 5. yüzyılda bastığı elektron sikkelerin o dönemde geniş bir coğrafyada rağbet görmesi, kent için önemli bir referans olmuştur. Bu yönüyle özellikle Karadeniz bölgesi için, büyük bir takas ve zengin bir bankacılık merkezi haline dönüşür¹³⁵¹. Örneğin, Asia'daki ücretli askerlere bir aylık ücret olarak, bazen bir dareikos bazen de bir Kyzikene ödendiği bilinmektedir¹³⁵². Kyzikos'un elektron stater ve alt birimleri, II. Philippos ve Büyük İskender'in altın staterleri bunların yerini alıncaya kadar antik dünyanın en geçerli parası olmuşlardır¹³⁵³. Bu da kente ekonomik anlamda azımsanmayacak ölçüde bir kazanç sağlamıştır.

Strabon, kentte hazine, silah ve savaş makineleri ile tahıl içeren üç deponun bulunduğunu bildirir. Kyzikosluların tahıla Khalkidike toprağı karıştırarak, çürümesini önlediklerinden söz eder¹³⁵⁴. Bunun faydasını da, Mitridates kuşatması sırasında görmüşlerdir. Kış şartları altında gerçekleşen kuşatma sırasında Kyzikos depoladığı yiyecekleri kullanmıştır. Ancak Mitridates'in ordusu üzerine açlık çökmüş ve denizden de nakliyatı yapamayan Mitridates, kuşatmayı kaldırma kararı vermek zorunda kalmıştır¹³⁵⁵.

Hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu Anadolu'da, hayvan yününün değerlendirilmesi tekstil endüstrisinin doğmasını sağlamıştır. Bu endüstri kolu nüfusun önemli bir bölümünün geçimini sağlamaktaydı¹³⁵⁶. Kyzikos çevresinden iki mezar yazıtından, kentte faaliyet gösteren Yün Dokumacıları ve Limandaki Yün Taşıyıcıları Loncalarının olduğu anlaşılıyor¹³⁵⁷. Hayvancılığa paralel olarak gelişen dokumacılığın yanı sıra, kentte eğerciliğin de yapıldığını bilmekteyiz¹³⁵⁸.

¹³⁵⁰ Austin-Vidal-Naquet, Age., 329; Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 109.

¹³⁵¹ Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, 586; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 40.

¹³⁵² Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 156.

¹³⁵³ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 9.

¹³⁵⁴ İçinde bir çeşit kalsiyum karbonat bulunan toprak. Strabon C 575,11; Anthon, Age., 407.

¹³⁵⁵ Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 34.

¹³⁵⁶ Malay, "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu", 57.

¹³⁵⁷ E. Schwertem, *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung*, Bonn 1980, Teil I, Grabtexte, 109, Kat No: 260; Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 79.

¹³⁵⁸ Strabon, 506; Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 55.

Thrak yarımadasının, MÖ 6. yüzyıl ortalarından itibaren ekonomik yönden öne çıktığı görülür. Bu yarımadanın gemi yapımı ve kürekleri için gerekli kereste açısından zengin olmasının yanısıra gümüş madenlerinin varlığı nedeniyle bu malzemeye ihtiyacı olan hem Yunan, hem de diğer bölge halkları buraya gelmiştir. Gemi yapımı için bol olan kereste, adadakiler ve onların kolonilerince kullanılmakla beraber, Anadolu'ya da ihraç edilmekteydi. İonlular, buranın yerli halkından köleler satın almaktaydılar. Muhtemelen Propontis'teki kentler, Kios ve Samos'da olduğu gibi, Thrak köle ticareti ile uğraşmaktaydılar. Bunu MÖ 6. yüzyılda köle satışı ve değiş tokuşu için Kyzikos'a konan dolaylı bir vergi ispatlamaktadır¹³⁵⁹.

Thrak yarımadasının yanı sıra dağlık bir yapıya sahip olan Mysia bölgesi de kereste açısından büyük öneme sahipti. Köknar, dişbudak, karaçam ve meşe yönünden çok zengin olan bu ormanlar gemi yapımı için önemli bir kaynaktı¹³⁶⁰. Pergamon kralları, bölge ormanlarından elde edilen keresteyi satarak büyük bir zenginliğe ulaşmışlardı¹³⁶¹.

İonya bölgesi, gümüş, şarap, bazı tarımsal ürünler ve köleliğin kaynağı olarak kullandığı Thrak yarımadası ile ticari bağlantısını geliştirmiştir. Bu mallar karşılığında, tekstil ve İon endüstri mallarının yanı sıra seramik, zeytinyağı gibi ürünler göndermekteydi¹³⁶². Kyzikos'un Güney Rusya ve Thrakia ile ticaret yaptığını kentin sikkelerinin bu ülkelerde yaygın kullanılmış olması doğrulanmaktadır¹³⁶³. Yunanistan ile Thrak yarımadasındaki ticaretin nasıl olduğu konusundaki bilgiler daha çok doğu Thrak bölgesi ile ilgilidir. Bu bölgede Kyzikos'un, Apollonia aracılığı ile İon mallarını dağıtan bir kent olarak ön plana çıktığı anlaşıyor¹³⁶⁴.

Karadeniz'deki Miletos ticari kolonilerinin en önemlilerinden biri olan Sinope, Karadeniz'in güney kıyılarının tam ortasında uzanan kıyı üzerindeki tek doğal ve gemiler için tek güvenli liman olması ile önem kazanmıştır. Sinope doğal bir emporion olup, tüm bölge için zengin mineraller, orman ürünleri, balık ve köle ticaretinde ya da ticarete takas için oldukça uygun bir limandı. Diğer kıyı kasabaları ve bölgelerden

¹³⁵⁹ C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, New York 1959, 108, dn19.

¹³⁶⁰ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 54.

¹³⁶¹ Malay, *Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu*, 53.

¹³⁶² Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, 109.

¹³⁶³ Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, 117, 587; Magie, *Anadolu'da Romalılar 3*, Batı Anadolu Kent Devletleri, dn116;

¹³⁶⁴ Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World*, 111vd; C. Roebuck, "The Grain Trade between Greece and Egypt", *Classical Philology*, Vol. 45, No:4, 1950, 240, dn47.

küçük kıyı tekneleri ile gelen ürünler, buradan daha büyük teknelerle başka ülkelere ve kentlere ithal ediliyordu¹³⁶⁵. Sinope'nin bu 400 millik geniş ticari alan içerisinde Karadeniz'in batısında Odessos, Tomis, Istria, kuzeyinde Olbia, Tanais, Pantikapaion, Phanagoria, doğusunda ise Doscurias ve Phasis ile ilişki içinde olduğu anlaşılıyor. Anadolu'da ise Karadeniz kıyısı üzerindeki kentlerle batıda, Hellespontos üzerinde Byzantion, Propontis de ise Kyzikos ile ticari bağlantılarını sürdürmekteydi¹³⁶⁶. Kyzikos'da bulunan Korint'e ait seramikler, kentin Korint ile olan ticari ilişkilerinin delilidir¹³⁶⁷. MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Kyzikos ile Thrakia'nın iç kısımları arasında ticaret gelişmeye başlamıştı. Buralarda ele geçen MÖ 5. ve 4. yüzyıla ait defineler de bunu desteklemektedir¹³⁶⁸.

Kyzikos deniz avantajının yanı sıra, karasal çevresi ile de önemli bir konumda yer alıyordu. Sınırları geniş ve toprakları verimliydi. Arazisi diğer yörelerdeki ovalardan daha fazla tarıma elverişliydi. Ovaları sadece kent için değil çevresindeki köyleri içinde yeterliydi. Sınırları içinde nehirler, göller, bataklıklar, ağaçların yer aldığı ovalar, ormanlar ve yeraltı zenginlikleri bulunmaktaydı¹³⁶⁹. Korunaklı limanları ile özellikle Karadeniz için önemli bir ticaret merkezi durumundaki kent¹³⁷⁰, oldukça verimli topraklar ile çevrelenmiştir.

MÖ 5. yüzyılda Pers kralının, kendisine sığınan Atinalı devlet adamı Themistokles'e, yıllık şarap ihtiyacını karşılamak üzere, Miletos ya da Kyzikos kolonisi olan¹³⁷¹ Lampsakos'un şarap üretimini tahsis ettiği bilinmektedir¹³⁷². Kyzikos civarı ve Arteke'nin kuzey batı kıyıları boyunca, yirmi bir çeşit üzüm yetişmekteydi. Bunlardan bazıları şarap yapımında kullanılarak, Constantinopolis başta olmak üzere her yere ihraç edilmekteydi¹³⁷³. Kentin sikkeleri üzerinde, elinde ve yanında şarap amforası bulunan silen tasvirleri bulunmaktadır¹³⁷⁴. Bir elektron sikke üzerinde, bir kantharosa şarap

¹³⁶⁵ W.N.Bates, "Archaeological Discussions", *AJA*, 20, 491.

¹³⁶⁶ W.Leaf, "The Commerce of Sinope", *JHS* Vol.36, 1916, 4; Bates, *Archaeological Discussions*, 492; Keleş, *Age.*, 230.

¹³⁶⁷ Drews, *Agm.*, 26.

¹³⁶⁸ I.Venedikov, "The Archaeological Wealth of Ancient Thrace", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, Vol. 35, No. 1, The Thracians, Summer, 1977, 21.

¹³⁶⁹ Doğer, "Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler", 26.

¹³⁷⁰ L.Robert, *A Travers l'Asie Mineure*, Paris, 1980, 82.

¹³⁷¹ Plinius, XVI, 62.

¹³⁷² D.Magie, *Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, 97, dn,35.

¹³⁷³ Rustafjaell, *Agm.*, 179.

¹³⁷⁴ Fritze, *Nomizma* VII, Taf.V,No:17,21; Brett, *Age.*, 197, Lev.74, No:1507.

döken silen tasviri¹³⁷⁵, kentin şarap üretimi hakkında bilgi vermektedir. MÖ 4. yüzyıla ait Kyzikos sikkeleri üzerinde görülen amphora tasvirlerine (Katalog No:57, 61, 62, 63) ve Tatlısu'da bir amphora kabartması¹³⁷⁶ ele geçmiş olmasına rağmen, kentte özgü bir amphora tipinin olup olmadığı ve üretiminin yapılıp yapılmadığı şimdilik bilinmiyor.

Antik dönemde Marmara Denizi'nin güneyini kapsayan ve Kyzikos sınırları içerisinde kalan ova, tarım için çok uygundu. Her tür meyvenin yetiştiği bu topraklarda, tahılın yanı sıra özellikle üzüm ve zeytin bol miktarda yetiştirilmekteydi¹³⁷⁷. Strabon'dan¹³⁷⁸, Kyzikos'un batısındaki Karesene bölgesinin çok yoğun bir iskana sahne olduğunu ve düzenli bir şekilde ekilip biçildiğini öğrenmekteyiz.

Pandermos (Bandırma) yakınlarında bir köy yerleşmesi olan Thrakia Kome'de ele geçen bir stelin¹³⁷⁹, “meyvelerin bol ürün vermesi ve felaketlerden korunmaları ve rençberin selameti için” Zeus Khalazios Sozon'a¹³⁸⁰ adandığı görülmektedir. Ayrıca Manyas gölünün batısındaki Kavak Köyde bulunan bir seri adak steli¹³⁸¹ de, “rençberin koruyucusu” olarak Zeus Olbios'a¹³⁸² adanmıştır. Bütün bunlar bölgenin tarımsal önemini göstermektedir.

Plinius'dan kentte, İris olarak bilinen Cyzicena Amaracus adlı bitkiden vücut yağı yapıldığını öğrenmekteyiz. İrinium yağı olarak adlandırılan bu bitkiden, ünlü bir parfüm de yapılmakta ve ayrıca iyileştirici bir güce sahip olduğu için merhem yapımında da kullanılmaktaydı¹³⁸³. Antik dönemde parfüm ve merhem yapımında kullanılan mercanköşk otu, Kyzikos ve Cos adasında yetiştirilmekteydi¹³⁸⁴. Zorunlu üretim maddelerinin yanı sıra, bazı kentlerin parfümeri de imal ettikleri bilinmektedir. Plinius, Sardes ve Ephesos'un parfümeride öncü olduklarını, ayrıca Pergamon ve Smyrna'nın da

¹³⁷⁵ Fritze, *Nomizma* VII, Taf. V, No: 20; Brett, Age., 197, Lev. 74, No: 1505, 1506.

¹³⁷⁶ Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 29.

¹³⁷⁷ Malay, “Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu”, 51; Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 28; Magie, *Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, 22.

¹³⁷⁸ Strabon XIII, 602.

¹³⁷⁹ Malay, “Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu”, 51.

¹³⁸⁰ Khalazios sıfatı, bitki örtüsünün koruyucusu, Sozon sıfatı korumak-kurtarmak anlamına gelip tarımla uğraşanların yağdan doludan zarar görmemesi anlamında tanrıya eklenmiş sıfatlardır. Bkz. Ful, *Yazıtlar Işığında Mysia Kültürleri*, 60.

¹³⁸¹ Malay, “Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu”, 51.

¹³⁸² Kyzikos kentinde Zeus Olbios kültü var olup, Kavak köyünde Zeus Olbios'a adanmış bir kutsal alan bulunmaktadır. Bkz. H. W. Drexhage, “Der Cults des Zeus Olbios”, *AMS Band 45*, 2003, 173.

¹³⁸³ Plinius, XII, 1; Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 742.

¹³⁸⁴ T. R. S. Broughton, *An Economic Survey of Ancient Rome*, Volume IV, New York 1975, 614.

kaliteli parfümler ürettiğinden bahseder¹³⁸⁵. Kyzikos'un, Süsen (İris) bitkisinden yapılan bir çeşit parfümü ihraç ettiği biliniyor¹³⁸⁶.

Hellenistik dönem ticaretinde, bazı Anadolu kentlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Çeşitli yönlerden gelen ticaret yollarının düğüm noktalarında bulundukları için Sinope, Byzantion, Kyzikos ve Rhodos gibi kentler ticaret merkezleri ve büyük pazarlar haline gelmiştir. Bu pazarlarda en çok hububat, deri, kenevir, katran, kereste, yünlü kumaşlar ve kölelerin satıldığı bilinmektedir¹³⁸⁷. Bu malların bir kısmı, Bosporus krallığı olmak üzere Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerden diğer bir kısmı da Kafkasya, Anadolu, Makedonya, Trakya, Suriye ve Mısır'dan gelmekteydi¹³⁸⁸.

Kyzikos Hellenistik dönemde de, Propontis bölgesinde ticarete hâkim bir konumdadır¹³⁸⁹. Kent, Lampsakos ve diğer yerlerden gelen malların pazarlandığı bir merkez olduğundan özellikle Lampsakos'da imal edilen her çeşit metal eşya ve takı Kyzikos üzerinden pazarlanmıştır. Bulgaristan'da birçok Kyzikos sikkesi bulunması nedeniyle, bazı araştırmacılar Kyzikos'u İon stilinin merkezi olarak göstermiş ve buradaki sanatın çevreye yayılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir¹³⁹⁰. İstanbul Büyükkada'da bulunmuş sikke definesi de bu ticareti destekler niteliktedir. 207 adet altın staterden oluşan definde 160 adet Kyzikos, 16 adet Pantikapaion, 4 adet Lampsakos ve 27 adet II. Philippos sikkesi mevcuttur. MÖ 359-336 arasına tarihlenen define, Philippos'un ölümünden önce gömülmüş olmalıdır¹³⁹¹. Güney Rusya'da Pantikapaion, Kyzikos gibi bu bölgede ticareti elinde tutan büyük bir pazar konumundadır. Büyükkada definesindeki Pantikapaion sikkeleri ile bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Kyzikos'da bulunmuş Pantikapaionlu birine ait Prokseni levhası bu görüşü destekler niteliktedir¹³⁹².

Mysia'nın çok zengin ve en iyi arazisi olarak tanımlanan Kaikos Vadisi, Pergamon krallarının ana tahıl deposuydu. Pergamon kralı Philetairos, Kyzikos'a

¹³⁸⁵ Plinius, XIII, 10 ve XX, 177.

¹³⁸⁶ Plinius, XIII, 5.

¹³⁸⁷ Mansel, Age., 499.

¹³⁸⁸ Mansel, Age., 500.

¹³⁸⁹ Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, 587.

¹³⁹⁰ Y. Akyay Meriçboyu, "Kuyumculuk Merkezi Lampsakos", *Colloquium Anatolicum* V, 2006, 50.

¹³⁹¹ K. Regling, "Der griechische Goldschatz von Prinkipo", *ZfN* 41, 1931, 1-46.

¹³⁹² Akyay Meriçboyu, Agm., 55.

gönderdiği arpa ve buğdayı buradan sağlamış, hatta Kyzikos'un ihraç ettiği parfümün elde edildiği süsen bitkisi de bu ovada yetişmekteydi¹³⁹³.

MÖ 133 yılında Anadolu'nun batı kısmının, Asya eyaleti olarak Roma'ya bağlanması¹³⁹⁴ ile kentteki ticari girişimlerin liderliğini, Romalılar ele geçirmiştir. Ancak kent Rhodos gibi Apameia barışından sonra elde ettiği bağımsızlıkla, bağımsız ticari geleneklerini birleştirerek ticaretteki konumunu sürdürmüştür¹³⁹⁵. Tarihçi Sozomen'e göre Roma döneminde kent halkı, kent darphanesinde ve imparatorluk tekstil imalathanesinde çalışanlar olmak üzere iki ana gruba ayrılıyordu¹³⁹⁶. Bu da kentte bazı meslek gruplarının oluştuğunu göstermektedir.

Propontis kıyılarında orkinos (Ton), scarus, dil ve kalkan balığı görülmekteydi. Kyzikos, orkinos balık türünden önemli bir gelir sağladığından kentte balık loncaları kurulmuştu¹³⁹⁷. Kyzikos'un kuruluşunda ton balığı avcılığı önemli bir etkendi. MS 2. yüzyıla tarihlenen Cladius Demecritos'a ait bir lahit parçası üzerindeki ifadelerden, ölen kişinin kentteki balıkçılar loncasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır¹³⁹⁸. Kyzikos ton balığı ile Sinope ise palamut balıklarıyla büyük bir üne kavuşmuştu¹³⁹⁹.

Propontis ve Bosporus, balık sezonunda ton balığı açısından oldukça zengindir. Boğaz üzerindeki Kyzikos ve Hellespontus'daki Abydos ve Hellespontus'un desteklediği Byzantion, ton balığı ithal merkezleri olarak gelişmişlerdir¹⁴⁰⁰. Gwyn¹⁴⁰¹, Kyzikos'un sikkeleri üzerindeki ton balığı tasvirinin, kentin zenginliğinin ana kaynağı olan ticaretin değil, balıkçılığın kanıtı olduğunu ileri sürmektedir. Aslında Kyzikos bu sikkeleri bastığı dönemde, sikkelerinin dağılımının tanıklığında, Anadolu'nun kuzeydoğusundaki ticaretinde gittikçe ünlenen bir ticaret merkezi olma yolundadır.

¹³⁹³ Magie, *Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, 22.

¹³⁹⁴ W. Radt, *Pergamon, Archaologischer Führer*, 1978, 7; Arıcan, Age., 32; Umar, *Mysia*, 28; Er, Age., 471; D. Magie, *Anadolu'da Romalılar 4, MÖ III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, (Çev. N. Başgelen - Ö. Çapar), İstanbul 2007, 62.

¹³⁹⁵ Broughton, Age., 544.

¹³⁹⁶ J. P. C. Kent - B. A. -Ph. D. - F. S. A., *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII. The Family of Constantine I. A.D. 337-364*, London 1981, 486; P. Grierson - M. Mays, *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection; From Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*, Washington US 1992, 51, 62.

¹³⁹⁷ Broughton, Age., 626.

¹³⁹⁸ Doğer, "Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler", 28.

¹³⁹⁹ İ. Delemen, *Antik Dönemde Beslenme*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 55.

¹⁴⁰⁰ R. M. Roesti, "The Declining Economic Role of the Mediterranean Tuna Fishery", *AJHS*, Vol. 25, No.1, 1966, 82.

¹⁴⁰¹ A. R. Burn, "The So-Called 'Trade-Leagues' in Early Greek History and the Lelantine War", *JHS*, Vol. 49, Part 1, 1929, 33.

Sinope örneğinde olduğu gibi, çok erken dönemde yalnızca bir emporion olarak kurulmuş olmasına rağmen, zaman içerisinde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir.

Antik dönemde balık, taze tüketilmesinin yanı sıra salamura, isleme tekniği veya kurutma yöntemleri ile konserve edilmekteydi. Balık konserveciliği, özellikle Pontos (Karadeniz) ve Propontis (Marmara Denizi) kıyılarındaki bazı yerleşmelerde endüstrileşmeye başlamıştır¹⁴⁰². Günümüzde bazı batıklardan çıkartılan salamura balık ve balık sosu amphoralarına rastlanması, konserve balığın önemli bir ticaret malzemesi olduğunu göstermektedir¹⁴⁰³.

Kyzikos, deniz yolu ve Anadolu içlerine uzanan karayolu ile yaptığı farklı ürünlerin ticareti yanı sıra bölgesel zengin balıkçılığı sayesinde ekonomik yönden güçlü bir konuma gelmiştir¹⁴⁰⁴.

Antik dönem ticaretine, karada haydutlar, denizlerde ise korsanlar büyük zarar vermektedirler. Güçlü bir deniz gücü, sadece ticaret için değil aynı zamanda denizde korsanlarla mücadelede de büyük öneme sahiptir. Korsanlık ticaret için büyük engel olup, hatta MÖ 470’lerde Atina’nın Scyros adasını ele geçirmesinde de, adaya yerleşen korsanlar etkili olmuştur. Apollodoros’un naklettiğine göre, MÖ 362/1’ de Atina’nın kuzeydoğudaki müttefiklerine yardım için gönderilen bir filoda, Demosthenes trierarch olarak görevli idi. Bu deniz gücü, Karadeniz’den Atina’ya hububat taşıyan gemilerin rotaları üzerinde, Bosporus ve Hellespontos kıyılarındaki kentlerin saldırılarına karşı koruma amaçlı gönderilmiştir. Demosthenic corpus Apollodoros’daki bir diyalogda Demosthenes:¹⁴⁰⁵ *“Karadeniz’den yola çıkan tüccarlar ve gemi kaptanları, Byzantion, Kalkhedon ve Kyzikos halkı tarafından hububat ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla bu limanlara girmeleri için zorlanıyor. Sizler Piraeus’ta hububatın fiyatının arttığını ve çok miktarda satın alınamadığını gördünüz. Siz bu yüzden trierarch’ların gemilerini dalgakırana getirerek denize indirmelerine, meclis üyelerinin listelerini yaparak, denizciler tedarik etmelerine ve bunların hızlıca sevk edilerek her yere yardım gönderilmesine karar verdiniz”*¹⁴⁰⁶ diyerek korsanlığa karşı alınan önlemlerden söz etmektedir.

¹⁴⁰² Delemen, *Antik Dönemde Beslenme*, 7.

¹⁴⁰³ Delemen, *Antik Dönemde Beslenme*, 28.

¹⁴⁰⁴ Sacks-Murry-Bunson, Age., 74.

¹⁴⁰⁵ Demosthenes, *L. Against Polycles*, 6.

¹⁴⁰⁶ Rhodes, Age., 193.

Antik dönemde Rhodos, doğudan batıya giden büyük ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle, siyasi ve ekonomik anlamda büyük bir güce sahipti. Zamanla Akdeniz ticaretinin en önemli merkezlerinden biri olmuş ve güçlü donanması sayesinde, Ege denizinde korsanlara karşı mücadele vermiştir. Ege denizindeki güvenliği Rhodos sağlarken, Marmara denizini korsanlara karşı koruma işini ise Kyzikos ve Byzantion üstlenmişti¹⁴⁰⁷. Rhodos'un politik ve ekonomik gücü yanında korsanlarla mücadelede oynadığı rol, kentin sikkelerinin de önemini artırmıştı¹⁴⁰⁸. MÖ 60'larda korsanlar, bütün Akdeniz ve Hellespontos'a yayılmışlardı. Kyzikos'un da bundan sıkıntı duyduğu anlaşılmaktadır. Ani korsan saldırılarını önlemek ve anakara ile bağlantıyı sağlamak için bugünkü Bandırma ile Erdek körfezlerini birbirine bağlayan kısımda yer alan ve daha önce açık olan kanal doldurulmuştur¹⁴⁰⁹.

Plinius bize en eski zamanlardan beri, Kyzikos'un deniz ürünlerinin bol olduğundan bahseder. Yunus balığı, ton balığı ve sardunya gibi farklı ve zengin balık çeşitlerinin yanı sıra, istiridyeye, istakoz, kaplumbağalarından da söz eder. Kentin istiridyelerinin tatlılık ve yumuşaklık bakımından hiçbir yerdekilere benzemediğinden bahsederek onları över¹⁴¹⁰. Ayrıca diğer kentlerle karşılaştırarak, Kyzikos'un istiridyelerinin daha güzel olduğunu belirtir¹⁴¹¹.

Uluslararası ticarete şarap ve zeytinyağı, tahılın yakın takipçisiydiler¹⁴¹². Zeytinyağı, antikçağda çok değerli olup, insanlar onunla yemek pişiriyor, temizleniyor ve onu kandillerinde yakıt olarak kullanıyorlardı. Zeytin ağacının yetişmediği Karadeniz kıyılarında oturan Yunanlılar, zeytinyağını Yunanistan'dan ve Anadolu'nun batı bölümünden ithal ediyorlardı. İyi kazanç sağlayan tahıl, şarap, zeytinyağı, tuzlanmış balık ve garumun yanı sıra yakın veya uzaktaki birçok mal, her çeşit tüccarın Akdeniz ve Karadeniz kıyıları boyunca dolaşmalarını, açık denizlere yelken açmalarına neden oluyordu¹⁴¹³.

¹⁴⁰⁷ Mansel, Age., 478; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 29.

¹⁴⁰⁸ Morkholm, Age., 188.

¹⁴⁰⁹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 37.

¹⁴¹⁰ Plinius, XXXII, 62; Rustafjaell, Agm., 179.

¹⁴¹¹ Plinius XXXII 21, 62-65; Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 55.

¹⁴¹² L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, (Çev. G.Engin), İstanbul 2002, 110.

¹⁴¹³ Casson, Age., 111.

Zeytin, Propontis bölgesinde özellikle de Kyzikos ve civarında yetiştirilmektedir¹⁴¹⁴. Körfezden tutulan balıklar ve zeytinlikleri Kyzikos'un başlıca gelir kaynağıydı¹⁴¹⁵. Karadeniz'de Amastris bölgesinde, Parthenius nehri kenarında da zeytin yetiştiriciliği yapılmakta ve bu bölgenin Propontis bölgesindeki Perinthos, Kyzikos, Apamea kentleri ile zeytin üretimi konusunda politik ve ekonomik ilişkileri olduğu bilinmektedir¹⁴¹⁶. Kyzikos'un kuruluşu ile Propontis ekonomisinde değişikliklerin olması eş zamanlı gerçekleşmiştir¹⁴¹⁷.

Roma imparatorluk döneminde, Kyzikos'un ticareti oldukça gelişmiştir. Pontus'un doğusunda ticari depoları olduğu bilinen kent, Kırım ile ticari ilişkiler içindeydi. Kırım yarımadasındaki Chersonessos, Panticapae ve Tyras ile ticaret yapıyorlardı¹⁴¹⁸. Buralara zeytin, zeytinyağı ve şarap gönderiyor karşılığında da deri, mum, bal ve donyağı alıyordu¹⁴¹⁹. Olbia'da ele geçen MS 200'e ait, Olbialı Theokles onuruna oğlu Satyrus tarafından adanan bir yazıtta, şehre ticaret amacıyla gelen yabancılardan bahsedilmektedir. Yazıtta Kyzikos, Nicomedia, Nikea, Heraklea, Byzantion, Amastris, Tieum, Prusias, Odessus, Tomis, Istrus, Callatis, Miletos, Apamea, Chersonesus, Bosporus, Tyras ve Sinope kentlerinin isimleri geçmektedir¹⁴²⁰.

Ayrıca kentte bağcılık ve şarapçılığın koruyucu tanrısı Dionysos'a ait, boğa şeklinde bir heykel¹⁴²¹ ve kabartmaların bulunması bağ ve şarap konusuna verilen önemi göstermektedir¹⁴²². Kyzikos sikkeleri üzerinde de üzüm tasvirlerine yer verilmesi dikkat çekicidir (Katalog No:92). MS 2. yüzyılda yaşayan ünlü hekim Galenos ve doğa bilimcisi Plinius'un, kentin bağcılığı ve şarap üretimi hakkında verdikleri bilgilerden¹⁴²³ bu durumun Roma döneminde de devam ettiğini öğreniyoruz.

¹⁴¹⁴ Mitchell - Katsari, Age., 85.

¹⁴¹⁵ Anabolu, "Kyzikos (Balkız)'dan Birkaç Yeni Buluntu", 167.

¹⁴¹⁶ Mitchell - Katsari, Age., 88.

¹⁴¹⁷ R. Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea", AJA Vol. 52, No.1, 1948, 6.

¹⁴¹⁸ Robert, A Travers l'Asie Mineure, 82; Doğer, "Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler", 27.

¹⁴¹⁹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 38.

¹⁴²⁰ Mitchell-Katsari, Age., 127.

¹⁴²¹ Marquardt, Age., 140 ; Mansel, Age., 138.

¹⁴²² Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 69.

¹⁴²³ Plinius, XIV, 75; Doğer, "Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler", 29.

Roma imparatorluk döneminde, kentte üretilen şarabın kalitesini kontrol etmekle görevli “oinophylaks” olarak adlandırabileceğimiz şarap muhafızları bulunmaktaydı¹⁴²⁴. Buda bize kentte üretilen şarabın ihraç değeri olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kyzikos Metropolitisi olan Theodoros, Doğu Roma İmparatoru Constantinos Porfirogenitos’a yazdığı bir mektupta, Kyzikos’un şarabının adı, sulu ve pek ucuz olduğundan bahsetmektedir¹⁴²⁵. Beyaz şarap ihracatı yaptığı da bilinen¹⁴²⁶ Kyzikos kenti ile ilgili bu mektup, Doğu Roma döneminde şarabının kalitesinin artık bozulmuş olduğunu ortaya koymaktadır.

6. 1. 2. Kyzikos’un Panegyris ve Marketleri

Panegyris, Yunanca bir kelime olup, insanların hem ticari hem de kültürel etkinlikleri gerçekleştirmek amacıyla periyodik olarak toplandıkları pazar¹⁴²⁷ anlamına gelmektedir. Yunanca kaynaklarda kelime, festival ve dinsel toplantılar anlamında da kullanılmıştır¹⁴²⁸. Ancak panegyris sözcüğünün, dini festivallerin kutsal olmayan, yani ticari bölümünü temsil ettiği anlaşılmaktadır. Apollon’a adanan Delos Panegyrisi’nin ticari bir olay olarak görülmesi de bu fikri desteklemektedir¹⁴²⁹.

Miletos ve Ephesos gibi Kyzikos da sürekli ticaret yapılan, Batı Anadolu’nun en önemli ve gösterişli agoralarına sahipti. Kyzikos periyodik olarak düzenlediği, vergiden bağışık fuarlar ve panayırları ile gezgin tüccarları kente çekiyordu¹⁴³⁰. Tüm antik dünyada ve Anadolu’da da bu tür pazarlar dikkat çekmektedir. Pazar yöneticisine agoranomos¹⁴³¹, panegyrisi yöneten memura ise panegyriarkhos denilmekteydi. Kentteki Agoralardan şuanda bilinenlerden biri Hadrian Tapınağının kuzeyindeki Hadrian Agorası, diğeri kentin güney sur duvarı bitişiğinde Hytos ve Panormos limanları arasında yer alan Güney Agora’dır. Hadrian Agorası’nın zemini Hadrian’ın

¹⁴²⁴ Marquardt, Age., 89;Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 29; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, 68.

¹⁴²⁵ Doğer, “Bizans Döneminde Kyzikos ve Çevresi”, 2; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 98; Koçhan, *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, 36.

¹⁴²⁶ R. Pococke, *Description of East*, Londra, 1745, 114 .

¹⁴²⁷ Ş. D. Ful, “Antik Dönem Lydia Panegyris’leri”, B.Can-M.İşıklı (Ed.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50.Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı*, Erzurum 2007, 443.

¹⁴²⁸ D. Light, *Fairs and Markets in the Roman Empire*, 1993, 35-36.

¹⁴²⁹ Strabon, X. 5. 4.

¹⁴³⁰ Broughton, Age., 870.

¹⁴³¹ Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 645-646.

kenti ziyareti sırasında imparator tarafından mermerlerle kaplatılmıştır¹⁴³². Kyzikos'da ticaretteki maddi sorunları çözmekle görevlendirilmiş ve kent bankeri şeklinde tanımlayabileceğimiz “Trapezites” adlı görevliler vardı¹⁴³³.

Farklı yerlerden gelen çok sayıda insanın bir araya toplanması, panegyrislerin en önemli özelliğini oluşturuyordu¹⁴³⁴. Bu yüzden festival ve panayır, bölge halkı için iyi bir gelir sağlamaktaydı. Kentler düzenli ticaretin yanı sıra, festival ve panayır, bölge halkı için büyük önem veriyorlar, hatta katılımın çok olması için birçok şehre davetiyeler gönderiyorlardı¹⁴³⁵. Ünlü bir festivale ya da önemli bir tapınağın veya bir yargı merkezinin (conventus) olması bir kent için ayrıcalık demekti. Bu yüzden antik dönem kentleri, yeni tapınaklar kurmak, yeni festival ve panayır düzenlemek, ya da bir yargı merkezine sahip olabilmek için sürekli yarış içinde olmuşlardır¹⁴³⁶. Bazen festivalin yapıldığı şehre gelen gezici tüccarları teşvik için, pazar vergileri geçici olarak kaldırılmış ve tüccarlara kentte istedikleri kadar kalabilme hakkı verilmiştir. Buna en güzel örnek, Kyzikos kentinde yapılan vergiden muaf (ateleia) olan panegyrisleri¹⁴³⁷ gösterebiliriz. Tüccarların başka festivallere de katılabilmeleri için, festivaller arasında birkaç aylık zaman farkı bırakılmaktaydı.

Deniz kenarında kurulan kentlerin panayırları, deniz yoluyla gelen malları iç bölgelere dağıtmak için çok uygun yerlerdi. Kyzikos ve ticari ilişkide olduğu Tyre gibi kentler, deniz kıyısındaki bölgesel panayır olup, iç kısımlara mal dağıtan önemli sahil panayırları olarak tanınmaktadırlar¹⁴³⁸. Bölgesel panayırların en önemli fonksiyonu etkiledikleri alanlarda üretilen malların değiş tokuşunu sağlamaktı. Roma imparatorluğunun deniz yoluyla Kyzikos ile yaptığı ticaret ve Erken imparatorluk devri panayırları hakkında MS 1. yüzyılın ortalarına ait bir yazıttan bilgi edinebiliyoruz¹⁴³⁹. Bir grup tüccar ve diğer yabancılar, Kyzikos prensesi Antonia Tryphaena'ya bir teşekkür mektubu yazmışlar, Athena Polias ile Augustus festivalindeki yardımları ve konukseverliğini övmüşlerdir. Bu mektupta, dünyanın her tarafından gelen tüccarlar

¹⁴³² Hasluck, *Cyzicus*, 188; Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 614; Yalman, Agm., 28; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 150; Burrell, Agm., 32; B. Burrell, *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86.

¹⁴³³ Broughton, Age., 891; Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 27; Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 78.

¹⁴³⁴ I. N. Martin, *Greek Folk Religion*, 1955, 97.

¹⁴³⁵ Broughton, Age., 870-871.

¹⁴³⁶ Ful, “Antik Dönem Lydia Panegyris’leri”, 443.

¹⁴³⁷ R. MacMullen, “Market-Days in the Roman Empire”, *Phoenix*, Vol. 24, No.4, 1970, 335, dn. 12.

¹⁴³⁸ Light, Age., 87.

¹⁴³⁹ Light, Age., 46-47; SEG IV, 707.

şeklindeki bir imza dikkat çekmektedir. Metnin başka bir yerinde de, Asyalı tüccarlar tanımı geçmektedir. Dolayısıyla dünyanın her yerinden tüccarlar ifadesi, bir abartma olsa bile Asyalı tüccarlar tanımı oldukça önemlidir. Böylelikle Kyzikos kent panayırının uzak bölgeleri bile etkilediği ortaya çıkmaktadır¹⁴⁴⁰. Bu metinde panayırın dini boyutu, oyunlar, yabancılara yemek dağıtımı ve vergiden muaf olma gibi özelliklerinden de bahsedilmektedir¹⁴⁴¹. Kyzikos panayırı, uzak bölgelerin de dikkatini çeken, vergiden muaf önemli bir panayır olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁴².

İmparator kültü eyaletlerle ilgili bir kurum olup, kült panayırlar ve bayramlarla sıkı ilişkiler içerisindeydi¹⁴⁴³. İmparator kültü kapsamında ayrıcalık kazanan kent, taşradan gelen periyodik pazarların merkezi haline geldiği gibi, bu ticaretten sağladığı kazanç ile de imparatorluk tapınağının bakıcısı konumuna yükseliyor ve doğal olarak tapınağın ufak tefek tamiratlarını yapıyordu. Bu yüzden kentler, yalnızca Neokori (Tapınağın Temizleyicisi) sıfatıyla yetiniyorlardı¹⁴⁴⁴. Kyzikos'un panegyrisinden Plinus'da bahseder ve coşkunu panegyris ifadesini kullanarak bunun kent için bir lütuf olduğunu belirtir¹⁴⁴⁵.

Pergamon kralı Philetairos (MÖ 283-263), Galatlarla yaptığı savaş sırasında, Kyzikos'un korunması için asker ve 46 talent para ve çok miktarda tahıl göndermişti. Ayrıca Kyzikos'a Pergamon'un egemenliği altındaki yerlerden ihracat vergisi ödemedi (atelia) sığır satın alma ayrıcalığı tanıdı¹⁴⁴⁶. Bu lütuflar karşılığında Kyzikoslular da onun şerefine "Philetaireia" denilen bir festival düzenlemişlerdi¹⁴⁴⁷.

Roma imparatorluk döneminde neredeyse her kent dini festivaller yapmaktaydı. Bu festivaller sebebiyle de çok sayıda bronz sikke basılıyordu¹⁴⁴⁸.

¹⁴⁴⁰ Light, Age., 66.

¹⁴⁴¹ Light -Neeve, Age., 407.

¹⁴⁴² SEG 4. 707; Light, Age., 85.

¹⁴⁴³ Reinach, "Lettre A.M.le Commandeur J.B.de Rossi Au Sujet du Temple D'Hadrian A Cyzique", 534.

¹⁴⁴⁴ Reinach, "Lettre A.M.le Commandeur J.B.de Rossi Au Sujet du Temple D'Hadrian A Cyzique", 535.

¹⁴⁴⁵ Rustafjaell, Agm., 179.

¹⁴⁴⁶ H. Malay, "Aristonikos Ayaklanması", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 1987, 25.

¹⁴⁴⁷ O.G.I. 3660 ve I, 655 vd.; Magie, *Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, dn. 9; A. Chaniotis, "Divinitys Hellenistik Rulers", A. Erksine (Ed.), *A Companion to the Hellenistic World*, Oxford: Blackwell 2003, 436; Üreten, "Kyzikos'lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis", 257.

¹⁴⁴⁸ Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, 118.

6. 2. ANADOLU’NUN TİCARİ ROTALARI VE KYZİKOS

Kyzikos’un sikkelerini irdelerken, ekonomi ve ticaretinin yanı sıra, kentin ve bölgenin diğer bölgelerle bağlantısını sağlayan ticaret yollarının bilinmesi gerekmektedir. Bu yollar, ticaret sayesinde kentin gelişimine katkı sağlarken, aynı zamanda sikkelerin yayılımı açısından da önem arz etmekteydi.

Anadolu’yu baştanbaşa saran yollar doğanın öngördüğü doğrultularda uzanmışlardır. Antik dönemin bölgelerini birbirine bağlayan büyük kervan yolları, ülkeyi enine boyuna keserek ilerlemiş, büyük göçlerin güzergâhı olmuş ve devletlerin iletişim kanallarını oluşturmuştur. Bu yollar batıda önemli durak yerlerine sahipti. Avrupa’dan geçişlerde, Bosporus ve Hellespontos boğazları ile Propontis’in derin bir girinti yaptığı koyun sonunda yer alan, Kyzikos ile Nikomedia limanları konumlarının önemi ile bilinirdi. Bu yönlerde gelen yollar, Dorylaion (Eskikent) üzerinden platoya doğru uzanmıştır. Hatta günümüzde bile tren yolu, I. Haçlı Seferinin geçtiği bu yolu izlemektedir¹⁴⁴⁹.

Tarihin en önemli yollarından biri olan Kral Yolunu Persler, Batı’ya yönelik yayılma politikalarını gerçekleştirmek için inşa etmişlerdi. Böylelikle Anadolu, tarihte ilk kez Doğu ile Batı arasında 200 yıl sürecek olan köprü görevini yapmaya başlamıştır. Ephesos’ta başlayan yol, Lydia’da Sardes’den geçerek Gordion ve Ankara üzerinden Kızılırmak’a ulaşıyordu. Buradan da Kapadokya ve Kilikya’dan Fırat’a varıp, Dicle’yi geçerek Susa’ya varmaktaydı¹⁴⁵⁰. Ephesos’tan başlayıp Susa’ya kadar uzanan Kral Yolu, sürekli güvence altında tutulması nedeniyle, oldukça güvenli bir yol olarak bilinmekteydi¹⁴⁵¹.

Coğrafi yapı Batı Anadolu’daki belli başlı ulaşım yollarının yönlerini, belki başka hiçbir yerde olmadığından daha fazla etkilemiştir. Ege bölgesinde kullanılan yolların güzergâhları antik dönemden günümüze kadar büyük değişiklik olmaksızın kullanılmışlardır¹⁴⁵². Batı Anadolu, coğrafi açıdan çok elverişli sahilleri olmasına rağmen, MÖ 3. ve 2. bin’de seyrek bir yerleşime sahne olmuştur. Bunda deniz yollarından o dönemde henüz faydalanılmamış olması önemli bir etken olarak karşımıza

¹⁴⁴⁹ Lloyd, Age., 8.

¹⁴⁵⁰ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 339.

¹⁴⁵¹ Akurgal, *Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü*, 25.

¹⁴⁵² Magie, *Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 13.

çıkar. Ayrıca Mısır ve Mezopotamya'ya giden kara yolu ağının, Güneydoğu Anadolu'dan geçmesinin de payı olduğunu söylemek mümkündür. Batı Anadolu'nun ancak Klasik dönemde önem kazanmaya başladığını görmekteyiz¹⁴⁵³. Anadolu'da MÖ 7. yüzyıl ortalarından itibaren görülen Kimmer saldırıları yüzünden, karayollarında can ve mal güvenliği kalmadığını bilmekteyiz¹⁴⁵⁴. Bu nedenle de ticaret daha çok deniz yoluyla yapılmaya başlanmıştır.

Batı Anadolu bölgesi, doğal zenginlikler açısından azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Bölgede yer alan kaynakların işletilmesi, iç kısımlardan denize ulaşan ana yollar sayesinde gerçekleştirilmiştir. Üretim merkezlerinin de bu yollar boyunca sıralanmaları doğaldır. Bu yolların bitiş noktalarındaki sahil kentleri, hem endüstri merkezleri hem de doğal ürünler ile üretim mallarının ihraç edildiği gemi yükleme limanları olarak büyük önem kazanmışlardır. Bu kentlerin gelişmelerini ve refaha ulaşmalarını, Ege sahili boyunca bir dizi yerleşme kurmuş olan ve bölgedeki işlek ticareti yürüten Yunanlıların ticaret zekâlarına borçlu olduklarını söylemek mümkündür¹⁴⁵⁵.

Antik kaynaklardan, Kyzikos'un sahip olduğu büyük limanları ve tersanesiyle önemli bir ticaret merkezi olduğunu öğreniyoruz¹⁴⁵⁶. Kyzikos'da iki büyük doğal liman var ve zincirle kapatılıyorlar. Daha geniş olanı batıda yer alıyor. Limanlar 200 gemi alabilecek kapasitede¹⁴⁵⁷ idi. Thrakisos limanı, Argonautların döndükleri liman, adını Byzantion ve Thrakian limanlarından gelen tüccarlardan almaktaydı¹⁴⁵⁸. Kyzikos'da liman ve gümrük işleri ile uğraşan, Limenarkhes adlı bir liman başkanı bulunmaktaydı¹⁴⁵⁹. Kyzikos bir liman olarak, Mısırlı tüccarların sık uğradığı bir kenttir. Kentte var olan Mısır kültürleri de bunun kanıtıdır¹⁴⁶⁰.

Kyzikos, limanları nedeniyle Ege ve Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan deniz trafiğinin önemli bir durağı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁶¹. Kentte, MÖ 4 ve 2. yüzyıl arasındaki parlak dönemde, yarımada'nın boyun kısmında açılan bir kanal vasıtasıyla, iki

¹⁴⁵³ F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, 5.

¹⁴⁵⁴ Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", 227.

¹⁴⁵⁵ Magie, *Anadolu'da Romalılar 3*, Batı Anadolu ve Zenginlikleri, 38.

¹⁴⁵⁶ Strabon, XII 8,11; Aelius Aristeides, *Orationes, Panathenaic Oration and in Defence of Oratory, with an English translation by C.A.Behr*, The Loeb Classical Library, Cambridge-London 1973, 16.

¹⁴⁵⁷ Pococke, Age., 115; Koçhan, Kyzikos'da üç liman olduğunu belirtmektedir. Kalıntılar, baskıda.

¹⁴⁵⁸ F. W. Hasluck - A. E. Anderson, "On The Topography Of Cyzicus", *JHS* XXIV/1, 1904, 142.

¹⁴⁵⁹ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 78.

¹⁴⁶⁰ D. Magie, "Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins", *AJA* 57, 1953, 176.

¹⁴⁶¹ Doğer, "Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler", 26; Sacks - Murry- Bunson, Age., 74 vd.

körfez arasında nakliyat yapılabilirdi¹⁴⁶². Bugünde izleri görülen bu kanaldan, antik dönemde küçük tonajlı gemilerin geçişi mümkün olmaktadır¹⁴⁶³. Kent MS 2. yüzyılda yaşamış ünlü hatip Aristides’inde belirttiği gibi, yarımada’nın boynundan başlayarak, anakaraya yayılan bir yerleşmedir ve bu konumuyla bir yönden Hellespontos Boğazına diğer yönden de Propontis Denizine hâkimdi. Bu civardan geçen gemiler için, ister uzaktan ister kıyıdan geçilsin görülmemesi imkânsız bir konumdadır¹⁴⁶⁴.

Kyzikos, Makestos Vadisi’nden (Simav- Susurluk Çayı) yukarı doğru giden ve Propontis’den Pergamon’a, Hermos Havzasındaki (Gediz) kentlere ulaşan ticari yolun başlangıcındaydı¹⁴⁶⁵. Bu konumun sağladığı olanaklar yüzünden, ekonomik açıdan çabuk gelişerek, büyük bir zenginliğe sahip olmuştur.

Kyzikos işlek bir karayolu ile Pergamon’a ve Kral Yolunun son bulduğu Sardes’e bağlanmıştır¹⁴⁶⁶. Pergamon Kralı Philetairos’un, Bakırçay ovasından hasat edilen buğday ve arpayı¹⁴⁶⁷, bu güzergâh üzerinden yardım amaçlı olarak kente gönderdiğini bilmekteyiz¹⁴⁶⁸. Propontis’i iç kısımlarla birleştiren, tam olarak Pergamon’un merkezinden geçen, oldukça önemli olan bu yol, Kyzikos’dan başlayıp, ilk olarak aşağı Makestos’un yatağı boyunca ilerleyerek, nehrin Mysia dağlarını yarıdığı boğaza değin uzanmıştır. Yol buradan güneybatı yönünde ilerleyip, yukarı Kaikos’un kuzeyindeki engebeli ve yüksek bir araziye geçerek, Pergamon’nun yaklaşık 39 km doğusunda, Kaikos nehrinin kaynaklarının çıktığı geniş bir vadiye inerek sonlanmıştır. Bu vadiden güneye doğru devam eden yolun, Kaikos ve Hermos havzalarını ayıran su toplama alanını aşarak Sardes’e ve Kral Yolu’na bağlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yolun Güney Yolu ile de bağlantılı olması oldukça önemlidir. Kral Yolu’ndan Kogamış Vadisi’ne girişte ayrılan yol, bu havzadan yukarı doğru çıkıp ırmağın su toplama alanına varmış ve dağları aşarak en son olarak Hierapolis Ovasında Güney Yolu’na bağlanmıştır¹⁴⁶⁹.

¹⁴⁶² Hapçioğlu, Agm., 203.

¹⁴⁶³ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 4.

¹⁴⁶⁴ Aristides, XXXVII, 6 vd.

¹⁴⁶⁵ Sevin, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, 48; Magie, *Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, 56.

¹⁴⁶⁶ Doğer, *Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler*, 26.

¹⁴⁶⁷ Magie, *Anadolu’da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, 22.

¹⁴⁶⁸ Doğer, “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, 27.

¹⁴⁶⁹ *Anadolu’da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, 17.

Karadenizin kuzeyinde önemli bir kent olan Berezan da Batı Anadolu'ya ait çömleklerinin çokça ele geçmesi, bu çömleklerin hangi yollardan buraya ulaştığı sorusunu gündeme getirmiştir. Karadenizin kuzey bölgelerine ithal edilen Batı Anadolu çömleklerinin izlediği ticari rotalardan birinin de Kyzikos olduğu ileri sürülmektedir. Küçük Phrygia ve Lydia egemenliğindeki Daskyleion üzerinden Propontis'e uzanan bir rota olduğu düşünülmektedir Berezan'da bulunan en eski yazıtlardan birinde Kyzikos bölgesinde yer alan Ryndakos'tan bahsedilmesi ve arkeolojik bulgular bu iki bölge arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Berezan'daki Yunan çömleklerinin arkeometrik analizleri, Miletos'un Propontis'teki kolonileri Abydos ve Kyzikos'un Karadeniz'in kuzeyine Miletos'tan daha fazla çanak çömlek ithal ettiklerini kanıtlamıştır. Ayrıca kendi iç parasal döngüsünü yaratmış olan Borysthenes kentinin büyük ödemelerde kullandığı Kyzikos'un simgesi olan ton balığı başı şeklinde ürettiği ilk dökme sikkeleri, Propontis bölgesi ile yaptığı ticaretin özel ve uzun süreli olduğunun göstergesidir¹⁴⁷⁰.

Batı Anadolu doğal kaynakları ile zengin bir bölge olup, Hermos ve Menander vadileri boyunca Ege limanlarına uzanan eski ticaret yollarını kontrol edebildiği için, MS 2. yüzyılda büyük bir refah dönemi yaşamıştır¹⁴⁷¹. Romalılar döneminde, Anadolu'da yapılan taş köprü ve yollar ulaşımı büyük ölçüde kolaylaştırmıştır¹⁴⁷².

Roma ordu yolu üzerinde bulunan Kyzikos, Avrupa'ya geçişlerde önemli bir noktada yer almaktaydı. Aslında kenti daha da önemli kılan şey, kentten güneye doğru devam eden ve en önemlisi Miletos üzerinden geçerek, doğudaki büyük ordu yolu ile birleşen üç yola sahip olmasıdır¹⁴⁷³. Kyzikos, Roma'nın en çalkantılı zamanlarında Tuna ve Ren nehri kıyılarından, Fırat boylarına asker gönderilmesi sırasında birliklerin Avrupa'dan Asya'ya veya Asya'dan Avrupa'ya geçişinde Perinthos limanı ile birlikte oldukça önemli bir görev üstlenmiştir.

Gren'e göre¹⁴⁷⁴, İonia limanlarına uzanan güney yollarının önemi, ağırlık merkezinin kuzeye doğru kaydığı dönemde gittikçe azalmış, MS 2. ve özellikle 3. yüzyıllarda ise tamamen çökmüştür. Bu yolların çöküşünün ardındaki sebep, Tuna

¹⁴⁷⁰ S. Solovyov, "Arkaik ve Klasik Dönem Anadolu ve Rusya", *Arkeo Atlas*, (2010/01), 123 vd.

¹⁴⁷¹ Er, Age., 471.

¹⁴⁷² Akurgal, "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", 25.

¹⁴⁷³ Dönmez-Öztürk, Age., 80.

¹⁴⁷⁴ E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der Römischen Kaiserzeit*, Uppsala, 1941, 13 vd ve 135 vd.

bölgesi ile olan ticaretin güçlenmesi ve askeri birliklerin sık geçtiği yerler olarak Kyzikos'da Propontis'e ve Bithynia limanlarına uzanan yolların önem kazanması olabilir¹⁴⁷⁵.

¹⁴⁷⁵ Magie, *Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, dn. 17.

6. 3. KYZİKOS SİKKELERİNİN YAYILIM ALANI

Sikke basan her kent kendi basımı olan sikkenin başka kentlerde de kullanılmasını ister. Bir kente ait sikkenin başka bir kent tarafından da kullanılması o kentin güvenilirliğinin artmasını sağlıyordu. Bu kullanım sikkenin yayılım alanını genişletiyordu. Kent sikkelerinin yayılımı ise tamamen sikkeyi basmış olan kentin ekonomik gücüne bağlıydı. Bu nedenle bazı kentlerin sikkelerinin, coğrafik olarak oldukça uzak yerlerde ele geçmiş olması o kentin ekonomik yönden güvenilirliğini gösterirdi. Sikkeler genelde kazılarda tekil olarak ele geçerken bazende numismatların define olarak tanımladıkları şekilde toplu halde bulunabiliyorlar¹⁴⁷⁶. Kazılar ve defineler sayesinde tek tek ya da toplu ele geçen sikkeler, ait oldukları kentlerin ekonomik gücünün yanı sıra, ticari yönden etki alanını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle Kyzikos sınırları dışında ele geçen sikkeler, bu kentin sikkelerinin dolaşımında bulundukları alanı işaret etmesi bakımından bizim için oldukça önemlidir. Kyzikos sikkelerinin yayılım alanını tespit etmek için öncelikle bu sikkelerin ele geçtiği merkezleri belirlememiz gerekmektedir (Kyzikos Sikkelerinin Yayılım Alanı İçin bkz. Harita 2).

Öncelikle Anadolu'daki merkezlerini incelersek, ilk olarak 1875 yılında Klazomenai kentinde bulunan definede birkaç dareikos ve çok sayıda Lampsakos ve Kyzikos stateri ele geçmiştir. Ephesos kenti kazılarında ele geçen Heraklea, Nicomedia, Antiochia ve Alexandria kentlerine ait çok sayıda geç dönem sikkeleri arasında Kyzikos basımları da yer almaktaydı¹⁴⁷⁷.

MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Kyzikos ile Thrakia'nın iç kısımları arasında ticaret gelişmeye başlamıştır. Buralarda ele geçen MÖ 5. ve 4. yüzyıla ait defineler bunun en güzel ispatıdır¹⁴⁷⁸. Trakya'da 1906 da, MÖ 350–300 yıllarına tarihlenen drahmiler bulunmuştur. Bir Thrak yerleşmesi olan Ainos kentindeki kazılarda ele geçen¹⁴⁷⁹ sikkeler de bu bağlantıyı doğrulamaktadır.

Anadolu'nun batı bölgelerinde 1893 den önce MÖ 500–490 ve 1961 de MÖ 480 de gömülen Arkaik dönem definelerine rastlanmıştır. 1890 da İonia bölgesinde Kios'ta

¹⁴⁷⁶ Morrison, Age., 108.

¹⁴⁷⁷ Karwiese, Age., 115.

¹⁴⁷⁸ I. Venedikov, "The Archaeological Wealth of Ancient Thrace", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 35, No. 1, The Thracians, Summer, 1977, 21.

¹⁴⁷⁹ Yağız, *Ainos Kazı Sikkeleri*, 76 vd.

bulunan MÖ 480 de gömüldüğü anlaşılan ve 1962’de Kolophon’da MÖ 450 de gömülen Arkaik dönem defineleri bulunmuştur¹⁴⁸⁰. 1922 de Batı Anadolu’da ele geçtiği belirtilen ancak yeri tam olarak bilinmeyen MÖ 5.- 4. yüzyıla ait bir define ile 1969 da Troas’da MÖ 450’de gömülmüş definelerin yanı sıra 1875’te Vourla’da (=Urla) MÖ 410–400’de gömüldüğü anlaşılan definede de Kyzikos’a ait 70 elektron statere rastlanmıştır¹⁴⁸¹.

1963 yılında Myrleia=Mudanya’nın güneyindeki Işıklı Köyde ele geçen ve MÖ 460’da gömülen bir definede, Kyzikos’un Klasik dönemine ait gümüş ve elektron sikkeler¹⁴⁸² bulunmuştur. Bugün Bursa müzesinde korunan ve Işıklı Köy’den geldiği belirtilen, bizim de çalışmamızda değerlendirdiğimiz bazı sikkeler bu defineye ait olabilir.

Mysia bölgesinde 1956 yılında Bigadiç yakınlarındaki Durasalar’da¹⁴⁸³ MÖ 390’a tarihli ve 1863’de Prokonnessos’da bulunan MÖ 110–100 yıllarına ait defineler ele geçmiştir. 1969 yılında Abydos’da (=Çanakkale) MÖ 350’ye tarihlenen definede de 10 Kyzikos tetradrahmisi tespit edilmiştir¹⁴⁸⁴.

Bithynia bölgesinde 1930’da ele geçen Prinkipo¹⁴⁸⁵ =Pityusa (Büyükada) definesinde MÖ 335–334’de gömülen 200 elektron stater bulunmuştur. Bu define o zamana kadar bilinmeyen türlere de büyük katkı sağlayan çeşitli tipteki sikkelerden oluşması açısından oldukça önemlidir¹⁴⁸⁶.

Phrygia bölgesinde ise 1967’de tespit edilen MÖ 4. yüzyıla ait Cotiaeum (Kütahya) da bulunan Klasik döneme ait bir definede kentin sikkeleri mevcuttur¹⁴⁸⁷. 1956 da Sabuncipınar yakınlarında, MÖ 190’lara ait Mektepini¹⁴⁸⁸ (Dorylaeum ve Cotiaeum arası) definesi ve 1951 kazı döneminde Gordion’da bir seramik kap içinde MÖ 205–200 yıllarına ait Hellenistik dönem definesinde ve 1955’de Diyarbakır’da (=Amida) bulunan, MÖ 205 yıllarına tarihlenen definede Kyzikos sikkelerinin yer aldığı

¹⁴⁸⁰ Thompson - O. Morkholm-Kraay, Age., No: 1175, 1171, 1183.

¹⁴⁸¹ Thompson - O. Morkholm-Kraay, Age., No: 163, 1188, 1194.

¹⁴⁸² J. M. Cook - D. J. Blackman, “Archaeology in Western Asia Minor 1965-70”, *Archaeological Reports*, No: 17, 1970-1971, 35; M. Thompson - O. Morkholm - C. M. Kraay, *An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973, No:1234.

¹⁴⁸³ C. Artuk, “Durasalar Definesi”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 8, 1958, 42-43.

¹⁴⁸⁴ Thompson - O. Morkholm - Kraay, Age., No:1336, 1212.

¹⁴⁸⁵ K. Regling, “Der griechische Goldschatz von Prinkipo”, *ZfN* 41, 1931, 1-46.

¹⁴⁸⁶ Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 168.

¹⁴⁸⁷ Thompson - O. Morkholm-Kraay, Age., No:1248.

¹⁴⁸⁸ N. Olcay-H. Seyrig, *Le Trésor de Mektepini en Phrygie*, Paris 1965.

görülmektedir¹⁴⁸⁹. Bu definelerde ele geçen sikkeler, Kyzikos sikkelerinin Anadolu'daki yayılım alanını göstermesi açısından önemlidir.

Pontus bölgesinde Kotyora (Ordu) definesinde, Ege ve Karadeniz bölgeleri arasında ticaret üssü olan Kyzikos'a ait 7 adet Stephanephorus tespit edilmiştir. Definenin en sağlam ve en iyi durumdaki sikkelerinin gömülmeden önce çok fazla dolaşım görmedikleri anlaşılmaktadır¹⁴⁹⁰. Bu tetradrahmleri Kyzikos Athena Stephanephorus'larının MÖ 188'de dolaşıma girmesinden bir süre sonra, MÖ 164 yılında basmış olmalıdır¹⁴⁹¹. Ordu Definesinde Kyzikos'a ait bir adet Posthumous Lysimachus Tetradrahmisi yer almaktadır. Definedeki Posthumous Lysimachus Tetradrahmler arasında en erken tarihli olan bu sikkenin en yakın benzerlerini Mektepini definesinde görmekteyiz¹⁴⁹².

1983'te Karia bölgesinde Muğla-Göktepe köyü-İncilipınar beldesinde bulunan İncilipınar definesinde, Kyzikos'a ait 97 Geç Roma Dönemi sikkelerinin de yer aldığı 202 adet Roma follisi bulunmuştur¹⁴⁹³.

1988'de Şırnak-Cizre-Hendek'de ele geçen definede¹⁴⁹⁴, Geç Roma Dönemi sikkeleri ve Çorum-Alaca bölgesi Taburabat Köyü yakınlarında 3402 adet sikkenin yer aldığı Taburabat definesinde¹⁴⁹⁵, Kyzikos'a ait Geç Roma ve Doğu Roma sikkelerinin varlığına şahit oluyoruz.

Bugüne kadar İonia bölgesi ve çevresindeki Klazomenai, Kolophon, Ephesos, Urla ve Kios'da bulunan Arkaik ve Klasik dönem Kyzikos sikkeleri, Kyzikos'un bu kentlerle ticari ilişkiler içinde olduğunu ve bu sikkeleri güvenilir bir para birimi olarak kabul ettiklerini ortaya koymaktadır. Üstelik MÖ 4. yy. da Kyzikos'ta Kios sisteminin¹⁴⁹⁶ varlığı bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Yalnız İonia bölgesi değil MÖ 4. yüzyılda orta Anadolu'da Cotiaeum (Kütahya) ve çevresindeki yerleşme yerlerinin

¹⁴⁸⁹ Thompson - Morkholm -Kraay, Age., No:1406-1735.

¹⁴⁹⁰ M. Arslan, "Ordu (Kotyora) 1970 Tetradrahmi Definesi", *1997 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 1998, 12; M. Arslan - C. Lightfoot, *Greek Coin Hoards In Turkey*, Ankara 1999, 42.

¹⁴⁹¹ M. Thomson, "The Numismatic Cronicle" London 1962, 301-333.

¹⁴⁹² Arslan, "Ordu (Kotyora)1970 Tetradrahmi Definesi", 13.

¹⁴⁹³ Akat, Age., No:66 - 162.

¹⁴⁹⁴ C. S. Lightfoot, *Recent Turkish Coin Hoards and Numismatic Studies*, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No:12, Oxford 1991, 318 vd.

¹⁴⁹⁵ M. Arslan, "The Taburabat Hoards", Ed: C. S. Lightfoot, *Recent Turkish Coin Hoards and Numismatic Studies*, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No:12, Oxford 1991, 43-58.

¹⁴⁹⁶ Fritze, Nomisma, IX; Gardner, "The Financial History of Ancient Chios", 165, 170; C. Seltman, *Greek Coins A History of Metallic Currency and Coinage down to the Fall of the Hellenistic Kingdoms*, London 1955, 137; B. P. Foley ve diğ., "The 2005 Chios Ancient Shipwreck Survey", *Hesperia*, Vol. 78, 2009, 292, dn. 50.

yanı sıra Mudanya, Bigadiç yakınlarındaki Durasalar'da, Abydos'da (=Çanakkale) ve Prinkipo =Pityusa'da (Büyükada) sikkelerin bulunması, orta ve kuzey batı Anadolu'da Kyzikos sikkelerinin güvenilir olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca kuzeyde Pontus bölgesinde Kotyora'da (Ordu) ve Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır'da bulunan sikkeler de Hellenistik dönemde Kyzikos'un bu bölgelerde geçerli para birimine sahip olduğunu gösterir. Çorum-Alaca bölgesi Taburabat Köyü ve Şırnak-Cizre-Hendek'de ele geçen Geç Roma ve Doğu Roma dönemine ait sikkeler, İstanbul'un öne çıkmaya başlaması ile öneminin azaldığı dönemde bile Kyzikos sikkelerinin güvenle ticarete kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Bazı kent sikkeleri yalnız komşu kentlerde geçerli olmalarına karşın, Kyzikos sikkelerinin Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde geçerli olması kentin ekonomik gücünü ortaya koymaktadır. Kyzikos'un bu gücü yalnız Anadolu'da değil, bulunan sikkelere göre, komşu bölgelerde de etkili olduğunu göstermektedir. Bu buluntulardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Thera=Santorin'de 1821'de MÖ 500-490'larda gömülen definede iki statere, bunlarla aynı dönemde gömülen ve 1825'de bulunan Melos definesinde de benzerlerine rastlanılmıştır¹⁴⁹⁷. Piraeus'da 1882 yılında yaklaşık MÖ 400-380'lere ait bir definede, kente ait 80 sikke bulunmuştur¹⁴⁹⁸.

Kyzikos'un elektronlarının Karadeniz'de gözde oldukları bilinmektedir¹⁴⁹⁹. Trakya ve batı Karadeniz bölgelerinde bulunan Arkaik dönem defneleri de bölgedeki varlıklarının en güzel ispatıdır. Romanya'nın doğusunda Danube ve Siretul nehirleri ile Moldovia ile Dniester nehri arasındaki bölgede kullanıldıkları görülmektedir. Bu bölgeye ait yerel ve bölgesel küçük gümüş sikkelerden oluşan buluntular, Mısır ve Doğu'da da var olup, ticari ilişkilerin varlığını kanıtlamaktadır. Kyzikos staterleri Klasik dönem boyunca da bölgede yayılımını sürdürmüştür. Bulgaristan'da Bulgas'ın 48 km kuzey doğusunda 1948'de ele geçen bir define, Lydia ve Kyzikos'a ait 1hekte ve 1 hemihekte'den oluşmakta olup, MÖ 6. yüzyılda gömülmüşlerdir. Bölgede Klasik döneme ait sikkelere, 1950'de Sofia'nın 60 km güneydoğusunda MÖ 400-350 arası gömülmüş Givkovo¹⁵⁰⁰ definesinde rastlanılmıştır.

¹⁴⁹⁷ Thompson - Morkholm-Kraay, Age., No:7-8.

¹⁴⁹⁸ Greenwell, Age., 42; Eddy, "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", 50; Thompson-Morkholm - Kraay, Age., 9.

¹⁴⁹⁹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 54; Morkholm, Age., 54.

¹⁵⁰⁰ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No: 689, 714.

1967 yılında Odessa bölgesinde Reni yakınlarındaki Orlovka'da Kyzikene elektronlarını da içeren büyük bir define ortaya çıkmıştır¹⁵⁰¹. İlk olarak 1969 ve 1970'de yayınlanan¹⁵⁰² bu sikkeler, yaklaşık MÖ 475-50 yıllarına ait bir bronz oinohoe içerisinde bulunmuştur. Bu define Kyzikos ait 71 den fazla farklı stater tipini barındırması açısından önemlidir. Definenin en geç tarihli sikkesi, Kyzikenelerin en büyük ticari sikke olarak kullanımın bittiği döneme, MÖ 340-30 yıllarına tarihlenmektedir¹⁵⁰³. Kyzikene sikkeleri genellikle sahil kentlerinde tek örnekler halinde ele geçtiği için¹⁵⁰⁴, bu define hem sayısal hemde sanatsal açıdan dikkat çekmektedir. Olbia'da 1966 yılında ele geçen 8 staterin bulunduğu MÖ 450-400 arası gömülmüş olan küçük buluntu gurubu bu genellemeyi bozmaktadır¹⁵⁰⁵. Romanya da MÖ 330-320 de gömülen Ioan Corvin definesinde¹⁵⁰⁶ 7 elektron tespit edilmiştir. Trakya'da 1906 da, MÖ 350-300 yıllarına tarihlenen drahmiler bulunmuştur. Ukrania'da 1895'de bulunan ve MÖ 228-220'ye ait Anadol definesinde ve 1952 yılında MÖ 220 veya daha sonrasına tarihlenen Büyükçekmece definesinde Lysimachos sikkeleri ele geçmiştir¹⁵⁰⁷.

Güney Rusya'da Kerch'de ¹⁵⁰⁸(=Panticapaeum, Pantikapaion) 1834 yılında bulunan, MÖ 400-350'ye tarihlenen define ve 1845'te Güney Rusya Taman'da (=Hermonassa) MÖ 4. yüzyıl ortalarına ait define ile 1952'de Gürcistan'da Kobuleti çevresinde¹⁵⁰⁹ MÖ 325'ten önceye tarihlenen definelerde de Kyzikos sikkelerinin var olduğu görülmektedir.

Kyzikos sikkelerinin oldukça uzak bölgelere yayılmış olduğu artık biliniyor. Levant bölgesinde de Kyzikos'a ait sikkeler tespit edilmiştir. 1966 da Phoenicia civarında Beirut'ta (Beyrut) yaklaşık MÖ 332 de gömülen Klasik dönem define ve Homs (=Emesa) Seleucis 1927'de ortaya çıkan, MÖ 230 da gömülmüş Hellenistik

¹⁵⁰¹ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:726.

¹⁵⁰² Sovetskaya Arkheologia, Moscow 1969, 1, 274-7; Bulatovich, S. A., "Klad Kizikinov iz Orlovki" (A Hoard of Cyzicus staters from Orlovka), Vestnik Drevnei İstori, 2 Moscow 1970, 73 - 86; J. G. F. Hind, "Greek and Barbarian Peoples on the Shores of the Black Sea", Archaeological Reports, No: 30, 1983 -1984, 82.

¹⁵⁰³ Hind, Agm., 82.

¹⁵⁰⁴ Istoria i Kultura Antichnovo Mira, 1977, 38.

¹⁵⁰⁵ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:1002; Sovetskaya Arkheologia, Moscow 1970, 2, 222-224; Hind, Agm., 82. Tiplerin sınıflandırılması ve kronolojisi için bkz. Numismatica Antichnovo Prichernomorya, Kiev, 1982, 98-105.

¹⁵⁰⁶ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No: 734.

¹⁵⁰⁷ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No: 866 - 867.

¹⁵⁰⁸ Greenwell, Age., 41.

¹⁵⁰⁹ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No: 1045.

define ile 1952 Dniye’de (Phonecia’nın kuzeyinde Safita yakınlarında) yaklaşık MÖ 190 tarihli¹⁵¹⁰ defineler, Kyzikos sikkelerinin yayıldığı alanlara göstermektedir.

1918’de Elis’de¹⁵¹¹ bulunan MÖ 400’e tarihli definede Klasik döneme ait 4 elektron, 1935’te Boeotia’da¹⁵¹² ele geçen ve MÖ 250 de gömülen definede de Lysimachus sikkeleri ele geçmiştir.

Hellenistik dönem sikkeleri ise, Romanya civarında 1935 yılında, MÖ 2.- 1. yüzyıla ait Curcani definesinde ve Sicilya da Enna civarında 1966’da bulunan ve MÖ 212 de gömülmüş olan definede görülmektedir¹⁵¹³.

Kyzikos sikkelerinin, ele geçen define bulgularından anlaşıldığı üzere, Mezopotamya bölgesine kadar yayıldıkları görülmektedir. 1814–1918 yılları arasında MÖ 195–190 ‘a tarihli ve 1900’de Babylon’da ele geçen MÖ 155–150 yılına tarihli definelerde de kente ait örnekler bulunmuştur¹⁵¹⁴.

Batı İran Susa’da 1931–32 kazılarında, MÖ 311’den önce gömülen bir definede 6 hemiobola rastlanmış ve yine 1933–34 kazılarında MÖ 140’dan sonra gömülen bir çömlek içerisinde¹⁵¹⁵, Kyzikos’un Hellenistik dönemine ait sikkeler tespit edilmiştir.

Kyzikos sikkelerine Mısır-Oxyrhynchus kazılarında¹⁵¹⁶ ve Mısır’da bulunan çeşitli definelerde rastlanması sikkelerin ticaret ağı sayesinde bu bölgeye varmış olduklarının işaretidir¹⁵¹⁷. Mısır’da 1887’de Delta’da ele geçen MÖ 500’lerde gömülmüş¹⁵¹⁸ bir Arkaik dönem definesinin varlığı, Kyzikos sikkelerinin bu bölgedeki en erken bulgularından biridir. 1905 yılında J.G. Milne tarafından Fayum’da satın alınmış, 6.476 sikkenin yer aldığı Constantin’e ait bronz sikke definesinde Kyzikos’a ait 845 sikke bulunmaktadır. Bu sikkeler muhtemelen MÖ 345–343 yıllarında toprağa saklanmıştır. Ayrıca Asyut definesinde de Kyzikos’un Arkaik dönemine ait gümüş bir sikke ele geçmiştir¹⁵¹⁹.

Antik dönem boyunca Kyzikeneler, Yunan anakarası ile Karadeniz arasındaki tahıl ticaretinin kara ve deniz rotaları boyunca vazgeçilmez ödeme aracı olarak kabul

¹⁵¹⁰ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:1500, 1529, 1538.

¹⁵¹¹ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:43.

¹⁵¹² Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:163.

¹⁵¹³ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:618, 2232.

¹⁵¹⁴ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:1769, 1774.

¹⁵¹⁵ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:1792, 1804.

¹⁵¹⁶ J.G.Milne, “The Coins from Oxyrhynchus”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 8, No. 3/4, Oct., 1922, 161.

¹⁵¹⁷ J. G. Milne, “Constantinian Coins from Egypt”, *J. Int. Arch. Num.* XVI, 1914, 1-27.

¹⁵¹⁸ Thompson-Morkholm-Kraay, Age., No:1638.

¹⁵¹⁹ M. Price – N. Waggoner, *Archaic Greek Silver Coinage The “Asyut” Hoard*, London 1975, 85.

edilmişlerdir¹⁵²⁰. Perslerin altın dareikosları, Atina'nın gümüş tetradrahmileri ve İskender'in altın ve gümüş sikkelerinin antik dünyanın en önde gelen uluslararası paraları olmasının arkasında büyük bir güç olmaları yatmaktaydı. Kyzikos gibi bir kentin arkasında ne kararlı bir politik, ne de önemli bir ekonomik güç bulunduğu dair bir bilgi vardır.

Antik dünyada öne çıkan Kyzikos kentini, Persler tarafından çokça himaye edilen ve işlek bir limanı ile uygun topografik durumda bir ada kenti olan Tyre ile benzerliklerinden dolayı karşılaştırmak mümkündür. Tyre kenti güçlü tersane endüstrisiyle oldukça zengin bir durumda olmasına rağmen, MÖ 450 civarında basmaya başladığı gümüş sikkeleri sınırlı bir alana yayılmıştır. Oysa Kyzikos gibi bir kent tüm dezavantajlarına rağmen eskiliğinden dolayı güvenilir olan yerel sikkesini, antik dönemde bir eşi olmayan uluslar arası bir sikkeye dönüştürmeyi başarmıştır¹⁵²¹. Atina agorasında yapılan alışverişlerde, altın sikke basmayan Atinalıların, Kyzikos elektronlarını ya da İskenderin sikkelerini kullanmışlardır¹⁵²². Bu yüzden kentin sikkelerinden Attika yazıtlarında bahsedilmesi¹⁵²³ ve Atina Agorası'nda yapılan kazılarda da¹⁵²⁴ Kyzikos sikkelerine rastlanması, sikkelerin yayılım alanını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kyzikos'un elektron staterlerine Anadolu'nun kuzeybatısı dışında, Bulgaristan, Romanya ve Güney Rusya'da ele geçen definelerde de rastlanması bu sikkelerin ne kadar geniş bir coğrafyada kabul gördüğüne güzel bir işarettir¹⁵²⁵.

Gümüş sikkelerin aksine elektron sikkeler, Karadeniz bölgesinde ve Yunanistan'da yaygın olarak tedavüldeydiler¹⁵²⁶. Kyzikeneler Yunan denizi ve Hazar denizinde dolaşımda olan bir ticari sikke olarak karşımıza çıkmaktadır. Elektron sikkeler üzerinde yazı bulunmaması, Propontis bölgesinde sikkelerin yeterince tanındıkları için gerek duyulmadığı anlamına gelebilir. Ancak bu sikkelerin antik dünyanın geniş bir bölümüne yayılmış olduklarını göz önünde tutmak durumundayız. Atina ve Olbia'da ele geçen metinlerden, Kyzikenelerin uluslararası ticarete tartışmasız güçlü bir yeri olduğu ortaya çıkmaktadır. Arkeolojik buluntular da, bu sikkelerin

¹⁵²⁰ Mildenberg, Agm., 3.

¹⁵²¹ Mildenberg, Agm., 6.

¹⁵²² D. B. Thompson, *An Ancient Shopping Center: Athenian Agora*, American School of Classical Studies At Athens, Princeton 1993, 23.

¹⁵²³ Gardner, "Coinage of the Athenian Empire", 155; Carradice - Price, Age., 83; Köker, "Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri", 40.

¹⁵²⁴ Kleiner, Age., 7.

¹⁵²⁵ Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu*, 89.

¹⁵²⁶ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, 9; Carradice-Price, Age., 111.

Karadeniz ve Yunanistan arasındaki ticarete önemli bir rolü olduklarını göstermektedir. Atina yazıtlarında da bu sikkelerden sıkça bahsedilmektedir¹⁵²⁷.

Orlavka definesinden Kyzikenelerin, geçerlilikleri yitirdiği dönem olan MÖ 340-30 yıllarına kadar kullanıldıklarını anlıyoruz. Böylesi geniş bir kronolojide ve geniş bir coğrafya da örneklerin ele geçmesi, Kyzikos gibi önemli bir liman kenti için doğal olsa gerektir. Kyzikos'un avantajlı limanlarının yanısıra stratejik bir noktada da yer alması, ticari hayatın da oldukça hareketli ve yoğun olmasına neden olmuştur.

¹⁵²⁷ Carradice-Price, Age., 83.

SONUÇ

Marmara denizinin güneyinde boğazlardan gelen yollara hâkim bir yarımada üzerinde yer alan Kyzikos, eşsiz konumu ve coğrafyasının cömertçe sunduğu zenginlikleriyle önemli bir antik kenttir. Sikkeleri üzerindeki ton balığı ile Hadrian Tapınağı'yla ünlenen kentte yerleşim köy şeklinde de olsa günümüze kadar sürmüştür.

Kyzikos'un sahip olduğu verimli topraklar, gemilerin hemen her mevsim barınabildiği doğal limanlar, ticaret, denizcilik, zeytincilik, ipekçilik, balıkçılık, bağcılık ve şarapçılık kente büyük bir zenginlik sağlamıştır.

Perslerin izlediği hoşgörü siyaseti ekonomik anlamda bir iyileşme sağlamışsa da kentler bu yönetim altından kurtulmanın çarelerini aramışlardır. Pers dönemi boyunca Kyzikosluların Daskyleion satraplık merkezine her zaman bağlı kalmadıklarını görüyoruz. Burası ancak tehlike durumunda sığındıkları bir güç olmuştur.

Kyzikos, autonomia sahibi bir kent olarak gelişmeye başladığı MÖ 6. yüzyıldan itibaren, zaman zaman önce Lydia, sonra Pers, Sparta, yine Pers ve Atina yönetiminde kalmış, ancak MÖ 346 yılında özgürlüğüne kavuşmuştur. Büyük İskender ve onun ölümünden sonra Roma ile iyi ilişkiler kuran kentin tarihi, gittikçe parlayan Byzantion'un gölgesinde yavaş yavaş sönmüş ve 1339 'da Osmanlı egemenliğine girdiği dönemde eski güzel kent, depremler ve bakımsızlıktan yıkılmış bir harabeye dönüşmüştür. Daha önce Kyzikos'un gelişmesine yol açan denize yakınlık ve mermer ocakları, kentin yıkımını çabuklaştırmış, yapılarıdaki mermerler deniz yolu ile Byzantion'a taşınmıştır.

Kyzikeneler, antik dünyanın sıra dışı sikkeleri olarak kabul görmekteydiler. Antik dönemde 220 yıldan uzun süre ara vermeden, böyle değerli bir metalle üretilen başka bir kent sikkesi bulunmamaktadır. Bu eşsiz ve uzun soluklu sikke basımı Kyzikos'un en büyük başarısıdır. Bu sikkelerin basımı hiçbir zaman ne Kyzikos'un kendi yöneticileri tarafından, nede Persler ve Atina tarafından durdurulmuştur. Kyzikenelerin en önemli özellikleri hem istikrarlı hem de çeşitlilik bakımından zengin olmalarıdır. Kyzikos'un elektron sikkelerinin metal içeriği farklı olduğu için, her basımda sikkelerde renk değişikliği olmaktadır. Ancak her basımın rengi farklı olmasına rağmen ağırlığı her zaman 16 gr. olarak kalmıştır. Elektron ve karlı gümüş sikkeleri MÖ 6. ve 5. yüzyılda obol ve onun türleri ve 4. yüzyılın Rhodos sisteminde basılan tetradrahmleri birbirine

paralel gitmiştir. Fakat diğerleri bariz şekilde ayrılır ve birbirinden temelde farklılık gösterir.

Kyzikos'un elektron stater ve alt birimleri, II. Philippos ve Büyük İskender'in altın staterlerinin bunların yerini alıncaya kadar antik dünyanın en geçerli parası olmuşlardır. Bu da kente ekonomik anlamda azımsanmayacak ölçüde bir kazanç sağlamıştır. Bölgede Lampsakos altınları da tedavülde olmasına rağmen bunlar hiçbir zaman Kyzikos staterlerinin ününe yetişememiştir.

Kentin sikkeleri Yunanistan ve Karadeniz arasında gerçekleştirilen tahıl ticaretinde başlıca ödeme aracı olmuştur. 1967 yılında Odessa bölgesinde Reni yakınlarındaki Orlavka'da MÖ 475-50 yıllarına ait bir bronz oinochoe içerisinde Kyzikene elektronlarının olduğu büyük bir define bulunmuştur. Definenin en geç tarihli sikkesinden, Kyzikenelerin MÖ 340-30 yıllarına kadar sirkülasyonda oldukları sonucuna ulaşmaktayız. Kyzikos, arkasında büyük bir politik ve ekonomik bir güç olmamasına rağmen, sikkelerini uluslar arası geçerlilikte bir sikkeye dönüştürmüş eşsiz bir kenttir.

MÖ 400'den itibaren otonom sikke basımlarında, kent tanrıçası olarak Kore'nin öne çıkması, Kyzikos halkının Demeter'i değil de Kore'yi kent tanrıçası olarak seçtiklerini göstermektedir. Gerçi Demeter birçok sikke de var ancak Kore'nin annesi rolünde ve kızını arayış durumunda verilmiştir. Bu yüzden homonoia sikkeleri üzerinde meşale taşıyan figür, kızını arayan Demeter değil, Hades'den kurtarılmış Kore olmalıdır. Böylece kültürel şenliklerin içerdiği kurtuluş fikriyle bağlantılı olarak Kore Soteira epitheti de yerini bulur. Aslında sonuç olarak tanrıçanın Demeter mi, Kore mi olduğu cevaplanamamaktadır. Çünkü antikçağ insanı bu iki tanrıça arasında bir ayırım yapmak, ya da ayrı tutmak amacı güdmemiştir.

Kyzikos'un Roma İmparatorluk dönemi sikke basımında Demeter- Kore kültürünün ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Kore - Demeter kültüne ait Kyzikos sikke tasvirlerinin çoğu, aslında özel ikonografik özellikler yansıtmamaktadır. Kore'nin kaçırılışı, atlı ya da yılanlı arabayla arayış içindeki Demeter ile meşaleli ve başaklı Demeter tasvirine Anadolu'nun pek çok kent sikkeleri üzerinde de rastlamaktayız. Fakat Hadrian döneminden itibaren basılmaya başlanan Kore-Demeter kült binası tasvirinin yer aldığı sikkeler (Katalog No: 111, 236) bir istisna göstermektedir. Demeter – Kore kültüne ait bu sikkeler üzerinde MS 2. yüzyıl ortalarından bu yana Kyzikos'a yönelik özel bir tasvir

programını izlenebilmektedir. Bir anlamda şehrin mitik ve kültürel geleneğini yansıtan bu tasvir programında mitik canlandırmalar ve tanrıçalara ait semboller belli bir programsal bütünlüğe dönüştürülmüşlerdir. sikke tasvirlerinin hepsi belli bir nominal değer şeklinde düzenli bir sıralama göstermeyip, sadece tanrıça sembollerini canlandıran gruptakiler nominal değerde sıralanmaktadır. Buna göre örneğin drahmilerde yılan, didrahmilerde kurbanlık hayvan ve tek meşale, tetradrahmilerde yılanlı iki meşale ve meşaleler arasında bir altar bulunmaktadır. Kore'nin kaçırılış mitini altılık sikkeler üzerinde görmekteyiz. Kült binası ise hem tetradrahmilerde hem de altılıklarda görülür. Kore'yi arayan Demeter ile meşale ve başak tutan Demeter tasvirleri ise çeşitli nominal değerli sikkelerde yer almaktadır.

Kyzikos'da Marcus Aurelius döneminde kapsamlı bir tasvir programına uygun sikkeler basılmaya başlanmıştır. Önyüzdeki imparator tasvirinin yer aldığı, Kore'nin kaçırılış sahnesi altılıklarda yer almaya başlamış bununla birlikte yılanlı tek meşale ve kurbanlık hayvan drahmilerde ana tasviri olup, meşaleli ve başaklı Demeter ise drahmilere basılmıştır. Yaya veya atlı arabada kızını aramakta olan Demeter, önde imparatoriçe Küçük Faustina'nın tasvirinin olduğu sikkelerde görülmektedir. Commodus döneminde Kore'nin kaçırılış sahnesinin üç versiyonuyla birlikte, meşale taşıyan üç tanrıçanın taçlandığı kült binasına kadar (Katalog No:242) tüm mitolojii sikkeler üzerinde izlemek mümkündür. Sikke ustaları mitin tamamını canlandırarak, mitin Kyzikos'daki kültürel şenliklerdeki uyarlanması ile bağlantı kurmuşlardır. Bu şekilde kentin ana tanrıçası Kore Soteira'nın kurtarıcı ve bahşedici karakterine gönderme yapmışlardır.

Gallianus döneminde İmparatorluk siyasi ve ekonomik olarak büyük bir krize girmiş ve Kyzikos ile Antiochea'da yeni darphaneler kurulmuştur. Böylece Asia eyaletinin sikke ihtiyacını, Kyzikos ile Antiocha darphaneleri birlikte karşılamıştır.

Antik dönemde uluslar arası geçerlilikte bir ticaret aracı olan Kyzikos sikkelerinin küçük sayılan bir şehir tarafından yüzyıllar boyunca basılması ve kullanımın sürmesi ilgi çeken bir konu olmuştur. Bu başarı kent yöneticilerinin ve darphane yönetiminin vizyonu, endüstri, politik ve teknik yetenekleri ile ilgili olup, Kyzikos sikkelerinin büyük devletlerin sikkelerinin ayarından farklı tutulmasına izin verilen ağırlıklarına bağlanabilmektedir.

Kyzikos darphanesi, I. Leo'nun (MS 457-474) döneminde Roma sikkelerini basmaya son vererek kapanmıştır. Daha sonra erken Bizans döneminde I. Anastasius yönetiminden Heraclius'a kadar bakır sikkelerin basıldığı bir darphane olarak önemini sürdürmüştür. Böylelikle MS 3. yüzyıla kadar kent sikkelerini basan Kyzikos darphanesi, bu tarihten MS 6.yüzyıla kadar da imparatorluk sikkeleri basmıştır.

KAYNAKÇA

- Aelius Aristeides., *Aelius Aristeides, Orationes, Panathenaic Oration and in Defence of Oratory*, with an English translation by C. A. Behr, The Loeb Classical Library, Cambridge- London 1973.
- Akalın, A.G., “Troas Synoikisis’i”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXI, 33, 2003, 1-16.
- Akat, Y., *Treasure of İncilipınar Definesi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1986.
- Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö.27-M.S.395)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2052, İstanbul 1985.
- Akurgal, E., “Kyzikos ve Ergili Araştırmaları, İon Yayılışının Tarihi Hakkında”, *Anatolia I*, 1956, 43–51.
- Akurgal, E., “The Early Period and the Golden Age of Ionia”, *AJA* 66, 1962, 369-379.
- Akurgal, E., “Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü”, *Anadolu Araştırmaları X, Prof. Dr. U. B. ALKİM Hatıra Sayısı*, 1986, 21-30.
- Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1993.
- Akurgal, E., *Eskiçağ’da Ege ve İzmir*, İzmir 1993.

- Akurgal, E., *Anadolu Kùltür Tarihi*, TÜBİTAK, Ankara 1998.
- Akyay Meriçboyu, Y., “Kuyumculuk Merkezi Lampsakos”, *Colloquium Anatolicum* V, 2006, 45-70.
- Anadolu, M., “Kyzikos (Balkız)’dan Birkaç Yeni Buluntu”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 25-29 Eylül 1970, Cilt 1, 165-168.
- Anadolu, M.U., *Antikçağda Et ve Balık Pazarları*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003.
- Andrewes, A., “The Generals in the Hellespont, 410–407 B.C.”, *JHS* Vol.73, 1953, 2-9.
- Andrewes, A., “Notion and Kyzikos: The Sources Compared”, *JHS*, Vol. 102, 1982, 15-25.
- Anthon, C. (Ed.), *Classical Dictionary*, New York 1855.
- Apollonios Rhodios, *Argonautica I*,
- Ardel, A.-İnandık, H., “Kapıdağı Yarımadası Berzahı (Belkıs Tombolosu)”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 1957,
- Arıcan, E., *Mysia, Panormos’tan Bandırma’ya Tarihi Tezler*, Bandırma 2004.
- Artuk, C., “Durasalar Definesi”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, 8, 1958, 42-43.

- Arslan, M., “The Taburabat Hoards”, Ed: C. S. Lightfoot, *Recent Turkish Coin Hoards and Numismatic Studies, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No:12*, Oxford, 1991, 43–58.
- Arslan, M., *Museum of Anatolian Civilization Roman Coins*, İstanbul 1992.
- Arslan, M., “Ordu (Kotyora)1970 Tetrarahmi Definesi”, *1997 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara 1998.
- Arslan, M.-Lightfoot, C., *Greek Coin Hoards In Turkey*, Ankara 1999.
- Arslan, M., “Ünik ve Nadir Roma Şehir Sikkeleri”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı*, Ankara 2002, 183- 221.
- Ashmole, B., “Cyriac of Ancona and The Temple of Hadrian at “Cyzicus”, *JWCI* 19, 1956, 179-191.
- Ateş, M., *Mitolojiler ve Semboller, Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, İstanbul 2002.
- Atlan, S., *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976.
- Atlan, S., *Grek Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993.

- Austin, M.M. –Vidal-, P., Naquet., *Economic and Social History Ancient Greece*, California 1977.
- Austin, M.M., *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*, 1981.
- Aybek, S.-Öz, A. K., “Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1.Cilt, 28 Mayıs–01 Haziran Çanakkale, 2007, 285-298.
- Bakır, T., “Roma Devrine Kadar Kyzikos’un Ön Tarihi”, *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 3-11.
- Bakır, T., “Kyzikos-Daskyleion İlişkileri”, *II. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1989, 1-7.
- Balcer, J.M., *Studien zum Attischen Seebund*, 1984. Bankhaus Aufhauser, Auktion 8, 1991.
- Barattolo, A., “The Temple Of Hadrian - Zeus at Cyzicus”, *IstMit* 45, 1995, 57-108, Taf.27-41.
- Başaran, C., “Güney Marmara’da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Olan Kyzikos”, *Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı*, 1988–1989, 57-71.
- Başaran, C., “Kyzikos’dan Birkaç Korint Başlığı”, *II. Kyzikos Paneli*, 1989,1-11.
- Başaran C., *Arkeolojiye Giriş*, Erzurum 1998.

- Bates, W.N., "Archaeological Discussions", *AJA*, Vol 19, 1915, 455-504.
- Bates, W.N., "Archaeological Discussions", *AJA*, 20, 1916, 475-509.
- Baydur, N., "Eski Anadolu Uygarlıklarının Sikkelere Yansıması", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt I. 415-422, Ankara 1986, Lev.179-185.
- Baydur, N., *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998.
- Bayladı, D., *Mitoloji, Tanrıların Öyküsü*, Say Yayınları, İstanbul 1995.
- Bengtson, H., *Griechhische Geschichte. Von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit*, 1969.
- Bieber, M., *Ancient Copies, Contributions to the History of Greek and Roman Art*, New York University Press 1977.
- Birmingham, J.M., "The Overland Route Across Anatolia in Eighth and Seventh Centuries B.C.", *Anatolian Studies*, Vol 11, 1961, 185-195.
- Bilabel, F., *Die Ionische Kolonisation*, Leipzig 1920.
- Blamire, A., "Athenian Finance, 454-404 B.C.", *Hesperia*, Vol.70, No. 1, Jan.- Mar., 2001, 99-126.
- Blümel, W.-Malay, H., "Inscription from Aydın Museum", *EA* 21, 1993, 129-140, Lev.19.

- Boardman, J., *Yunan Heykeli, Arkaik Dönem*, (Çev. Y.Ersoy), Homer Kitabevi, İstanbul 2001.
- Boardman, J., *The Greeks Overseas*, London 2000.
- Bondar, E.W.-Mitchell, Ch., *Cyriacus of Ancona's Journeys in The Propontis and The Northern Aegean*, 1976.
- Borsook, E., "The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497-98)", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 36, 1973, 145-197.
- Bosch, E., *Eski Sikkeler Rehberi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.
- Boyana, H., "Nicomedeia Kenti ve Tanrıça Demeter", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:39, 2006, 171-187.
- Brandt, H., "Kulte in Aspendos", *IstMitt* 38, 1988, 237-250.
- Brehm, O., "Artemis, Hekate Oder Persephone? Überlegungen zur Jugendlichen Göttin auf einem Spätklassischen Relief aus Kyzikos", *AMS* 1, 1990, 25-32, Taf.9.
- Brett, A.B., *Catalogue of Greek Coins*, Museum of Fine Arts Boston, 1955.
- Broughton, T.R.S., *An Economic Survey of Ancient Rome*, Volume IV, 1975.

- Bruun, P.M.-D.P.H., *The Roman Imperial Coinage, Vol. VII, Constantine and Licinius M.S. 313-337*, London 1966.
- Bulatovich, S.A., “Klad Kizikinov iz Orlovki” (A Hoard of Cyzicus staters from Orlovka), *Vestnik Drevnei İstori*, 2 Moscow 1970, 73-86.
- Burn, A.R., “Greek Sea-Power, 776-540 B. C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List”, *JHS* Vol. 47, Part 2, 1927, 165-177.
- Burn, A.R., “The So-Called 'Trade-Leagues' in Early Greek History and the Lelantine War”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 49, Part 1, 1929, 14-37.
- Burrell, B., “Temples of Hadrian, not Zeus”, *Greek, Roma and Byzantine Studies*, 43-1, 2002/3, 31-50.
- Burrell, B., *Neokoroi: Grek Cities and Roman Emperors*, Brill 2004, 86.
- Bülbül, C., “M.Ö. 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, Sayı:20, 1-8.
- Cahn, H.A., *Die Löwen des Apollon, Museum Helveticum*, Vol. 7. Fasc. 4, 1950, 185-199.
- Cahn, H.A., *Knidos, Die Münzen des sechsten und des fünften Jahrhunderts v. Chr.*, Berlin 1970.
- Can, Ş., *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.

- Carpenter, R., "The Greek Penetration of the Black Sea", *AJA* 52, No:1, 1948, 1-10.
- Carpenter, T.H., *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, (Çev. B. M. Ünlüoğlu), Homer Kitabevi, İstanbul 2002.
- Carradice, I.-Price, M., *Helen Dünyasında Sikke*, (Çev. O.Tekin), Homer Kitabevi, 2001.
- Casson, L., *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, (Çev. G. Engin), Homer Kitabevi, İstanbul 2002.
- Cassius Dio, Roman History, LXX
- Cawkweell, G.L., "A Note on the Heracles Coinage Alliance of 394 BC.," *Numismatic Cronicle*, 1956, 69-75.
- Chaniotis, A., "Divinitys Hellenistik Rulers", A. Erksine (Ed.), *A Companion to the Hellenistic World*, Oxford: Blackwell 2003, 431- 445.
- Charles, J. F., "The Anatomy of Athenian Sea Power", *The Classical Journal*, Vol. 42, No.2, Nov., 1946, 86-91.
- Charles, J. F., "The Marines of Athens", *The Classical Journal*, Vol. 44, No. 3, Dec., 1948, 181-188.
- Conze, A., *Archäologische Untersuchungen auf Samothrakhe II*, 1880.
- Cook, J.M. "Cinidian, Peraea and Spartan Coins", *JHS* 81, 1961, 56-72.

- Cook, R.M., “Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.”, *JHS* 66, 1946, 67-98.
- Cook, J.M.-Blackman, D.J., “Archaeology in Western Asia Minor 1965 – 70”, *Archaeological Reports*, No.17, 1970-1971, 33-62.
- Copeland, M.A., “ Foreign Exchange in the Eastern Mediterranean in the 4th Century, B.C.”, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 36, No 2, Apr., 1977, 205-215.
- Cremer, M., Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien, 1. Mysien, *Asia Minor Studien*, Band 4, Bonn 1991.
- Croon, J.H. “Hot Springs and Healing Gods”, *Mnemosyne*, Fourth Series, Vol.20, No.3, 1967, 225- 246. CIL, 7061.
- Crowfoot, J.W., “The Lions of Kybele”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.20, 1900, 118-127.
- Cürebal, İ.-Kızılçaoğlu, A.-Soykan, A., “Belkıs Tombolosunun Jeomorfolojik ve Uygulamalı Jeomorfolojik Özellikleri, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı;1, Cilt 1, 1998, 1-23.
- Çapar, Ö., “Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı, *D.T.C.F.Dergisi* 29/1-4, 1979, 167-190.
- Çapar, Ö., “Anadolu’da Kybele Tapınımı”, *D.T.C.F.Dergisi* 29/1-4, 1979, 191-210.

- Çelgin, G., *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis*, İstanbul 1986.
- Çubuk, N., *Hierapolis Tiyatro Kabartmaları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 2008.
- Daremborg, Ch.-Saglio, Edm., *Dictionnaire des Antiquités. Grecques et Romanes*, Graz 1963.
- Deane, S.N., “Archaeological News”, *AJA* 27, 1923, 341-380.
- Delemen, İ., *Antik Dönemde Beslenme*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003.
- Dewing, H.B., “Argonautic Associations of the Bosphorus”, *The Classical Journal*, Vol.19, No.8, 1924, 469-483.
- Doğer, E., “Antik Kyzikos Ekonomisi Üzerine Gözlemler”, *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 26-30.
- Doğer, E., “Bizans Döneminde Kyzikos ve Çevresi”, *II. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1989, 1-4.
- Donaldson, T. L., *Architectura Numismatica*, London 1859.
- Dönmez-Öztürk, F., *Roma Çağı Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.
- Dörner, F.K. -Goell, T.,
Bittel, K., Robert, L.,
Çambel, H., “Summery of Archaeological Work in Turkey 1954”, *Anatolian Studies*, Vol 5, 1955, 13-23.

- Drexhage, H.W., “Der Cults des Zeus Olbios”, *AMS Band 45*, 2003, 156-178.
- Drews, R., “The Earliest Greek Settlements on the Black Sea”, *JHS Vol 96*, 1976, 18-31.
- Dunham, A.G., *The History of Miletus: Down to the Anabasis of Alexander*, London 1915.
- Dürüşken, Ç. *Roma Dini*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003.
- Eddy, M.S.K., “The Value of the Cyzicene stater at Athens in the Fifth Century”, *ANSMN 16*, 1970, 13-22.
- Eddy, S.K., “Some Irregular Amounts of Athenian Tribute”, *The American Journal of Philology*, Vol. 94, No:1, 1973, 47–70.
- Eddy, S.K., “The Cold War between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.”, *Classical Philology*, Vol.68, No.4, 1973, 241-258.
- Ehrenberg, V., “When Did the Polis Rise? ”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 57, Part 2, 1937, 147-159.
- Ehrhardt, N., *Milet und seine Kolonien*, Diss 1982.
- Ehrhardt, N., *Miletos und seine Kolonien*, Frankfurt am Main 1983.
- Er, Y., *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Ankara 2006.

- Erel, T.L.- Zabcı, C.-Akyüz, H.S.- Çağatay, N.,
 “Antik Perinthos (Marmara Ereğlisi) Kentinin 15. Yüzyıla Kadar Gerçekleşen Tarihsel Depremleri”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 51, Sayı 2, Ağustos 2008, 77-89.
- Erhat, A.,
Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- Erol, O.,
 “Türkiye Kıyılarındaki Terkedilmiş Tarihi Limanlar ve Bir Çevre Sorunu Olarak Kıyı Çizgisi Değişimlerinin Önemi”, *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, Sayı 8, 1991, 1-44.
- Ertan, E.,
Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.
- Ertin, G.
 “Kapıdağ Yarımadasının Coğrafi Etüdü”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:29, 1994, 283-313.
- Ertüzün, R.M.,
Erdek Kyzikos, Argonautlar ve Kharitler, Erdek 1991.
- Ertüzün, R.M.,
Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar, İstanbul 1998.
- Eutropius,
 Eutropius, Breviarum ab Urbe condita (ed. F. Ruehl). Leipzig 1887.
- Farnell, L.R.,
 “The Works of Pergamon and Their Influence, *JHS* 7, 1886, 251-274.
- Farnell, L.R.,
 “Various Works in the Pergamene Style”, *JHS* 11, 1890, 181-209.

- Farnell, L. R., *The Cults of the Grek Statess III*, Oxford, 1896.
- Fıratlı, N., “Erdek Kyzikos Harabeleri Rehberi (Guide de Cyzique)”, *TTOK Belleteni*, 229, Şubat1961 (Ayrı Basım)
- Fink, G., *Antik Mitolojide Kim Kimdir?*, İlya Yayınevi, İzmir 2004.
- Finley, M. I., *Antik Çağ Ekonomisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- Fitch, E., “Apollonius Rhodius and Cyzicus”, *The American Journal of Philology*, Vol. 33, No. 1, 1912, 43-56.
- Franke, P. R., *Roma Döneminde Küçükasya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*, (Çev. N.Baydur-B.Theis Baydur), EgeYayınları, İstanbul 2007.
- Franke, P.R.-Nollé, M.K., *Die Homonoia - MünzenKleinasiens und der Thrakischen Randgebiete I:Katalog, Saarbrücker Studien zur Archaeologie und alten Geshichte 10*, Saarbrücker 1997.
- Frazer, G. J., *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri*, Cilt 1, Payel Yayınları İstanbul 1991
- Freely, J., *Türkiye Uygarlıkları Rehberi 2*, İstanbul 2002.
- Frey, A. R., *Dictionaries of Numismatic Names, Their Official and Popular Designations*, New York 1917.
- Friedell, E., *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 1999.

- Friesen, J., *Twice Neokoros: Ephesos, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family, Religions of the Graeco-Roman World*, Leiden 1993.
- Fritze, v.H., “Die Elektronprägung von Kyzikos”, *Nomisma* 7, 1912, 1-38, Taf.I-VI.
- Fritze, v.H., Die Silberprägung von Kyzikos. Eine chronologische Studie, *Nomisma* 9, 1914, 34-56, Taf.V-VI.
- Fritze, v.H., Die autonome Kupferprägung von Kyzikos.Eine chronologische Studie, *Nomisma* 10, 1917, 1-32, Taf. I-VI.
- Foley, B. P. vd., “The 2005 Chios Ancient Shipwreck Survey”, *Hesperia*, Vol. 78, 2009, 269-305.
- Foss, C., “The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity”, *The English Historical Review*, Vol. 90, No.357, 1975, 721-747.
- Ful, Ş.D., “Antik Dönem Lydia Panegyris’leri”, B.Can-M. Işıklı(Ed.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı*, Erzurum 2007, 443-451.
- Ful, Ş.D., *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- Gardner, P., “The Coinage of the Ionian Revolt”, *JHS* 31, 1911, 151-160.

- Gardner, P., “Coinage of The Athenian Empire”, *JHS* Vol 33, 1913, 147-188, Pl. XIII-XIV.
- Gardner, P., “The Financial History of Ancient Chios”, *JHS* 40, 1920, 160-173.
- Gardner, P.-M. A.-F. S. A., *The Types of Greek Coins*, Cambridge 1883.
- Garson, R.W., “Some Critical Observations on Valerius Flaccus' Argonautica. I [Some Critical Observations on Valerius Flaccus' Argonautica. I]”, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 14, No. 2. 1964, 267-279.
- Gezgin, İ., *Pers Yönetiminde Batı Anadolu Şehir Devletlerinin Politik ve Sanatsal Yaşamı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.
- Gökyıldırım, T., “Başlangıcından Roma Dönemine Kadar Osmanlı Darphanesi”, *Bülten* 33-34.
- Graham, A. J., “The Date of Greek Penetration of the Black Sea”, *Bulletin of the Institue of Classical Studies* 5, 1958, 25-42.
- Graham, A. J., “Patterns in Early Greek Colonisation”, *JHS* Vol 91, 1971, 35-47.
- Graham, A. J., “The Colonial Expansion of Greece”, *The Cambridge Ancient History CAH*. Vol III, Part 3. The Expansion of the Greek World, Eight to sixth Centuries B.C. Ed. By

- Boardman-N.G.L. Hammond Cambridge University Press, 1982.
- Greaves, A. M., *Miletos Bir Tarih*, (Çev. H.Ç.Öztürk), Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- Greaves, A. M., “The Kult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies”, *AS*, Vol.54, 2004, 27-33.
- Greaves, A. M.-
Oliver, G. vd., “Miletos and sea:a stormy relationship”, *The Sea in Antiquity*, Oxford, 2000, 39-61.
- Greaves, R., *The Greek Myths II*, Penguin 1955.
- Gren, E., *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaisezeit*, Uppsala 1941.
- Greenwell, W.-
M.A.-D.C.l., *The Electrum Coinage of Cyzicus*, London 1887.
- Gregor, D. B., “Athenian Imperialism”, *Greece & Rome*, Vol.22, No. 64, Feb., 1953, 27-32.
- Grether, G., “Livia and the Roman Imperial Cult”, *The American Journal of Philology*, Vol.67, No.3, 1946, 222-252.
- Grierson, P., *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection, Vol II. Part I*, Washington D. C. 1968.
- Grierson, P.-Mays, M., *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection; From*

- Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*, Washington US, 1992.
- Grimal, P., *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*, (Çev. S. Tamgüç), İstanbul 1997.
- Grose, S. W., *Catologue of the McClean Collection of Grek Coins in the Fitzwilliam Museum III. Asia Minor, Farther Asia, Africa*, 1929.
- Güneş, F., *Kyzikos Antik Kenti 2006–2007 Kazı Dönemi Seramik Buluntuları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- Gwynn, A., “The Character of Greek Colonisation”, *JHS* 38, 1918, 88-123.
- Halfmann, H., “Hymnoden von Asia in Kyzikos”, *Mysische Studien*, AMS 1, 1990, 21-26, Taf, 2-3.
- Hamilton, W.J., “Notes of a Journey in Asia Minor, in 1837”, *Journal of the Royal Geographical Society of London* Vol.8, 1838, 137-157.
- Hamilton, W.J., *Researches in Asia Minor*, London 1842.
- Hansen, M.H.-
Nielsen, T.H., *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, New York, 2004.

- Hapçioğlu, N., “Kapıdağ Kıyılarında Jeomorfolojik Gözlemler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 1977, 203-211.
- Harl, K.W., *Coinage in the Roman Economy, 300 B.C. to A.D. 700*, London 1996.
- Harl, K.W., *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Bizans (M.S.498-1282)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.
- Harl, K.W., *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber, Roma (M.S. 283-498)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.
- Hasluck, F.W., “An Inscribed Basis from Cyzicus”, *JHS*, Vol, 22, 1902, 126-134.
- Hasluck, F.W., “Unpublished Inscriptions from the Cyzicus Neighbourhood”, *JHS* Vol 24, 1904, 20-40.
- Hasluck, F.W.-
Anderson, A.E., “On The Topography Of Cyzicus”, *JHS*, XXIV/1, 1904, 135-143.
- Hasluck, F.W., *NumChron* 7, 1907.
- Hasluck, F.W., “The Marmara Islands”, *JHS* 29, 1909, 6-18.
- Hasluck, F.W., *Cyzicus*, Cambridge University Pres, 1910.

- Head, B.V., *A Guide Coins of The Ancient, British Museum Department of Coins and Medals*, London 1883.
- Head. B.V., *Historia Numorum, A Manual of Grek Numismatics*, Oxford, 1911.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev: M. Öktem), Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.
- Herodianus, *Herodian. c. I-II* (İngilizce Çev. C. R. Whittaker), London 1959.
- Hill, G. F., “Cyzicus and the Anti-Spartan League”, *The British Museum Quarterly*, Vol. 2, No. 3 Dec., 1927, 59-60.
- Hill, G. F., *Ancient Grek and Roma Coins, A Handbook*, Chicago Illinois, 1964.
- Hirshleifer, J., “The Bioeconomic Causes of War”, *Managerial and Decision Economics*, Vol. 19, No. 7/8, *Management, Organization and Human Nature*, (Nov. - Dec., 1998), 457-466.
- Hirst, G. M., “The Cults of Olbia II”, *JHS*, Vol 23, 1903, 24-53.
- Hind, J.G. F., “Greek and Barbarian Peoples on the Shores of the Black Sea”, *Archaeological Reports*, No.30, 1983 –1984, 71-97.
- Homerios, *İlyada*, (Çev. A. Erhat -A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1998.

- Homeros, *Odysseia*, (Çev. A. Erhat -A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1998.
- Hopper, R. J., *Trade and Industry in Classical Greece*, London 1979.
- Howgego, C. J., *Greek Imperial Countermarks*, London 1985.
- Howgego, C., *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev. O. Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 1998.
- Huxley, G. L., *The Early Ionians*, London 1966.
- Imhoof-Blumer, F., *Griechische Münzen*, 1890.
- İndirkaş, Z., *Anatanrıçalar, Kybele ve Çağdaş Türk Resmindeki İzdüşümleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2635, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi:336, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.
- Istoria i Kultura Antichnovo Mira, 1977.
- Jenkins, G. K., *Ancient Greek Coins*, London 1972.
- Jepp, R. C., “Delos”, *JHS* 1, 1880, 7-62.
- Jodin, F., “Portraits impériaux et dénaminations á Cyzique: d’Auguste a Hadrien, *RN* 154, 1999, 121–143.
- Kabus-Jahn, R., *Studien zu den Frauenfiguren des vierten Jahrhunderts vor Christus*, 1963.

- Kapmann, U ., *Die Homonoia-Verbindungen der Stadt Pergamon oder der Versuch einer kleinasiatischen Stadt, unter römischer Herrschaft eigenständige Politik zu betreiben*, Saarbrücken, 1996.
- Karagöz, Ş., *Eskiçağ'da Depremler*, Türk Eskiçağ Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005.
- Karaosmanoğlu, M., *Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları*, Erzurum 2005.
- Karwiese, S., *Antik Nüvizmatığe Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- Kaya, M. A., "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, 2005,11-30.
- Kaya, M. A., "Septimus Severus Döneminde Anadolu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39, 2006, 27-48.
- Keleş, V., *Sinop Gümüş Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2003.
- Keleş, V., *Erzurum Arkeoloji Müzesi Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.
- Kent. J. P. C.-B. A.-
Ph. D.-F. S. A., *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII. The Family of Constantine I. A.D. 337-364*, London 1981.
- Kern, O., "Demeter", *RE* IV (1901), 2761.

- Ketin, İ., “Kapıdağı Yarımadası ve Marmara Adalarında Jeolojik Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Seri B Cilt II.2, 1946,
- Kınal, F. *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
- Kingsley, C., *Heroes of Greek Mitology*, Digireads. com Publishing 2009.
- Klawans, Z. H., *Roman Imperial Coins, Reading and Dating*, Racine, Wisconsin 1959.
- Kleiner, F. S., *Greek ve Roman Coins in the Athenian Agora, Excavations of Athenian Agora Picture Book No:15*, American Scholl of Classical Studies At Athens Princeton, New Jersey 1975.
- Koçhan, N., “Kyzikos’tan Bir Heykel”, *Anadolu Araştırmaları*, XVI, 2002, 375-380.
- Koçhan, N., “Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı”, *Anadolu’da Doğdu, 60. Yaşında Fahri Işık’a Armağan*, 2004, 423–426.
- Koçhan, N., “A Fragment of Pediment from Cyzicus”, *Belleten*, Cilt:LXIX, Nisan 2005, Sayı: 254, 1-8, Fig.6.
- Koçhan, N.- Meral, K.- Motor, H.- Güneş, F., “Kyzikos 2006 Yılı Kazısı”, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1.Cilt, 28 Mayıs–1 Haziran 2007, Kocaeli, 11-20.
- Koçhan, N., Kyzikos, Tarihi ve Mimari Kalıntıları, (Baskıda)

- Konuk, K., “Asia Minor to Ionian Revolt”, H. W. Metcalf (Ed.) *Oxford Handbook of Greek and Roman Coinages*, Oxford, 2009.
- Korkut, T., “Antik Çağlarda Amphiktionia, Symmachia, Sympoliteia Yapılanmaları ve Likya Birliği”, B. Can-M. Işıklı(Ed.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı* (129-139), Erzurum 2007.
- Koromila, M., *The Greeks in the Black Sea*, Athens 1991.
- Kovacs, F. L.-
Lindgren, H. C., *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection*, 1985.
- Köker, H., “The Greek coins from the 1952-1953 Excavations at Cyzicus”, *The Numismatic Cronicle, London The Royal Numismatic Society* Vol:163, 385-392, 2003.
- Köker, H., “Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri”, *Toplumsal Tarih*, 131, (Kasım 2004), 40-43.
- Köker, H., “The Roman Provincial, Roman Imperial, Byzantine, Medieval and İslamic Coins from the 1952-53 Excavations at Cyzicus, *The Numismatic Cronicle, London The Royal Numismatic Society*, Vol:167, 305-314, 2007.
- Kölemenoglu, S. S., *Ana Tanrıça Gerçeği*, İstanbul 2001.
- Kraay, C. M.,-Hirmer, M., *Ancient Greek Coins*, London 1966.

- Kraay, C. M., *Archaic and Classical Greek Coins*, New York 1976.
- Krappe, A. H., “The Song of Grotti”, *The Modern Language Review*, Vol. 19, No.3. Jul., 1924, 325-334.
- Kraus, B., *Hekate. Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland*, 1960.
- Krentz, P., “Athenian Politics and Strategy after Kyzikos” *The Classical Journal*, Vol. 84, No.3. Feb.- Mar.1989, 206-215.
- Kroll, H.J. –
Walker, A.S., “The Greek Coins”, *The Athenian Agora*, Vol. 26, The Greek Coins, 1993, iii-376.
- Kroh, P., *Lexikon der Antiken Autoren*, Stuttgart, 1972.
- Ksenophon, *Yunan Tarihi*, (Çev:S. Sinanoğlu), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Kuttner, A., “Republican Rome Looks at Pergamon”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, Greece in Rome: Influence, Integration, Resistance, 1995, 157-178.
- Küster, E., *Die Schlange in der griechischen Kunts und Religion*, Giessen 1913.
- La Mottraye, A.de., *Voyages dü. Sr. A-de La Mottraye en Europe, en Asie et en Afrique*, Cilt 1, La Haye 1727.

- Larsen, O. J.A., Reviewed Work(s):“L'expansion et la Colonisation grecques jusqu'aux guerresmediques by Jean Berard”, *Classical Philology*, Vol. 56, No 4 , Oct.,1961, 281-282.
- Lazenby, J. F., *The Peleponnesian War:a military study*, London 2004.
- Leaf, W., “The Commerce of Sinope”, *JHS* Vol.36, 1916, 1-15.
- Lechevalier, J. B., *Voyage de la Propantide et du Pont-Euxin*, Paris 1800.
- Lehmann, P.W., *Samothracian Reflections, Aspects of the Revial of the Antique*, Princeton 1973.
- Lewis, D. M., “The Athenian Coinage Decree”, I. Carradice (Ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Pers Empires*, *BAR International Series* 343, 53-63.
- Lewis, D. M. “Public property in the city”, O.Murray-S.Price (Ed.), *The Greek City from Homer to Alexander*, Oxford, 245-263.
- Lloyd, S., *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çev. E.Varinlioğlu), TÜBİTAK, Ankara 1989.
- Littman, R. J., “The Strategy of the Battle of Cyzicus”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 99, 1968, 265-272.
- Lindgren, H. C., *Lindgren III. Ancient Bronze Coins from the Lindgren Collection*, 1993.

- Lins, H. M., *Tiere in der Mythologie und ihre religiöse Symbolkraft*, 1994.
- Light, D., *Fairs and Markets in the Roman Empire: Economic and Social Aspects of Periodic Trade in a Pre-Industrial Society*, Amsterdam, 1993.
- Lightfoot, C. S., "Recent Turkish Coin Hoards and Numismatic Studies", *British Institute of Archaeology at Ankara Monograph* No:12, Oxford, 1991.
- Lindner, R., *Der Raub der Persephone in der antiken Kunts*, Wiirzburg 1984.
- Lindner, R., *Mythos und Identitat. Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Stadte in der römischen Kaiserzeit*, Stuttgart 1994.
- Locher-Hüttenbach, F., *Die Palasger*, Wien 1960.
- Lolling, H. G., "Inscriften aus den Künstensädten des Hellespontos und der Propontis", *AM* 9, 1984,
- Long, A. L., "A Small Collection of Babylonian Weights", *The American Journal of Archaeology and of History of the Fine Arts*, Vol -5, No.1, 1889, 44 - 46.
- Lucas, P., *Voyage du Sieur Paul Lucas Fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, le Macedoine et l'Afrique*, ciltI, Paris 1712.

- Macdonald, G.-
M. A.-L. L. D., *Coin Types, Their Origin and Development*, Glasgow 1905.
- MacMullen, R., “Roman Imperial Building in the Provinces”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 64, 1959, 207-235.
- MacMullen R., “Market-Days in the Roman Empire”, *Phoenix*, Vol. 24, No.4, 1970, 333 - 341.
- Macridy, Th.-Picard, C., “Attis d’un Metroon de Cyzique”, *BCH* 45, 1921, 436-470.
- Magie, D. *Roman Rule in Asia Minor, to the End of the third Century after Cristh*, Princeton University Pres, New Jersey 1950.
- Magie, D., “Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins”, *AJA* 57, 1953, 163-187.
- Magie, D., *Anadolu’da Romalılar 1, Attalos’un Vasiyeti*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev.Başgelen-Ö.Çapar), İstanbul 2001.
- Magie, D., *Anadolu’da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. N. Başgelen-Ö.Çapar), İstanbul 2002.
- Magie, D., *Anadolu’da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Başgelen-Ö.Çapar), İstanbul 2003.

- Magie, D., *Anadolu'da Romalılar 4. M.Ö.III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. N. Başgelen-Ö.Çapar), İstanbul 2007.
- Malay, H., "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II, İzmir 1983, 50-57.
- Malay, H., "Aristonikos Ayaklanması", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 1987, 13-48.
- Mansel, A. M., *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Marquardt, J., *Cyzicus und sein Gebiet*, Berlin 1836.
- Martin, K., "Zum Kult Der Kore Soteira Im Kaiserzeitlichen Kyzikos", *Asia Minor Studien*, Band 45, *Religion und Region*, 2003, 115-158, Taf.5-9.
- Martin, I. N., *Greek Folk Religion*, 1955.
- Mattingly, H., "The Mints of the Empire: Vespasian to Diocletian", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 11, 1921, 254-264
- Mattingly, H. B., "The Athenian Coinage Decree and the Assertion of Empire", I.Carradice (Ed), *Coinage and Administration in the Athenian and Pers Empires*, *BAR International Series*, 343, 65-71, 1987.
- May, J. M. F., *Ainos, Its History and Coinage*, London 1950.
- Mutlu, S., "Malazgirt Definesi", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2003-2004 Yıllığı*, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür

Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara 2005, 221-246.

- McCormik, M., *Origins of European Economy: communications and commerce A. D. 300-900, Cambridge University Press 2001.*
- McGing, B. C. “The Date of the Outbreak of the Third Mithridatic War”, *Phoenix*, Vol. 38, No.1, 1984, 12-18.
- Mellink, M. J., “Archaeology in Asia Minor”, *AJA*, Vol 63, No.1, 1959, 73-85.
- Meral, K., “Kyzikos Kurosusu”, B.Can-M. Işıklı,(Ed.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü, Arkeoloji Bölümü Armağanı*, Erzurum 2007, 361-365.
- Meral, K., “İonia Bölgesi Aslanları”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2003.
- Meral, K., “Kyzikos Amphitheatr Işığında Amphitheatr’larda Düzenlenen Oyunlar”, *Arkeoloji ve Sanat*, 94, 2000, 13-19.
- Meiggs, R., *The Athenian Empire*, Oxford 1972.
- Meritt, B. D.-Wades, H. T.-
McGregor, M. F., *The Athenian Tribute Lists 1*, New Jersey 1950.

- Mildenberg, L., "The Cyzicenes: A Reappraisal", *American Journal of Numismatics*, Second Series 5-6 (1993-1994), 1995, 1-12, Plate, 1-2.
- Michaud, J. F. –
Poujoulat, J. J. F., *Correspondance de l'Orient*, Cilt II, Paris 1833.
- Milne, J. G., "The Silver of Aryandes", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 24, No.2, Dec., 1938, 245-246.
- Milne, J. G., "Constantinian Coins from Egypt", *J. Int. Arch. Num.* XVI, 1914, 1-27.
- Milne, J.G., "The Coins from Oxyrhynchus", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 8, No. 3/4, Oct., 1922, 158 –163.
- Milne, J.G., "Herodotus i. 94: ΝΟΜΙΣΜΑ", *The Classical Review*, Vol. 63, No.3/4, Dec., 1949, 85-87.
- Mionnet, T. E., *Description des Medailles Antiques II*, Paris 1807.
- Mitchell, S.,-
McNicoll, A.W., "Archaeology in Western and Southern Asia Minor 1971-78", *Archaeological Reports*, No. 25, 1978 – 1979, 59-90.
- Mitchell, S.-Katsari, C., *Patterns in the Economy of Roman Asia Minor*, The Clasical Pres of Wales 2005.
- Mitchell, S., "Festivals, Games and Civic Life in Roman Asia Minor", *Journal of Roman Studies* 80, 1990, 183-193.
- Mitropoulou, E., *Deties and Heroes in the from of Snakes*, Athens 1977.

- Morford, M. P. O-
Lenardon, R. J., *Classical Mythology*, New York 2003.
- Morkholm, O., *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (İ.Ö.336-188)*, (Çev. O. Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 2000.
- Morrisson, C., *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmistik, Genel Bir Bakış, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, (Çev. Z. Çizmeli Öğün), İstanbul 2002.
- Munro, J. A. R. –
Anthony, H.M., “Explorations in Mysia”, *The Geographical Journal*, Vol.9, No.2, 1897.
- Myres, J. L., *Geographical History in Greek Lands*, Oxford At the Clarendon Press 1953.
- Nilson, M. P., *Griechische Feste von religiöser Bedeutung unter Ausschluss der attischen*, Leipzig, 1906.
- Nollé, J., “Fchungen in Pisidien Zur Geschichte von Etenna”, *AM* 6, 1992, 78-86.
- Numizmatica Antichnovo Prichernomorya*, Kiev 1982, 98-105.
- Okçu, R., *Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2005.
- Olçay, N.-Seyrig, H., *Le trésor de Mektepini en Phrygie*, Paris 1965.

- Oliver, J. H., “The Civilizing Power: A Study of the Panathenaic Discourse of Aelius Aristides against the Background of Literature and Cultural Conflict, with Text, Translation, and Commentary”, *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, Vol.58, No:1, 1968, 1-223.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981.
- Özdizbay, A., *Eski Yunan’da Tarım*, Türk Eskiçağ Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2004.
- Özkaya, V., “The Shaft Monuments and the "Taurobolium" among the Phrygians”, *Anatolian Studies*, Vol. 47, 1997, 89-103.
- Öztürk, N., *Kyzikos’da “Metron” Olarak Tanımlanan Yapı: “Mimarisi, Bezemeleri ve Plastik Eserleri”*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994.
- Öztürk, N., “Metroon Çalışmaları”, XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı II, Cilt, 29 Mayıs- 2 Haziran, Ankara 1995, 319-320.
- Öztürk, N., *Kyzikos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.
- Pekman, A., *Eskiçağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistes’leri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:1597, İstanbul 1970.

- Pemberton, E. G., "Dedications by Alkibiades and Thrasyboulos", *The Annual of The British Scholl of Athens*, Vol 76, 1981, 309-321.
- Perrot, G.- Guillaume, E., *La Galatie et de La Bithynie*, Paris 1872.
- Platnauer, M., "On the Date of the Defeat of C. Pescennius Niger at Issus", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 8, 1918, 146-153.
- Preller, L.- Robert, C., *Theogonie und Goetter*, Berlin 1894.
- Price, M. – Waggoner, N., *Archaic Greek Silver Coinage The "Asyut" Hoard*, London 1975,
- Price, M. J.-Trell, B.L., *Coins and Their Cities. Architecture on the ancient coin Greece, Rome, Palestine*, London 1977.
- Price, S. R. F., *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, 1984.
- Price, M. J., "the uses of metal analysis in the study of Archaic Grek coinage:some comments", D. M. Metcalf- W. A. Oddy (Ed), *Metallurgy in Numismatic*, Vol I, 1980, *Royal Numismatic Society*, 50-54.
- Plinius, *Natural Historia*
- Philippson, A., *Reisen und Forschungen in Kleinasien, I. Heft*, Gotha, 1910,

- Plant, R., *Greek Coins Types and Their Identification*, London 1979.
- Pococke, R., *Description of East*, Londra 1745.
- Radt, W., *Pergamon, Arcaologischer Führer*, 1978.
- Radt, W., “Kyzikos Amfitiyatrosu ve Roma İmparatorluğundaki Diğer Amfitiyatrolar”, *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 16-25.
- Re 2252. “Kybele”Real Enncylopadie der Classichen Altertums-Wissens-chaft.XI2, Stuttgart 1922, 2252.
- Reinach, Th., “Lettre A.M.le Commandeur J.B. de Rossi Au Sujet du Temple D’Hadrien A Cyzique”, *BCH* 14, 1890, 517-545.
- Reinach, Th., REG VII, 1894, 4.
- Regling, K., “Der griechische Goldschatz von Prinkipo”, *ZfN* 41, 1931, 1-46, Pl.1-4.
- Robert, L., “Documents D’Asia Mineure”, *BCH* 102, 1978, 396-543.
- Robert, L., *A Travers l’Asie Mineure*, Paris 1980.
- Robinson, D. M. “Ancient Sinope: First Part”, *The American Journal of Philology*, Vol.27, No:2, 1906, 125-153.
- Robinson, D. M. “Ancient Sinope: Second Part”, *The American Journal of Philology*, Vol. 27, No.3, 1906, 245-279.

- Robinson, E. S. G., "A Find of Coins of Sinope", *Numismatic Chronicle* XX, 1920, 1-16.
- Robinson, E. S. G., "The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies", *Hesperia Supplements*, Vol. 8, *Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear*, 1949, 324-340.
- Robinson, D. M.-
Blegen, E. P., "Archaeological News and Discussions", *AJA* 39, No:3, Jul. - Sep., 1935, 378-411.
- Robertson, A. S., "Coins of Constantine and Licinius", *The Classical Review, New Series*, Vol.17, No.3, Dec., 1967, 375-377.
- Roebuck, C., *Ionian Trade and Colonization*, New York 1959.
- Roebuck, C., "The Grain Trade Between Greece and Egypt", *Classical Philology*, Vol. 45, No:4, 1950, 236-247.
- Rose, H.J., "The River of Tears Again", *The Classical Review*, Vol 43, No. 2, 1929, 61-66.
- Rhodes, P. J., *The Greek City States*, Cambridge University Press, New York, 1986.
- Ridgway, B. S., "Ancient Greek Women and Art: The Material Evidence", *AJA* 91, No:3, 1987, 399-409.
- Ridgway, B. S., "The Setting of Greek Sculpture", *Hesperia*, Vol. 40, No. 3, Jul.- Sep., 1971, 336-356.

- Rostovtzeff, M., *Iranians and Greeks in the South Russia*, Oxford, 1922.
- Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1953.
- Roesti, R. M., “The Declining Economic Role of the Mediterranean Tuna Fishery”, *AJHS*, Vol.25, No.1, 1966, 77-90.
- Richter, G. M. A., *Animals in Greek Sculpture*, New York 1930.
- Richter, G., *Yunan Sanatı*, (Çev. B. Madra), London 1969.
- Roscher, W. H., *Lexikon Ausfürliches Lexikon Der Griechischen Und Römischen Mithologie*, 1894-1937.
- Rustafjaell, J. D., “Cyzicus”, *JHS* XXII, 1902, 174-189.
- Russell, J. C., “Late Ancient and Medieval Population”, *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, Vol.48, No:3, 1958, 1-152.
- Sacks, D.-Murry, O.-
Bunson, B., *A Dictionary of the Greek World*, Oxford University Pres, US 1997.
- Sarton, G., “The Unity and Diversity of the Mediterranean World”, *Osiris*, Vol.2, 1936, 406-463.
- Saraçoğlu, A., “Helen Evlilik Ritüelinde Kadının Rolü ve Sosyal Konumu”, B.Can-M.Işık (Ed.), *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları*, Erzurum 2007, 141-157.

- Saradi-Mendelovici , H., “Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 44, 1990, 47-61.
- Saltuk, S., *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997.
- Seltman, C., *Greek Coins, A History of Metallic Currency and Coinage Down to the Fall of the Hellenistic Kingdoms*, London 1955.
- Sear, D. R., *Roman Coins And Their Values*, London 1988.
- Sear, D. R., *Greek Imperial Coins and Their Values, The Local Coinages of the Roman Empire*, London 1982.
- Severin, T., “Jason’s Voyage in Search of the Golden Fleece”, *National Geografik*, 168.3, 1985.
- Sevin, V., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.
- Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul 2003.
- Sevin, V., “Anadolu’da Pers Egemenliği”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1982, 309-332.
- Sevin, V., “Anadolu’da Yunanlılar”, *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul 1982, 210-246.

- Seyffert, O., *A Dictionary of Classical Antiquities Mythology, Religion, Literature, Art*, New York 1960.
- Schwerteim, E., *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung*, Teil I. Bonn 1980.
- Schwerteim, E., *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung II. Miletosupolis-Inschriften und Denkmäler*, I.K.26, Bonn 1983.
- Schwerteim, E., “Die Inschriften aus Der Sammlung Nemci Tolunay in Bandırma”, *EA* 1, 1983, 107–118, Lev.11-14.
- Schwerteim, E., “Historisch-archaeologische Untersuchungen zum Hadrianstempel von Kyzikos”, *Mysische Studien I*, 1990.
- Sherwin -White, A. N., “Roman Involvement in Anatolia, 167-88 B.C.”, *The Journal of Roman Studies*, Vol.67, 1977, 62-75.
- Sina, A., “Eleusis’de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 -1, 2004, 37-52.
- Strabon., *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Smith. C.- Rustafjaell, R., “Inscriptions from Cyzicus”, *JHS* Vol. 22. 1902, 190-207.
- Smith, W., *The Wordsworth Classical Dictionary*, 1966.
- Smith, W.(Ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Vol.1, Boston, 1865.

- Smith, R.R.R., “Greeks, Foreigners, and Roman Republican Portraits”, *The Journal of Roman Studies*, Vol.71, 1981, 24-38.
- Simon, E., *Die Götter Der Griechen*, München 1985.
- Schroeder, B., “A Cyzicene School of Art” *Jb. Arch. I. XXIX*, 1914.
- Solovyov, S., “Arkaik ve Klasik Dönem Anadolu ve Rusya”, *Arkeo Atlas*, (2010 / 01), 116-125.
- Sosyal, H.- Sipahioğlu, S.-
- Kolçak, D.- Altınok, Y., *Türkiye ve Çevresinin Deprem Kataloğu*, TÜBİTAK, Proje No: YBAG 341, İstanbul 1981.
- Sovietskaya Arkheologia*, 1, Moscow 1969, 274-7
- Sovietskaya Arkheologia*, 2, Moscow 1970, 222-224.
- Sommerstein, A. H., “Preverbs and Dowries”, *The Classical Quarterly, New Series*, Vol. 37, No. 1, 1987, 235-240.
- Strootman, Rolf., “Kings Against Celts Deliverance from Barbarians as a Theme in Hellenistic Royal Propaganda”, *Mnemosyne, Bibliotheca Classica Batava, The Manipulative Mode, Political Propaganda in Antiquity a Collection of Case Studies*, 2005, 101-141.
- Sutherland, C. H. V., “The Historical Evidence of Greek and Roman Coins”, *Greece & Rome*, Vol. 9, No.26, Feb., 1940.

- Sutherland, C. H. V., “Corn and Coin: A Note on Greek Commercial Monopolies”, *The American Journal of Philology*, Vol. 64, No.2, 1943.
- Sutherland, C. H. V., “Denarius and Sestertius in Diocletian's Coinage Reform”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 51, Parts 1-2, 1961, 94-97.
- Sutherland, H. V.,-
Carson, R. A. G., *The Roman Imperial Coinage VII, Constantin and Licinius MS.313–337*, London 1966.
- Şahin, N., *Zeus'un Anadolu Kültleri*, Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri, Araştırma Enstitüsü AKMED Yayınları, İstanbul 2001.
- Tanrıver, C., “Daskyleion 1988 Yılı Kazılarında Ele Geçen Yazılı Buluntular Işığında Daskyleion-Kyzikos İlişkileri”, *II. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1989, 8-11.
- Texier, Ch., *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev.A.Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.
- Texier, Ch., *L'Asie Mineure*, Paris 1862.
- Tekin, O., *Antik Numismatik ve Anadolu, Arkaik ve Klasik Çağlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992.
- Tekin, O., *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul 1994.

- Tekin, O., *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Tekin, O., *Eskiçağda Para*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000.
- Tekin, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Tulay, A. S., *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.
- Thompson, B. D., *An Ancient Shopping Center: Athenian Agora*, American School of Classical Studies At Athens, Princeton 1993.
- Thompson, M., “The Numismatic Cronicle”, London 1962, 301-333.
- Thompson, M.-Morkholm, O.
-Kraay, C. M., *An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973.
- Thomson, G., *Tarih Öncesi Ege I, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*, (Çev.C.Üster), İstanbul 1995.
- Thomson de Grummond, N., “For the Mother and for the Daughter: Some Thoughts on Dedications from Etruria and Praeneste”, *Hesperia Supplements*, Vol. 33, XAPIΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr, 2004, 351- 370.
- Toynbee, J. M. C., *Animals in Roman Life and Art*, London 1973.
- Tod, M. N., “Epigraphical Notes”, *The American Journal of Philology*, Vol. 70, No. 2, 1949, 113-117.

- Umar, B., *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Umar, B., *Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Umar, B., *Mysia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006.
- Underhill, G. E., “Athens and the Peace of Antalcidas”, *The Classical Review*, Vol. 10, No. 1, Feb., 1896, 19-21.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, Balıkesir, 2000.
- Ünal, M.Y., *Anadolu Anatanrıçası Kibele, Batı Uygarlığına Yön Veren Etkileri*, Ankara 2003.
- Üreten, H., “Kyzikos’lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 36, 2004, 251-261.
- Üreten, H., “Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII, 25, 2004, 185-214.
- Wallace, R.W., “The Origin of Electrum Coinage”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 91, No. 3.Jul., 1987, 385-397.
- Wallace, W., “Greek Coins and Greek History”, *Phoenix*, Vol.1, Supplement to Volume One, 1947, 30-35.
- Wroth, W., *Catalogue of the Greek Coins of Mysia*, London 1892.

- Winbolt, S.E., “Ancient Sculptured Marbles at Bignor Park, Sussex”, *JHS*, Vol.48, Part 2, 1928, 178-182.
- Wissowa, P., “Kybele”, *Real Enncyclopadie der Classischen Altertums-Wissens-Chaft*, XI2, Stuttgart, 1922.
- Venedikov, I., “The Archaeological Wealth of Ancient Thrace”, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, Vol. 35, No.1, The Thracians, Summer, 1977, 7-71.
- Veil, C . F. “Das Münzmonopol Athens”, *ZfN* XXV, 58.
- Vermeule, C., “A Collection of Greek and Roman Gems “, *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, Vol. 61, No.323, 1963, 4-19.
- Vickers, M., “Fifth Century Chronology and the Coinage Decree”, *JHS* Vol, 116, 1996, 171-174.
- Yağız, O., *Küçük Asya Sikkelerinde Asklepios Betimleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul 1987.
- Yağız, O., *Ainos Kazı Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, İstanbul 1998.
- Yalman, B., “Tarih Sahnelerinde Önemli Roller Alan Antik Kent Kyzikos”, *İlgi*, 49, 1987, 23-29.
- Yaylalı, A., “Antik Kyzikos Kenti ve Geleceği Üzerine Düşünceler”, *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma 1988, 12-15.
- Yaylalı, A., “Kyzikos 1989 Kazı Çalışmaları”, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1990, 28 Mayıs–1 Haziran 1990, Ankara 171–194.

KATALOG

Katalog kısmı A- Bursa Müzesi, B-Balıkesir Müzesi ve C-Bandırma Müzesi olmak üzere düzenlenmiş olup, her müzenin katalogu kendi içerisinde kronolojik olarak sıralanmıştır. Sikkelerin resim numaraları katalog numaralarıyla aynıdır. Katalogda kullanılan kısaltmalar aşağıdadır:

Müze Env. No: Müze Envanter Numarası

Kat. No : Katalog Numarası

AV : Altın

AR : Gümüş

AE : Bakır /bronz

EL :Elektron

h : Saat yönü=Kalıp Yönü

mm. :Milimetre

gr. :Gram

K : Kalınlık

s : Sayfa Numarası

A- BURSA MÜZESİ KATALOĞU

Yunan Dönemi Otonom Sikkeler

Kat. No. :1

Müze Env. No. :35.5.97.

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AR

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :0.6gr, 7mm.

Ön Yüz :Miğferli ve küpeli Athena başı, sola. Boyun altında ton balığı sola.

Arka Yüz : Düzensiz incus

Referans : Fritze, Nomisma VII, s. 6, No: 62, Taf. II, 14-15.

Tarihi : MÖ 7. - 6. yy.

Kat. No :2
Müze Env. No. :26.1.98
Geldiği Yer :Müsadere
Malzeme :Elektron
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.344 gr, 8mm, K:3.5mm
Ön Yüz :Sağa yönelik balık başı, ağzı açık ve göz nokta şeklinde.
Arka Yüz :Dörtlü quadratum incusum
Referans :Fritze, Nomisma VII, s.3, No:5 , Taf. I. 4.
Tarihi :MÖ 6. yy

Kat. No. :3
Müze Env. No. :35.2.97.
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.2 gr, 8.5 mm.
Ön Yüz :Ağzında balık tutan ton balığı başı sağa.
Arka Yüz :Quadratum incusum.
Referans :SNG Tübingen, 2208.
Tarihi :MÖ 6. yy.

Kat. No. :4
Müze Env. No. :24.1.98.
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :7 h
Ölçüleri :1.6 gr, 10.5 mm.
Ön Yüz :Grifon başı, sola.

Arka Yüz :Düzensiz incus.
Referans :
Tarihi :MÖ 6. yy.

Kat. No. :5
Müze Env. No. : 2006/2
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :Obol
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.411 gr, 10 mm, K:1 mm
Ön Yüz :Ton balığı, sağa.
Arka Yüz :Quadratum incusum
Referans :Fritze, Silber, Taf.5.5; SNG Tübingen 2211.
Tarihi :MÖ 600-550

Kat. No. :6
Müze Env. No. :35.3.97
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.6 gr, 8.7 mm.
Ön Yüz :Ton balığı, sola.
Arka Yüz :Quadratum incusum
Referans :SNG Tübingen 2210.
Tarihi :MÖ 600-550.

Kat. No. :7
Müze Env. No. :2002/1
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV

Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.780 gr, 0.9 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Ton balığı üzerinde balık kanadı.
Arka Yüz :Quadratum İncusum
Referans :
Tarihi :MÖ 600-550

Kat. No. :8
Müze Env. No. :2002/36
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :Obol
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.394 gr, 9 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz :Balık başı sola.
Arka Yüz :Quadratum incusum
Referans :Fritze, Elektron, Taf. I. 3.
Tarihi :MÖ 6-5. yy.

Kat. No. :9
Müze Env. No. :23.1.2000
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :Av
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.308 gr, 8 mm, 2 mm
Ön Yüz :Balık başı sola.
Arka Yüz :Kare çukur içinde belirlenemeyen nesne.
Referans :
Tarihi : MÖ 600-550.

Kat. No. :10
Müze Env. No. :35.4.97
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.308 gr, 7.5 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz :Ton balığı üzerinde başlıklı Attis başı sola.
Arka Yüz :Boğa başı sağa.
Referans :Fritze, Silber, Taf.V.23.
Tarihi :MÖ 6.- 5. yy

Kat. No. :11
Müze Env. No. :2006/1
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.050 gr, 9 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz :Ton balığı, sola, üstünde balık kuyruğu.
Arka Yüz :Quadratum incusum
Referans :
Tarihi :MÖ 520

Kat. No. :12
Müze Env. No. :13271
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :Av
Birim :
Kalıp Yönü :6 h
Ölçüleri :0.285 gr, 7 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz :Başlıklı Attis başı sola.
Arka Yüz :Boğa başı ve okunamayan lejant.

Referans :Fritze, Silber, Taf. V. 23.
Tarihi :MÖ 5. yy.

Kat. No. :13
Müze Env. No. :12294
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.330 gr, 8 mm, K:1.5mm
Ön Yüz :Ton balığı üzerinde sola dönük Attis başı
Arka Yüz :Sağa bakan boğa başı ve KY lejantı.
Referans :
Tarihi :MÖ 5.yy

Kat. No. :14
Müze Env. No. :12272
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :Obol
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0,357 gr, 10.5 mm, K:1mm
Ön Yüz :Sola doğru yaban domuzu protomu, arkasında aşağı doğru ton balığı.
Arka Yüz :Aslan başı protomu, üstte yıldız.
Referans :Fritze, Silber, Taf V.15.
Tarihi :MÖ 5. yy

Kat. No. :15
Müze Env. No. :12292
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV

Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.407 gr, 8 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz :Yaban domuzu protomu sola, arkasında aşağı doğru ton balığı.
Arka Yüz :Aslan başı, üzerinde K.
Referans :Fritze, Silber, Taf. V. 17.
Tarihi :MÖ 5. yy

Kat. No. :16
Müze Env. No. :12277
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.346 gr, 10 mm K:1 mm
Ön Yüz :Yaban domuzu protomu sola, arkada ton balığı.
Arka Yüz :Aslan başı protomu ve üstte yıldız.
Referans :Fritze, Silber, Taf. V. 16.
Tarihi :MÖ 5. yy

Kat. No. :17
Müze Env. No. :813
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme :AV
Birim :Trihemibol
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.498 gr, 8 mm, K:3 mm.
Ön Yüz :Yaban domuzu protomu sola, arkada ton balığı.
Arka Yüz :Kare çukur içinde ağzı açık aslan protomu, sola.
Referans :Fritze, Silber, Taf. V.10.
Tarihi :MÖ 5. yy.

Kat. No. :18
Müze Env. No. :10522
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0, 314 gr, 8 mm, K:1 mm
Ön Yüz :Kanatlı boğa protomu sola.
Arka Yüz :Domuz protomu sola,
Referans :
Tarihi :MÖ 5. yy

Kat. No. :19
Müze Env. No. :824
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.162 gr, 11 m, K:2 mm
Ön Yüz :Dört başakla çevrelenmiş, cepheden Gorgo başı.
Arka Yüz :Kare incus içinde incus içinde diz çökmüş Harpy (?).
Referans :
Tarihi :MÖ 5. yy.

Kat. No. :20
Müze Env. No. :801
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme :EL
Birim :1/2 Hecte
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.363 gr, 9 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Kanatlı miğferli Perseus başı, sola. Başın arka kısmında yarım

	ton balığı, kenarında kesik.
Arka Yüz	:Dörtlü quadratum incusum.
Referans	:Fritze Nomisma VII, s.6, No:63, Taf. II.18; SNG v.Aulock, Taf. 37, 1186.
Tarihi	: MÖ 500-450
Kat. No.	:21
Müze Env. No.	:802
Geldiği Yer	:Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme	:EL
Birim	:1/2
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.301 gr, 9 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Satyr sağa, sağ elinde ton balığı.
Arka Yüz	:İkili incus.
Referans	:Head, Historia Numorum, s. 524, Fig.269; Fritze, Nomisma VII, s.14, No:196, Taf. IV. 8.
Tarihi	:MÖ 500-450.
Kat. No.	:22
Müze Env. No.	:808
Geldiği Yer	:Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme	:EL
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.346 gr, 8 mm, K:3 mm.
Ön Yüz	:Harpy sola, önünde ton balığı.
Arka Yüz	:Quadratum incusum.
Referans	:Greenwell, 1887, s.100, No: 98; Fritze, Nomisma VII, s.7, No:74, Taf. II. 27.
Tarihi	:MÖ 500-450.

Kat. No.	:23
Müze Env. No.	:858
Geldiği Yer	:Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme	:AV
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1,132 gr,10 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Boğa protomu sola. Üzerinde H harfi ve Arkasında ton balığı.
Arka Yüz	:Kare incus içinde aslan protomu, sola.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 5. - 4. yy.
Kat. No.	:24
Müze Env. No.	:797
Geldiği Yer	:Mudanya Işıklı Köyü
Geldiği Tarih	:13.12.1971
Malzeme	:EL
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.338 gr, 8 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Ton balığı üzerinde Harpy sola.
Arka Yüz	:Quadratum incusum.
Referans	:Fritze Nomisma VII, s.6, No:72, Taf. II. 26; SNG v. Aulock, Taf. 37, No:1178.
Tarihi	:MÖ 500 - 450.
Kat. No.	:25
Müze Env. No.	:796
Geldiği Yer	:Mudanya Işıklı Köyü
Geldiği Tarih	:13.12.1971
Malzeme	: EL
Birim	:

Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.297 gr, 9 mm, K:2 mm.
Ön Yüz :Ton balığı başı tutan yengeç.
Arka Yüz :Quadratum incusum
Referans :Fritze, Nomisma VII, s. 5, No:37, Taf .I. 38;Brett, Boston, s.87, Lev 71, No:1408.
Tarihi :MÖ 450 - 400.

Kat. No. :26
Müze Env. No. :795
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Geldiği Tarih :13.12.1971
Malzeme :EL
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.310 gr, 8mm, K:2 mm.
Ön Yüz :Belli olmayan nesne.
Arka Yüz :Dörtlü yel değirmeni şeklinde incus.
Referans :
Tarihi :MÖ 450 - 400.

Kat. No. :27
Müze Env. No. :816
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.319 gr, 11 mm, K:2 mm.
Ön Yüz :Aslan başı, sola, arkada ton balığı.
Arka Yüz :Kare incus içinde koçbaşı, sola.
Referans :Fritze, Silber, Taf. V. 21.
Tarihi :MÖ 5 .yy.

Kat. No.	:28
Müze Env. No.	:800
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:EL
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.305 gr,9 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Ton balığı üzerinde Korint miğferli Athena başı sola. Önünde aşağı dönük küçük ay sembolü.
Arka Yüz	:Dörtlü incus.
Referans	:SNG v.Aulock, Taf. 37, No:1184;Bret 1995, s. 191, Lev. 72, 1447.
Tarihi	:MÖ 500-450.
Kat. No.	:29
Müze Env. No.	:790
Geldiği Yer	:Mudanya Işıklı Köyü.
Malzeme	:EL
Birim	:Hecte
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.353 gr, 8 mm, K:3 mm.
Ön Yüz	:Yere oturmuş erkek figürü sağ eli ile ton balığını kuyruğundan tutmakta.
Arka Yüz	:Quadratum incusum.
Referans	:Bret 1995, s.195. Pl.73, No:1488.
Tarihi	:MÖ 500-450.
Kat. No.	:30
Müze Env. No.	:799
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:EL
Birim	:

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :1.381 gr, 9 mm, K:2 mm.

Ön Yüz :Ton balığı üzerinde yürüyen dişi domuz, sola.

Arka Yüz :Quadratum incusum.

Referans :Greenwell 1887, Pl. VI 19;Brett, Boston, s.193, Lev.75, 1465.

Tarihi :MÖ 500 – 450.

Kat. No. :31

Müze Env. No. :12080

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalıp Yönü :5

Ölçüleri :3.986 gr, 12.5 mm, K:5mm

Ön Yüz :Boğa başı sağa.

Arka Yüz :Çelenk içinde KYI lejantı.

Referans :Fritze, Kupfer, Taf. II. 9.

Tarihi :MÖ 5-4yy.

Kat. No. :32

Müze Env. No. :791

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :EL

Birim :1/2 Hecte

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :1.328 gr. 8 mm, K:3 mm.

Ön Yüz :Üstte yunus sağa, altda ton balığı sola.

Arka Yüz :Araları çukurlaştırılmış dörtlü quadratum incusum

Referans :Fritze Nomisma VII, s. 5. No:53, Taf. II, 3;Brett, Boston, s.187, Lev.71, 1409.

Tarihi :MÖ 5- 4. yy.

Kat. No. :33
Müze Env. No. :2006/26
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AV
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.353 gr,10 mm, K:1mm
Ön Yüz :Oval formda, yaban domuzu protomu, sola
Arka Yüz :Kare çukur içinde aslan başı ve ters K. Oval formlu.
Referans :
Tarihi :MÖ 480-450.

Kat. No. :34
Müze Env. No. :809
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme :EL
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.304 gr, 8 mm, K:3 mm.
Ön Yüz :Ton balığı üzerinde köpek, sola.
Arka Yüz :Quadratum incusum.
Referans :Brett, Boston, s.193, Lev.73, No:1470.
Tarihi :MÖ 450 - 400.

Kat. No. :35
Müze Env. No. :782
Geldiği Yer :Mudanya Işıklı Köyü
Malzeme :EL
Birim :Hecte
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :2.686 gr, 11 m, K:4 mm.
Ön Yüz :Sakallı erkek başı, sola. Altta ton balığı. Kenarında kesik.

Arka Yüz :Dörtlü quadratum incusum.

Referans :

Tarihi :MÖ 500– 450.

Kat. No. :36

Müze Env. No. :2002/59

Geldiği Yer :Müsadere

Malzeme :EL

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :6.23gr, 7 mm, K:2 mm

Ön Yüz :Athena başı, sola.

Arka Yüz :Dörtlü quadratum incusum.

Referans :SNG v.Aulock, Taf.37, No:1184;Brett, Boston, s. 191, Lev.72, 1447.

Tarihi :MÖ 500-450

Kat. No. :37

Müze Env. No. :35.18.97

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AR

Birim :Obol

Kalıp Yönü :

Ölçüleri : 0.9 gr, 10.5 mm.

Ön Yüz :Yaban domuzu protomu, sola. Arkasında yukarı doğru ton balığı.

Arka Yüz :Kare incus içinde kükreyen aslan başı sola. Başının üzerinde K harfi.

Referans :

Tarihi :MÖ 480- 450.

Kat. No.	:38
Müze Env. No.	:21.1.98
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12
Ölçüleri	:12.032 gr, 27 mm, K:3.5 mm
Ön Yüz	:Noktalı çelenk içinde Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Bir tripod etrafında KY II ve KHNVN lejantları arasında sol ve sağda monogram, kenarında çentik.
Referans	:BMC Mysia, Pl. X.9.
Tarihi	:MÖ 4. yy
Kat. No.	:39
Müze Env. No.	:4822
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AR
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1 gr, 11 mm.
Ön Yüz	:Yaban domuzu protomu, sola. Gövdesi üzerinde H harfi, arkasında yukarı doğru ton balığı.
Arka Yüz	:Kare incus içinde kükreyen aslan başı, sola.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 480–450.
Kat. No.	:40
Müze Env. No.	:12035
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:EL
Birim	:1/6 Stater
Kalıp Yönü	:

Ölçüleri	:2.6 gr,11.5 mm.
Ön Yüz	:Perseus, sağa, ton balığı üzerinde sağ dizini yere koymuş, başını geriye çevirmiş, omzunda pelerin, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa başı tutmakta.
Arka Yüz	:Dörtlü quadratum incusum.
Referans	:Greenwell 1887, s.89, 74; Brett, Boston, Pl. 76, No:1549.
Tarihi	:MÖ 400–300.

Kat. No.	:41
Müze Env. No.	:23.8.2000.
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalp Yönü	:
Ölçüleri	:1.736 gr, 11.5 mm,K:3 mm.
Ön Yüz	:Diademli Apollon başı, sağa.
Arka Yüz	:Ton balığı üstünde tripod ve solda KI lejantı.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 4-3. yy.

Kat. No.	:42
Müze Env. No.	:12889
Geldiği Yer	:Müsadere
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:1.820 gr, 12.2 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Diademli Apollon başı, sağa.
Arka Yüz	:Lyr ve KI lejantı.
Referans	:BMC Mysia, s.41, Pl.X.13.
Tarihi	:MÖ 4-3. yy .

Kat. No. : 43
Müze Env. No. : 13319
Geldiği Yer : Daskyleion 1995 Kazısı
Buluntu Yeri : Dask 95/6 D.B.D.Yüzey
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :6 h
Ölçüleri :1.186 gr, 11 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Ton balığı üstünde tripod ve solda KI lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 4-3. yy.

Kat. No. : 44
Müze Env. No. : 6.94.96
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :12 h
Ölçüleri : 1.437 gr, 11.5 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz : Diademli Kore başı sağa.
Arka Yüz : Tripod ve üzerinde güneş, etrafında KY I lejandı.
Referans : SNG Tübingen, 2244.
Tarihi : MÖ 4-3. yy.

Kat. No. : 45
Müze Env. No. : 2006/50
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :6.309 gr, 18 mm, K:3 mm

Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde Tripod, sol altta krater, sağda ise kum saati şeklinde monogram. Tripod etrafında KY I lejandı.
Referans :BMC Mysia, s.37, 137
Tarihi :MÖ 4-3. yy.

Kat. No. : 46
Müze Env. No. : 27.2.98
Geldiği Yer : Müsadere
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :12 h
Ölçüleri :1,224 gr, 11.5 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Tripod ve KY I lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat.No. :47
Müze Env. No. : 33.4.97
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.444 gr,10.5 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yü :Ton balığı üzerinde tripod ve KY I lejandı.
Referans :BMC Mysia, s.37, 141, Pl. IX. 16.
Tarihi : MÖ 4.-3. yy

Kat. No. : 48
Müze Env. No. : 53.4.97

Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.487 gr, 11.5 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Apollon başı, sağa.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripod, solda Y.
Referans :
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat. No : 49
Müze Env. No. : 26.22.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.485 gr, 12 mm, K:2 mm
Ön Yüz : Spendone giymiş Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripod ve üstünde güneş motifi, solda KY lejandı.
Referans :Fritze, Kupfer, Taf. I. 5.
Tarihi :MÖ 4-3. yy.

Kat. No. : 50
Müze Env. No. :26.21.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :12 h
Ölçüleri :1.176 gr, 10.5 mm, K:2 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Tripod, üzerinde rozet ve sağda KY solda II lejandı.

Referans : SNG Tübingen, 2237.
Tarihi : MÖ 4-3. yy.

Kat. No. : 51
Müze Env. No. : 26.20.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :4.371 gr, 18 mm, K:3.5 mm
Ön Yüz :Sphendone giymiş Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Aşınmış bir tripod.
Referans :Fritze, Kupfer, Taf. I. 12.
Tarihi :MÖ 4-3. yy

Kat. No. : 52
Müze Env. No. : 26.24.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.262 gr, 11 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Tripod ve üzerinde güneş motifi, sağda Y I ve monogram.
Referans :
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat. No. : 53
Müze Env. No. : 2002/10
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :

Kalıp Yönü :
Ölçüleri :2.080 gr, 11.5 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Boğa başı, sağa.
Arka Yüz :Çelenk içinde KY II lejandı.
Referans :Fritze, Kupfer, Taf. II.1 0.
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat. No. : 54
Müze Env. No. : 18.5.99
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.707gr, 13 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz : Diademli Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Tripod ve solda KY I lejandı ve üstte ve sağda monogram.
Referans :
Tarihi : MÖ 4-3. yy.

Kat. No. : 55
Müze Env. No. :18.6.99
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.860 gr, 11.7 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripod. Etrafında solda KY sağda I lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat. No. : 56
Müze Env. No. : 23.7.2000.
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü : 7 h
Ölçüleri : 1.266 gr, 11.5 mm, K:2.2 mm,
Ön Yüz : Diademli Apollon başı, sağa.
Arka Yüz : Ton balığı üzerinde tripod ve ton. Solda K
Referans :
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat. No. : 57
Müze Env. No. : 21.2.2000.
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 2.474 gr, 15 mm, K:3 mm
Ön Yüz : Oval formlu sikke. Defne çelenkli Apollon başı, sağa.
Arka Yüz : Çelenk içinde amphora figürü ve etrafında K I lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 4.-3. yy.

Kat. No. : 58
Müze Env. No. : 24.4.99
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.193 gr, 10.5 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa.

Arka Yüz : Tripod, solda KY I lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 4-3. yy

Kat. No. : 59
Müze Env. No. : 2002/7
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : Pirinç
Birim :
Kalıp Yönü : 12 h
Ölçüleri : 137 gr, 18.5 mm, K:3 mm
Ön Yüz : Nokta çelenk içinde Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Çelenk içinde K Y B I I
Referans : Fritze, Kupfer, Taf. II. 5.
Tarihi : MÖ 3. yy.

Kat. No. : 60
Müze Env. No. : 12603
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü : 6 h
Ölçüleri : 1.530 gr, 11 mm, K:2.8 mm
Ön Yüz : Kore Soteira başı, sağa.
Arka Yüz : Tripod ve II
Referans :
Tarihi : MÖ 400-280.

Kat. No : 61
Müze Env. No. : 46.7.97
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE

Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 0.785 gr, 9.5 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Apollon başı, sola.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde amphora ve KY II
Referans : Fritze, Kupfer, Taf. I. 3.
Tarihi : MÖ 400-280

Kat. No. :62
Müze Env. No. : 4065
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.668 gr, 9 mm, K:1mm.
Ön Yüz :Apollon başı, sola.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde amphora figürü, sağında KY, solunda I lejandı.
Referans : Fritze, Kupfer, Taf. I .3.
Tarihi : MÖ 400-280.

Kat. No. : 63
Müze Env. No. : 27.6.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.882 gr, 10.5 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Apollon başı, sola.
Arka Yüz :Amphora figürü, etrafında sağda K solda IY lejandı.
Referans :Fritze, Kupfer, Taf. I.3.
Tarihi :MÖ 400-280.

Kat. No. : 64
Müze Env. No. : 26.27.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 3.498 gr, 16.5 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz :Çelenk içinde ve altında ton balığı figürü.
Arka Yüz :Çelenk içinde KI ve monogram
Referans : BMC Mysia, s.38, 145.
Tarihi : MÖ 4-2.yy.

Kat. No. : 65
Müze Env. No. : 667
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :7 h
Ölçüleri :4.914 gr, 18 mm, K:3 mm.
Ön Yüz :Kore Soteira başı, sağa.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripod, solunda KY ZI lejandı.
Referans : Fritze, Kupfer, Taf. I. 11.
Tarihi : MÖ 400-280.

Kat. No. : 66
Müze Env. No. : 27.4.2001
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.347gr, 11 mm, K:2 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa.

Arka Yüz	:Oldukça aşınmış tripot.
Referans	:
Tarihi	: MÖ 4.- 2. yy.
Kat. No.	: 67
Müze Env. No.	: 12614
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	: 2.00 gr, 10 mm, K:3.6 mm
Ön Yüz	:Boğa başı, sağa.
Arka Yüz	:Çelenk içinde I ve monogram
Referans	: Fritze Kupfer, Taf. II. 8.
Tarihi	: MÖ 400-280
Kat. No.	: 68
Müze Env. No.	: 23.9.2000.
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:6.106 gr, 18 mm, K:4.5 mm
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Çelenk içinde KY II ve monogram
Referans	: Fritze, Kupfer, Taf. II. 6.
Tarihi	: MÖ 4-2. yy.
Kat. No.	: 69
Müze Env. No.	: 12386
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE

Birim :
Kalıp Yönü :12
Ölçüleri :3.546gr, 18 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Üst üste zıt yönlerde bakan iki yunus balığı ve KVII lejandı.
Referans : Fritze, Kupfer, Taf. VI.31.
Tarihi : MÖ 400-280

Kat. No. : 70
Müze Env. No. : 13068
Geldiği Yer : Müsadere
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.549 gr, 18 mm, K:3 mm
Ön Yüz : Apollon başı, sağa.
Arka Yüz :Lyr motifi.
Referans :
Tarihi : MÖ 4. - 2. yy.

Kat. No. :71
Müze Env. No. :650
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :2.734 gr, 16 mm, K:2 mm.
Ön Yüz :Dionysos başı, sağa.
Arka Yüz :Oldukça aşınmış. Ton balığı üzerinde tripod ve etrafında KY II lejandı.
Referans :
Tarihi :MÖ 400-280.

Kat. No. :72
Müze Env. No. :4199
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :3.919 gr, 17 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Noktalı bordür içinde Zeus başı, sağa .
Arka Yüz :Nokta bordür içinde yıldırım demeti ve etrafında solda KPH sağda II lejantı.
Referans :
Tarihi :MÖ 2. yy.

Kat. No. :73
Müze Env. No. :23.12.2000.
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :4.787 gr. 19 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Çelenk içinde balık, sola.
Arka Yüz :Çelenk içinde solda KI lejantı.
Referans :BMC Mysia, s.38,145.
Tarihi :MÖ 2. yy.

Kat. No. :74
Müze Env. No. :23.13.2000.
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :3.394 gr, 17.5 mm, K:3 mm.

Ön Yüz :Çelenk içinde balık, sola.
Arka Yüz :Çelenk içinde monogram solda KI, ortada monogram altta M.
Referans :BMC Mysia, s.38, 145.
Tarihi :MÖ 2. yy.

Kat. No. :75
Müze Env. No. :23.14.2000
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :12
Ölçüleri :13.576 gr, 27 mm, K: 4.3 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Tos vurur vaziyetteki boğa, üstte KY lejandı, altta monogram
Referans :Fritze, Kupfer, s.3, No:10, Taf. I, 16;SNG Tübingen, 2249.
Tarihi :MÖ 2.yy.

Kat. No. :76
Müze Env. No. :4066
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.354 gr, 10 mm, K:3 mm.
Ön Yüz :Apollon başı, sola.
Arka Yüz :Bitki dalı ve sadak.
Referans :
Tarihi :MÖ 2. yy.

Kat. No. :77
Müze Env. No. :2003/17
Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:5.068 gr, 16.5 mm, K:3.5 mm
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Çelenk içinde KY I lejandı ve monogram
Referans	:Fritze, Kupfer, Taf. II.4;SNG v.Aulock, 1236.
Tarihi	:MÖ 2.yy.
Kat. No.	:78
Müze Env. No.	:23.10.2000.
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:7.349 gr,
Ön Yüz	:Apollon başı sağa, arkada sadak.
Arka Yüz	:Çelenk içinde yukarıdan aşağıya KY ve II lejandı ve ortada monogram.
Referans	:BMC Mysia, s.38, 148;Fritze, Kupfer, Taf. II. 6.
Tarihi	:MÖ 2. yy.
Kat. No.	:79
Müze Env. No.	:12091
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:5 h
Ölçüleri	:5.733 gr,17 cm, K:3.5 mm
Ön Yüz	:Nokta bordür içinde Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Meşe çelengi içinde KY-II ve monogram
Referans	:BMC Mysia, s.39, 151;Fritze, Kupfer, Taf. II. 6.
Tarihi	: MÖ 2. yy ortası

Kat. No. :80
Müze Env. No. :12432
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :12
Ölçüleri :5.352 gr, 18 mm, K:3.5 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Monogram ve meşe çelengi içinde KY II lejantı.
Referans :Fritze, Kupfer, Taf. II. 6.
Tarihi :MÖ 2. yy ortası.

Kat. No. :81
Müze Env. No. :27.1.99
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :2
Ölçüleri :4.307 gr, 14 mm, K:4.5 mm
Ön Yüz :Boğa başı, sağa.
Arka Yüz :Çelenk içinde KY II lejantı, ortada monogram.
Referans :Fritze Kupfer, s.6, No:26, Taf. II. 9
Tarihi :MÖ 2. yy.

Kat. No. :82
Müze Env. No. :46.6.97
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :3.752gr, 13.5mm, K:4mm
Ön Yüz :Boğa başı, sağa.
Arka Yüz :Çelenk içinde KY II lejantı ve monogram.

Referans	:Fritze, Kupfer, Taf. II. 9.
Tarihi	:MÖ 2.-1. yy.
Kat. No.	:83
Müze Env. No.	:35.10.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:3.796 gr,13 mm, K:4 mm
Ön Yüz	:Boğa başı, sağa.
Arka Yüz	:Defne dalı çelengi içinde KY lejandı ve monogram
Referans	:Fritze, Kupfer, Taf. II. 9.
Tarihi	:MÖ 2.yy.
Kat. No.	:84
Müze Env. No.	:19.2.98
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.544 gr, 13.5 mm, K:3.2 mm
Ön Yüz	:Miğferli Athena başı, sağa
Arka Yüz	:Boğa başı sağa, etrafında KYI lejandı, sağda I ve trident.
Referans	:BMC Mysia, s.39, 159, PL. X. 6
Tarihi	:MÖ 2.-1. yy.
Kat. No.	:85
Müze Env. No.	:35.58.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:

Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:7.284 gr, 24 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Başını tos vurur şekilde eğmiş boğa, sağa.
Arka Yüz	:Bir meşale ve solunda A-----KHNVN ve monogram.
Referans	:Fritze Kupfer, S.6, No: 29, Taf. II.12;SNG v.Aulock 1240;SNG Tübingen 2265.
Tarihi	:MÖ 2.-1. yy.

Kat. No.	:86
Müze Env. No.	:4173
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:26 mm
Ön Yüz	:Noktalı bordür içinde tos vurur boğa, sağa. Boğa üzerinde puncmark.
Arka Yüz	:Ortada bir meşale, solunda KY I sağında KHNVN lejandı ve monogramlar.
Referans	:Fritze Kupfer, s.6, No:30, Taf. II. 13; SNG v.Aulock 1240, SNG Tübingen 2264.
Tarihi	:MÖ 200–100

Kat. No.	:87
Müze Env. No.	:35.60.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:7.581 gr, 20 mm, K:4.5 mm
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Meşe çelengi içinde KY II lejandı ve monogram

Referans :BMC Mysia, s. 38, 148, PL. X. 3.
Tarihi :MÖ 2.-1. yy.

Kat. No. :88
Müze Env. No. :35.108.97
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :6 h
Ölçüleri :4.482 gr, 19 mm, K:3 mm
Ön Yüz :Hermes başı, sağa.
Arka Yüz :Kanatlı keduces, etrafında KYZIK HNVN lejandı.
Referans :BMC Mysia, s. 44, 196;Fritze, Kupfer, s. 13.No:5 4.
Tarihi :MÖ 2.-1. yy.

Kat. No. :89
Müze Env. No. :35.109.97
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :12 h
Ölçüleri :3.320 gr, 18 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz :Kral Kyzikos'un büstü. Etrafında KYZI KOC lejandı.
Arka Yüz :Capricorn, sola, etrafında KVZI KHNVN lejandı.
Referans :Fritze, Kupfer, 17 No:31.
Tarihi :MÖ 2.-1. yy.

Kat. No. :90
Müze Env. No. :13140
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :Pirinç
Birim :

Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.909 gr, 17.5 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Triton elinde balık ve trident tutmakta etrafında KYZ-KHNVN
Referans	:BMC Mysia, s.43, 193, Taf.XII.2; Fritze, Kupfer, Taf.VI.21;SNG v.Aulock 1254.
Tarihi	:MÖ 2-1. yy.

Kat. No.	:91
Müze Env. No.	:12079
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:5.781 gr, 19.5 cm, K:3 mm
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Meşe çelengi içinde KY lejandı ve monogram.
Referans	:Fritze, Kupfer, Taf. II. 6.
Tarihi	:MÖ 200-100

Kat. No.	:92
Müze Env. No.	:12511
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:0.845 gr, 12 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Buğday başağı çelenk içinde üzüm salkımı ve KI lejandı.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 200-100

Kat. No. :93
Müze Env. No. : 27.3.98
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :12 h
Ölçüleri :6.065 gr, 20 mm, K.4.5 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Meşe çelengi içinde KY II lejandı ve monogram
Referans :BMC Mysia, s. 39, 151.
Tarihi :MÖ 2.-1. yy.

Kat. No. :94
Müze Env. No. :12557
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :12
Ölçüleri :1.668 gr, 15 mm, K:2 mm
Ön Yüz :Kore Soteira başı, sağa.
Arka Yüz :Çelenk içinde ton balığı sola, KY-II lejandı.
Referans :Fritze, Silber, Taf. VI.21.
Tarihi :MÖ 200-100.

Roma İmparatorluk Dönemi Pseudo- Otonom Sikkeler

Kat. No. :95
Müze Env. No. :12388
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :Bakır
Birim :
Kalıp Yönü :6 h

Ölçüleri	:5.484 gr, 19 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Kral Kyzikos başı. Etrafında IIKOC lejandı.
Arka Yüz	:Birer yılanın sarıldığı iki meşale, yılanların başları birbirine bakmakta. Arada küçük bir altar ve H Monogramı. Etrafında CTPA---YIIKHNVEVKOP-
Referans	:SNG Copenhagen 96;
Tarihi	:MÖ 98-21.
Kat. No.	:96
Müze Env. No.	:10544
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:5 h
Ölçüleri	:5.883 gr, 24 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Kral Kyzikos başı, sola.
Arka Yüz	:İki meşaleye sarılı birer yılan ve başak motifleri ile haşhaş taneleri. Etrafında KVZIKHNΩN kesimde NEOKO lejandı.
Referans	:SNG Copenhagen 92.
Tarihi	:MS 98-211
Kat. No.	:97
Müze Env. No.	:13324
Geldiği Yer	:Daskyleion 1995 Kazısı
Buluntu Yeri	:95/12 D.P.D.Yüzey
Geliş Tarihi	:25.12.1995
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:3.25 gr, 17 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz	:Augustus başı sola, ortada puncmark.
Arka Yüz	:Çelenk içinde meşale ve KY-II lejandı.

Referans :BMC Mysia, s. 46, 210; Köker 2007, 2.
Tarihi :Augustus MÖ 27-MS 14.

Kat. No. :98
Müze Env. No. :2002/11
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :Pirinç
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :1.654 gr, 15 mm, K:1.7 mm
Ön Yüz :Augustus başı, sağa, etrafında NEO- - - OX lejandı.
Arka Yüz :Capricorn, çevresinde K Y Z I
Referans :SNG v.Aulock 1259.
Tarihi :MS 1.yy.

Kat. No. :99
Müze Env. No. :13231
Geldiği Yer :Müsadere
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :3.194 gr. 17.2 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz :Kore başı sağa, ortada puncmark.
Arka Yüz :Bir yunus sağa, etrafında KVZK-HN lejandı.
Referans :Fritze, Kupfer, s.26, No:24 b.
Tarihi :MS 1.yy.

Kat. No. :100
Müze Env. No. :10419
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :

Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.029 gr, 19 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Çelenk içinde Kore başı sağa.
Arka Yüz	:Çelenk içinde gürz.
Referans	:
Tarihi	:MS 2.yy.
Kat. No.	:101
Müze Env. No.	:12387
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Bakır
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:5.317 gr, 21.5 gr, K:3 mm
Ön Yüz	:Nokta çelenk içinde Antonius Pius büstü sola, etrafında ΔIANTONEINOCC lejandı.
Arka Yüz	:Kanatlı bir keduces ve KVZIK lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.48, 219;SNG v.Aulock 1262.
Tarihi	:Antonius Pius MS 138-161
Kat. No.	:102
Müze Env. No.	:12906
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Pirinç
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:5.699 gr, 22.7 mm, K:2.6 mm
Ön Yüz	:Nokta çelenk içinde İmparator Marcus Aurelius büstü. Etrafında ----AVPHANTO---- lejandı.
Arka Yüz	:Yürüyen boğa, sola, üstünde KYIKHN- lejantı.
Referans	:SNG Copenhagen No:112;SNG Paris 2001, 695.
Tarihi	:Marcus Aurelius MS 161–180

Kat. No.	:103
Müze Env. No.	:12896
Geldiği Yer	:Müsadere
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:5.764 gr, 21.5 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Kore Soteira başı sağa, etrafında KOPHCΩIPA lejandı.
Arka Yüz	:Elinde tavşan ya da ceylan tutan Nike sola, etrafında KYZIKHNΩN lejandı.
Referans	:
Tarihi	:Faustina II. 145-175.
Kat. No.	:104
Müze Env. No.	:29.51.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Pirinç
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:7.146 gr, 24 mm, K:2.5 mm
Ön Yüz	:Faustina Junior büstü sağa, arkasında CTEIPA lejandı.
Arka Yüz	:Artemis sağa yönelmiş elinde yayı ileri uzatmış. Etrafında NEOKOP lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.49, 226, Lev. XIII. 4.
Tarihi	:Faustina II. MS 177-180.
Kat. No.	:105
Müze Env. No.	:27.2.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:

Kalıp Yönü	:6
Ölçüleri	:9.707 gr, 28 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Kral Kyzikos büstü sağa. Ön ve arkada KYIHKOC lejandı.
Arka Yüz	:Athena sağa doğru ayakta bir elinde mızrak diğer elinde nike tutmakta. Yanında kalkanı var. Punc mark var. Etrafında KYI KHNΩNN--CO lejandı.
Referans	:Fritze, Kupfer, s.19, No:65 b, Taf. V.23;SNG v.Aulock 1249.
Tarihi	:MS 2.yy.

Kat. No.	:106
Müze Env. No.	:13232
Geldiği Yer	:Müsadere
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.243 gr, 17 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Kore başı sağa, yüzünde puncmark, önünde KOPH lejandı.
Arka Yüz	:Leylek ve puncmark, etrafında KYZIKHNΩNNEO lejandı.
Referans	:Fritze, Kupfer, 27 No:48.
Tarihi	:MS 2.yy.

Antoninler Dönemi

Commodus MS 177-192

Kat. No.	:107
Müze Env. No.	:12024
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Bakır
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:5.186 gr, 23 mm, K:1.8 mm

Ön Yüz	:Noktalı çelenk içinde sakallı imparator Commodus büstü sağa, etrafında AV(G)AILL AVREL COMMODOC lejandı.
Arka Yüz	:Kayaya oturmuş Fortuna sola, sol elini kayanın üzerine koymuş sağ elinde dümen tutuyor. Ortasında puncmark, etrafında KYZIKHNΩN lejandı.
Referans	:SNG Copenhagen Pl.4, no:116.
Tarihi	:Commodus MS 180-192
Kat. No.	:108
Müze Env. No.	:10406
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:6,154 gr, 23 cm, K:2 mm
Ön Yüz	:Commodus büstü sağa, etrafında AVPHAIIOC---POC KAICAP lejandı.
Arka Yüz	:Nokta çelenk içinde sola yönelik oturan bir tyche sağ elinde bereket boynuzu, önünde dümen. Arkada KYIKHNΩN lejandı.
Referans	:
Tarihi	:Commodus MS 177-192
Kat. No.	:109
Müze Env. No.	:10518
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:5,5 gr, 23 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:Commodus'un çelenkli, sakallı ve paludamentumlu büstü sağa, etrafında AVK-IMAYP COMMODOC lejandı.
Arka Yüz	:Yürüyen boğa ya da buzağı, sağa.

Referans	:BMC Mysia, s. 52, 241.
Tarihi	:Commodus MS 177-192
Kat. No.	:110
Müze Env. No.	:35.101.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Pirinç
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:4.184gr, 22mm, K:2.5mm
Ön Yüz	:İmparator Commodus büstü sağa, etrafındaki lejant aşınmış.
Arka Yüz	:Yürür halde bir sığır, sağa, etrafında KYZI-NΩ- lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.52, 243;SNG Copenhagen No:117;SNG v.Aulock No:1275.
Tarihi	:Commodus MS 177-192
Kat. No.	:111
Müze Env. No.	:13141
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:30 mm.
Ön Yüz	:Commodus'un defne çelenkli büstü sağa. Etrafında [AVK] AI Λ AYPH KOMOΔ lejandı.
Arka Yüz	:Birer yılanın sarıldığı iki meşale arasında kült binası ve üzerinde ellerinde meşaleler tutan üç tanrıça. Etrafında KYZIKHNΩN NEOKOPΩN lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.50, 235;SNG Copenhagen 121.
Tarihi	:Commodus MS 177-192

Kat. No.	:112
Müze Env. No.	:29.54.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Pirinç
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:4.240 gr, 20 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Caracalla'nın defne çelenkli, sakalsız büstü, sağa. Etrafında aşınmış [AVKAI]MAVP ANTVN[E]I[NOC] lejandı.
Arka Yüz	:Meşaleye sarılmış yılan ve etrafında NEOKO CVZIK lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.53, 254.
Tarihi	:Caracalla MS 198-217
Kat. No.	:113
Müze Env. No.	:10022
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:7.28 gr, 25 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:İmparator Caracalla büstü, sola. Etrafında YT - - - - OC lejandı.
Arka Yüz	:Çelenk içinde altı satır lejant. TR/ACI/A - - C - Y/ I - - - - HΔIC - - - -PΩN
Referans	:
Tarihi	:Caracalla MS 198-217.
Kat. No.	:114
Müze Env. No.	:27.3.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12

Ölçüleri	:10.524 gr, 27 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:İmparator Elegabalus büstü, sağa, etrafında ANTΩNEINOC lejandı.
Arka Yüz	:Birer yılanın sarıldığı iki meşalenin arasında küçük bir altar, etrafında KYIIKN NΩN NEOKO lejandı.
Referans	:SNG Paris 801vd.
Tarihi	:Elagabalus MS 218-222
Kat. No.	:115
Müze Env. No.	:2003/39
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:5.348 gr, 21mm, K:2.5 mm
Ön Yüz	:İmparator Elegabalus büstü, sağa, etrafında ANTΩNI – INO lejandı.
Arka Yüz	:Meşaleye sarılı yılan ve etrafında V – I- H –NΩN NEO lejandı.
Referans	:SNG Copenhagen 130.
Tarihi	: Elegabalus MS 218-222

Asker İmparatorlar Dönemi

Maximinus Thrax MS 235-238

Kat. No.	:116
Müze Env. No.	:12139
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:6.981 gr, 24 mm, 2 mm

Ön Yüz	:İmparator I. Maximinus büstü sağa. Etrafında ΑΥΚΤ ΙΟΥΟ-ΑΙΙΝΙΝΟC- lejandı.
Arka Yüz	:Kürekçileri görünen bir gemi, geminin sol önünde dümenci, köşelerde flamalar, gövdede kürekler etrafında ΚΥΙΙΚΗ- lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.56, 266.
Tarihi	:I. Maximinus MS 235-238

III. Gordianus MS 238-244

Kat. No.	:117
Müze Env. No.	:10549
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:4.193 gr, 21mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Noktalı çelenk içinde imparator III. Gordian büstü sağa, etrafında ΑΡΜΑΝΤ Γ ΟΡΑΙΑΝΟC lejandı.
Arka Yüz	:Altar üzerinde kerykeion, etrafında ΚΥΖΙΚΝ -Ω---Ω lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.56, 270, Pl. XIV.9
Tarihi	:III. Gordianus MS 238-244

Kat. No.	:118
Müze Env. No.	:13264
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Pirinç
Birim	:
Kalıp Yönü	:8 h
Ölçüleri	:5.214 gr, 22 mm, K:2.2 mm
Ön Yüz	:İmparator III. Gordian'ın genç portresi, sağa. Etrafında ΑΚΜΑ- ΟΡΑΙΑΝ - -lejandı.
Arka Yüz	:Meşaleye sarılmış yılan, etrafında ΚΥΖΙΚ- ΝΕΩΚΟ- lejandı.

Referans	:BMC Mysia, s.56, 269.
Tarihi	:III. Gordianus MS 238-244
Kat. No.	:119
Müze Env. No.	:12109
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:Bakır
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.401 gr, 21 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:İmparator Gordianus büstü, sağa, etrafında C.ΝΓ.ΡΙΑΙ ΝΟC lejandı.
Arka Yüz	:Meşaleye sarılmış yılan, etrafında ΚVII[KH]ΝΩ ΝΝΕΩΝ lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.56, 269.
Tarihi	:III. Gordianus MS 238-244

Gallienus MS 253-268

Kat. No.	:120
Müze Env. No.	:18.8.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:7.782gr, 25.5 mm, K:3mm
Ön Yüz	:İmparator Gallienus büstü sola, omuzunda yarım kalkanı var. Sağ elini havaya kaldırmış. Etrafında AVTLIK ΓAN ΛΙΗΝΟC lejandı.
Arka Yüz	:Çelenk içinde C-----ABA-ΙΑΕΩC/ KYIKH ΝΩNEVE/ OKOP- lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.59, 283;
Tarihi	:Gallienus MS 253-268

Kat. No.	:121
Müze Env. No.	:10512
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:7.532 gr, 25 mm, K: 2 mm
Ön Yüz	:İmparator Gallienus'un defne çelenkli, sakallı, paludamentumlu büstü, sağa. Etrafında AVTI---ΑΓΑΛΛΙΗ---OC lejandı.
Arka Yüz	:Birer yılanın sarıldığı iki meşale etrafında CTIAC-----kesimde eksik ΝΩΝ ΝΕΟΚΟ lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s. 58, 278.
Tarihi	:Gallienus MS 253-268

I. Maximinus MS 285

Kat. No.	:122
Müze Env. No.	:18.9.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:7.302 gr, 23 mm, K:3 mm
Ön Yüz	:İmparator I. Maximinus'un diademli portresi, sağa.
Arka Yüz	:Meşaleye sarılmış iki yılan arasında bir altar. Etrafında ---KYIIKHN -- OKO ΩΝ- lejandı.
Referans	:
Tarihi	: I. Maximinus MS 285

Roma İmparatorluk Dönemi Eyalet Sikkeleri
Aurelianus MS 274-275

Kat. No.	:123
Müze Env. No.	:29.59.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6
Ölçüleri	:3.711 gr, 22 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:İmparator Aurelianus'un şua taçlı, zırhlı büstü, sağa. Etrafında IMP AVRELIANVS AVG lejandı.
Arka Yüz	:Viktoria sağdaki imparatorun başına doğru çelenk uzatmakta. Etrafında RESTITVTOR ORBIS lejandı. Kesimde C
Referans	:RIC V.1, s.304, No:347-349; AMM Yıllığı s. 97, No:180;Tekin1994, s.179, 725.
Tarihi	:Aurelianus MS 274-275

Florianus MS 276

Kat. No.	:124
Müze Env. No.	:11215
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE follis
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:23 mm,
Ön Yüz	:İmparator Florianus'un kısa sakallı, şua taçlı büstü, sağa. Etrafında IMP C M AN FLAORIANVS P AVG lejandı.
Arka Yüz	:Fides ve Sol karşılıklı ayakta durmaktalar. Fides iki elinde standart tutmakta. Sol şua taçlı sağ elinde Victoria sol elinde ise küre tutmakta. Aralarında yıldız, etrafında PROVIDEN DEOR lejandı. Kesimde SMK

Referans :
Tarihi :Florianus MS 276.

Probus MS 276-282

Kat. No. :125
Müze Env. No. :28.5.98
Geldiği Yer :Müsadere
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :6 h
Ölçüleri :2.931 gr, 20.5 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz :Probus'un şua taçlı büstü, etrafında IMP CMAVR PROBVS PFAVG lejandı.
Arka Yüz :Probus solda ayakta, Jüpiter'den Victorya'yı almakta, aralarında E harfi ve kesimde XXI.
Referans :
Tarihi :Probus MS 276-282

Kat. No. :126
Müze Env. No. :2002/44
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :5 h
Ölçüleri :4.441 gr, 21mm, K:2mm
Ön Yüz :Probus büstü, sağa. Etrafında IMPCMAVR PROBVS PFAVG lejandı.
Arka Yüz :Soldaki imparator sağdaki Jüpiter'den küre almakta. Etrafında CLAMENTIA TEMP lejandı. Kesimde KA.
Referans :
Tarihi :Probus MS 276-282

Tetrarşi ve Geç İmparatorluk Dönemi

Diocletian MS 284-305

Kat. No.	:127
Müze Env. No.	:24.8.98
Geldiği Yer	:Hibe
Malzeme	:AE
Birim	:Ant
Kalıp Yönü	:12
Ölçüleri	:3.07gr, 23mm, K:1.5mm
Ön Yüz	:İmparator Diocletian'ın sakallı büstü, sağa, etrafında IMP CCVAL DIOCLETIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Solda imparator sağdaki Jüpiterden küre alıyor, Nike imparatora çelenk takmakta, etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. İki figür arasında KΓ
Referans	:RIC VI, S.581, 15a, Tekin 1994, s.184, 756; Köker 2007, s.308, 21.
Tarihi	:Diocletian MS 284-305

Maximianus Herküles MS 284-310

Kat. No.	:128
Müze Env. No.	:26.29.2001
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.203gr, 21mm, K:1mm
Ön Yüz	:Maximianus büstü, sağa, etrafında IMPCMAMAXIMIANVS PFAVG lejandı.
Arka Yüz	:Solda İmparator ayakta ve karşısında bir figür. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Kesimde KE

Referans	:RIC VI, s.581, no:19b; Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi	:Maximianus MS 286-310
Kat. No.	:129
Müze Env. No.	:10407
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12
Ölçüleri	:3.220gr, 23mm, 004B:1mm
Ön Yüz	:Noktalı bordür içerisinde Maximianus'un şualı ve giyimli portresi, sağa. Etrafında IMP-C-M-A-MAXIMIANUS P.F AVG. lejandı.
Arka Yüz	:Noktalı bordür içerisinde sağa dönük, ayaktaki imparator karşısında ayakta duran bir elinde asa bulunan Jüpiter'den üzerinde Victoria bulunan globus almakta. CONCORDIA MILITVM lejandı ve figürlerin arasında KΔ
Referans	:RIC VI, s.581, 15b; Köker 2007, s.308, 25.
Tarihi	:Maximinianus MS 286-305.
Galerius Valerius Maximianus MS 305-311	
Kat. No.	:130
Müze Env. No.	:2003/24.
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:22.5mm,
Ön Yüz	:Maximianus'un şua taçlı ve sakallı büstü, sağa, etrafında CAL VAL MAXIMIANVS NOB CAES lejandı.
Arka Yüz	:Maximianus solda ayakta karşısında duran Jüpiterden, üzerinde elinde çelenk tutan Victoria'nın yer aldığı globusu

almakta, aralarında KA. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı.

Referans :RIC VI, s.581, no:19b;Tekin 1994, s.186, 770.

Tarihi :Galerius Valerius Maximianus MS 295-99.

Kat. No. :131

Müze Env. No. :6680

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :

Birim :Ant

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :25mm

Ön Yüz :Galerius'un şua taçlı, giyimli, zırhlı ve sakallı büstü sağa. Etrafında GAL VAL MAXIMIANVS NOB CAES lejandı.

Arka Yüz :Galerius askeri kıyafetli solda ayakta, Jüpiter'den küre üzerinde elinde çelenk tutan Victorya almakta, etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Figürlerin arasında KA.

Referans :RIC VI, s.581, 19b, Tekin 1999, s.186, 769-772.

Tarihi :Galerius Valerius Maximianus MS 293-305

Kat. No. :132

Müze Env. No. :10404

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalıp Yönü :5 h

Ölçüleri :2.564gr, 23mm, K:1mm

Ön Yüz :Şua taçlı imparator Galerius büstü sağa, etrafında GAL VAL MAXIMIANVS NOB CAES lejandı.

Arka Yüz :Solda ayakta duran Galerius, Jüpiterden küre üzerinde duran ve başına çelenk koymakta olan Nike almakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Figürlerin arasında KA

Referans :RIC VI, 581, No:19b; Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi :Galerius Valerius Maximianus MS 295-99

Kat. No. :133

Müze Env. No. :29.61.2000

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :2.941 gr, 21 mm, K:1.5 mm

Ön Yüz :Şua taçlı imparator Galerius büstü sağa, etrafında GALVAL
MAXIMIANVS NOBCAES lejandı.

Arka Yüz :Solda ayakta duran Galerius, Jüpiterden küre üzerinde duran
ve başına çelenk koymakta olan Nike almakta Etrafında
CONCORDIA MILITVM lejandı. Figürlerin arasında KA

Referans :RIC VI, 581, No:19b; Tekin 1994, s.186, 770.

Tarihi :Galerius Valerius Maximianus MS 295-99.

I. Licinius MS 308-324

Kat. No. :134

Müze Env. No. :4108

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :Nummus

Kalıp Yönü :5 h

Ölçüleri :4.098 gr, 26 mm, K:1mm

Ön Yüz : I. Licinius portresi, sağa. Etrafında aşınmış lejant.

Arka Yüz :Noktalı bordür içinde çıplak Jüpiter, sol elinde asa diğer elinde
küre tutmakta. Etrafında IOVICONSER VATORIAVGG
lejandı. Sol altta kartal figürü ve kesimde SMKVB

Referans :

Tarihi :I. Licinius MS 316-317.

Kat. No.	:135
Müze Env. No.	:23.16.2000.
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Nummus
Kalıp Yönü	:5 h
Ölçüleri	:2.833 gr, 18.5 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	: I. Licinius portresi sola. Etrafında IMP LICINIVS AVG lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük Jüpiter çıplak ve ayakta. Sol elinde asa, sağ elinde küre üzerindeki Victoria başına çelenk koymakta. Etrafında IOVICON SERVATORI AVG lejandı. Kesimde SMK
Referans	:RIC VII, 644, No:9.
Tarihi	: I. Licinius MS 317-320.

Kat. No.	: 136
Müze Env. No.	: 23.15.2000.
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	: Nummus
Kalıp Yönü	:6
Ölçüleri	: 2.829 gr, 21.5 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:Licinius portresi sağa, etrafında IMPCVALLI CINLICINVSPFAVG lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük Jüpiter ayakta ve çıplak verilmiş. Etrafında IOVICON SERVATORIAVG lejandı. Kesimde SMK
Referans	: RIC VII, 644, 9.
Tarihi	: I. Licinius MS 316-317.

Kat. No. :137

Müze Env. No.	:13.8.2001
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Nummus
Kalp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.119gr, 18mm, K:2mm
Ön Yüz	:Licinius büstü sola, etrafında IMPLICI NIVSAV- lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük Jüpiter ayakta ve çıplak, sol elinde asa, sağ elinde tuttuğu küre üzerinde nike, solda çelenk. Etrafında IOVICONSERVATORI AVGG lejandı. Kesimde SMK
Referans	:RIC VII, 644, No:9
Tarihi	: I. Licinius MS 317-320

Kat. No.	:138
Müze Env. No.	:24.10.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Nummus
Kalp Yönü	:
Ölçüleri	:2.612gr,1 8.5mm, K:1.5mm
Ön Yüz	: I. Licinius'un inci diademli portresi, sola. AVGG lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük Jüpiter ayakta ve çıplak olarak verilmiş, sol elinde asa sağ elinde Nike. Etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı. Solda çelenk, sağda G kesimde SMK
Referans	:RIC VII, 644,9.
Tarihi	: I. Licinius MS 317-320.

II. Licinius MS 317-324

Kat. No.	:139
Müze Env. No.	:18.2.98
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE

Birim	:Nummus
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:20 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:II. Licinius'nin miğferli ve genç büstü sola. Sağ elinde mızrak, sol omzunda kalkan. Etrafında DN VAL LICIN LICINVS NOBC lejandı.
Arka Yüz	:Jüpiter ayakta, omzunda pelerin, sağ elinde Victoria, sol elinde kartallı asa. Ayaklarının yanında solda gagası ile çelenk tutan kartal, sağda oturan esir. Etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı. Sağ boşlukta X / IIG, kesimde SMK Δ
Referans	:RIC VII, 646, No:18.
Tarihi	:II. Licinius MS 321-24.
Kat. No.	:140
Müze Env. No.	:2002/16
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Nummus
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:3.236 gr, 20.5 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:Licinius'un kalkan, sağ omuzunda mızraklı sola bakan portresi. Etrafında DN VALLI CINLICINIVS NOBC lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük çıplak, pelerinli Jüpiter sağ elinde nike, sol elinde asa, önünde gagasında çelenk tutan kartal, arkasında oturan esir. XX III ve kesimde SMK
Referans	:RIC VII, 646, No:18.
Tarihi	:II. Licinius. MS 321-24
Kat. No.	:141
Müze Env. No.	:18.14.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE

Birim	:AE3 Nummus
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.956 gr, 19 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:Korint miğferli, kalkan ve mızrakla verilmiş İmparator Licinius büstü sola, Etrafında DN VAL LICIN LICINIVS NOBC lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük Jüpiter ayakta, sağ elinde küre üzerinde Victoria, sol elinde asa, önünde gagasında çelenk tutan kartal, arkasında oturan esir. X III işaretleri. Etrafında IOVICON SERVATOR lejandı.
Referans	:RIC VII, 646, No:18
Tarihi	:II. Licinius. MS 321-24

I. Constantinus MS 306–337

Kat. No.	:142
Müze Env. No.	:2002/31
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:1.909 gr, 16.8 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:Constantine I portresi, sağa. Etrafında CONSTANTIVS AVG lejandı.
Arka Yüz	:Çelenk içinde VOT XX ve kesimde SMKA
Referans	:
Tarihi	:I. Constantinus MS 307-337

Kat. No.	:143
Müze Env. No.	:36.3.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE

Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:3.076 gr, 18.5 mm, K:2 mm
Ön Yüz	: I. Constantine portresi, sağa, etrafında CONSTAN TINVS AVG lejandı.
Arka Yüz	:Kale kapısının önden görünüşü, Üzerinde iki burç ve ortalarında yıldız motifi. Etrafında PROVIDENTIAE AVGG lejandı. Kesimde SMKA
Referans	:RIC VII 647, No:24; LRBC I, 1171.
Tarihi	:I. Constantine MS 324-25

Kat. No.	:144
Müze Env. No.	:32.1.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Follis
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.835 gr, 19 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	: II. Constantine portresi, sola. Etrafında CONSTANTINVS --- - lejandı.
Arka Yüz	:Bir kale kapısının önden görünüşü. Üzerinde iki burç ve ortalarında yıldız motifi. Etrafında PROVIDEN -----lejandı. Kesimde SMK
Referans	:RIC VII 647, No:24; LRBC I, 1171.
Tarihi	:I. Constantine MS 324-25

Kat. No.	:145
Müze Env. No.	:36.10.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:

Kalp Yönü :

Ölçüleri :1.564 gr, 18.5 mm, K:1.5 mm

Ön Yüz : I.Constantine'in başı örtülü büstü, sağa, etrafında DNCONSTANTI AVGG lejandı.

Arka Yüz :Quadriga süren imparator. Kesimde SMKE

Referans :

Tarihi : I. Constantine MS 307-337

Kat. No. :146

Müze Env. No. :36.14.97

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalp Yönü :

Ölçüleri :2.193 gr, 18.5 mm, K:1.5 mm

Ön Yüz :İmparatorun büstü, miğferli, omzunda asası, sola. Etrafında CONSTANTINOPOLI lejandı.

Arka Yüz :Sol elinde kalkan, sağ elinde mızrak tutan Victoria, kesimde SMKA

Referans :RIC VII, s. 654, No:73.

Tarihi :I. Constantine MS 330-334

Kat. No. :147

Müze Env. No. :18.4.98

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalp Yönü :12

Ölçüleri :1.896 gr, 17 mm, K:1.5 mm

Ön Yüz : I. Constantine portresi, sağa, etrafında CONST- -TINVS AVG lejandı.

Arka Yüz	:Miğferli, mızraklı iki asker ve aralarında iki standart. Etraflarında GLOR IA EXER- -VS lejandı. Kesimde SMK
Referans	:
Tarihi	:I. Constantine MS 307-337
Kat. No.	:148
Müze Env. No.	:17.20.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:2.533 gr, 19 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:Miğferli Roma büstü, sola. Etrafında VRBS ROMA lejandı.
Arka Yüz	:Dişi kurt ve Romus ile Romulus, üstte iki yıldız, kesimde SMKE
Referans	:RIC VII, 654, No:71.
Tarihi	: I. Constantine MS 330-334
Kat. No.	:149
Müze Env. No.	:3649
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:1.841gr, 17mm, K:1mm.
Ön Yüz	:Consantine I miğferli ve mızraklı büstü, sola. Etrafında aşınmış lejant.
Arka Yüz	:Kadırga üzerinde duran Victoria sola yönelmiş, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan. Kesimde SMK
Referans	:RIC VII, 544, No:73- 74
Tarihi	:I. Constantine MS 307-337

Crispus MS 317–326

Kat. No.	:150
Müze Env. No.	:1513
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:20 mm,
Ön Yüz	:Crispus'un inci diademli büstü, sağa. Etrafında DN FL IVL CRISPVS NOB CAES lejandı.
Arka Yüz	:Sola dönük Jüpiter ayakta, omzunda pelerin, sağ elinde Victoria, sol elinde kartallı asa. Önünde solda gagasıyla çelenk tutan kartal, arkada oturan esir. Etrafında IOVI CONSERVATORI CAES lejandı. Sağ boşlukta X/IIG kesimde SMK Δ
Referans	:
Tarihi	:Crispus MS 317-326

Delmatius MS 335-337

Kat. No.	:151
Müze Env. No.	:47.13.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:
Ön Yüz	:Delmatius'un inci diademli zırhlı büstü, sağa. Etrafında FL IVL DELMATIVS NOB C lejandı.
Arka Yüz	:Karşılıklı iki asker ayakta, ellerinde kalkan ve mızrak, aralarında iki standart. Etrafında GLORIA EXERCITVS lejandı. Kesimde SMKΔ
Referans	:LRBC I, 1270, RIC VII, s. 660, 145.

Tarihi :Delmatus MS 335-337

II. Constantine MS 337-340

Kat. No. :152

Müze Env. No. :43.4.2000

Geldiği Yer :Lalaşahin paşa kazısı

Malzeme :AE

Birim :Follis

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :1.527 gr, 15 mm, K:1.5 mm

Ön Yüz :II. Constantine portresi, sağa. Etrafında NTIVNS IVN AVG lejandı.

Arka Yüz :İki asker karşılıklı ayakta durmakta, aralarında bir standart. Etraflarında CLOR- - - XERCITUS lejandı. Sikke kenarında çentik.

Referans :

Tarihi :II. Constantinus MS 337–340

Kat. No. :153

Müze Env. No. :22.10.99

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :1.988 gr, 19 mm, K:2 mm

Ön Yüz :II.Constantinus portresi, sağa, etrafında FL IVL CONSTANTIVS IVN NOBC lejandı.

Arka Yüz :Miğferli, mızraklı iki asker ayakta, aralarında iki standart. Etrafında CLORIA EXERCITVS lejandı, kesimde SMK-

Referans :

Tarihi : II. Constantinus MS 337- 340

Kat. No.	:154
Müze Env. No.	:48.34.97
Geldiği Yer	:Müsadere
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:3.737 gr, 21.5 mm, K:1.7 mm
Ön Yüz	: II. Constantius portresi, sağa. Etrafında DNCON---PFAVG lejandı.
Arka Yüz	:Bir asker esiri tutmuş sürükler vaziyette yanda ağaç, üstünde yıldız var. Etrafında FELTEMP RERATI lejandı, kesimde SMKA
Referans	:
Tarih	:II. Constantius MS 346-354

Kat. No.	:155
Müze Env. No.	:31.18.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.166 gr, 18 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:İnci taçlı Constantius II portresi, sağa, etrafında lejant.
Arka Yüz	:Ellerinde mızrak tutan ayakta iki asker betimi arasında iki standart. Etrafında lejandı. Kesimde SMKB
Referans	:
Tarihi	:II. Constantius MS 337-361

Kat. No.	:156
Müze Env. No.	:2002/39
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE

Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:5.000 gr, 23.5 mm, K:2mm
Ön Yüz	:Constantius II'nin inci taçlı portresi, sağa. Etrafında DN CONSTAN TIVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Virtus düşmekte olan düşmana mızrağını saplamakta. Etrafında FELTEMPRE PERATIO lejandı, yerde kalkan, sol boşlukta Γ, kesimde SMKB
Referans	:LRBC I, 2496.
Tarihi	:II. Constantius MS 337-361

Kat. No.	:157
Müze Env. No.	:18.2.2000.
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Follis
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.940 gr, 15 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	: II. Constantius portresi, sağa. Etrafında DN CONSTA - - - AVG lejandı.
Arka Yüz	:Mızraklı ki asker arasında bir standart, etrafında CLOR - - - kesimde SMK
Referans	:
Tarihi	:II. Constantius MS 337-340.

Kat. No.	:158
Müze Env. No.	:3721
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:1.710 gr, 18 mm, K:1 mm.

Ön Yüz	:Miğferli ve mızraklı imparator büstü, sola, aşınmış lejant.
Arka Yüz	:Sola yönelik Victoria sol elinde kalkan tutmakta, kesimde SMKB
Referans	:
Tarihi	: I. Constantine MS 330-346

Constans MS 337-350

Kat. No.	:159
Müze Env. No.	:12253
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Follis
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:2.115 gr, 16 mm, K:1.5 mm
Ön Yüz	:İnci taçlı imparator Constans büstü etrafında FLIVLCONSTANS NOBC lejandı.
Arka Yüz	:Kalkanlı, mızraklı iki asker arasında alay sancağı, etrafında CLOR-IA EXERCITUS, kesimde SMKA
Referans	:LRBC I, 1267.
Tarihi	:İmparator Constans 333-337 (Caesar olarak)

II. Constantius 337-361

Kat. No.	:160
Müze Env. No.	:31.2.99
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:4.770 gr, 22.5 mm, K:2 mm
Ön Yüz	: II. Constantius'un inci taçlı portresi, sağa, etrafında DNFLEC CONSTANTIVSNOBC CAES lejandı.

Arka Yüz :Bir asker mızrağı ile yerdeki atlı adama hamle yapar durumda, etrafında FELTEMPREPA - - TIO lejandı. Kesimde SMKE

Referans :RIC VIII. s. 497, 97.

Tarihi :II. Constantius MS 337-361

Kat. No. :161

Müze Env. No. :2002/19

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :1.683 gr, 14.5 mm, K:1.5 mm

Ön Yüz : II. Constantius'un inci taçlı portresi, sağa. Etrafında DNCONS - - lejandı.

Arka Yüz :Çelenk içinde VOT/XX/MVLT/XXX kesimde SMK-

Referans :

Tarihi :II. Constantinus MS 337-361

Kat. No. :162

Müze Env. No. :22.5.99

Geldiği Yer :Satın Alma

Malzeme :AE

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :2.409 gr,

Ön Yüz :Miğferli Roma büstü, sola, etrafında VRBS ROMA lejandı.

Arka Yüz :Dişi kurt ve emzirdiği Romus - Romulus, üstte iki yıldız, kesimde SMKE

Referans :RIC VII, 654, No:71.

Tarihi :MS 330-334.

Kat. No. :163

Müze Env. No.	:2002/18
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:2.162 gr,
Ön Yüz	:Miğferli Roma büstü sola, VRBS ROMA lejandı.
Arka Yüz	:Dişi kurt ve emzirdiği Romus-Romulus. Üstte iki yıldız ve kesimde SMK
Referans	:RIC VII, s.655, 90;LRBC I, 1231;Tekin 1994, 195, 196, No:828-829.
Tarihi	:MS 330-335

II. Julian MS 360-363

Kat. No.	:164
Müze Env. No.	:9981
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:7.343 gr, 27 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:İnci taçlı Julian II, büstü sağa. Etrafında DN-FL-CL-IVLIANVS P-F-AVG- lejandı.
Arka Yüz	:Boğa sağa, etrafında SECVRITAS REI PVB ve üstte iki yıldız. Kesimde CVZIC Γ
Referans	:RIC VIII, s.500, 126.
Tarihi	: II. Julian MS 361–363

Kat. No.	:165
Müze Env. No.	:52.3.97
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE

Birim	:
Kalıp Yönü	: 12 h
Ölçüleri	:16 mm,
Ön Yüz	:İmparator II. Julian büstü, sağa. Etrafında ..CL IVLINANVS NOB C lejandı.
Arka Yüz	: İmparator ayakta, askeri giysili, sağ elinde küre, sol elinde mızrak. Etrafında SPES REI PVBLICE lejandı kesimde SMK-
Referans	: RIC VIII, s. 499, 118.
Tarihi	: II. Julianus MS 360-363

Valens MS 375-378

Kat. No.	:166
Müze Env. No.	: 27.22.2001
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.859 gr, 17 mm, K:2 mm
Ön Yüz	:İmparator Valens'in diademli büstü, sağa. Etrafında DN VALE-S PFAVG lejandı.
Arka Yüz	:İmparator ayakta ve bir esiri sürüklemekte. Sol elinde labarum. Etrafında GLORIA- - - VM lejandı. Kesimde SMK-
Referans	:RIC IX, s. 240, 8 b.
Tarihi	:Valens MS 364-367.

Gratianus MS 367-383

Kat. No.	:167
Müze Env. No.	:34.11.2000
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE3
Birim	:

Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.730 gr, 19 mm, K:1.5mm
Ön Yüz	:Gratianus portresi, sağa. Etrafında DN GRATIA NVSVAV lejandı.
Arka Yüz	:Roma bir elinde dünya diğer elinde mızrak ile bir taht üzerinde verilmiş. Etrafında CONCOR DIANVGGG lejandı. Kesimde SMKA
Referans	:RIC, IX, s.243,17a;LRBC II, 2537;AMM Yıllığı, s.136, 274;Tekin 1994, s.208, 905-906.
Tarihi	:Gratianus MS 378–383.

Arcadius MS 395–408

Kat. No.	:168
Müze Env. No.	:27.5.1999
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:AES 3
Kalıp Yönü	: 2
Ağırlık	:1.615gr, 17mm, K:1.5mm.
Ön Yüz	:İmparator Arkadius'un inci diademli büstü, sağa. Etrafında DN ARCADI VS PF lejantı.
Arka Yüz	:At üzerindeki imparator, sağ elini kaldırmış, sağa ilerlemekte. Etrafında GLORIA ROMANOR VM lejandı. Kesimde SMKB
Referans	:RIC IX, s.247, 29 b;LRBC II, 2575.Tekin 1994, s.216, 951 952.
Tarihi	:Arkadius MS 392–395.

Kat. No.	:169
Müze Env. No.	:48.35.97
Geldiği Yer	:Müsadere
Malzeme	:AE

Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:5.443 gr,
Ön Yüz	:İmparator Arcadius portresi sağa, etrafında DN ARCADI VS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:İmparator ayakta ve sol elinde standart sağ elinde küre tutmakta. Etrafında GLORIA CROMANORUM lejandı, kesimde SMK
Referans	:RIC IX, s. 246, 27 b;
Tarihi	:Arcadius MS 392–395.

Honorius MS 393-423

Kat. No.	: 170
Müze Env. No.	: 24.9.99
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	: Follis
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.657 gr, 18 mm, K:1.7mm
Ön Yüz	: Honorius'un inci diademli, paludementumlu ve zırhlı büstü, sağa. Etrafında DN HONORIUS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Honorius ayakta, cepheden verilmiş, baş sağa, sağ elinde mızrak tutmakta, sol eli kalkan üzerinde. Sağda Victoria imparatoru çelenkliyor. Sol elinde palmiye tutuyor. Etrafında VIRTUS--IT, kesimde SMKA
Referans	: LRBC II, 2581;Tekin 1994, s.219, 970.
Tarihi	: Honorius MS 395–408

B-BALIKESİR MÜZESİ KATALOĞU

Yunan Dönemi Otonom Sikkeler

Kat. No.	:171
Müze Env. No.	:1645
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AR
Birim	:Obol
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1cm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Ton balığı, sola.
Arka Yüz	:Quadratum incusum.
Referans	:Fritze, Silber, Taf. 5.5; SNG Tübingen, 2210.
Tarihi	:MÖ 550-530
Kat. No.	:172
Müze Env. No.	:254
Geldiği Yer	:Bağış
Malzeme	:AR
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1cm, K:2 mm
Ön Yüz	:Yaban domuzu protomu, sola, altında ton balığı, sola.
Arka Yüz	:Kare incus içinde kükremiş aslan protomu.
Referans	:SNG Copenhagen Taf.2, 47.
Tarihi	:MÖ 5. yy.
Kat. No.	:173
Müze Env. No.	:216
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AR
Birim	:
Kalıp Yönü	:

Ölçüleri :1.2 mm, K:1 mm.
Ön Yüz :Yaban domuzu protomu sola, Üzerinde E monogram, altta ton balığı.
Arka Yüz :Aslan başı protomu, sola, düzleşmiş incus.
Referans :Fritze, Silber, Taf. V.13.
Tarihi :MÖ 5. yy.

Kat. No. :174
Müze Env. No. :493
Geldiği Yer :Bağış
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :00.4 gr, 1,1mm, K:1mm
Ön Yüz :Oval şekilde sikke pulu, üzerinden kaymış domuz protomu.
Arka Yüz :Kare incus içinde kükrer şekilde aslan başı, sola. Üzerinde yıldız.
Referans :
Tarihi :MÖ 5. yy.

Kat. No. :175
Müze Env. No. :252
Geldiği Yer :Bağış
Malzeme :AR
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri :0.9 gr; 2cm, K:1mm.
Ön Yüz :Dişi domuz protomu, sola, arkasında ton balığı.
Arka Yüz :Kare incus içinde kükremiş aslan protomu, sola.
Referans :SNG Tübingen Taf. 80, No:2223.
Tarihi :MÖ 5. yy.

Kat. No. :176
Müze Env. No. :436
Geldiği Yer :Bağış
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :6 h
Ölçüleri :1.2 gr, 12 mm, K:2 mm.
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripod, solda KY, sağda monogram.
Referans :
Tarihi :MÖ 400-280.

Kat. No. :177
Müze Env. No. :1936
Geldiği Yer :Satın Alma
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :7 h
Ölçüleri :6.3 gr, 18 mm, K:4 mm.
Ön Yüz :Nokta bordür içinde Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Defne dalı çelenk içinde KY II harfleri ve monogram. Oldukça aşınmış.
Referans :Fritze, Kupfer, Taf. II. 4;SNG v.Aulock, 1236.
Tarihi :MÖ 2.-1. yy.

Kat. No. :178
Müze Env. No. :434
Geldiği Yer :Bağış
Malzeme :AE
Birim :
Kalıp Yönü :5 h
Ölçüleri :1.6 gr,12 mm, K:3 mm.

Ön Yüz	:Kore başı sağa.
Arka Yüz	:Tripod. Kenardaki yazılar ve tasvir aşınmış.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 400-280
Kat. No.	:179
Müze Env. No.	:1214
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:1.4 gr, 10 mm, K:3 mm,
Ön Yüz	:Kore başı, sağa.
Arka Yüz	:Balık ya da kadirga(?).
Referans	:
Tarihi	: MÖ 400-280.
Kat. No.	:180
Müze Env. No.	:1823
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:5.6 gr, 17 mm, K:4 mm.
Ön Yüz	:Kore Soteira başı, sağa.
Arka Yüz	:Ton balığı üzerinde tripod, üstünde güneş motifi. Solda KI lejantı.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 400-280.
Kat. No.	:181
Müze Env. No.	:1824
Geldiği Yer	:Satın Alma

Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:1.4 gr, 12 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Kore Soteira başı, sağa.
Arka Yüz	:Tripod ve üstünde güneş motifi. Sağda H harfi, solda yazılar silik.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 400-280.

Kat. No.	:182
Müze Env. No.	:1849
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:5.5 gr, 1.8 mm, K:3 mm.
Ön Yüz	:Kore Soteira başı, sağa.
Arka Yüz	:Çelenk içinde KYI ve monogram.
Referans	:
Tarihi	:MÖ 3. yy.

Roma Dönemi Pseudo- Otonom Sikkeler

Kat. No.	:183
Müze Env. No.	:2315
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	:7.3 gr, 26 mm, K:2.5 mm.

Ön Yüz	:Nokta bordür içinde defne çelenkli, sakallı ve paludamentumlu Commodus portresi, sağa, etrafında - - - - MAVP KOMM - - - lejandı.
Arka Yüz	:Sola yönelik kadirga üzerinde kürekler ve tayfalar. Geminin baş ve uç kısmında birer figür. Üstte NEOKO[P] alta KVZIKH[NON] lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.52. 245.
Tarihi	:Commodus MS 177-192.

Roma Dönemi Eyalet Sikkeleri Tetrarşi ve Geç İmparatorluk Dönemi

Carinus MS 283-285

Kat. No.	:184
Müze Env. No.	:464
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Ant
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:3.3 gr. 21mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:İmparator Carinus'un şua taçlı ve sakallı portresi sağa. Etrafında silik lejant IMP CM AVR CARINVS - - - - -
Arka Yüz	:İki figür ayakta ve ortalarında aşınmış tasvir var. Aşınmış lejant. Kesimde SMSXXI(B)?
Referans	:RIC V, s.163, 202
Tarihi	:Carinus MS 283-285.

Diocletian MS 284-305

Kat. No.	:185
Müze Env. No.	:98
Geldiği Yer	:Bursa Müzesi Devir

Malzeme	:AE
Birim	:Ant.
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:2.6 gr, 21mm, K:1 mm.
Ön Yüz	:İmparator Diocletian'ın şua taçlı, sakallı portresi, sağa. Çevresinde IMP CC VAL DIOCLETIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Sol elinde mızrak tutan Jüpiter soldaki imparatora üzerinde Victorya olan globus uzatmakta. Sol elinde bir dal tutan Victoria sağ elindeki çelengi imparatorun başına koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı ve kesimde KΓ
Referans	:RIC VI, 581, No:15 a, 16 a;Tekin,1994 s.184, 756; Köker, 2007, s.308, 21.
Tarihi	:Diocletian MS 295-299.
Kat. No.	:186
Müze Env. No.	:466
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:2.2 gr, 23 mm, K:1mm.
Ön Yüz	:İmparator Diocletianus'un şua taçlı portresi, sağa. Etrafında IMP - - - VAL DIOCLETIANVS - - AVG lejandı.
Arka Yüz	:Sol elinde mızrak tutan Jüpiter soldaki imparatora üzerinde Victorya olan globus uzatmakta. Sol elinde bir dal tutan Victoria sağ elindeki çelengi imparatorun başına koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Kesimde KΓ
Referans	:RIC VI, 581, No:15a, 16a;Tekin1994 s.184, 756;Köker 2007, s.308, 21.
Tarihi	:Diocletian MS 295-299.

Kat. No.	:187
Müze Env. No.	:1528
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.7 gr, 22 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Şua taçlı Diocletian portresi, sağa. Etrafında IMPCGVALDIOCLETIANVS PFAVG lejandı.
Arka Yüz	:Nokta bordür içerisinde sağda imparator solda Jüpiter'den üzerinde victoria bulunan globus almakta. Küre üzerinde Viktoria imparatorun başına çelenk koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Altta figürlerin arasında KB
Referans	:RIC VI, 581, No:15a, 16a;Tekin1994 s.184, 756;Köker 2007, s.308, 21.
Tarihi	:Diocletian MS 284-305.

Maximianus Hercules MS 284-310

Kat. No.	:188
Müze Env. No.	:532
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.8 gr, 22 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Noktalı bordür içinde şua taçlı Maximian portresi, sağa. Etrafında IMP CMA MAXIMIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Sol elinde mızrak tutan Jüpiter soldaki imparatora üzerinde Victorya olan globus uzatmakta. Sol elinde bir dal tutan Victoria sağ elindeki çelengi imparatorun başına koymakta.

	Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Figürlerin ortasında KB
Referans	:RIC VI, 581, No:16b;Köker, 2007, s.308, 23.
Tarihi	: Maximianus MS 286-305.
Kat. No.	:189
Müze Env. No.	:147
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:2.9 gr, 22 mm, K:1mm.
Ön Yüz	:Maximianus'un şua taçlı portresi, sağa. Etrafında IMP CMA MAXIMIANUS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Sol elinde mızrak tutan Jüpiter soldaki imparatora üzerinde Victorya olan globus uzatmakta. Sol elinde bir dal tutan Victoria sağ elindeki çelengi imparatorun başına koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Kesimde KΓ
Referans	:RIC VI, 581, No:15 a, Köker, 2007, s.308, 21.
Tarihi	:Maximianus MS 280-310.
Kat. No.	:190
Müze Env. No.	:105
Geldiği Yer	:Bursa Müzesi Devir
Malzeme	:AE, Ant.
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:2.1 gr, 21mm, K:1mm.
Ön Yüz	:İmparator Maximianus'un şua taçlı portresi, sağa. Etrafında IMP C - - MAXIMIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Sol elinde mızrak tutan Jüpiter soldaki imparatora üzerinde Victorya olan globus uzatmakta. Sol elinde bir dal tutan

	Victoria sağ elindeki çelengi imparatorun başına koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı ve kesimde KA
Referans	:RIC VI, s.581, no:19 b;Tekin 1994, s.186, 770.
Kat. No.	:191
Müze Env. No.	:1150
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:3.8 gr, 22 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Şua taçlı Maximian portresi, sağa. Etrafında aşınmış IMP C M - - -X- - -AN- - - - lejandı.
Arka Yüz	:Oldukça aşınmış, solda imparator sağdaki Jüpiterden Victoria almakta. Figürlerin ortasında KA. Etrafında aşınmış CONCORDIA - - - - lejandı.
Referans	:RIC VI, s.581, no:19 b;Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi	:Maximian, MS 286-310.

Galerius Valerius Maximianus MS 305-311

Kat. No.	:192
Müze Env. No.	:1679
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:Ant.
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:2.7 gr, 21 mm, K:1mm.
Ön Yüz	:Şua taçlı İmparator Galerius portresi, sağa. Etrafında GALVAL MAXIMIANUS NOB CAES lejandı.

Arka Yüz	:Sol elinde mızrak tutan Jüpiter soldaki imparatora üzerinde Victorya olan globus uzatmakta. Sol elinde bir dal tutan Victoria sağ elindeki çelengi imparatorun başına koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. İki figür arasında KA.
Referans	:RIC VI, s.581, 19b;Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi	:Galerius Valerius Maximianus MS 295-99.

I. Constantine MS 307-337

Kat. No.	:193
Müze Env. No.	:1671
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:2.3 gr, 18 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	: Constantinopolis'in miğferli ve zırhlı büstü, sola. Etrafında CONSTAN TINOPOLIS lejandı.
Arka Yüz	:Sola yönelik Victoria sağ elinde asa, sol elinde kalkan tutmakta. Kesimde SMKA
Referans	:
Tarihi	:I. Constantine MS 307-337

I. Licinius MS 308-324

Kat. No.	:194
Müze Env. No.	:1767
Geldiği Yer	:Satın Alma
Malzeme	:AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:2.9 gr, 18 mm, K:2 mm.

Ön Yüz	:Defne dalı çelenkli I. Licinius portresi, sola. Etrafında IMP LICINVS AVG lejandı.
Arka Yüz	:Üç gözetleme kulesi olan bir kale kapısı. Etrafında PROVIDENTIA AVGG lejandı.
Referans	:
Tarihi	: I. Licinius MS 308-324.
Kat. No.	:195
Müze Env. No.	: 125
Geldiği Yer:	Bursa Müzesi Devir
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:5 h
Ölçüleri	: 3.11gr, 18 mm, K:2 mm,
Ön Yüz	: Şua taçlı Licinius portresi, sağa. Etrafında IMP C VAL LICIN LICINIVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Sola yönelik Jüpiter, omzunda pelerin. Sol elinde küre üzerinde Viktoria tutmakta. Sağ elinde tuttuğu mızrağa dayanmış, sol ayağının önünde kartal. Etrafında silik lejant, - OVI CONC- - VATORI AV - - Kesimde SMKA
Referans	: RIC VII, 643, No:4.
Tarihi	: I. Licinius MS 313-315

II. Licinius

Kat. No.	:196
Müze Env. No.	:129
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	: 2.9 gr, 19 mm, K:1 mm.
Ön Yüz	: II. Licinius'un şua taçlı portresi, sağa. Etrafında IMP C VAL

LICIN LICINIVS PF AVG lejandı.

Arka Yüz : Sola dönük Jüpiter ayakta, sol omzunda pelerin, sol elinde mızrak, sağ elinde küre üzerinde Victoria tutmakta. Sağda zeminde kartal, solda bir esir. Esirin başı üzerinde X III ve etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı. Kesimde SMKA

Referans : RIC VII 645, No:15.

Tarihi : II. Licinius. MS 321-324

Kat. No : 197

Müze Env. No : 1851

Geldiği Yer : Satın Alma

Malzeme : AE

Birim :

Kalıp Yönü :6 h

Ölçüleri :2.7 gr, 18 mm, K:2 mm.

Ön Yüz :Defne çelenkli, miğferli Roma başı sola. Etrafında CONSTANTINOPOLI lejandı.

Arka Yüz : Sola yönelmiş Victoria bir kadırganın uç kısmında ve bir elinde asa tutmakta. Arkada lejant yok. Kesimde SMKE

Referans : RIC VIII, s.654, 73; Köker 2007, s. 309, 31.

Tarihi : 330-334. Anı (kutlama) sikkesi

Kat. No. :198

Müze Env. No. :484

Geldiği Yer : Satın Alma

Malzeme : AE

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :2.6 gr, 18 mm, K:2 mm.

Ön Yüz :Tanrıça Roma'nın miğferli başı, sola. Etrafında VRBS ROMA lejandı.

Arka Yüz	:Romus ve Romulus'u emzirmekte olan dişi kurt, ikizlere doğru sağa bakmakta. Üstte iki yıldız. Kesimde - -KA
Referans	:
Tarihi	: MS 330-334.Anı (kutlama)sikkesi

Delmatius MS 335-337

Kat. No.	:199
Müze Env. No.	:1553
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.3 gr, 17 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Defne çelenkli imparator Delmatius portresi, sağa. Etrafında FL IVL DELMATIVS NOB C lejandı.
Arka Yüz	:Birbirine dönük ayakta iki asker, ellerinde mızrak ve kalkan. Aralarında bir standart, kesimde SM(KA)
Referans	:
Tarihi	: Delmatius MS 335-337.

II. Constantine MS 337-340

Kat. No.	: 200
Müze Env. No.	: 1783
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	: 1.8 gr, 18 mm, K:1 mm.
Ön Yüz	: II. Constantin incili taçlı büstü, sağa. Etrafında okunabilen kısımlar - - - -TIVS PF - - -

Arka Yüz	:Sağa dönük kartal(?) Önünde yıldız motifi, etrafında FEL TEMP REPARATIO lejandı, kesimde SMKA
Referans	:
Tarihi	: II. Constantine MS 337-340.
Kat. No.	: 201
Müze Env. No.	: 1931
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	: 1.9 gr, 18 mm, K:1 mm.
Ön Yüz	:Defne dalı çelenkli Constantine II portresi, sağa. Etrafında CONSTANTINVS IVN NOB C lejandı.
Arka Yüz	: Birbirine dönük mızraklı iki asker arasında iki sancak. Etrafında GLORIA EXERCITVS lejandı. Kesimde SMKS
Referans	:
Tarihi	: II. Constantine MS 337-340.

II. Constantius MS 337-361

Kat. No	:202
Müze Env. No.	: 1769
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:7 h
Ölçüleri	:2.6 gr, 20 mm, K:1 mm.
Ön Yüz	: II. Constantius'un portresi, sola. Etrafında FL IVL CONSTANTIVS NOB C lejandı.
Arka Yüz	:Üzerinde iki küçük kulenin olduğu kale kapısı. Üstte yıldız, Etrafında PROVIDENTIA CAESS lejandı. Kesimde SMKT

Referans	:
Tarihi	: II. Constantius MS 337-361
Kat. No.	:203
Müze Env. No.	: 114
Geldiği Yer	: Bursa Müzesinden Devir
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 1.9 gr, 15mm, K:1mm.
Ön Yüz	:İnci diademli imparator Constantius II (?) başı, sağa. Etrafındaki yazılar silik. –N CONSTANTIVS- -? lejandı.
Arka Yüz	: Sağa ve sola yönelmiş iki asker, ellerinde mızraklar ve ortada standart. Etrafında aşınmış lejant, kesimde SMK -
Referans	:
Tarihi	: II. Constantius MS 337-361.

II. Julian MS 360-363

Kat. No.	:204
Müze Env. No.	: 1166
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.3 gr, 2.1 cm, K:1mm.
Ön Yüz	: Julian II ‘nin miğferli portresi, sola. Etrafında DN FL CL IVLIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Defne dalı çelengi içinde VOT/ X/MVLT/XX ve kesimde CVZB
Referans	: AMM Yıllığı 1992, 256.
Tarihi	: II. Julian MS 360-363.

Kat. No.	:205
Müze Env. No.	: 1170
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:3.1 gr, 2.1 cm, K:1.5 mm
Ön Yüz	: İmparator Julian II ‘nin miğferli portresi, sola. Etrafında DN FL CL IVLIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Defne dalı çelengi içinde VOT/X/ MVLT/ XX ve kesimde CVZB
Referans	: AMM Yıllığı, 1992, 256
Tarihi	: II. Julian MS 360-363

Jovian MS 363-364

Müze Env. No.	: 1169
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	: 4 gr, 21 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	: İnci diademli Jovian portresi, sağa. Etrafında DN JOVIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Defne dalı çelengi içinde VOTVMVLTX ve kesimde SMKA
Referans	:
Tarihi	: Jovian, MS 363-364.

Gratianus MS 367-383

Kat. No.	:207
Müze Env. No.	: 1771
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE

Birim	:
Kalıp Yönü	:5 h
Ölçüleri	: 5.2 gr, 24 mm, K.2 mm.
Ön Yüz	:İmparator Gratian'ın inci taçlı portresi sağa. Etrafında DN GRATIAN PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Ayakta duran imparatorun sol elinde tuttuğu Victoria, imparatorun başına çelenk koyuyor. Sağında küçük bir figür. Etrafında REPARATIO REIPVB lejandı. Kesimde SMKA
Referans	:
Tarihi	: Gratian MS 367-383.

Arcadius MS 395–408

Kat. No.	:208
Müze Env. No.	:462
Geldiği Yer	: Bağış
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:12 h
Ölçüleri	: 6.6 gr, 23 mm, K:3 mm
Ön Yüz	: İmparator Arcadius'un inci Diademli portresi, sağa. Etrafında DN ARCADIVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Sağa yönelik imparator, sol elinde sancak sağ elinde küre ve sağda yerde duran esirin üzerine basmakta. Etrafında VIRTVS EXERCITI lejandı ve kesimde SMKA
Referans	: RIC IX, s.245, 25 c.
Tarihi	: Arcadius MS 383-388.

Honorius MS 393-423

Kat. No.	:209
Müze Env. No.	:468
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE

Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.8 gr, 17 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:Honorius'un inci diademli, miğferli, zırlı büstü 4/3 profilden, sağa. Etrafında DN HONORIVSPFAVG lejandı.
Arka Yüz	:Constantinopolis gemi üzerine oturmuş, cepheden, baş sağa, sağ elinde mızrak, sol elinde küre üzerinde Victoria. Sağ bacağı açıkta ve pruva üstünde. Etrafında CONCORDIA AVGGG, kesimde SMK
Referans	:RIC X, s. 248, 95;LRBC II, 2587.
Tarihi	: Honorius MS 395-408.
Kat. No.	:210
Müze Env. No.	:458
Geldiği Yer	: Bağış
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	: 2.9gr, 18mm, K:2mm.
Ön Yüz	:İnci diademli imparator portresi, sağa. Aşınmış lejant.
Arka Yüz	:Sağ elinde sancak sol elinde küre tutan ayakta imparator. Etrafındaki lejant aşınmış. Kesimde SMKA
Referans	:
Tarihi	: Honorius MS 393-423

Theodosius MS 379- 395

Kat. No.	:211
Müze Env. No.	:145
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:7 h
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.9 gr, 18 mm, K:1.5mm.

Ön Yüz	: Theodosius'un inci diademli büstü, sağa. S PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Başı sola dönük yürür tarzda figür sol eliyle yerdeki esiri sürüklemekte. Sağ elinde bir standart. Etrafında GLORIA - - MANORVM lejandı. Kesimde SMKB
Referans	: RIC IX,
Tarihi	: Theodosius MS 379- 395
Kat. No.	:212
Müze Env. No.	:545
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 4.4 gr, 22 mm, K:2 mm.
Ön Yüz	:İmparatorun inci diademli portresi, sağa. Etrafında aşınmış lejant.
Arka Yüz	:İmparator sol elinde standart, sağ elinde bir küre. Etrafında GLORIA ROMANORUM. Kesimde SMK(B)?
Referans	:
Tarihi	: Theodosius MS 379- 395

C- BANDIRMA MÜZESİ KATALOĞU**Yunan Dönemi Otonom Sikkeler**

Kat. No.	: 213
Müze Env. No.	: 2001/44
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 0,7 mm, 0,55 gr, K:0,2 mm
Ön Yüz	: Grifon, sola.
Arka Yüz	: İkili incus
Referan	:Fritze, Elektron, Taf. 1, 36
Tarihi	:
Kat. No.	: 214
Müze Env. No.	: 200/276
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	: Hemiobol
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 0,9.50 cm, 0.30 gr, K:1 mm
Ön Yüz	: Domuz protomu ve ton balığı sola.
Arka Yüz	: Ağzı açık aslan protomu sola, sol üstte dört yapraklı rozet.
Referans	: Brett, Mysia, Taf.77, No: 1571
Tarihi	: MÖ 480.
Kat. No.	: 215
Müze Env. No.	: 2007/308
Geldiği Yer	: Müsadere
Malzeme	: AV
Birim	:
Kalıp Yönü	:

Ölçüleri : 1 cm, K:0.2 mm
Ön Yüz : Ön bacakları içe çekik domuz protomu sola, arkada dikey ton balığı
Arka Yüz :Kükreer vaziyette aslan protomu sola, yeleleri kabartma çizgilerle verilmiş.
Referans : SNG v.Aulock Taf. 37, 1213
Tarihi : MÖ 480.

Kat. No. : 216
Müze Env. No. : 2007/307
Geldiği Yer : Müsadere
Malzeme : AR
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1 cm, K:0.2.cm
Ön Yüz : Kükreer vaziyette aslan protomu, sola.
Arka Yüz :Ön bacakları içe çekik domuz protomu sola, arkada dikey ton balığı.
Referans : SNG Tübingen, 2223
Tarihi : MÖ 480.

Kat. No. : 217
Müze Env. No. : 2002/95
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.30 gr, 1,5 cm, K:0,2 mm
Ön Yüz : Apollon başı, sağa.
Arka Yüz : Ton balığı üzerinde tripot ve yanlarında silik lejant.
Referans :
Tarihi : MÖ 4. yy.

Kat. No. : 218
Müze Env. No. : 2006/241
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalp Yönü :
Ölçüleri : 1.2 cm, 1.65 gr, K:2 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa, saçı arkada topuz oluşturmuş.
Arka Yüz : Tripot, solda H ve monogram
Referans :
Tarihi : MÖ 400-280

Kat. No. : 219
Müze Env. No. : 2006/199
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalp Yönü :
Ölçüleri : 1,2 cm, 1.90 gr, K:3 mm
Ön Yüz : Kore başı, sola. Etrafında aşınmış lejant.
Arka Yüz : Ton balığı üzerinde kabarık yelesi ile aslan protomu, etrafında Y N lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 400-330.

Kat. No. : 220
Müze Env. No. : 2003/115
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalp Yönü :

Ölçüleri : 7.70 gr, 2,5 cm, K:0,2 mm
Ön Yüz : Noktalı bordür içinde tos vuran boğa, sağa.
Arka Yüz : Yanan meşale. KYZ solda KHNVN lejandı.
Referans : SNG Copenhagen, No:79;SNG v.Aulock 1238.
Tarihi : MÖ 200–100

Kat. No. :221
Müze Env. No. : 2007/339
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 4 gr, 1.4 cm, K:4 mm
Ön Yüz : Noktalı bordür içinde boğa başı, sağa.
Arka Yüz :Defne dalı çelenk içinde KYI lejandı.
Referans : Fritze, Kupfer, Taf. II. 9.
Tarihi : MÖ 200–100

Kat. No. : 222
Müze Env. No. : 2007/298
Geldiği Yer : Müsadere Şeklinde
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.2.cm, 1,60 gr, K:0.3
Ön Yüz : Defne dalı çelenkli Kore başı, sağa .
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripot, sağında KYZ lejandı. Kenarında çentik
Referans :
Tarihi :MÖ 2. yy

Kat. No. : 223
Müze Env. No. : 2006/203
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.8 cm, 5.75 gr, K:4 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa .
Arka Yüz :Ton balığı üzerinde tripot, solda KZ lejandı, sağda aşınmış monogram.
Referans :
Tarihi : MÖ 2. yy.

Kat. No. : 224
Müze Env. No. : 2003/131
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.3 cm, 1.20 gr, K:0,2 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Ton balığı üzerinde tripot ve sağında KYZI lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 2. yy.

Kat. No. : 225
Müze Env. No. : 2003/127
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :

Ölçüleri : 2,7 cm, 5.80 gr, K:0,4 mm
Ön Yüz : Kore başı sağa.
Arka Yüz : Ton balığı üzerinde tripot, etrafında aşınmış lejant.
Referans :
Tarihi : MÖ 2. yy.

Kat. No. : 226
Müze Env. No. : 2003/126
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 2.7cm, 6 gr, K:0,4mm
Ön Yüz : Nokta bordür içinde defne dalı çelenkli Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Defne dalı çelengi KY I lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 2. yy.

Kat. No. : 227
Müze Env. No. : 2002/99
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.10 gr, 1.1 cm, K:0.2 mm
Ön Yüz :Kore başı, sağa.
Arka Yüz :Tripot, sağında V
Referan :
Tarihi : MÖ 2. yy.

Kat. No. : 228
Müze Env. No. : 2007/274
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1 cm, 1.20 gr, K:2 mm
Ön Yüz : Defne dalı çelengi ile tanrıça Kore, sağa .
Arka Yüz : Tripot, sağda dikey olarak KY lejandı, sol taraf aşınmış.
Referans :
Tarihi : MÖ 2 yy.

Kat. No. : 229
Müze Env. No. : 2003/114
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 3.90 gr, 1.9 cm, K:0,2mm
Ön Yüz : Defne dalı çelenkli Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Defne dalı çelengi içinde KY lejandı, ortada monogramlar.
Referans :
Tarihi : MÖ 200–100 .

Kat. No. : 230
Müze Env. No. : 2007/347
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 8 gr, 2,2 cm, K:3 mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa.

Arka Yüz : Tripot, MENEXP ASKA, diğer yanında ise, MEN lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 200–100

Kat. No. : 231
Müze Env. No. : 2007/348
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 8.60 gr, 2 cm, K:4 mm.
Ön Yüz : Kore başı, sağa.
Arka Yüz : Tripot, solda MENEXP ASKA lejandı.
Referans :
Tarihi : MÖ 200-100

Kat. No. : 232
Müze Env. No. : 2006/186
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 2 cm, 4.20gr, K:3mm
Ön Yüz : Kore başı, sağa, KOPE CΩTEIPA lejandı.
Arka Yüz : Bereket boynuzu tutan figür, etrafında KYZIN-N-NI lejandı.
Referans : Fritze, Kupfer, Taf.VI, 12;SNG Copenhagen, Taf.3, 100.
Tarihi : MÖ 27-MS 14.

Kat. No. : 233
Müze Env. No. : 356
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE

Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:14.20 gr, 2.7 cm, 3 mm
Ön Yüz	: Nokta çelenk içinde Kral Kyzikos başı, sağa.
Arka Yüz	: Athena, sol elinde mızrak, sağ elinde nike, sağa.
Referans	: Fritze Kupfer, s.15, Taf. III.18.
Tarihi	: MS 138-161

Roma Dönemi Pseudo- Otonom Sikkeler

Kat. No.	: 234
Müze Env. No.	: 2006/185
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2 cm, 5.70 gr, K:3 mm
Ön Yüz	: Nokta bordür içinde imparatorun defne dalı çelenkli portresi, sağa. Etrafında –V—LAVPHOVHPOC lejandı.
Arka Yüz	: Mızraklı, çıplak figür, sola, etrafında KV-----NPN lejandı.
Referans	:
Tarihi	: Lucius Verus MS 161-169

Kat. No.	: 235
Müze Env. No.	: 2006/256
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	:2.3cm, K:0,3, 7.50gr
Ön Yüz	:İmparator Commodus portresi sağa. Etrafında AVK KAICAP lejandı.

Arka Yüz	:Ephesos Artemis Tapınağı'nın Artemis kült heykeli, iki yanında geyikler, Etrafında KYZIK NP..lejandı.
Referans	:
Tarihi	: Commodus MS 177-192.
Kat. No.	: 236
Müze Env. No.	: 2003/171
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.7cm
Ön Yüz	: Commodus'un sakalsız genç portresi, sağa, etrafında aşınmış lejant.
Arka Yüz	: Kenarlarında yılanların dolanmış olduğu meşaleler bulunan Kore kült binası, binanın çatısında ellerinde meşale tutan üç kadın figürü.
Referans	: BMC Mysia, s.50, 253;SNG Copenhagen 121;Price-Trell, s.110, Fig.200;Martin 2003, Lev.8.2.
Tarihi	:MS 180-192.
Kat. No.	: 237
Müze Env. No.	: 2006/190
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.2 cm, 4,15 gr, K:2 mm
Ön Yüz	:Nokta çelenk içinde defne dalı çelenkli imparator Caracalla portresi, sağa. Etrafında AN-OPKIANOC lejandı.
Arka Yüz	: Meşaleye sarılmış yılan, etrafında KYZIKINVN N---VKO lejandı.

Referans :BMC Mysia, s.53, 254.
Tarihi :Caracalla MS 198-217.

Kat. No. : 238

Müze Env. No. : 2007/318

Geldiği Yer : Müsadere

Malzeme : AE

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri :2.5 cm

Ön Yüz :Defne dalı çelenkli, imparator Maximinus portresi, sağa, Etrafında AYKGIOVOVI. MAZININOC lejandı.

Arka Yüz :Nokta bordür içinde gemicilerin kürek çektiği gemi ve kürekçiler sola, ön ve arkada birer figür. Üstte ACA.O, altta KIZIK.lejandı.

Referans : BMC Mysia, s.56 No:266;SNG Tübingen 2286.

Tarihi : Maximinus MS 235-238

Kat. No. : 239

Müze Env. No. : 200/162

Geldiği Yer : Satın Alma

Malzeme : Pirinç

Birim :

Kalıp Yönü :

Ölçüleri : 2,5 cm, 9.45 gr, K:3 mm

Ön Yüz :Nokta çelenk içinde Kral Kyzikos'un diademli başı, sağa. Etrafında KYZ- IKOC lejandı.

Arka Yüz :Defne dalı çelengi içinde 5 satır şeklinde KYZIKHNQN NEOKOPQN lejandı.

Referans :Fritze, Kupfer, 19 No:53d, Taf.V.11;SNG v.Aulock 1251.

Tarihi :Gallienus MS 253-268

Kat. No.	: 240
Müze Env. No.	: 2007/271
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.9 cm, 11.65 gr, K:3 mm
Ön Yüz	:Defne dalı çelenkli Kyzikos başı, sakalsız, sağa. Etrafında KY.I lejandı.
Arka Yüz	:Ortada aşınmış altların iki yanında meşaleye sarılı birer yılan. Etrafında NEOKOPΩ lejandı. Kenarında çentik.
Referans	:BMC Mysia, s.45, 205.
Tarihi	: Gallienus MS 253-268.

Kat. No.	: 241
Müze Env. No.	: 2007/320
Geldiği Yer	: Müsadere
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.4 cm, 5.65 gr, K:2 mm
Ön Yüz	:Defne dalı çelenkli imparator portresi, sağa. Etrafında AYKΓ IOVOV lejandı.
Arka Yüz	:Nokta çelenk içinde ortada bir gemi ve kürekçiler, baş tarafta dümenci, arka tarafta da iki figür. Etrafında NCOKOP, altta YZIK.. lejandı.
Referans	:BMC Mysia, s.266; SNG Tübingen 2286.
Tarihi	:

Roma Dönemi İmparatorluk Sikkeleri
Maximianus Herkül MS 284-310

Kat. No.	: 242
Müze Env. No.	: 2003/139
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.2 cm, 2.00 gr, K:1 mm
Ön Yüz	:Şualı imparator Maximian portresi, sağa. Etrafında IMP CMA MAXIMIANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Jüpiter çıplak ve sağ eliyle mızrağa dayanmakta. Üzerinde nike bulunan globusu askeri giysili imparatora sunmakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Figürlerin arasında KA.
Referans	:RIC VI, s.581, no:19b;Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi	:Maximian MS 286-305
Kat. No.	: 243
Müze Env. No.	: 2006/251
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2 cm, K:0,2 mm, 2.70 gr
Ön Yüz	: Şua taçlı imparator Maximian portresi sağa. Etrafında C..LVALMAXIMIANVS lejandı.
Arka Yüz	: Jüpiter çıplak ve sağ elinde mızrak, sol elinde üzerinde nike bulunan globusu askeri giysili imparatora sunmakta. Etrafında ise CON-ORDI-MILITVM lejandı. Figürlerin arasında KA.
Referans	:RIC VI, s.581, no:19b;Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi	:İmparator Maximian MS 286-310

Kat. No.	: 244
Müze Env. No.	: 2003/137
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.2 cm, 2.20 gr, K:0,1mm
Ön Yüz	:Şualı imparator portresi, sağa, etrafında GAL VAL MAXIMIANVS NOB CAES lejandı.
Arka Yüz	: Jüpiter, çıplak ve sağ elinde mızrak, sol elinde üzerinde nike bulunan globusu imparatora uzatmakta. Nike imparatorun başına çelenk koymakta. Etrafında CONCORDIA MILITVM lejandı. Kesimde KA.
Referans	: RIC VI, s.581, no:19 b;Tekin 1994, s.186, 770.
Tarihi	: İmparator Maximian MS 286-305

Kat. No.	: 245
Müze Env. No.	: 2003/167
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.8cm, 4.35 gr, K:0,1 cm
Ön Yüz	: Nokta bordür içinde defne dalı çelenkli imparator portresi, sağa, etrafında CAL MAXIMI ANVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	: Nokta bordür içinde Mars mızraklı, pelerinli, sağa, etrafında VIRTVTIE VERCİRES lejandı kesimde MKV.
Referans	:
Tarihi	: İmparator Maximianus Hercules MS 286-310

I. Licinius MS 308-324

Kat. No.	: 246
Müze Env. No.	: 2003/181
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 1,9 cm, 2.65 gr, K:1mm
Ön Yüz	: Nokta çelenk içinde imparator Licinius I portresi sağa, etrafında IMP C VAL LICIN LICINIVS PF AVG lejandı.
Arka Yüz	:Jüpiter çıplak, sol elinde nike sağ elinde mızrak, solda kartal, sağda tutsak ve akrep. Etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı, tutsağın üzerinde XGV, kesimde SMKA
Referans	: RIC VII, s.645, 15.
Tarihi	: Licinius I MS 321-324.

Kat. No.	: 247
Müze Env. No.	: 2003/141
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 1.8 cm, 2.60 gr, K:0,2 mm
Ön Yüz	: Nokta çelenk içinde şua taçlı imparator Licinius portresi. Etrafında IMP CVAL LICIN LICINIVS PF AVG- lejandı.
Arka Yüz	: Jüpiter sol elinde üzerinde Nike'nin bulunduğu globus, sağ elinde mızrak tutmakta. Solda kartal, sağda tutsak. Etrafında IOVI CONSERVATORI, kesimde SMKA, tutsağın üstünde X IIN-
Referans	: RIC VII, s.645, 15.
Tarihi	: İmparator Licinius MS 321-24 (Caesar olarak).

II. Licinius MS 317-324

Kat. No	: 248
Müze Env. No.	: 2007/288
Geldiği Yer	: Müsadere.
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2.1cm, 2.90 gr, K:1 mm
Ön Yüz	: Miğferli, kalkanlı ve mızraklı imparator Lucinius II. portresi, sola, etrafında DN VAL LICIN LICINIVS NOB C- lejandı.
Arka Yüz	: Jüpiter sol elinde küre üzerinde viktoryayı, sağ elinde asa. Jüpiter'in önünde kartal, arkasında esir. Esirin üzerinde XIIG, altta SMKB. Etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı.
Referans	: RIC VII 646, No:18.
Tarihi	: Lucinius II. MS 321-324 (Caesar olarak).

Kat. No.	: 249
Müze Env. No.	: 2006/230
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 1.8 cm, 2.95 gr, K:2 mm
Ön Yüz	:Miğferli, kalkanlı ve mızraklı imparator II. Licinius portresi, sola, etrafında DN VALLICIN LICINNIVS NOBC lejandı.
Arka Yüz	:Jüpiter sağ elinde küre üzerinde viktoryayı sol elinde asa. Jüpiter'in önünde kartal, arkasında elleri bağlı tutsak, etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı, kesimde SMK.
Referans	:RIC VII 646, No:18.
Tarihi	:II. Licinius. MS 321-324.(Caesar olarak)

II. Constantine MS 337-340

Kat. No. : 250
Müze Env. No. : 200/267
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1,5 cm, 1.120 gr, K:0,1mm
Ön Yüz : İnci taçlı imparator portresi, sağa, etrafında DN CONSTANTIVS lejandı.
Arka Yüz : Çelenk içinde VOT XX MVL T XXX, kesimde SMKθ
Referans :
Tarihi : II. Constantine MS 337-340

Kat. No. : 251
Müze Env. No. : 2007/270
Geldiği Yer : Satın Alma
Malzeme : AE
Birim :
Kalıp Yönü :
Ölçüleri : 1.8 cm, 2.55 gr, K:2 mm
Ön Yüz : Tanrıça Roma, miğferli, sola. E etrafında VRBS ROMA lejandı.
Arka Yüz : Sola dönük dişi kurt Romus ve Romulus'u emzirmekte. Üstte iki yıldız, kesimde SMKA.
Referans : RIC VII, 654, No:71
Tarihi : MS 330-334.

Kat. No. : 252
Müze Env. No. : 2003/136
Geldiği Yer : Satın Alma

Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 2 cm, 2.75 gr, K:0,2 mm
Ön Yüz	: İmparator Constantin'in şualı portresi, sağa. Etrafında IMPC FL VAL CONSTANTINVS PF AVG- lejandı
Arka Yüz	: Jüpiter çıplak, solda kartal, nike, akrep, sağında tutsak. Kesimde SMKA tutsağın üstünde XIIN etrafında IOVI CONSERVATORI lejandı.
Referans	:
Tarihi	: I. Constantin MS 307-337

Kat. No.	: 253
Müze Env. No.	: 2007/328
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:
Kalıp Yönü	:6 h
Ölçüleri	:2.20 gr, 2.8 cm, K:1mm
Ön Yüz	:Nokta çelenk içinde tanrıça Roma miğferli, sola. Etrafında VRBS----
Arka Yüz	: Sola dönük dişi kurt Romus ve Romulus'u emzirmekte. Üstte iki yıldız. Kesimde SMKA
Referans	: A.M.M. Yıllığı, 17.
Tarihi	: MS 330-333

Honorius MS 393-423

Kat. No	: 254
Müze Env. No.	: 2007/266
Geldiği Yer	: Satın Alma
Malzeme	: AE
Birim	:

Kalıp Yönü	:
Ölçüleri	: 18 mm, K:0,2 mm, 1.90 gr.
Ön Yüz	: İnci diademli, paludamentumlu ve zırhlı imparator Honorius büstü sağa. Etrafında aşınmış lejant.
Arka Yüz	:İmparator Honorius ayakta, cepheden, başı sağa, sol elinde mızrak, sağ elinde kalkan. Soldaki zafer tanrıçası viktorya imparatorun başına çelenk koymakta ve sol elinde palmiye dalı. Etrafında .[V]IRT[VSEXERCITI lejandı, kesimde SMKA. Kenarında çentik.
Referans	:LRBC II, 2581, Tekin 1999, 970.
Tarihi	:İmparator Honorius MS 395-408.

SÖZLÜK

Aes grave	: Roma'da, MÖ 289 yılından itibaren dökme olarak elde edilen bakır para. Ağır para olarak da bilinir. MÖ 2. yüzyılın sonundan itibaren de basma tekniği ile elde edilmiştir. Birim as'dır. Başlangıçta 1 as 273 gr. iken zamanla bu ağırlık azalmıştır.
Aes signatum	: Roma'da, sikke yerine kullanılan bakır çubuklar. Uzunlukları 16–18 cm, ağırlıkları 1000–1830 gr. arasında değişir. Dökme olarak elde edilen bu çubukların arka yüzlerinde fil, boğa, domuz, pegasos gibi hayvanlar; ön yüzlerinde şimşek demeti bulunur.
Aes rude	: Roma'da, MÖ 10 yy. ile MÖ 3. yüzyıl arasında kullanılan, külçe şeklinde ham bakır para.
Antoninianus	: Caracalla zamanında, MS 215 yılında basılmaya başlanan 2 Denarius değerindeki gümüş sikke. Caracalla'nın resmi adı olan M.Aurelius Antoninus'dan dolayı bu isim verilmiştir. Antoninianuslar üzerinde imparatorlar şua taçlı, imparatoriçeler omuzlarından çıkan hilal ile tasvir edilmişlerdir.
Atribüt	: Bir tanrı ya da tanrıçayı tanıtan simge. Örneğin bir eşya veya hayvan.
Aurelianus	: Roma imparatoru Aurelianus'un bastırdığı sikkeye verilen ad.

Billion	: Bakıra %40 gümüş katarak elde edilen sikke madeni. Adi gümüş olarak da anılır. İlk olarak MÖ 5. yüzyılın ilk yarısında Lesbos (Midilli) adasında basılan sikkelerde kullanılmıştır.
Biga	: Yunan ve Roma alaylarında, yarışmalarında kullanılan genellikle iki atın çektiği iki tekerlekli araba. Sikkeler üzerinde çokça kullanılan bigaları bazen fil, aslan ve panterlerin çektiği görülür.
Capricorn	: Balık gövdeli, oğlak başlı ve gökyüzü ile ilişkili mitolojik yaratık.
Centenionalis	: Roma döneminde MS. 348'den sonra follislerin yerine basılmış olup Bizans döneminde de kullanılan sikke.
Cista	: Latince sepet olarak bilinen ahşap, metal veya hasır kutu. Silindir veya kare şeklinde olan cistalara para, yiyecek, giysi vb. konabiliyordu. Vazo resimlerinden Yunanlıların tahta veya sazdan da cista yaptıklarını öğrenmekteyiz.
Damga	: İngilizce countermark, Fransızcadan dilimize geçtiği şekliyle sürşarj da denilmektedir.
Defne dalı çelengi	: Eski Yunan ve Roma'da zafer kazanan komutanların veya yarışmayı kazanan sporcuların başına konan ve defne dalından yapılmış yuvarlak taç. Sikkeler üzerinde imparatorların bazıları defne çelenkli olarak tasvir edilmişlerdir.

Demos	: Kelime anlamı halk demektir. Bir devletin halkının şahıslandırılmış şekli olup, sikkeler üzerinde genç erkek başı şeklinde işlenmiştir.
Didrahmi	:İki drahmiye eşit gümüş sikke. Bazen stater adı da verilir.
Drahmi	: Avuç dolusu anlamına gelen Draks kelimesinden türetilmiştir. 6 Obol değerindeki gümüş sikke veya birimine verilen isim. Drahminin ağırlığı bölgelere göre değişmesine karşın genel olarak 1 Drahmi=6 Obol olarak kabul edilirdi..
Elektron	: Latince electrum anlamına gelen, doğal olarak bulunan altın gümüş karışımı madene verilen ad. Beyaz altın da denmektedir. Genellikle %30 altın,%70 gümüşten oluşur. İçindeki altın miktarına göre rengi değişir. İlk sikkeler doğal elektrondan basılmışlardır. Daha sonraları suni elektron kullanılmıştır.
Emporion	: Kolonilerin yanında, özellikle deniz kıyılarında kurulan pazaryerine verilen isim.
Emisyon	: Bir devletin parayı basma ve tedavüle koyma işlemi. Darp emriyle bir defada basıldığı varsayılan sikke serisi, daha geniş anlamıyla birbiri ile ilişkili sikke grubu.
Ethnikon	: Sikke üzerinde, sikkeyi basan halkın adını belirten yazı.

Euergetes	: Yardımsever
Follis	: Geç Roma ve Bizans'ta kullanılan bakır sikke. MS 294-296 'da Diocletianus zamanında çok az gümüş içeren sikkelere verilen isim. Daha sonra tamamen bakır sikke haline gelmiştir.
Glaukes	: Baykuş anlamına gelen ve Atina tetradrahmilerine verilen isim. Önyüzde Athena başı, arkada baykuş bulunur. Roma dönemine kadar değişmeyen bir şekilde basılmıştır.
Globus:	: Yer küre, dünya yuvarlağı.
Grifon	: Aslan vücutlu, kartal başlı, pençeli ve kanatlı yaratık. Apollon'un hazinelerinin koruyucusu olarak kabul edilir. En çok Teos ve Abdera sikkelerinde görülür.
Harpa	: Perseus'un kullandığı ucu eğri bıçak.
Harpy	: Yunanca'da kapıp kaçanlar anlamına gelen üç yaratık. Yaşlı kadın yüzlü, akbaba vücutlu, iri pençeli ve kanatlı yaratıklar olup, Yunan mitolojisinde fırtınaların ürkünç gücünü simgeler.
Hekte	: 1/6 Stater. Antik Anadolu elektron sikkelerinde yaygın olarak kullanılan birim.
Hemiobol	: Grek döneminde kullanılan 1/2 obol değerindeki sikke.

İncus	: Darp sırasında sikkenin arka yüzeyinde oluşan çukurluk. Yunan sikkelerinde çok sık rastlanan incus'a Roma sikkelerinde Quadrigatus ve Denarius tipinde rastlanır.
Kalatos	: Meyve sepeti. Aslında Modius'a benzeyen ve tahıl ölçmede kullanılan sepet.
Kesim	: Sikkede tasvirin yer aldığı zemin çizgisinin altındaki boşluk.
Kerykeion	: Hermes'in simgesi olan baş kısmı iki yılan başıyla son bulan kanatlı asa, caduceus da denmektedir.
Khimeria	: Ön kısmı aslan, gövdesi, keçi ve arkası yilandan oluşan, ateş soluyan mitolojik yaratık.
Khiton	: Antik Yunan'da dikdörtgen kumaşın karşılıklı iki kenarının birbirine dikilmesiyle oluşturulan ve dipsiz çuvala benzeyen, himation veya khlainanın altına, kadınlar ile erkeklerin giydiği bir giysi.
Konion	: Şehirlerin meydana getirdikleri eyalet meclisi. Önceleri dini amaçlı iken daha sonra siyasi nitelik kazanmıştır.
Kontrmark	: Kontr ve mark kelimelerinden türetilmiş, basılmış olan bir sikkeye, eskiyen bir sikkeyi yeniden geçerli kılmak, sikkenin basıldığı yerin dışında geçerliliğini sağlamak, değerinde değişiklik yapmak veya sikke metalinin kontrolünü test etmek için, sonradan vurulan ikinci damga. Kontrmark bir sayı ya da bir şekil olabilir.

Lejand	: Kelime anlamı okumak olan Latince legere'den gelir. Sikke üzerindeki yazılara verilen ad.
Labarum	: Dini törenlerde kullanılan bir cins sancak. I. Constantinus'un, Maxentius'a karşı yaptığı savaştan önce sancakların ucuna koyduğu haç biçimli ve çelenk içinde Hz. İsa'nın monogramını taşıyan dini sembole verilen isim. Bu isim aynı zamanda Roma askeri bayrağına da verilmekteydi.
Magistrat	: Yüksek dereceli memur. Sikke basımından da sorumludur.
Madalyon	: Madalyadan daha büyükçe, genellikle boyuna asılan metal para şeklinde süs eşyası.
Mina	: Antik Yunan Mina. Babil ve Asur'da kullanılan ölçü birimi Manah'dan türetilmiştir. 1 Talent=60 Mina, 1 Mina=100 Drahmi=60 Şekel.
Monogram	: Bir ismin ya da sözcüğün birden fazla harfin kaynaştırılmasıyla oluşturulmuş hali; harflerin kaynaşmış biçimi.
Nominal	: Sayı değeri.
Nummus	: Antik Yunanca nummia=küçük kelimesinden gelir. 1/40 Follise eşittir.
Obol	: Antik Yunan sikke birimi. Antik Yunanca şiş anlamına gelen Obelos'tan alınmıştır. Sikkenin icadından önce şişler alışverişte para yerine

geçmekteydi.1/5 drahmiye eşittir. Esasında ufak gümüş sikke iken geç dönemlerde bronz olarak basılmıştır. Hatta nadir olarak altından da basılmıştır.

Omphalos

: Antik Yunanca kelime anlamı “göbek” olup Apollon’un kutsal taşına verilen isimdir. Delphi Tapınağı’nda etrafı şeritlerle sarılı şekilde durur ve dünyanın merkezi olduğu kabul edilirdi. Sikkeler üzerinde, Apollon bunun üzerinde oturur şekilde tasvir edilmiştir.

Oikist

: Antik Yunanda bir şehrin kurucusuna verilen ad.

Ofis

: Sikke atölyesine verilen isim.

Orichalkum

: Auricichalcum. Latince “altın renkli bakır”. Bakıra %20 çinko katılarak elde edilen alaşım. Pirinç madeni.

Paludamentum

:Roma döneminde komutanların askeri üniformaları üzerine giydikleri bir cins manto/pelerin. Kırmızı renkli bu mantoyu cumhuriyet devrinde yüksek rütbeli kişiler, daha sonra başkomutan sıfatını taşıyan imparatorlar giymişlerdir.

Parazonium

: Romalılar tarafından kullanılan bele bir kayış ile tutturulan kısa kılıç ya da hançer.

Peplos

: Antik Yunanda yünden yapılan, omuzlardan tutturulan, kolsuz, yan tarafı dikişsiz kadın giysisi. Açık ve kapalı olmak üzere iki türdür. Genellikle belden bir kuşakla bağlanır.

Portre	: İnsan yüzünün, karakterinin gerçekçi bir anlatımla tanımlanması.
Protom	: Bir hayvan ya da kuşun üst veya ön kısmının bir madde üzerine işlenmiş hali.
Pruva / Prora	: Latince’de gemilerin ön kısmına verilen isim.
Punç Mark	: Küçük damga. Kontrmark’tan daha küçük olup, sikkenin üzerine tüccar veya bankerler tarafından konurdu. Kontrmark’tan daha önce kullanılmıştır.
Quadratum incusum	: İlk sikkelerin arka yüzlerinde bulunan derinlemesine dört köşe çukurluklar. İskender dönemine kadar kullanılmıştır.
Quadraiga	: Dört atın çektiği yarış arabası. İki tekerlekli olan bu arabalar, araba yarışlarında ve zafer alaylarında kullanılmaktaydı. Halikarnassos Mausoleum’unda olduğu gibi dekoratif amaçlı olarak binaların üzerlerine de işlenmiştir.
Romulus	: Roma’nın efsanevi kurucusu. İlk Roma kralı.
Satrap	: Krallığın koruyucusu anlamına gelen Persçe “kuşatrapa” kelimesinden türetilmiş, Perslerce eyalet valilerine verilen isim.
Sakkos	: Antik Yunanda saçları toplayan bone şeklinde başlık.

Semissis	: Roma ve Bizans sisteminde $\frac{1}{2}$ Solidus değerindeki altın sikke. Roma'da 1 Semissis=2,27gr.'dır.
Scripulum	: Bir Ons'un $\frac{1}{24}$ 'üne eşir ağırlığı tanımlayan Latince kelime. 1 Scripulum=6 carat=1.135gr. Aynı zamanda $\frac{1}{288}$ as'a eşittir.
Standart	: Bir cins askeri alem.
Stater	: Elektron, altın ve gümüşten basılan sikkelerin esas birimi. Ağırlığı bölgelere, dolayısıyla sistemlere göre değişir. Ayrıca basıldığı yerlere göre de isimleri değişebilir. Örneğin Kyzikos stateri, Phokai stateri gibi.
Stephanos	: Antik Yunan döneminde kadınların saç süslemesinde kullandıkları diadem, genellikle de taç'a verilen isim.
Stephanephorus	: Antik Yunan sikkelerinde MÖ 2.yy'da bazı Anadolu şehirleri ile Atina'da basılan arka yüzleri çelenkle çevrili tetradrahmilere verilen isim. Sikkelerde çelenk taşıyan anlamına gelmektedir. Stephanephorus seçilen kişi bir yıl süreyle devlet adına tüm törenlerin, oyunların giderlerini karşılardı. O yıl da onun adı ile anılırdı.
Sfenks	: İnsan başlı, genellikle kadın başlı tasvir edilen, aslan gövdeli mitolojik yaratık. Eski Mısır'dan Antik Yunan ve Roma'ya geçmiştir.
Soteira	: Kurtuluş şenlikleri.

Strategos	: Komutan, aynı zamanda Antik Yunan kent devletinde yüksek devlet memuru (baş magistrat).
Sembol	: Sikkelerin ön ve arka yüzlerinde yer alan tiplerin yanında (sikke boşluğunda), bazen daha ufak ve esas tiple ilişkisi olmayan nesnelere sembol denir.
Şua Tacı (Işın Tacı)	: İmparatorlar öldükten sonra tanrılaştırılırlardı. Tanrılaşan imparatorun portresi sikke üzerinde şua tacı ile gösterilirdi. Bu daha çok imparatorluğun ilk dönemlerinde görülür. Ancak Nero zamanından itibaren imparatorlar sağlıklarında da şua tacı olarak resmedilmişlerdir.
Talent	: Antik Yunanca Talanton. Sikke ve ağırlık birimi. Ancak talent sikke olarak basılmamıştır. Esası doğunun ağırlık birimi olan biltu'dur. 1 talent = 60 Mina = 26.196 kg. Sikke değeri olarak; 1 Talent = 6000 Drahmi.
Tedavül	: Elden ele geçme, kullanılma, geçme, geçerli olma. Sürümde bulunma anlamındadır.
Tip	:Sikke üzerinde yer alan esas betim, resim.
Tremissis	: Roma ve Bizans sisteminde $\frac{1}{3}$ Solidus =1.51 gr. ağırlığında altın sikke. İlk kez İmparator I. Theodosius (MS 383) tarafından basılmıştır.
Trierarch	: Atina'da gemilerin masraflarını karşılayan zengin vatandaş.

Trident	: Poseidon'un üççatalı, zıpkın şeklindeki asasına verilen isim.
Tripod	: Genelde tunçtan olan üçayaklı ayaklık ve kazanın adı. Atletik yarışmalarda ya da tiyatrodaki başarıları olanlara bir ödül olarak verilir. Delphi'deki Apollon sunağında yapılan dini törenlerde önemli bir rolü olup, adaklar ve kehanetler tripod üzerinde yapılır.
Triton	: Mitolojide Poseidon ile Amphitrite'nin belden yukarısı insan, aşağısı balık olan oğulları.
Tympanon	: Davul ya da dümbelek.

EK. 1. Grek Sayıları

1	A	7	Z	40	M	100	P
2	B	8	H	50	N	200	Σ
3	Γ	9	Θ	60	Ξ	300	E
4	Δ	10	I	70	O	400	Y
5	E	20	K	80	Π	500	Φ
	S,ς	30	Λ	90		600	X

Örnek:234 sayısı ya ΣΛΔ ya da sağdan sola ΔΛΣ şeklinde yazılır.

EK.2. Şehir Sikkeleri Üzerinde Görülen İmparator Unvanları

Unvan	Kısaltması	Latincesi
ΣΕΒΑΣΤΟΣ	ΣΕΒ	AVGVSTVS
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	ΑΥΓ	AVGVSTVS
ΣΑΙΣΑΡ	K veya KAI	CAESAR
ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ	ΑΥΤ	IMPERATOR
ΥΠΑΤΟΣ	-	CONSVL
ΕΥΚΕΒΗC	EYC	PIVS

EK 3: Sikkeler Üzerinde Yer Alan Çeşitli Lejantlar

Grek Lejantları

KΟΡΗ ΣΩΤΕΙΡΑ ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ: Kore Soteira Kyzikenlilerin Tanrıçası

ΣΩΤΕ ΙΡΑ - ΣΩΤΕ Ι: Soteira (Kurtarıcı)

ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ: Kyzikosluların.

ΝΕΩΚΟΡΟΣ, ΝΕ ΩΚΟΡΩΝ, ΝΕΟΚΟΡ: Neokoros (İmparator adına tapınak yaptıran kent).

ΟΜΟΝΟΙΑ: Homonoia; ahenk, uyum anlamında olup birden fazla kentin bastığı ortak sikkelerde görülür.

Roma Sikkeleri Üzerinde Görülen Lejantlar

CONCORDIA MILITVM: Askerler arasındaki uyum, Ordunun Birliği.

CLEMENTIA TEMP(ORVM): “Devrin merhameti”, “Zamanın hoşgörüsü”, “İmparatorun dönemindeki hoşgörü”.

CONCORDIA AVGG: İmparatorların aralarındaki ahenk, İmparatorların İttifakı.

FEL TEMP REPARATIO: Felicium temporum reparatio. “Mesut zamanların tekrar sağlanması.”

GLORIA EXERCITVS: Ordunun başarısı, ünü, ihtişamı.

GLORIA ROMANORVM: Romalıların başarısı, ünü.

IOVI CONSERVATORI: Koruyucu Jüpitere.

PROVIDENTIA(E) AVG(G): İmparatorun ileri görüşlülüğü.

PROVIDENTIA CAES: “Caesarların basireti”, “İlahların ileri görüşlülüğü”

PROVIDEN DEOR(PROVIDENTIA DEORVM): “İlahların takdidi, ilahların ileri görüşlülüğü”.

REPARATIO REIPVB: Cumhuriyetin, devletin eski durumuna getirilişi, yeniden inşası.

SECVRITAS REI PVB: “Devletin güvenliği”.

SALVS REIPVBLICAE: “Devletin Selameti”.

SPES REIPVBLICE: “Devletin Umudu”.

VIRTVS EXERCITI: “Ordunun Cesareti”.

VRBS ROMA: Roma Şehri.

Roma Sikkeleri Üzerinde Görülen İmparator Unvanları

AVG: Augustus kelimesinin kısaltılmasıdır. MÖ 27’de Octavianus’a senato tarafından verilen **AVGVSTVS** unvanı “şanlı –şerefli” anlamındadır. Bu unvan sikkeler üzerinde AVG, AVGG, **AVGGG** bazen de **AVGVST** biçiminde görülür.

CAES: Caesar’ın kısa şekli.

CONSVL: Roma Cumhuriyeti’nin en yüksek memurluklarından biri. İki kişi seçilirdi. Bunlardan bir tanesi imparatorun kendisidir. Diğer görevli bir yıllığına seçilmekte olup görevi 10 Ocak’ta başlar ve ilk toplantı Capitol’de Jupiter

Tapınağı'nda yapılırdı. Consul gerektiğinde imparatorun yerine vekalet etmekteydi. Sikkeler üzerinde CONSVL, COS. şeklinde gösterilir.

DN: Dominus Noster (Efendilerimiz).

IMP: Sikkeler üzerindeki bu kısaltma “imparator” kumandan ve general anlamına gelir.

PF: Perpetuus Felix anlamında kullanılır. Sürekli, daima şanslı.

NOB: Nobilissimus'un (Latince “en soylu”) kısa şekli. NOBIL şeklinde de görülür.

NOB C: Thessalonike darphanesinde Caesarlar için basılan sikkeler üzerinde görülür.

FLIVS: Bu kısaltmayı imparatorlar ön ad gibi kullanarak oğlu ya da evlatlığı oldukları imparatorları simgelemişlerdir. İmparatorlar sıklıkla DIVIF (Tanrılaştırılmış babanın oğlu) ya da AVG F (önceki imparatorun oğlu) veya FILIA: kızı gibi kısaltmalar kullanmışlardır.

VOT, VOT MVL, VOT X MVL, VOT XX MVL XXX, VOT V MVL X, VOT XX: VOT adak yemin anlamında kullanılmaktadır. Bu lejantlar genellikle bir çelenk içine yazılır. İmparatorlar tahta çıkışlarının 5, 10, 15, 20 vb. yıllarını kutlamak için yapılan törenlerde adakta bulunurlardı. Örneğin VOT(A)X imparatorun tahta çıkışının onuncu yılıdır. VOT V MVL(IPLICATIS) imparatorun gücünün sürmesi ümidini ifade eder ve 5 yıldır adakların ödendiği ve onuncu yılda arttığını simgeler.

VRBS ROMA: Roma şehri.

Roma Sikkeleri Üzerindeki Tanrı Tasvirleri ve Atribütleri

FIDES: Latince “sadakat, güven”. Bereket boynuzu, başak, patera ve meyve sepeti tutan yaşlı kadın şeklinde tanımlanır. Beyaz bir bezle sıkıca bağlı sağ elle sunağa adak yapılırdı. Ordunun sadakatı olarak kullanıldığında elinde bir veya birkaç adet standart tutan kadın olarak tanımlanır.

JUPITER: Romanın en büyük tanrısı olup, genellikle yarı çıplak betimlenmiştir. Bir elinde şimşek demeti, diğer elinde ise asa tutar. Bazı sikkelerde Victoria tutarken, ayağının yanında ise ayakta duran bir kartala yer verilmiştir.

ROMA: Roma şehrinin tanrıçasıdır. Sikkeler üzerinde genellikle miğferli ve zırhlı olarak betimlenen tanrıça, elinde küçük bir Victoria, çelenk ya da parazonium tutmaktadır.

SOL: Güneş tanrısı Helios'un Roma'daki karşılığı. Işın taçlı, globus tutar şekilde tanımlanır. MS 3. yüzyılda önemli bir yer kazanmıştır. Unvanları arasında Criens (Doğan güneşle imparatorluğun parlaması), Comes, Invictus sayılabilir.

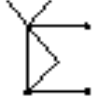
VICTORIA: Antik Yunanda Nike. Zafer tanrıçasıdır, bazı sikkelerde elinde zeytin dalı sancak çelengi tutarken ve bazen de ayaklarının yanında esir ile betimlenir. Bazı örneklerde ise Victoria Germanica, Victoria Parthica gibi önemli zaferleri ifade etmek için kullanılmıştır.

Katalogdaki Sikkelerde Yer Alan Personifikasyonlar

CONSTANTINOPOLIS: Constantinople'nin simgesidir. Miğferli oturmuş bayan figürü şeklinde, elinde mızrak, asa ve küre üzerinde Victoria tutarken görülür.

FORTUNA: Bereketi ve güzel talihi temsil etmektedir. Sikkeler üzerinde gemi dümeni, küre, bereket boynuzu, zeytin dalı veya patera tutan kadın olarak görülür. Antik Yunanda karşılığı tykhe'dir.

VIRTUS: Cesaret ve ataklığı simgeleyen Virtus genellikle zırhlı olup, elinde nike ve mızrak ya da mızrak ve kalkan taşıy biçimde betimlenmiştir.

Monogram	Katalog No
	82
	86
	87
	182
	86
	45
	74
	68
	79,177
	54
	54
	93

EK-4 Katalogdaki Sikkeler Üzerinde Görülen Monogramlar

Resim 1

Resim 2a

Resim 2b

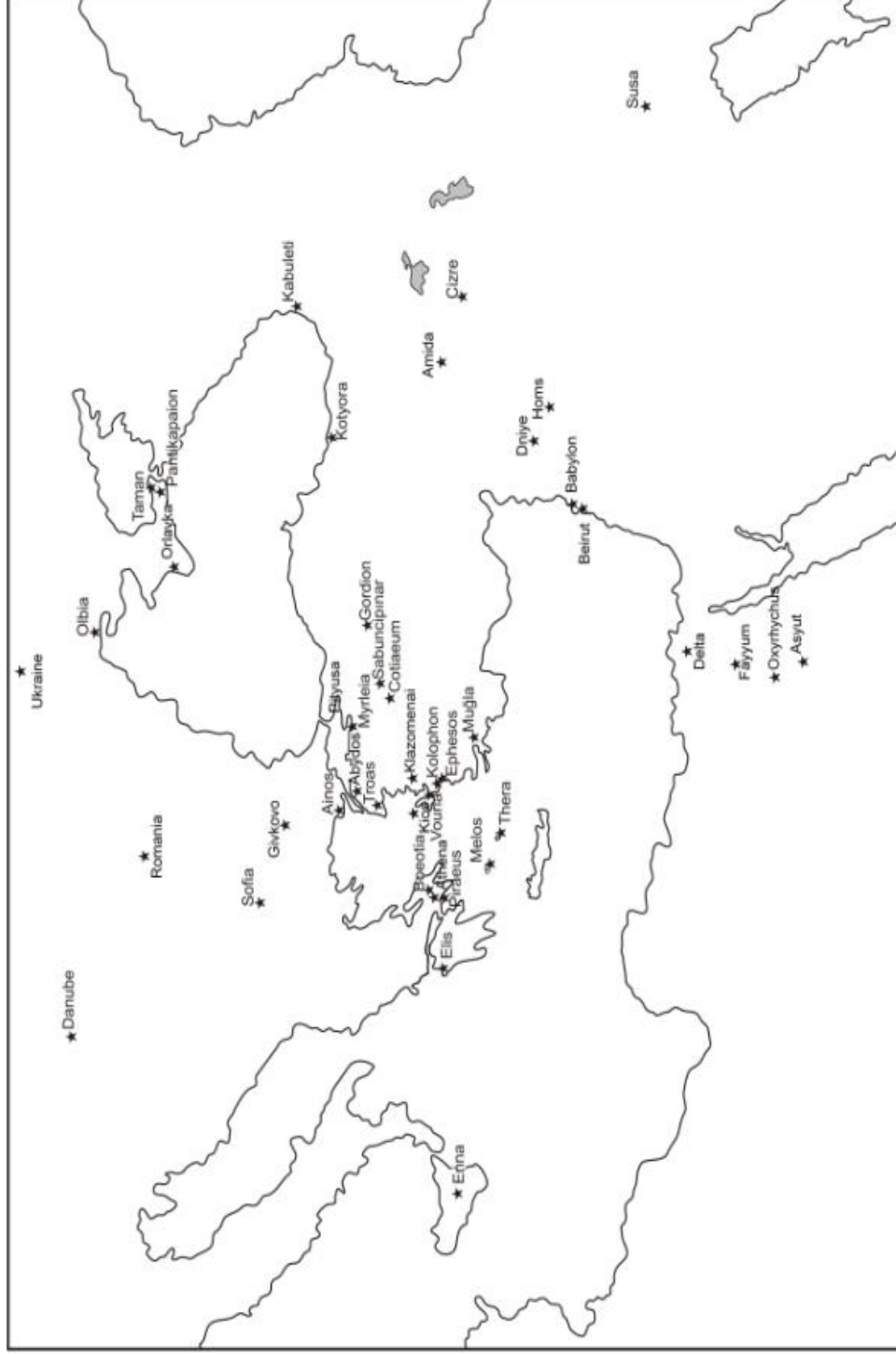
Resim 3

Resim 4

Harita 1: Kyzikos'un Konumu

Harita 2: Kyzikos Sikkelerinin Yayılım Alanı

LEVHA 1

Kat.No. 1

Kat.No. 2

Kat.No. 3

Kat.No. 4

Kat.No. 5

Kat.No. 6

Kat. No.7

Kat. No.8

Kat.No.9

Kat.No. 10

Kat.No. 11

Kat.No.12

Kat. No. 13

Kat.No. 14

Kat.No. 15

Kat.No. 16

Kat.No. 17

Kat.No. 18

Kat.No. 19

Kat.No. 20

Kat.No. 21

Kat.No. 22

Kat.No. 23

LEVHA 2

Kat.No. 24

Kat.No. 25

Kat.No.26

Kat.No. 27

Kat.No. 28

Kat.No. 29

Kat.No. 30

Kat.No. 31

Kat.No. 32

Kat.No. 33

Kat.No.34

Kat.No. 35

Kat.No. 36

Kat.No. 37

Kat.No. 38

Kat.No. 39

Kat.No. 40

LEVHA 3

Kat.No. 41 Kat.No. 42 Kat.No. 43 Kat.No. 44 Kat.No.45 Kat.No. 46

Kat.No. 47 Kat.No. 48 Kat.No. 49 Kat.No. 50 Kat.No. 51 Kat.No. 52

Kat.No. 53 Kat.No. 54 Kat.No. 55 Kat.No. 56 Kat.No. 57 Kat.No. 58

Kat.No. 59 Kat.No.60 Kat.No. 61 Kat.No. 62 Kat.No. 63 Kat.No. 64

LEVHA 4

LEVHA 5

Kat.No. 83

Kat.No. 84

Kat.No. 85

Kat.No. 86

Kat.No. 87

Kat.No. 88

Kat.No. 89

Kat.No. 90

Kat.No. 91

Kat.No. 92

Kat.No. 93

Kat.No. 94

Kat.No. 95

Kat.No. 96

Kat.No. 97

Kat.No. 98

Kat.No. 99

Kat.No. 100

Kat.No. 101

LEVHA 6

Kat.No. 102 Kat.No. 103 Kat.No. 104 Kat.No. 105 Kat.No. 106

Kat.No. 107 Kat.No. 108 Kat.No. 109 Kat.No. 110 Kat.No. 111

Kat.No. 112 Kat.No. 113 Kat.No. 114 Kat.No. 115 Kat.No. 116

LEVHA 7

Kat.No. 117

Kat.No. 118

Kat.No. 119

Kat.No. 120

Kat.No. 121

Kat.No. 122

Kat.No. 123

Kat.No. 124

Kat.No. 125

Kat.No.126

Kat.No. 127

Kat.No. 128

Kat.No. 129

Kat.No. 130

Kat.No. 131

Kat.No. 132

Kat.No. 133

Kat.No. 134

LEVHA 8

Kat.No. 135

Kat.No. 136

Kat.No. 137

Kat.No. 138

Kat.No. 139

Kat.No. 140

Kat.No. 141

Kat.No. 142

Kat.No. 143

Kat.No. 144

Kat.No. 145

Kat.No. 146

Kat.No. 147

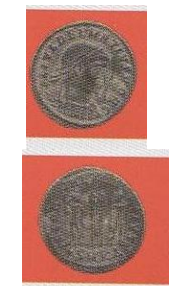
Kat.No. 148

Kat.No. 149

Kat.No. 150

Kat.No. 151

Kat.No. 152

Kat.No. 153

Kat.No. 154

LEVHA 9

Kat.No. 155

Kat.No. 156

Kat.No. 157

Kat.No. 158

Kat.No. 159

Kat.No. 160

Kat.No. 161

Kat.No. 162

Kat.No. 163

Kat.No. 164

Kat.No. 165

Kat.No. 166

Kat.No. 167

Kat.No. 168

Kat.No. 169

Kat.No. 170

Kat.No. 171

Kat.No. 172

Kat.No. 173

Kat.No. 174

Kat.No. 175

LEVHA 10

Kat.No. 176

Kat.No. 177

Kat.No. 178

Kat.No. 179

Kat.No. 180

Kat.No. 181

Kat.No. 182

Kat.No. 183

Kat.No. 184

Kat.No. 185

Kat.No. 186

Kat.No. 187

Kat.No. 188

Kat.No. 189

Kat.No. 190

Kat.No. 191

Kat.No. 192

Kat.No. 193

Kat.No. 194

Kat.No. 195

LEVHA 11

Kat.No. 196

Kat.No. 197

Kat.No. 198

Kat.No. 199

Kat.No. 200

Kat.No. 201

Kat.No. 202

Kat.No. 203

Kat.No. 204

Kat.No. 205

Kat.No. 206

Kat.No. 207

Kat.No. 208

Kat.No. 209

Kat.No. 210

Kat.No. 211

Kat.No. 212

Kat.No. 213

Kat.No. 214

Kat.No. 215

Kat.No. 216

LEVHA 12

LEVHA 13

Kat.No. 239

Kat.No. 240

Kat.No. 241

Kat.No. 242

Kat.No. 243

Kat.No. 244

Kat.No. 245

Kat.No. 246

Kat.No. 247

Kat.No. 248

Kat.No. 249

Kat.No. 250

Kat.No. 251

Kat.No. 252

Kat.No. 253

Kat.No. 254

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hacer MOTOR
Doğum Yeri ve Tarihi	Kızıltepe 06.05.1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı: 1999-2007 Vekil Öğretmenlik
Katıldığı Kazılar	1998-1999 Limantepe Kazısı 2005 Erzurum Kale Kazısı 2006-2010 Kyzikos Kazısı
İletişim	
E-Posta Adresi	kudra_25@hotmail.com
Tarih	18.10.2010